59086

№ II A
36

SLOVENSKA SLOVNICA

za

domačo in šolsko rabo.

Spisal

Anton Janežič,

c. k. učitelj više realke v Celovcu.

Nova, vsa predelana in popravljena izdava.

J. GIONTINI
LAIBACH
HAUPTPLATZ 235.

V Celovcu 1863.

Natisnil Janez Leon.

59086

Cum omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit, nemo tamen tam desidiosus est, ut in sua gente positus suae gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est, nisi animalium brutorum deterior? Illa enim propriae vocis clamorem exprimunt: iste deterior, qui propriae linguae caret notitia.

Isidorus Hisp. orig. lib. 9 c. 1.

Državna biblioteka v Ljubljani

Predgovor.

Odkar nam slovenščina v knjigi živí, vedno se slovniški mika in lika; nova slovenska slovnica torej Slovencem ne more biti nova prikazen. Pri vsem tem me navdaja sladka misel, da jo prijazno sprejme vsak, komur pride pod roke: poshranjena je namreč v njenih listih marsiktera nova drobtina, ki sem jo ali sam pobral med národom ali po drugih možéh izmed národa posnel. Pa nikarte misliti: nova záplata pa stara suknja. Vsa nova po obliki in po osnovi, predelana po tirjavah sedanjega jezikoslovja in popravljena po najboljših slovniških pripomočkih, prikaže se „slovenska slovnica“ v drugo na svitlo, da širi med Slovenci temeljito jezikovo znanje in ogreva njih srca za mile glasove maternega jezika.

Namenjena je pričujoča slovnica sosebno mili slovenski mladini za šolsko rabo; v svesti pa sem si, da je tudi noben drugi Slovenec ne položi iz rok brez vsake koristi. Jezik, v kterem je pisana in ki ga uči, je prava čista slovenščina, posneta pa ljudski govorici vseh Slovencev ob Savi in Dravi, ob Soči in Muri; prezrlo se ni nobeno narečje, ki hrani še kako dragotino starega čistega blaga. Skoz in skoz mi je bila vodnica današnja beseda našega národa, svetovavka v dvomnih rečéh pa starša slovenska pisava in stara slovenščina, od ktere še le dohaja sedanji besedi luč in svitloba; dajala se je torej prednost vselej tistemu pravilu, tisti obliki, ki ima korenino v stari slovenščini, pa nam še dan danes živi. — Vsakemu pravilu so dodjani v pojasnovanje nekteri izgledje, vzeti iz bogatega zaklada narodovih prislovic ali nabrani po spisih najboljših slovenskih pisateljev, ker se take iskrice narodovega uma najrajši primejo mladinskega srca. Blagor mu, komur se vrastejo v misel in srce, da mu svetijo po poti skozi življenje!

Služila so mi pri izdelavi razna veča dela jezikoznanska, sosebno Miklosičeva „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen“, Metelkovo „Lehrgebäude der slovenischen Sprache“, Navratilov „Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes“, Veberjeva „Skladnja ilirskoga jezika“, Čelakovskega „Čtení o srovnavaci mluvnici slovanské“, Zikmundova „Skladba jazyka českého“ itd.; skrbno sem pa tudi porabil manjše slovniške preiskave o posameznih predelih naše slovnice, raztresene po Novicah in po drugih tiskopisih. — Dovoljeno mi bodi h koncu še izreči svojo presrčno zahvalo prečastitim p. n. gospodom: Cigaletu, Miklosiču in Navratilu na Dunaju, A. Marušiču in Šolarju v Gorici, Svetcu (Podgorskemu) v Kočevji, Bleiweisu, Lesarju, Levstiku in Marnu v Ljubljani, L. Hrovatu v Novem mestu, Cegnarju v Trstu ter Valjavcu in Žepiču v Varaždinu za marsiktero prijazno opombo ali popravo; ob enem jih pa prosim še dalje njih veljavnega svèta, da se s časom popravi in prenaredi, kjer je obvisela drugi izdavi — vsej skrbi vkljub — še kaka pomota ali nedoslednost v besedi ali v razsnovi: več očí več vidi, vsi ljudjé vse vedó.

V Rožji na veliko gospojnico 1863.

A. J.

Vvod.

§. 1. Jezik ali govor je najlepša, najžlahtnejša in najimenitniša dota med vsemi darovi, kar jih je prejel človek iz stvarnikove roke. Jezik druži človeka človeku; jezik mu glasí njegove misli in čute; jezik ravná vedi in umetnijam pot po širocem svetu: na jezik se opira vsa človeška omika. Brez jezikove olike ni upati narodove omike; tedaj

„jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo".

§. 2. Jezik, ki ga kak narod govorí, zove se njegov narodni ali materni jezik. Narodni jezik ali materinščina je najživeje zrcalo narodovega duha in narodove omike.

Naš narodni ali materni jezik je slovenščina, prava hči stare slovenščine in krepka rastika širocega slovanskega debla, ki širi svoje veje od Jadre do Balta, od beloglavih evropskih planin tje do kitajskih zidin.

§. 3. Ali so govorili Slovani o svojem prihodu v Evropo le eden ali več jezikov, ta pravda še ni dotekla med jezikoslovci; jasno ko beli dan pa je, da so bile v starših časih razlike med slovanskimi narečji veliko manje, kakor so dan današnji. Za pričo nam je stara slovenščina, da si ravno mati le slovenščini in bolgarščini, ki obsega najstarše oblike in najtrdniša pravila vsem slovanskim narečjem.

Slovanščina je pognala štiri glavne panoge ali narečja: jugoslovensko, rusko, češko in poljsko. Vsako narečje imá spet svoja podnarečja, kterih se šteje po g. Miklošičevi razredbi desetero, namreč: 1. stara slovenščina, 2. nova slovenščina, 3. bolgarščina, 4. srbščina (hrvaščina), 5. maloruščina, 6. velikoruščina, 7. češčina, 8. poljščina, 9. gornja srbščina in 10. dolnja srbščina.

§. 4. Slovani smo udje velike indoevropske rodovine, ktera je že v starodavnih časih vzela Evropo pod svojo oblast in ktera po svoji izobraženosti še dan danes gospoduje blizo vsemu omikanemu svetu. V rodu smo tedaj davnim Indom, Grkom in Rimljanom, ki so postali vsej zahodni Evropi učitelji v vedi in umetnijah; v rodu smo romanskim narodom, njih zarodnikom in prvim dedičem klasične omike; v rodu smo sosedom Nemcem in drugim ger-

manskim rodovom, ki so se povzdignili v omiki že na prečudno visoko stopnjo. Napočil je dan tudi nam Slovencem, da nastopimo pot do svetišča prave narodove omike.

§. 5. Jezik prav likati in izobraževati učí jezikoslovje ali jezikoznanstvo; pravila in postave, po kterih se jezik lika in izobrazuje, pa zapopada slovnica.

Slovnica ali gramatika tedaj učí postave in pravila, po kterih se besede zlagajo, pregibljejo in skladno v stavke ali reke vežejo, da postane govorica in pisava ustom lahko izrekljiva, ušesom prijetna in na vse straní razločna in umevna.

§. 6. Poglavni slovnični deli so: glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje in stavkoslovje.

Glasoslovje ali glasje učí, kteri in kakošni so glasovi in kako se med sebó strinjajo in spreminjajo.

Oblikoslovje ali oblikovje obsega pravila, po kterih se besede v končnicah pregibljejo t. j. sklanjajo ali spregajo.

Besedoslovje ali skladje učí postave, po kterih se besede obrazijo in z druzimi besedami sostavljajo.

Stavkoslovje ali skladnja pa obsega pravila, po kterih se besede v stavke skladajo, da nastane jasna in lepoglasna vsa govorica in pisava. Skladnja tedaj učí, kako se stavki ali reki skladajo ali obrazijo, kako se v njih besede v rabo jemljejo in vežejo, in v kterem redu se med sebó prebirajo.

A. Glasoslovje.

I. Glasovi in črke.

§. 7. Vsak jezik je zložen iz besed, besede iz zlogov in zlogi iz glasov. Znamenja glasovom so črke ali pismenke; celi vrsti črk ali pismenk pa pravimo abeceda.

Slovenščini rabi dan današnji latinska abeceda ali latinica, ki šteje, prikrojena za slovenske glasove, te-le črke:

a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž.

Latinske pismenke: **q, x, y** in **ph** so slovenščini ptuje; zato jih radi tudi v ptujkah s: **kv, ks, i** in **f** nadomeščujemo, n. pr. Ksenofon=Xenophon; sinoda = synoda.

§. 8. Našim prednikom, starim Slovenom, rabila je iz prva bukvica ali glagolica, sploh slovenska azbuka imenovana; pozneje pa je prišla v rabo ličneja, po grškem črkopisu in po glagolici posneta cirilica *), ki je po vzhodnih krajih v pisavi manj okretno

*) Cirilska azbuka je:

Cirilica	Ime	Latinica	Cirilica	Ime	Latinica	Cirilica	Ime	Latinica
А а	az	a	О о	on	o	Ь ь	jerek	
Б б	buki	b	П п	pokoj	p	Ѣ ѣ	jat	ě
В в	vedi	v	Р р	rci	r	Ꙗ ꙗ	ja	ja
Г г	glagol	g	С с	slovo	s	Є є	je	je
Д д	dobro	d	Т т	tverdo	t	Ю ю	ju	ju
Є є	est	e	Ѹ ѹ	uk	u	Ѧ ѧ	ęs	ê (ę)
Ж ж	živete	ž	Ф ф	fert	f	Ѫ ѫ	ąs	ô (ą)
Ѕ ѕ	zelo	z	Х х	her	h	Ѩ ѩ	jęs	jê
З з	zemlja	z	Ѡ ѡ	ót	ó	Ѭ ѭ	jąs	jô
И и	iže	i	Ц ц	ci	c	Ѯ ѯ	ksi	ks
І і	j	j	Ч ч	črv	č	Ѱ ѱ	psi	ps
К к	kako	k	Ш ш	ša	š	Ѳ ѳ	fita	f
Л л	ljudi	l	Щ щ	šča	št	Ѵ ѵ	ižica	y.
М м	mislite	m	Ъ ъ	jer	—			
Н н	naš	n	Ы ы	jeri	y			

slovensko azbuko s časom popolnoma izpodrinila. Ker so staroslovenski spomeniki večidel s cirilskimi črkami pisani in ker se nova slovenščina v vseh dvoumnih rečéh ozira na staro slovenščino, od ktere še le dobiva luč in svitlobo, torej se kaže neogibna potreba, da se soznanimo Slovenci tudi s cirilsko azbuko. *)

§. 9. Pismenki, ki stojí iz konca ali v početku besede, pravimo sprednik, v sredi stoječej srednik, na koncu pa končnik.

§. 10. Glasovi ali glasniki so samoglasniki ali soglasniki. Samoglasniki imajo že sami ob sebi svoj razločen glas, soglasniki ga pa še le dobivajo s pomočjó kacega samoglasnika.

Samoglasniki so: **a**, **e**, **i**, **o**, **u**; vsi ostali so soglasniki.

§. 11. Samoglasniki so po naravi dolgi ali kratki in razpadajo

a) na ozke: **e**, **i** in široke: **a**, **o**, **u**;

b) na poliglasnike, ki imajo le zamolkel, na pol slišljiv glas, n. pr. **e** v končnicah: veter, golazen, britek — in na polnoglasnike, ki jih tako rekoč na polna usta izgovarjamo.

Med samoglasniki sta **e** in **i** po glasu tanka, **o** in **u** debela, **a** pa stojí v sredi med njimi.

Dvoglasnikov slovenščina prav za prav nima, če nočemo **ě** in **ô** z ozirom na nju izreko dvoglasnikov imenovati.

§. 12. Soglasniki se ločijo:

a) po izreki α) v ozke: **c**, **č**, **j** (lj, nj, rj), **š**, (šč), **ž** in β) v široke, ki so vsi ostali; — dalje α) v mehke: **b**, **d**, **g**, **j**, **l**, **m**, **n**, **r**, **v**, **z**, **ž** in β) v trde: **c**, **č**, **f**, **h**, **k**, **p**, **s**, **š**, **t**.

b) po glasu z ozirom na govorila v: doniče in nemiče.

I. Doniči so: a) jezikovci ali topljivci: **l**, **n**, **r** s topljenci **lj**, **nj** (rj); — b) sičniki ali sikavci: **c**, **s**, **z** — in c) šumniki ali nebniki: **č**, **š**, **ž** in **j**.

II. Nemiči so: a) zobniki: **d**, **t**; — b) ustniki: **b**, **m**, **p**, **v** in **f** — ali c) goltniki: **g**, **h**, **k**.

---

*) Za vadbo v branji naj stojí tu staroslovenski oče naš:

Отьче нашь, иже ѥси на небесехъ, да свѧтить сѧ имѧ твоѥ, да придеть царствиѥ твоѥ, да бѫдеть волꙗ твоꙗ, ꙗко на небеси и на земли: хлѣбъ нашь насѫщьнъıи даждь намь дьньсь: и остави намъ длъгъı нашѧ, ꙗко и мъı оставлꙗѥмъ длъжьникомъ нашимъ: и невъведи насъ въ напасть, нъ избави нъı отъ неприꙗзни. ꙗко твоѥ ѥсть царствиѥ и сила, и слава въ вѣкъı Амин.

II. Splošne glasovne spreminjave zavoljo lepoglasja.

§. 13. Prečudna in mnogovrstna so pota, po kterih se gibljejo in menjavajo glasovi, da postane njih zveza lahko izrekljiva in beseda lepoglasna. Kar koli se upira mehkemu in tekočemu jeziku, vse to se pretopí in omečí, olika in oteše, da se prikaže v lepši podobi. Podvrženi so tej menjavi posebno samoglasniki, ki pretekajo in oživljajo, kakor kri in duh, trdniše in stanovitniše jezikove dele — soglasnike, pa tudi soglasniki, ki se po svojem rodu mnogotero med sebó prebirajo. Na te spreminjave v glasovih se opira mehkota in milina, pa tudi moč in sila našega jezika.

Najnavadniše spreminjave zavoljo lepoglasja so:

§. 14. I. Samoglasniki se spreminjajo ali prelivajo in sicer, da na glasu a) ojačávajo, t. j. da se ozki in manj tehtni glasovi v širje in tehtniše spreminjajo — in b) oslabévajo, t. j. da se široki in tehtniši glasovi v ože, na glasu manj tehtne prelivajo. n. pr.:

e ojačáva v **é, o, a**: greb — ogrébati, grob, grabiti; tek —, otékati, otok, otákati; plet — oplétati, plot; zven — zvoniti, pozvanjati; streg — straža.
i „ „ **é, o, a**: pi — pojiti, napajati; zi — zévati; vi — vénec; bi — boj; kri — krov; gnji — gnoj.
o „ „ **a** : nov — ponavljati; sop — sapa; top — potapljati.
u „ „ **av, ov**: slu — sloveti, slava; plu — plavati, plaviti.
l in **r** vikšamo na: al-ar, el-er, il-ir, ol-or ali la-ra, le-re, li-ri, lo-ro: stl — stelja; mlk — molk; mrk — mrak; grm — grom; prh — prah.
Oslabéli so glasovi v besedah: všebniti (šiba); slišati (sluh); osebniti (suh) i. t. d.

Najtehtniša samoglasnika sta po tem takem **a** in **ô**, za njima pa: **u, o, é, i, e**, staroslovenska samoglasnika **l** in **r** in polglasnika **ъ, ь**.

Kedaj nastopi povzdiga na glasu, temu ni mogoče posneti obče veljavnega pravila; le toliko se more reči, da se oblegajo okrepljenim ednozložnicam in glagolskim večzložnicam sploh širji in tehtniši glasovi.

§. 15. II. Nekteri soglasniki se v sorodne pretapljajo (prevrgavajo) ali z naslednjim **j** pred samoglasnikom stapljajo. V rodu so si **d** in **j**; **c, k** in **č**; **sk, st** in **šč**; **g, z** in **ž**; **h, s** in **š**. Najnavadniše spreminjave so te-le:

1. jezikovci
l v **lj**: voliti — volja; mleti — meljem; soliti — soljen.
n „ **nj**: goniti — gonja; meniti — menjen; okreniti — okrenjen.
r „ **rj**: moriti — morjen; storiti — storjen; zor — zarja.
n „ **m**: braniti — bramba; začiniti — začimba.

2. zobniki

d v **j**: mlad—mlaj, mlajši (m. *) mlaji); klad—klaja (m. kladja); rod — rojstvo (m. rodstvo).

t „ **č**: pitati — piča (m. pitja); rast — rašča (m. rastja); mati — mačeha (m. matjeha).

d in **t** v **s**: ved — vesti (m. vedti); bred — bresti (m. bredti); plet — plesti (m. pletti); ved — vest (m. vedt).

3. ustniki

b, **m**, **p**, **v** dobivajo **lj**: zibati — zibljem; grabiti — grabljen; ljubiti — ljubljen.

dremati — dremljem; dramiti — dramljen; mamiti — mamljen.

hripati — hripljem; tipati — tipljem; topiti — topljen.

devati — devljem; loviti — lovljen; mrav — mravlja.

4. goltniki

g v **z**, **ž**: strig — strizi, striža (m. strigja); leg — lezi, leža (m. legja); streg — strezi, streža (m. stregja).

h „ **s**, **š**: suh — susih, suša (m. suhja); pihati — pišem; kruh — krušnik.

k „ **c**, **č**: sek — seci, seča, (m. sekja); pek — pecivo, pečenina.

gt in **kt** v **č**: strig — striči (m. strigti); rek — reči (m. rekti).

5. sičniki

c v **č**: ptica — ptičjek; stric — stričev, stričnik; pevec — pevčev.

s „ **š**: nositi — noša (m. nosja); kositi — košnja (m. kosnja); plesati — plešem.

z „ **ž**: mazati — maža (m. mazja); vezati — vežem; ž njim.

sk „ **st** v **šč**: iskati — iščem; piskati — piščal; pustiti — puščen (m. pustien); gost — goščava (m. gostjava).

§. 16. Glasovi se med sebó upodabljajo, t. j. sledeči glasniki se po predstoječih upodabljajo, da širokim soglasnikom široki samoglasniki, ozkim soglasnikom pa ozki samoglasniki v zvezo pridejo. Zato pišemo mesto širokega **o** vselej ozki **e**:

a) v samostavnikovih sklonih: om, oma, ov, n. pr. *za gričem* (m. *gričom*); *mečev* m. *mečov*; *nožem* m. *nožom*.

b) v edinem imenovavniku in kazavniku srednjih prilogov, n. pr. *bodeče trnje* m. *bodečo trnje*; *vroče poletje* m. *vročo poletje*; *naše polje* m. *našo polje*.

c) v glagolski končnici: ovati, n. pr. *kraljevati* m. *kraljovati*; *posvečevati* m. *posvečovati*; *popraševati* m. *poprašovati*.

d) v skladji, n. pr. *kraljev* m. *kraljov*; *svojeglaven* m. *svojoglaven*; *rudečeličen* m. *rudečoličen*.

Pred obrazilom ski in stvo prehajajo: c, č, g, h, k, st, t in ž s **s**om vred v **š**, z pa v s, n. pr. *človeški* m. *človekski*; *moški* m. *možski*; *francoski* m. *francozski*.

Enaka je tudi s predlogom **s**, ki se spreminja v slovenščini pred samoglasniki in pred mehkimi soglasniki v **z**, pred **nj** pa celo v **ž**, n. pr. *s križa — z gore — ž njive; s trakom — z oljem — ž njim.*

*) **m.** pomenja vselej: **mesto, namesto.**

§. 17. III. Soglasniki se vstavljajo, a) da odprtino v samoglasnikih ali zev zapirajo, ker se izreka dveh zaporednih samoglasnikov ustom upira, lepoglasje pa krha. Zagozde, ki zapirajo odprtino ali zev, so: **j**, **v**, **d** in **n**.

Za lepoglasje tedaj skrbimo:

1. da med odprte glasove kak soglasnik vrinemo, namreč:

a) **j**: dajati m. da-ati; pijača m. pi-ača; vejem m. ve-em; pajek m. pa-uk; Azija m. Azi-a; podrtiji m. podrtii.

b) **v**: zevati m. ze-ati; devati m. de-ati; livati m. li-ati; prepevati m. prepe-ati; plevem m. ple-em.

c) **d**: idem m. i-em; bodem (lat. ero) m. bo-em.

d) **n**: posebno v sostavah s predlogom **s** in **v** in pri zaimku **i** (on) po vseh odvisnih sklonih: vniti m. vъ-iti; k njemu m. kъ jemu.

2. da samoglasnik **u**, ki so ga naši predniki z dvema črkama pisali, v **ov**, **ev** razvežemo, n. pr.

sloveti m. slu-eti; kovati m. ku-ati; kupovati m. kupu-ati; kraljevati m. kralju-ati.

3. da v ptujkah, kedar jih domačimo, dvoglasnikom poslednjo pismenko v **j** ali **v** (ci včasi v: aj) prelijemo, n. pr.

Europa — Evropa; Laurentius — Lavrenc, Lovre; Kreuzer — krajcar; Schweiz — Švajca.

Taka je tudi v mnogih domačih besedah, n. pr. *najde* m. *naide, prejde* m. *preide*. — Vendar se ne moremo ogniti dvema samoglasnikoma zapored v sostavah s predlogi na samoglasne končnike: do-, na-, po-, pre-, za-, z nikavnico ne- in še v nekolicih drugih primerih, n. pr. *zaimek, nauk, preoster, črnook.*

b) Samoglasniki se vstavljajo, da pretrdo izreko mečé, n. pr. *iskər* m. *iskr, oken* m. *okn, narečij* m. *narečj, ovác, ovec* m. *ovc.*

§. 18. IV. Posamezni glasovi ali celi zlogi izpadajo ali odpadajo, rejše priraščajo, n. pr. *zenica* m. *zrenica, obeza* m. *obveza, oblak* m. *obvlak, pondeljek* m. *ponedeljek, pal* m. *padel, plel* m. *pletel, ratar* m. *oratar, dans* m. *dansi, letas* m. *letasi, že* m. *uže, pas* m. *pojas, gospá* m. *gospoja, vran* m. *gavran, nograd* m. *vinograd, dosta* m. *do sita* itd. — Prirasel je **o** v besedi: *obrvi.*

Tu naj se tudi omeni, da slovenščini samoglasni spredniki sploh niso po godu; zato jim rada iz konca **j** ali **v** prileplje, n. pr. *jagnje* m. *agnje* (agnus); *javor* m. *avor* (Ahorn); *jabelko* m. *abelko* (Apfel); *vapno* m. *apno.*

§. 19. V. Soglasniki se prestavljajo ali preseljujejo, n. pr. *hobotno — bohotno, gomila — mogila, kropiva — kopriva, perotnica — repetnica.* Primeri tudi besede: *rama — Arm, rabota — Arbeit, kratek — curtus, red — ordo, tretji — tertius, hladen — kalt, brada — Bart* itd., v kterih je slovenščina pretrde soglasne zveze razdružila.

III. Veljava in menjava posameznih glasnikov.

A. Samoglasniki.

Samoglasnik a.

§. 20. Samoglasnik **a** (strsl. ѧ) imá vselej in povsod svoj čist in poln glas. Pravo mesto mu je, kakor vsem samoglasnikom, za soglasniki; ko sprednik stojí samo v naslednjih besedah: a, ako, ali, ampak, anti, apno in v nekterih ptujkah n. pr. *angelj; apostelj* itd. — Ko sprednik se mu rad prileplje **j** n. pr. *jaz* — strsl. *azъ*, *jagnje* — lat. *agnus* itd.

A je med vsemi samoglasniki najtehtniši; zató ga nikdar ne vikšamo na glasu.

§. 21. V sredi besed je **a** po južnozahodnih straneh, posebno v gorenščini, in po njej tudi v slovenski pisavi večkrat namestnik staroslovenskih poliglasnikov ъ in ь, n. pr. *dan* — dьnь, *panj* — pъnь, *čast* — čъstь, *maščevati se* — mьstь. — Koroški in štajerski Slovenci pa govoré v teh primerih vedno pravilni **e**, kar je vse posneme vredno. Želeti bi torej bilo, da se s časom tudi v novoslovenski pisavi na pravo pot zasuknemo in pišemo: *den, penj, čest, meščevati se, tenek, lehek* itd.

§. 22. **A** se čredi ali premenjava s samoglasnikom **e**, zlasti kedar stojí mesto ъ v končnicah: n. pr. *bolen — bolán, krotek — kroták, težek — težák; brašno — brešno, natopir — netopir, krabulica — krebulica, prase — prešič* itd. — Po krivem pišejo **a** nekteri pisatelji v besedah: parst, kardelo mesto pravilnih oblik: prst (perst), krdelo.

Blizo Idrije in široko po Dolenskem govoré, kakor Čehi, za ozkimi samoglasniki ozki **e** mesto širokega **a**, n. pr. duše m. duša, veže m. veža; volje m. volja.

Zamenjava se **a** tudi z **o**, ki mu je najbliži v rodu, posebno v ptujkah, pa v časih tudi v domačicah n. pr. *oltar* — lat. *altare*, *opat* — lat. *abbas; koleda* — lat. *calendae, praprat — praprot, vozataj — vozotaj, kokalj — kokolj, rakita — rokita.*

Priča te menjave nam je tudi ljudski govor po Koroškem, po Goriškem in sem ter tje po Kranjskem, kjer se breznaglasni in predtegnjeni **a** rad kakor **o** izgovarja, n. pr. zdrov m. zdrav; prov m. prav; gologlov m. gologlav; tresoglov m. tresoglav. — Okoli Pliberka na Koroškem in okoli Mokric na Kranjskem se sliši **o** tudi mesto zategnjenega **a**: moslo — maslo, moma — mama, koj — kaj.

Samoglasnik e.

§. 23. Samoglasnik **e** (strsl. є, ѣ, ѧ, in ъ, ь) je prav za prav na glasu čvetér ter nadomeščuje čvetero staroslovenskih glasnikov:

a) Ko namestnik staroslovenskega samoglasnika є imá **e** svoj lanek predtegnjen ali zategnjen glas, n. pr. *golen, golenica, gredelj, veslo, velik, veriga.*

b) Ko namestnik staroslovenskega dvoglasnika ѣ*) (za gramatično rabo tu z navzgorno strešico, drugej večidel z ˻ zaznamovan) glasí se **e**, kakor bi mu bil **i** ali **j** pritopljen, v koroščini in gorenščini sploh s predglasnim **i**, drugod pa z zaglasnim **j** ali ko čist **e**, n. pr. *brěg, cvět, děte, lěp, léto, měra, pěsem, svět* (lat. mundus), *věra, věst, vrěme* izgovarjajo po raznih straneh: *brieg, cviet, diete, liep* ali *brejg, cvejt, dejte, lejp* ali *breg, cvet, dete, lep* itd.

Po nekterih krajih se je **ě** celo v **i** skrčil, po druzih pa v **aj** razširil, n. pr. dite — dajte, lip — lajp itd.

c) Kedar nameščuje **e**, (v pričujoči slovnici za gramatično rabo z navzdolnjo strešico zaznamovan) staroslovenski ѧ, izgovarja se med večino Slovencev prav globoko in raztegnjeno, rekel bi, kakor **ä**, n. pr. *svêt* (sanctus), *srêča, pêt, lêča, rêd, têtiva* itd.

Sem ter tje po Goriškem ga izgovarjajo v nekterih besedah ko **a**: pata, začal, patek, pat; po Kranjskem pa z zaglasnim i: sviet, pieta itd.

d) Dalje je **e** tudi namestnik staroslovenskih poliglasnikov ъ in ь, in se prav zamolklo ali le na pol izgovarja, n. pr. *deska — dъska, ves — vьs, pes — pъs, glušec — glušьc, mutec — mutьc, hladen — hladъn, prikazen — prikazъn.*

Pred **r**ом, kedar stojí za njim kak soglasnik, poliglasni **e** navadno izpada; če se pa vendar piše, imá prav zamolkel glas, n. pr. *krst = kerst* (strsl. krъst); *krt = kert* (strsl. krъt); *smrt = smert* (strsl. smrъt), *vrsta — versta* (strsl. vrъsta). — Enako izpada poliglasni **e** tudi v končnicah (včasi tudi v sredi), kedar beseda na koncu zraste, in tedaj mu pravimo gibljivi **e** ali gibljivec, n. pr. *pevec — pevca, pevcu* itd.; *dober — dobra, dobro, dobrega* ltd., —, pa tudi: *ves, vsa, vse; pes — psa* (rejše *pesa*).

Kot sprednik stojí **e** samo v besedi: eden in v njenih rastikah; večidel imá **j** pred sebó n. pr. *eden — jeden; jelen* m. *elen, jermen* m. *ermen, jegulja* m. *egulja.* — Često se nahaja **e** ko končnik, najčešče pa stojí v sredi besedi.

§. 24. Samoglasnik **e** ojačava:

a) v **é**, n. pr. *tek — tékati, plet — oplétati, leg — légati, greb ogrébati.*

b) v **o**, n. pr. greb — grob, bred — brod, vez(ati) — motvoz, plet — plot, zven — zvon.

c) v **a**, n, pr. *vlek — vlak, streg — straža, sed — saditi, leg — polagati.*

§. 25. Samoglasnik **e** se čredi:

a) kot namestnik poliglasnikov s samoglasnikom **a** (§. 21. 22.)

b) za ozkimi soglasniki z **o**, (§. 16) n. pr. *nožem* m. *nožom, pevcev* m. *pevcov, povikševati* m. *povikšovati.*

c) z **i**, n. pr. *svetel — svitel, videti — viditi, vedeti — veditі.*

*) Pisatelji 16. stoletja in še sam Vodnik so pisali po gostem: svejt, cvejt, lejp.

Napaka koroškega narečja je menjava predtegnjenega **e** z **a**, n. pr. žàna m. žena, odpràm m. odprèm; tudi sem ter tje po Dolenskem govoré: žana, rakla, aden m. žena, rekla, eden itd.

§. 26. **E** se vstavlja večkrat med soglasnike, da pretrdo izreko mečí, n. pr. *isker* m. *iskr*, *sester* m. *sestr*, *oken* m. *okn*, *sezuti* m. *szuti*,

Pred **j** se navadno v **i** preliva, za predlogom **s** pa večidel v **o** ojačava, n. pr. *narečij* m. *narečj*, *ladij* m. *ladj*, *sostaviti* m. *sestaviti*, *sogreti* m. *segreti*. — Včasi stopi **á** na njegovo mesto, n. pr. *ovac* — *ovec*, *tresák* — *tresek*.

Samoglasnik **i**.

§. 27. Samoglasnik **i** (strsl. и) se polnoglasno izgovarja, n. pr. *biser*, *lice*, *sila*, *slina*, *misel*, ali bolj zamolklo v breznaglasnih in predtegnjenih zlogih, n. pr. *mati*, *ljubiti*, *nit*, *sit* itd.

Sprednik je v besedah: **igla**, **igo**, **igra**, **il**, **ime**, **in**, **iskati**, **ist**, **iti**, **iz**. Prosto ljudstvo mu v početku rado **j** prileplje, n. pr. *jigo*, *jigra*, *jiskati*. — Najčešče se nahaja v sredi ali na koncu besedi. — **I** nam nadomeščuje tudi staroslovenski ы, n. pr. *misel* — мысel, *kri* — кгы.

§. 28. **I** zvišuje svoj glas:

a) v **é**, n. pr. *vi* — *vénec*, *cvil* — *cvéliti*, *zi* — *zévati*;

b) v **oj**, n. pr. *li* — *loj*, *gni* — *gnoj*, *bi* — *boj*, *pi* — *poj*, *napoj*;

c) v **av**, **va**, **ov**, kedar za ы stoji, n. pr. гы — *rov*, кыс — *kvas*.

§. 29. Zavoljo lepoglasja včasi **i** **izpada** ali **odpada**, n. pr, *otmem* m. *otimem*, *snoči* m. *sinoči*, *dans* m. *dansi*, *brez* m. *brezi*, *skoz* m. *skozi*, *vrh* m. *vrhi*.

Samoglasnik **o**.

§. 30. Samoglasnik **o** (strsl. **o** in ѡ) nadomeščuje dva staroslovenska glasnika in je dvojen na glasu.

a) **O** se glasí, kot namestnik staroslovenskega **o**, po svojem kakor v latinščini in v druzih jezikih, n. pr. *golida*, *podmol*, *selo*, *vino*, *vlakno*, *okno*, *otrok*. — Kedar se s povdarkom dolgo zategnjeno izgovarja, bliža se njegova izreka nekaj samoglasniku **u**, n. pr. *otrók*, *bós*, *vóz*, *kós*, *gospód*, *pót* (znoj).

b) Kot namestnik staroslovenskega nosnika (v pričujoči slovnici za gramatično rabo z navzdolnjo strešico zaznamovan), ima v slovenščini širok glas, kakor bi bil v njem samoglasnik **a** vtopljen, n. pr. *gôba*, *gôs*, *prôd*, *rôka*, *pôt*, *zôb*.

O nam rabi ko sprednik v besedah: **o**, **ob**, **obá**, **od**, **ogenj**, **oje**, **okno**, **oko**, **ol**, **on**, **orel**, **osa**, **osel**, **ost** in še v nekterih drugih; najčešče stoji v sredi ali na koncu besedí. — Iz konca mu v domačem govoru radi sorodni **v** predstavljamo, govoreči: *voje*, *vosa*, itd.

§. 31. Samoglasnik **o** ojačáva samo v **a**, p. pr. *sop — sapa, stvor — stvar, top — potapljati, nov — ponavljati, gor — pogarjati, požar, krop — kaplja, naškrapljati.*

§. 32. **O** se čredi z **a** (§. 22); primeri še besede: *obá — ambo, oves — avena, orati — arare, os — axis, osel — asinus, sol — sal, kobila — cabalus, nos — nasus, morje — mare, pogan — paganus, gost — Gast, bob — faba, vosek — Wachs* in še več enacih splošne korenike.

V nekterih besedah nam rabita po všeči **o** in **a** ali **o** in **e**, n. pr. *poberki — paberki* (paprki), *sozidati — sezidati, jastreb — jastrob, popel — pepel, kozolec — kozelc.*

Za ozkimi soglasniki prehaja **o** v **e** (§§. 16, 25).

§. 33. Kakor drugi samoglasniki tudi **o** večkrat izpade ali odpade n. pr. *hoteti — hteti, oralo — ralo, tamo — tam, tako — tak.*

Samoglasnik **u**.

§. 34. Samoglasnik **u** (strsl. **ǫ**) se glasí polnoglasno, kakor v drugih jezikih, n. pr. *gruda, burja, sluga, sum* ali bolj poliglasno kakor v nekterih breznaglasnih in predtegnjenih zlogih: *kup, gubiti, varuh* itd.

U se nahaja ko sprednik v besedah: ud, uho, ujec, uk, ul, ule, ulica, um, up, usnje, usta, uzda, uže in še v nekterih drugih; pa ljudska govorica tudi tem rada sorodni **v** predstavlja, namreč: *vud, vuho, vuk, vum* itd. (Sploh pravimo zdaj jutro in po starem utro). Primeri temu §§. 20, 23, 27, 30.

Najčešče stoji **u** kot srednik, za končnika pa nikdar ne, t. j. v nobeni besedi, kakoršna je ktera sama na sebi.

§. 35. Samoglasnik **u** ojačava na glasu v **av** ali **ov**, n. pr. *slu — slava, plu — plavica, tru — trava, ku — kov, tru — otrov.*

§. 36. Spomina vredna je posebnost štajerskega narečja okoli Radgone, vse dolenščine in pa notranjščine ob Krasu, ki mesto zategnjenega **u** v korenikah navadno **ü** govori, n. pr. *kup — küp, buča — büča, bruno — brüno.* — Ohranil je vendar po Štajerskem **u** svoj čist glas v besedah, v kterih se jim je staroslovenski glasnik **l** v **u** sprevrgel, n. pr. *dug* m. *dolg* (dlъg); *pun* m. *poln* (plъn); *čun* m. *čoln* (člъn) in pa v zaimku: *mu.*

Staroslovenski samoglasniki.

§. 37. Cirilska azbuka, bogata s samoglasniki, imela je za vsak glas svoje posebno znamenje, ktero je natančno določevalo pravo izreko. Te prednosti naša latinica, presiromašna v samoglasnikih, zeló zeló pogreša; zato je nam natančna zaznamba vseh glasov našega jezika z latinico skorej nemogoča reč. Ti staroslovenski samoglasniki so:

1. r in l (р in л).

§. 38. Starim Slovenom je bila črka **r** v sredi med soglasnikoma ali pa iz konca pred soglasnikom po g. Miklošiču samoglasnik, n. pr. *brъv — brv, brъzda — brzda, grъlo — grlo, zrъno — zrno, krъzno — krzno, srъna — srna* ali iz začetka *rъzati — rzati.*

Tudi nam Slovencem je **r** v teh in tacih primerih nekam samoglasne natore; zato se pred njim poliglasnik **e** tudi v pisavi bolj in bolj opušča, kar močno lajša pravo izreko, posebno tujcem. Vrh tega se bližamo po tej pisavi tudi drugim bratom na jugu in severju.

Najbolje vodilo,[1] da se rabi ta glasnik na pravem mestu, je pravilna izreka pa tanko uho. Po tem takem ni prav: matrn (m. matern) jezik, zato ker se izrekuje e v besedi matern tako, kakor v besedi mater po pravilni izreki na polno.

§. 39. Kakor **r** bil je starim Slovenom tudi **l** med soglasnikoma samoglasne veljave; v novi slovenščini pa je v pisavi popolnoma v zgubo šel; med ljudstvom se mu še nahaja nekaj ostankov, kakor: lž, lgati, plhek, plnica.

V početku se je ta **l** v la ali le spremenil, n. pr. *lž, laž, lež; lest; lahek, lehek;* v sredi pa v ol ali lo povzdignil, n. pr. vlьk — *volk,* stlьp — *stolp,* hlьm — *holm,* klьbasa — *klobasa.*

Ol se glasi kot ov, po vzhodnih straneh jezikovega obsega pa večidel kot u, n. pr. poln - pun, polt - put.

Samoglasni **l** sledimo v brižinskih spomenicih: zlzna in pa v rokopisu (confessio generalis) iz 16. stoletja: slss.

§. 40. **l** in **r** vikšamo na glasu:

a) v: al, la — ar, ra, n. pr. *kl — kaliti, vlg — vlaga, stl — slama, mrz — mraz, vrt — vrat, krt — kratek, zr — zarja;*

b) v: el, le — er, re, n. pr. *stl — stelja, krs — kres, vrt — vreteno.*

c) v: il, li — ir, ri, n. pr. *kln — preklinjati, stl — prestiljati, gr — ogrinjati, žr — požirati;*

d) v: ol, lo — or, ro, n. pr. *kl — kol, str — strop, prostor; zr — zora, mr — moriti.*

2. ê in ô (strsl. ѧ in ѫ).

§. 41. Ta samoglasnika sta bila starim Slovencem nosnika, t. j. izgovarjali so ju vedno skoz nos: ѧ kakor e^{n} (e^{m}) t. j. kakor francoski in v „fin“ ali kakor poljski ę v „ręka“ (renka, roka); postęp (postemp, napredek); — ѫ pa kakor francoski on v „bon“ ali poljski ą (o^{n} o^{m}) v besedah: mądra (mondra, môdra), dąb (domb, dôb).

Ker slovenščina stari nosnik **l** redno z **o** nadomeščuje, pišimo **o** tudi v besedah: labod m. labud, ogor m. ugor, otva m. utva, tisoč m. tisuč, otožen m. tužen in v enacih, ki so jih pisali

v stari slovenščini z nosnikom, vendar pa: muka, mučenik itd., da kaka dvoumnost ne nastane.

Štajerci ob hrvaški meji in Poljanci ob Kolpi govoré mesto ô in ol navadno u, kakor Hrvatje, n. pr. muž m. mož, guž m. gož, žuna m. žolna, pun m. poln. Sem pa tje po Goriškem govoré u mesto ô, n. pr. daj mi lopatu, da zrahljam zemlju.

§. 42. Pa nosljanje ali holmanje, t. j. skozinosna izreka se je v novi slovenščini do mala pozgubilo, nahaja se vendar še dan današnji dosti sledí nekdanjemu nosljanju, namreč:

a) Po vsem Slovenskem pravimo: žvenk — zvѧkъ, brenk, brencelj — brѧkъ, tromba — trѧmba; na Koroškem sploh: mesenc — mesѧcь; dompelj, dumpelj; ropont, ropunt.

b) V zilski dolini skoz in skoz govoré: lenča — lѧšta, srenčati — srѧšta, venč — vѧštъ, grmonž (grd môž) in okoli Pliberka ronka — rѧka, pont — pѧtь. Enako govoré po nekterih krajih na Goriškem: vanči ali vnъči. Besedo roka in še nekaj drugih tudi po rovtarskih hribih nad Vrhniko izgovarjajo močno skozi nos.

c) V brižinskih spomenikih se nahaja še več nosnikov, n. pr. sunt (sont, sô), poronso (poročo, priporôčam), mogoncka (mogonšta, mogôča), v uensih (venštih ali venščih, vêčih).

d) Nemci, Rumuni in Ogri so ohranili nosnik v besedah, ki so si jih izposodili stari slovenščini, ktere pa sedaj brez nosnika govorimo, n. pr. Kokra — Kanker, Soča — Isonzo, Mekine — Minkendorf; drog — rum. drong, leča — ogrsk. lentse itd. — Primeri tudi slovenske besede: gos — Gans, golob — columba itd. To očitno spričuje, da so se svoje dni to besede nosljevale.

Nosnika ѧ in ѧ́ imata svoj početek v zvari soglasnikov **m** in **n** s predstoječim samoglasnikom, s kterim sta se stopila v skaljen ali skozinosen glas.

3. Poliglasnika ъ in ь.

§. 43. Stara slovenščina je imela zamolklim glasom dvojno znamenje, poliglasnika ъ in ь, ki sta mečila tudi pretrdo izreko. Nova slovenščina jim nima nobenega lastnega znamenja; zato jih sploh z glasnikom **e**, reje z druzimi samoglasniki zaznamuje. Postala sta pa poliglasnika ъ in ь tako, da so polni samoglasniki na glasu oslabeli.

Nova slovenščina slabí na glasu tudi take samoglasnike, ki so jih stari Sloveni vselej polnoglasno izgovarjali, n. pr. **i** in **u** v breznaglasnih in predtegnjenih zlogih, n. pr. varuj, kožuh, nit, dim. Naj se vendar nepravilna poliglasna izreka opušča, kolikor je le mogoče.

§. 44. ъ in ь se na glasu zvišujeta:

a) v **i**: n. pr. *žьg — požigati, stьk — stikati, čьt — čitati, mъg — migati*;

b) v **é** ali **i**, n. pr. *žьm — ožémati* in *ožimati, pьn — razpénjati* in *razpinjati.*

c) v **o**, n. pr. *zvъn — zvon, spьn — spona, zvati — zovem.*

d) v **u**, n. pr. *gъb — gubiti, bъd — buditi.*

4. Dvoglasnika **ě** in **y** (ѣ in ы).

§. 45. Dvoglasnik ѣ se zaznamuje za gramatično rabo z **ě** (po Miklošiču z **ê**, po druzih včasi z **é**), večidel pa z **e**. Nahaja se le v sredi slovenskih besedí, n. pr. pѣna — péna, vѣra — véra.

§. 46. Dvoglasnik ы nadomeščuje v slovenščini večidel zategnjeni **i**, n. pr. mъisel — *misel*, lъiko — *liko*, krъi — *kri* itd.

V brižinskih spomenikih se nahaja za ы pravilni **i**, pa tudi **e**, **u**, **ui**, in na enem mestu ugi (uji): beusi - bivši, muslite - mislite, mui - mi, milostivui - milostivi, imugi - imi.

B. Soglasniki.

Nebnik **j**.

§. 47. Nebnik **j**, ki ga nekteri slovničarji ustnikom prištevajo, dela z ustnikom **v** vred prehod od samoglasnikov na soglasnike. On je med vsemi soglasniki najmeči in soroden glasnikoma ь in **i**, ki se pogosto vanj spreminjata in mu toliko moč dajeta, da meči tudi druge soglasnike, ki ž njim v zvezo pridejo. Jezikovce **l**, **n**, **r** zavoljo veče mehkote topí in mečí v **lj**, **nj**, **rj**, n. pr. *kralj, panj, hvaljen, morje, nagnjen, udarjen* — zobnike, goltnike in sičnike pa v sorodne šumnike preliva in se v njih vtopí, n. pr. *glajen* m. *gladien, gladjen; močen* m. *motien, motjen; gošča, zagoščen* m. *gostja, zagostien*; *noša, nošen* m. *nosja, nosien*; *maža,* m. *mazja* itd.

Z **l**om stopljen mečí ustnike **b**, **m**, **p**, **v**, n. pr. *zib* — *zibljem, tip* — *tipljem, dev* — *devljem, top* — *topljen, grab* — *grabljen, kaplja, greblja, krevlja.*

§. 48. Kakor slovenščina ne ljubi samoglasnikov iz konca besedí (§§. 20, 23, 27, 30, 34), tako jej tudi v srêdi dva zaporedna samoglasnika nista po godu; zato se v prvem primeru (razun **o**) pogosto **j** predstavlja, n. pr. *jadro* m. *adro, jajce* m. *ajce, jabelko* m. *abelko, jutro* m. *utro;* — v drugem pa med odprte zlogove gozdi, n. pr. *majati* m. *ma-ati, pijem* m. *pi-em* itd.

Nepotreben prirastek je **j** v besedah: gojzd, ojster, zagojzda, plajšč, ujzda in še v nekterih drugih; piši jih raji z ozirom na koren: gozd, oster, zagozda, plašč, uzda.

Iz zveze **dj** prvi glas (**d**) izpada in sam **j** ostaja, n. pr. *rad* — *raji* (m. *radji*), *sladek* — *slaji* (m. *sladji*), *soditi* — *sojen* (m. *sodjen*) itd.

Jezikovci: **l**, **n**, **r**.

§. 49. Jezikovcem **l**, **n**, **r** (strsl. л, н, р) pravimo sploh tekoči soglasniki ali topljivci, ker prva dva z nebnikom **j** topimo, **r** pa ž njim mečimo, n. pr. *sablja, grablje, pinja, zarja.*

Jezikovca **n** in **r** imata vselej in povsod svoj čist glas, **l** pa sploh le tedaj, kedar zlog pričenja t. j. pred samoglasniki. Pred soglasniki in na koncu besedi (razun ženskih in srednjih rodivnikov v dvojini in množini) izrekuje se **l** sploh kakor **v**; vendar moramo, pravilno izrekovaje, v vseh teh primerih samoglasnik pred **l**om popolnoma in jasno izgovarjati, n. pr. golt = govt, žolna = žovna, volk = vovk, vidil = vidiv, delal=delav, posel = posev — ne pa kakor prosto ljudstvo, ki **l** v breznaglasnih in predtegnjenih zlogih s predstoječim samoglasnikom vred sploh kakor **ov** ali **u** izgovarja (n. pr. delal — delov, igràl — igròv, vidil — vidov, vidu; posel — posov, posu. — **l** se izgovarja kot **v** tudi pred obrazilom -ec, -ek, -en, če se že v pisavi ni v **v** zvergel, n. pr. *palec — pavec, tkalec — tkavec, rodilnik — rodivnik.*

Po nekterih krajih, zlasti po Gorenskem in Koroškem **l** tudi pred samoglasniki **a**, **o**, **u** radi kakor **v** izgovarjajo, n. pr. loka - voka, log - vog, las - vas, klasje - kvasje, cedilo - cedivo itd.; toda ne gre posnemati te izreke.

§. 50. Topljenec **lj** se povsod tako izrekuje, da se sliši razločno vsaj **l**; piše se pa:

a) za ustniki: **m**, **n**, **p**, **v**, **b**, n. pr. *mravlja, konoplja, lovlja, pozabljenec, spremljevavec* itd. Goriški Slovenci govoré tudi: *snoplje, drevlje, zdravlje* itd.; drugod vendar raji: *snopje, zdravje, ribji, kravji* itd.

Napčen je **lj** v besedah: življenje in trpljenje (kterih vendar brez topljenca nikdar v rabo ne jemljemo), kakor tudi v besedah: poželjenje, mrgoljenje in pri vseh drugih glagolnikih III. vrste, ki za trpni deležnik nedoločnikovi osnovi **n** prítikajo; torej pišimo: poželenje, mrgolenje itd.

b) v končnicah ljam in ljem, ljen in ljiv, n. pr. *mahljám, hripljem, kaljen, dobrotljiv, gibljiv* itd.

c) v nekterih besedah, ki jih je že stara slovenščina s topljencem pisala, n. pr. *ključ, ljub, ljudi* in še v nekih drugih.

Rezijani spreminjajo, kakor tudi Istrani, **lj** v **j**, n. pr. zemja m. zemlja, pejite m. peljite.

§. 51. Jezikovci se čredijo med sebó, n. pr. *goltanec, — grtanec, letopir — netopir, klik — krik* itd., pa tudi z druzimi soglasniki, n. pr. *sloboda — svoboda, lupiti — dupiti, karati — kazen, kora — koža, nebore — ubore — ubožen, morem — možem* (pomozi), *renem — ženem.*

Za staroslovensko končnico **же**, ki prašavne zaimke in prislove v oziravnike spreminja, govori slovenščina vselej **r**, n. pr. kdor — **ктоже**; nikdor — **никтоже**.

Dalje stojí **r** mesto **v** v besedi: poreslo — poveslo in mesto **d** v besedi: nar - naj (nad).

Jezikovec **n** se je zvergel pred ustnikom **b** v **m**, n. pr. *bramba* m. *branba, spremémba* m. *spremenba, hlimba* m. *hlinba, sklomba* m. *sklonba.*

§. 52. Jezikovci, naravnost pred zobniki stoječi, upirajo se lepoglasni izreki. Zato si slovenščina s tem za lepoglasje skrbi, da

jih razdružuje in korenski samoglasnik vmes vtika, n. pr. *mramor* m. *marmor*, *raka* m. *arka*; *brada* — *Bart*, *brod* — *furt*, *grad* — got. *gards*, *zlato* — got. *gulth*, *kriv* — lat. *curvus*, *vratiti* — lat. *vertere* itd.

§. 53. Zavoljo lepoglasja **r** včasi odpada ali izpada, n. pr. brat m. bratr (kakor še dan današnji koroški Slovenci in Čehi govoré) in pa za šumniki, toda le na Kranjskem zunaj Dolenskega, n. pr. *čreda* — *čeda*, *žrebe* — *žebe*, *črešnja* — *češnja*, *črevó* — *čevó*, *žrebelj* — *žebelj*, *črez* — *čez*, *črevelj* — *čevelj* itd.

Tako tudi pravimo: *brez* in *bez*. — Po postavah slovenskega jezika se soglasniki pogosto v sorodnike spreminjajo, odpadajo pa redko kedaj; torej se držimo pisave: *čreda*, *žrebe*, *črešnje* itd., kakor vsi koroški, štajerski, dolenji kranjski in goriški Slovenci govorimo, ker je pravilniša od une brez **r**a.

Zobnika **d**, **t**.

§. 54. Zobnika **d**, **t** (strsl. д, т) imata v pravilni izreki vselej in povsod svoj poln in čist glas, naj stojita iz konca, v sredi ali na koncu besed. Mehki **d** naj se vselej natančno loči od trdega **t**.

Izreka sprednika ali srednika **t** kot **k** in končnika **d** kot **s**, ki se tu pa pa tam nahaja, n. pr. teden - keden, tnalo - knalo, partelj - parkelj itd. — gospod - gospos, medved - medves itd. naj se v knjigi nikar ne posnema, ker je nepravilna.

§. 55. Zobnika se v rabi mnogovrstno spreminjata, in sicer:

a) **d** prehaja v **j** in **t** v **č** pred končnico, ki jo začenja v **j**(**i**) spremenjen ь, ki se pa vselej v šumnikih vtopi ali odletí, n. pr. *klad*—*klaja* (m. kladja), *sed* — *seja* (m. sedja), *grad* — *graja* (m. gradja), *mati* — *mačeha* (m. matjeha), *pit* — *piča* (m. pitja), *svet* — *sveča* (m. svetja), *svet* — *posvečevati* (m. posvetjevati). — Le malo zobnikov se upira tej spremenjavi, n. pr. *čuten*, *spriden*; *osramoten*, pa tudi *osramočen*; *zagaten* pa tudi *zagačen* (kakor se govorí na Koroškem): *zagata* — *zagača*; *sramota* — *sramoča* itd. — Po Goriškem so navadne tudi oblike: pitja, omlatjen, zmotjen itd. in ob Krasu govoré ozki **ć** mesto našega **č**, kedar iz zveze **tj** nastane: pića, zmoćen itd.

Ta v **j** spremenjeni ь je toliko mogočen, da spreminja v zvezi **st** tudi **s** v **š**, čeravno se ga sam ne dotika, n. pr. *tast* — *tašča* (m. tastja), *rast* — *rastja* (m. rastja); *mast* — *mašča* (m. mastja); *gost* — *gošča* (m. gostja).

Gorenščina večidel, toda nepraviloma, **č** izpušča in za **šč** le samo **š** govori; vendar se tudi na Gorenskem ta **š** ostreje izgovarja od navadnega **š**, n. pr. taša, pušava, gošava.

b) Pred nedoločnikovo pripono — **ti** se prelivata **d** in **t** v **s**, ker bi bila izreka dveh zobnikov zaporedoma preokorna, n. pr. *pred* — *presti* (m. predti), *plet* — *plesti* (m. pletti), *med* — *mesti* (m. medti), *cvet* — *cvesti* (m. cvetti). — Enaka je tudi pri glagolih, ki se brez

spone ali veznika spregajo, v 2. in 3. dvojni in množni osebi sedanjega časa, n. pr. *jed — jesta* (m. jedeta); *gred — gresta* (m. gredeta); *ved — vesta* (m. vedeta); *sned — sneste* (m. snedete); *dad — daste* (m. dadete).

c) Spreminjava zobnikov v **s** je posebno zanimiva tudi v skladji, n. pr. *slad — slast; ved — vest, nevesta; vlad — vlast; pad — past; met — most;* včasi tudi pred **l**om, n. pr. *god — gosli; ved — veslo; jed — jasli; čt — čislo; pred — preslica.*

d) Za drugo stopnjo se spreminja **d** za samoglasniki v **j**, za soglasniki pa izpada, n. pr. *mlad — mlajši* (m. mladši) ; *grd — grši — grji* (m. grdši, grdji); *trd — trji — trši* (m. trdši, trdji).

§. 56. Zobnika se menjata med sebó, n. pr. *bridek — britek; kdo — kto; ped — peta; medem — metem* itd., pa tudi z drugimi soglasniki, n. pr. *kodelja — koželj;* strsl. дъšti — *hči; sladčica — slaščica, slajščica; tkati — hkati; šartelj — šarkelj; peter — peker; partelj — parkelj.*

§. 57. Zobnika **d** in **t** izpahujemo:

a) pred nedoločnikovo pripono glagolov II. vrste, n. pr. *ved— veniti* (m. vedniti); *vrt — vrniti* (m. vrtniti).

b) pred **m** v besedah: *vem* m. *vedm, dam* m. *dadm, jem* m. *jedm.*

c) pred obrazilom **ski** in **stvo**, n. pr. *gosposki* m. *gospodski; bogastvo* m. *bogatstvo* itd., pa tudi v besedah: *brezen, brezno* m. *brezdno; prazen* m. *prazden; pozen* m. *pozden; slama* m. *stlama.*

d) pred deležnikovo pripono **l**, n. pr. *pad — pal* (m. padel); *plet — plel* (m. pletel); *bod — bol* (m. bodel); *jed — jel* (m. jedel) itd., toda le po vzhodnih in južnih krajih jezikovega obsega.

Po Koroškem govoré tu pa tam: šidlo m. šilo; motovidlo m. motovilo; kresadlo m. kresalo; jedel m. jel (f.) itd. prav po češki navadi.

§. 58. Zobnika **d** in **t** včasi vtikamo, da kak sičnik z **r**om v zvezo ne pride, n. pr. *mezdra* m. *mezra; oster* m. *oser; stršen* m. *sršen; pester, postrv* iz pis —; tako tudi *stezda* in *steza.*

Ustniki: **b**, **m**, **p**, **v** in **f**.

§. 59. Ustniki **b**, **m**, **p**, **v** (strsl. б, м, п, в) imajo sploh svoj čist glas; samo **b** in **v** se kot končnika po nekterih krajih kot **p** in **f** izgovarjata, kar pa ni, da bi se posnemalo.

Da se ustniki z **lj** mečé, bilo je gori (§. 50) povedano.

§. 60. Ustniki so najmanjim spreminjavam podvrženi. Spomina vredno je samo, da se čredijo v nekterih besedah z jezikovci, n. pr. *svoboda — sloboda; poveslo — poreslo; hramba* m. *hranba; začimba* m. *začinba* itd.; včasi med sebó, n. pr. *mramor — bramor; prača—frača; drobtina — droftina* itd. rejše z drugimi soglasniki, n. pr. *medved* m. *medjed.*

§. 61. Ustniki večkrat izpadajo ali odpadajo in sicer:

a) **b** in **p** se izpahujeta pred pripono — niti glagolov II. vrste, n. pr. *trep — treniti* (m. trepniti); *klep — vkleniti* (m. vklepniti); *kap — kaniti* (m. kapniti); *gub — giniti* (m. gibniti); *gib — ogniti* (m. ogibniti).

b) **v** odpada ali izpada:

α) včasi pred **l** in **t**, n. pr. *las — vlas; lat — vlat; lakno — vlakno;*

β) za predlogom **ob**, n. pr. *obleka* m. *obvleka, oblak* m. *obvlak, obeza* m. *obveza;*

γ) včasi predlogu **vz**, n. pr. *zbuditi — vzbuditi, vzrok — zrok, zdihovati — vzdihovati;*

δ) še v nekterih drugih besedah, n. pr. *že — uže; plev — pleti* (m. plevti); *živ — žiti, žito* (m. živti, živto); *storiti — stvoriti; digniti — dvigniti.*

§. 62. **V** je prirastek, kedar služi za zagozdo odprtim glasovom, n. pr. *omivati* m. *omi-ati, preštevati* m. *prešte-ati* itd. — Prirasel je **v** tudi v besedi: *svinec* m. *sinec.*

§. 63. Čerka **f** je slovenščini prav za prav ptuja; rabi jej vendar v ptujkah, v kterih je ne moremo pogrešati, n. pr, *fant, fleten, Filip* itd. (večkrat pa govorimo in pišemo za ptuji **f** naš **b** ali **p**, n. pr. *baklja — Fackel, birma — firmatio, barva — Farbe* itd.) in pa v nekterih domačih, natorin glas posnemajočih besedah, n. pr. *frfoleti, frfrati, flafota, fofotati* itd.

Kakor si Slovenec glas **f** v ptujkah rad v **b** ali **p** zamenjava, enako zaznamljajo tudi Nemci naš **b** s svojim **f** ati **v**, kedar si slovenske besede po svoje krojijo, n. pr. *Bled — Veldes; Bistrica — Feistritz; Borovlje — Ferlach; Žabnice — Saifnitz; Bela — Fellach; Belak — Villach.*

Goltniki: **k**, **h**, **g**.

§. 64. Goltniki **k**, **h**, **g** (strsl. к, х, г) so v rodu sičnikom **c**, **s**, **z** in šumnikom **č**, **š**, **ž**; zató se v pregibi in skladji često vanje spreminjajo.

Goltniki ohranjajo v pravilni izreki vselej svoj čist glas; med ljudstvom pa se izgovarja **g** v gorenščini, notranjščini in koroščini, zlasti tudi v Tolminu, posebno v začetku in na koncu besedí skorej kakor latinski ali nemški **h**, n. pr. *hora* m. *gora; hozd* m. *gozd; sneh* m. *sneg; drah* m. *drag.*

§. 65. Goltniki se radi prelivajo v sičnike, in sicer **k** v **c**, **g** v **z**, rejše **h** v **s**:

a) pri samostavnikih pred sklonilom **i**, n. pr. *otrok — otroci, otrocih; travnik — travnici, travnicih; o potoci, na roci, v sprezi* itd. — V pisavi se ta spreminjava, ki se opira na staro slovenščino in tudi

na ljudsko govorico, po mnogih straneh le preveč zanemarja; večkrat bi dajala govoru prijetno spremembo.

Gorensko in koroško narečje nespremenjenih goltnikov pred **i**, pa tudi pred **e**, sploh ne trpi in jih pravilno v sičnike ali nepravilno v šumnike preliva, n. pr. čita m. kita, svetniči m. svetniki, svetnici; sraje m. srage; muše m. muhe; rjuše m. rjuhe; na rjusi, na roci, na nozi ali noji itd. Temu gre tudi pripisati, da govorimo po Koroškem, kakor so govorili in pisali stari Slovenci, n. pr. o potoče, na klobuče, v mrače, v Belače, v Prazě, na prazě, v lozě itd.

b) pri prilogih pred sklonili: i, ih, im, imi, pa tudi v ednini pred sklonili: ega, emu, em, n. pr. *tak, tacega, tacemu, tacem, taci, tacih* itd., *drag, drazega, drazih, drazimi* itd.; redkeje *tih — tisih* itd.

c) pri glagolih I. vrste, kterim se koren na **g** in **k** dokončava, v velevniku n. pr., *streg — strezi; mog — pomozi; leg — lezi; strig — strizi; rek — reci; sek — seci* itd.

§. 66. Goltniki prehajajo v sorodne šumnike: **k** v **č**, **h** v **š** in **g** v **ž**:

a) v skladji pred končnico, ktero začenja **a**, ki kaže na staroslovenski ѣa ali ѣ, n. pr. *seča* m. *sekja, priča* m. *pritja, duša* m. *duhja, stežaj* od *steg; Prag — Pražan; vršaj* od *vrh; ovčar* od *ovca; klečati* m. *klekěti; slišati* m. *slihěti;*

b) pred končnico, ki jo **e** začenja, n. pr. *oko — očesa, uho — ušesa, igo — ižesa, iskati — iščem, pihati — pišem, plah — plašen, sneg — snežen, strah — strašen*; pa tudi v besedah: *mog — moč, leg — laž, vrag — sovraž, pih — piš, vrisk — vrišč, pek — peč, sek — seč* itd., ki so imele v stari slovenščini ь na koncu;

c) pred **i** v skladji, n. pr. *drug — družica, suh — sušica, ubog — ubožica, mek — močiti;*

d) pri glagolih I. vrste na **k** in **g**, kterim topi nesoglasno zvezo **gt** in **kt** v **č**, n. pr. *rek — reči* (m. rekti); *sek — seči* (m. sekti); *streg — streči* (m. stregti); *mog — moči* (m. mogti).

Nepravilne so oblike, tu in tam med štajerskimi in notranjskimi Slovenci in sem ter tje po Gorenskem navadne: rečti, sečti, strečti, močti, tolčti itd.

§. 67. Včasi se zavoljo lepoglasja goltnika **g** in **k** v **h** spreminjata, namreč:

a) pred končnico **ek** in **et**, n. pr. *leg — lag — lehek, lahek, lohek*; *mek — mehek; nog — nohet*, ki se tu pa tam *nofet* glasí;

b) v predlogu **k** pred besedo, ki se tudi s **k** (reje s **t**) začenja, n. pr.: *h kruhu* m. *k kruhu, h truplu* m. *k truplu*;

c) spomina vredne so tudi menjave: *plahta — plašč; srakica — sračica, srajca; škit — ščit; nikdo — nihče.*

§. 68. Goltniki se med sebó čredijo, kakor kažejo izgledje: *gavran — kavran, krč, — grča, gruška — hruška, volgek — volhek, goščat* (gost) *— koščat; laket — lahti; mozeg — mozek; hrbet — grb; gol — kahl* (calvus).

G se včasi menjuje z **z**, n. pr. *spregati — sprezati, dregati — drezati, migati — meziti se, drgati — drzati.*

§. 69. Goltnik **k** izpada, kakor **b** in **p**, pred nedoločnikovo pripono glagolov II. vrste, n. pr. *stisniti* m. *stiskniti, prasniti* m. *praskniti, brsniti* m. *brskniti, blisniti* m. *bliskniti, plusniti* m. *pluskniti.*

Sičniki **c**, **s**, **z**.

§. 70. Sičniki **c**, **s**, **z** (strsl. ц, с, ꙁ) se vselej in povsod čisto glasé in so, kakor goltniki, podvrženi spreminjavi v sorodne šumnike, namreč:

a) pred končnico, ktero začenja v **j** spremenjen poliglasnik ь, ki se pa pred samoglasnikom sam v njih vtaplja, n. pr. *griz — griža* (m. grizja); *niz — niža* (m. nizja); *vis — viša* (m. visja); *nos — noša* (m. nosja); *solnce — osolnčje; tica — tičjek.*

b) celo v zlogih, v kterih **j** črki **l** ali **n** od sičnika ločite, n. pr. *voz — vožnja, nos — nošnja, kos — košnja, poslati — pošljem, ž njim* m. *z njim, čež-nj m. čez-n-i.*

§. 71. Pred **t** in **l** se preliva v skladji **z** včasi v ostri **s**, n. pr. *maz—maslo, mast; lez—lestvica, vez — veslo; veza — poreslo* itd.

Tudi pred nedoločnikovo pripono govorimo večidel: *lesti* m. *lezti, gristi* m. *grizti, mlesti* m. *mlezti* itd., v pisavi se pa rajši držimo korenovega soglasnika in pišimo: *lezti, grizti* itd.

Sičnik **s** se gozdi med **bt** in **pt** v nedoločniku, da pretrdo izreko meči, n. pr. *grebsti* m. *grebti, tepsti* m. *tepti.*

Šumniki ali nebniki **č**, **š**, **ž**.

§. 72. Šumniki ali nebniki **č**, **š**, **ž** (strsl. ч, ш, ж) prav za prav niso druzega kakor sičniki, v kterih je **j** vtopljen. Pravimo jim o z k i soglasniki in kot taci zahtevajo ozke samoglasnike za sebó. Kedaj za šumniki **e** mesto **o** pišemo, poglej §. 16.

Kedaj in kako se zobniki, goltniki in sičniki v šumnike spreminjajo, glej §§. 55, 66, 70.

§. 73. Zraven šumnika **č**, ki se vselej prav krhko izgovarja, nahaja se med ljudstvom po Krasu in po Istri tudi meči **ć**, kakor ga imajo ostali Jugosloveni in ga pišejo ondi, kjer je naš **č** nastal iz stopljenega **tj**, n. pr. n o ć, p e ć, s l e p i ć, s t r i ć i, K a č i ć, P a l m o t i ć, G u n d u l i ć.

IV. Zlogi in naglaševanje.

§. 74. Iz samoglasnikov in soglasnikov, skladno med sebó zvezanih, priraščajo z l o g i in b e s e d e.

Zlogi ali slovke so glasovi, ki jih v eni sapi ali enkrat zinivši izrekujemo in kteri še nič ne pomenjajo, n. pr. bra, kra, ple, pre itd. — Zlogu, ki se končava na samoglasnik, pravimo odprt, tistemu, ki ga soglasnik zapira, zaprt zlog.

Besede so glasovi, ki imajo že razločen pomen, n. pr. som, volna, dobrota itd. Besede so enozložne (enozložnice), dvozložne (dvozložnice) ali večzložne (večzložnice).

V vsaki besedi se eden zlog krhkeje izgovarja memo drugih. Ta zlog ima tedaj naglas ali povdarek.

§. 75. Naglas ali povdarek ni nič druzega, ko povzdiga kacega samoglasnika v izreki. Nekteri samoglasniki se bolj na dolgo ali zategnjeno izgovarjajo, drugi zopet bolj urno in krhko. Povzdiga ali povdarek samoglasnikov je tedaj dvojna: počasna in mehka in pa nagla in ostra. Pri počasni izreki jih zategujemo, pri nagli pa predtegujemo. Zató pravimo počasni in mehki izreki sploh zateza, nagli in ostri pa predteza.

Samoglasniki so po naravi dolgi (–) ali kratki (⏑). Zatorej se delé z ozirom na naglas ali težo in z ozirom na mero ali dolžino na četvero. Oni so namreč:

a) predtegnjeni dolgi: grād, mēd, žīv, lōj, dūh.

b) predtegnjeni kratki: rad, kmet, sit, som, kruh.

c) zategnjeni dolgi: kralj, greh, križ, prod, ključ.

d) zategnjeni kratki, ki ne stojé nikdar na koncu, ampak samo v sredi ali s početka besede: laža, vrta, sklepa, boba, konja — ki so rodivniki od predtegnjenih kratkih: laz, vrt, sklep, bob, konj.

Da laže razumeš, kteri glas je predtegnjen in kteri zategnjen, razdeli si samoglasnik v dve polovici: graad, kraalj. Ako povdariš prvo polovico, dobiš predtegnjen glas: gráad, méed; če povdariš drugo polovico, glas bode zategnjen: kraálj, greéh.

§. 76. Kedar hočemo predtezo ali zatezo, dolžino ali kratkost v pisavi zaznamovati, — kar je pa le treba, ko bi bil brez nadpisanih znamenj pravi pomenek dvomljiv —, tedaj stavljamo nad dotične glasnike posebna znamenja, ki jih naglaske ali nadglasnike imenujemo.

Potrebni bi bili po pravem slovenščini, kakor hrvaščini in srbščini, štirje naglaski; doslej pa jej služita prav za prav samo dva: krativec ˋ in ostrivec ˊ, ker se rabi strešica ^ samo pri široko odprtih samoglasnikih e in o. *)

*) Zavoljo veče določnosti v zaznamjavi predtegnjenih in zategnjenih glasov nam rabi v pričujoči slovnici, pa le v sklanjalih in sprezalih, tudi strešica kot znamenje zategnjenih dolgih glasov, da se ločijo od predtegnjenih dolgih, ki so z ostrivcem zaznamovani.

a) krativec ˇ, sploh predtegljej imenovan, rabi nam kot znamenje predtegnjenih in zategnjenih kratkih glasov, n. pr. kùp, kònj, otròk, — òsa, kòsa, vòda, žèna, čèlo, ìgra, mèni, tèbi itd.

b) ostrivec ˊ, zategljej imenovan, služi nam v zaznamnjavo zategnjenih in predtegnjenih dolgih glasov, n. pr. kríž, králj, sténa, kljúč — grád, méd, žív, dúh itd.

§. 77. Znamenito v naglasovanji slovenskem je še odskakovanje naglasa in njegove vsled tega vzrokovane premene, in pa ritem ali mera.

Predtegnjeni samoglasniki odskakujejo ali se premikajo radi od konca proti početku ter se pri tem spreminjajo tako, da iz predtegnjenih dolgih glasov postajajo, zunaj malih izjem, kratki, iz predtegnjenih kratkih pa zategnjeni glasovi (česar pa tu ni mogoče natančno zaznamovati). Ravno tako skače naglas tudi na predloge in nikavnico: ne.

Ritem ali ravnomerna spreminjava dolgih in kratkih zlogov je nekak doglas, ki daje besedam v govoru po pesemskem načinu neko stanovitno glasovno razmerje.

V slovenščini imamo dvoji ritem: trohejski in jambiški; prvi stopa pred naglas, drugi pa zanj. Jambiški ritem se čuje po severno-zahodnih stranéh, najčisteje po gorenjem Kranjskem, trohejski je v navadi po južnih in vzhodnih krajih.

§. 78. Po svojem izviru je teža in mera slovenskih besed povsod enaka; razloček je samo v tem, da naglas, ki odskakuje povsod po istih pravilih, ne odskakuje vsikod v istih besedah. Tako govoré neki: pòmoč, pòslal, drugi pa: pomóč, poslàl; in večkrat se govorí v enem ter istem kraju obadvoje.

Kteri zlog se ima v slovenščini naglaševati, to se sploh ne da vstanoviti; slovenski jezik je v tem neizrekljivo gibčen in svoboden. V nekih krajih stavljajo naglas skorej sploh na predzadnji zlog, in utegnilo bi se z neko pravico reči, da se jezik temu načinu le malokdaj upira.

§. 79. Sploh naj se še pomni o naglasu:

a) ednozložnice se predtegnjeno ali zategnjeno naglašujejo ali povdarjajo, n. pr. *klìn, kònj, stròp, stròk — díh, púh, strúp, práh;*

b) dvo- in večzložnice imajo naglas na korenskem zlogu ali na obrazilih, n. pr. *grája, úzda, gíbati, úmeten* (tudi uméten), *pokóren, nesréčen, pokórščina — stežáj, legát, vozílo, obrazílo, milostljiv, potrpežljív;*

c) s predlogi: na-, o-, pre-, pred-, raz-, so-, za-, itd. sostavljeni samostavniki in prilogi pomikajo naglas radi nad predlog, n. pr. *národ, ógrada, ómota, prélaz, prédmet, rázmet, sósed, zámet, zágata, závora, zástava, prístava, závetje, národen;* vendar ostaja naglas

po mnogih krajih nad koreniko: *ográda, omóta, pristáva, sotèska, prelàz, zastáva* itd.

d) pri sklanjavi in sprezavi ostaja naglas sploh ondi, kjer je bil v imenovavniku ali v prvi osebi, če ga splošna raba ne potisne na kak drug zlog, n. pr. *plètem, plèteš, plète, plèteva, plètemo, plètejo — pletô*;

e) sploh naj se daje prednost tistemu naglasu, ki se opira na najimenitniši besedni del, na koreniko, in se tudi najbolj vjema z ostalimi slovanskimi narečji; druga je le tedaj, kedar ga zahteva splošna ljudska raba na kacem drugem zlogu.

V. Pravopisje.

Vodila za slovensko pisavo.

§. 80. Glavno pravopisno vodilo nam bodi: piši po glasu z vednim ozirom na izpeljavo. Kjer ste si izreka in izpeljava navskriž, naj razsodi izpeljava: pisava po izpeljavi je imenitniša in stanovitniša od pisave po sami izreki. Sicer pa si pomni:

a) Kolikor zlogov, toliko samoglasnikov; samo pred **r**^{om}, kedar je pred njim poliglasnik **e** odpadel, ni treba samoglasnika, n. pr. *tes-to, tr-ta, si-ro-ta, gra-di-vo, mi-lo-sr-čen.*

b) Slovenščina se piše v obče z malimi črkami; velike črke jej rabijo le v nekoliko primerih (§. 81).

c) Na koncu besedí se črka **l** včasi po domače izrekuje kakor **v**, piše se pa le **l**, n. pr. *vesel, orel, detal* itd. Ako dvomiš, kaj bi pisal, **l** ali **v**, nategni besedo na **e** ali **i**, da se pokaže **l** ali **v**, kakor bo prav: *veseli, orli, detali — pravi.* Kedar si pa v zadregi med **l** in **lj**, piši vselej **lj**, kedar ima **l** pred drugim soglasnikom ali na koncu besedí (razun nekterih rodivnikov) med ljudstvom svoj razločen glas, n. pr. *kralj, postelj, zadovoljnost.*

d) Besedam, vzetim iz druzih slovanskih narečij ali iz latinščine in grščine, dajemo v končnicah po navadi slovensko lice; ptujkam iz novejih jezikov pa rajši puščajmo njih obliko in pravopis, n. pr. *Hellas — Hellada; Cicero — Ciceron; Kragujevac — Kragujevec; Schiller, Göthe, Shakespeare.* — Dvoglasnike au, ei, eu itd. pišemo z av, ej, ev itd. n. pr. *Juri — Georgius; Eugenius — Evgeni; Aurelius — Avreli* *); *Pavlus — Pavel.*

V slovanskih lastnih imenih pišimo za srbski gibljivi **a** naš **e**, za češki **h** naš **g**, za češki in poljski **ch** naš **h**; dalje za poljski ł naš **l**, za poljski in češki **rz** — ř naš **r**, za poljski **cie** naš **te**,

*) Nekteri pišejo: Juri, Evgeni, Avreli itd., nekteri pa: Jurij, Avrelij, Evgenij itd., po izgledu drugih Slovenov; Avrelija, Avreliju itd. pišejo pa vsi; namesto Jurij pravijo tudi Jur, zato Jurja, Jurju itd.

n. pr. *Praha — Praga; Požarevac — Požarevec; Przemysl — Premisel; Cieszien — Tešin.*

Raba velicih pismen.

§. 81. Velika pismena rabijo slovenščini:

a) v začetku govora, n. pr. *Vera je največi zaklad.* Met.

b) za piko, pa za klicajem in vprašajem, kedar stavek popolnoma dokončata, kakor pika, n. pr. *Od Boga izvira edinost, od vraga prepir. Zakaj neki to? Bog je en sam, vragov pa veliko.* Bl.

c) za dvopičjem, kedar svoje lastne ali besede koga druzega nespremenjene zapišemo, n. pr. *Večni mojster ukazuje: Priď zidar se les učit!* Vodn.

d) iz početka vsake vrstice v pesmih, n. pr.

Jablane, hruške *Cepi v mladosti*
In druge cepé *Za stare zobé.* Vodn.

e) Z veliko črko pišemo besedo „Bog“ in vsa lastna imena v samostavnikovi obliki. Lastna imena v prilogovi obliki pišemo le tedaj z velicimi črkami, kedar nimajo samostavnega določila pri sebi, n. pr. *Valvazor, Ljubljana, Kom, Dolenec, — Gorensko, Avstrijansko;* z malimi črkami vendar pišemo, n. pr. *dolensko vino, gorenska stran, ljubljansko mesto, avstrijansko cesarstvo.* — Druga pa je s tistimi prilogi, ki so se z občnimi samostavniki v zaznambo lastnih imen združili, ko bi bil njih pomenek dvomljiv, če jim velicih črk ne damo n. pr. *Novo mesto, Bela reka, Zlati rog.*

Z malimi črkami vendar pišimo imena godov in mescev, kakor pišemo tudi imena posameznih dni, n. pr. božič, gospojnica, prosinec, vinotok, ponedeljek.

f) večidel v listih pri zaimkih in nazivkih, ki gredó osebam, kterim pišemo, n. pr. *Vi, Vam, Vaš* itd. Še bolje bi se vendar prilegalo slovenščini, ko bi se tudi v teh primerih sploh malih črk poprijeli in pisali: *vi, vam, vaš* itd.

Razzlogovanje.

§. 82. Vsaka beseda ima eden ali več zlogov. V pisavi se večkrat primeri, da se večzložna beseda ne more vsa v eni vrsti zapisati; treba je torej, kar še ostane, od začetka spodnje vrste postaviti. Da pa bravec precej vé, da je treba zadnjega konca besede iskati v spodnji vrsti, naredi konec vrste, kjer se loči beseda, delilo (- ali =).

Poglavituo ravnalo pri razzlogovanji ti bodi: loči zloge v pisavi tako, kakor jih ločiš pri govorjenji in branji, namreč:

a) Soglasnik med dvema samoglasnikoma se jemlje k naslednjemu zlogu, n. pr. *to-vor, ko-mar, ro-go-vi-la, u-te-ha.*

b) Kedar sta dva ali več soglasnikov med dvema samoglasnikoma, jemlje se poslednji navadno k drugemu zlogu, n. pr. *meg-la, iz-ba, sed-lo, soln-ce, mis-li, voj-vo-da, mi-lo-srč-nost.*— Topljencev **lj** in **nj** vendar nikdar ne ločimo, n. pr. *mrav-lja, dja-nje, sa-nje.*

c) Sostavljene ali izpeljane besede deli po njih sostavi ali izpeljavi, n. pr. *iz-i-dem, ko-lo-vrat, ob-last, po-mlad, na-uk.*

Ločila ali prepone.

§. 83. Ločila ali prepone so znamenja, ktera stavimo v pisavi, da ločimo stavek od stavka. Ločila nam govor jasnijo in kažejo, kje si je treba v branji delj ali manj časa oddahniti.

Navadna ločila so: a) klinček, b) pika, c) dvopičje, d) podpičje, e) vprašáj in f) klicáj.

§. 84. Klinček (,) nam rabi:

a) kot ločilo več brez veznika priredno-zvezanih besed ali stavkov, n. pr. *Polje, vinograd, gora, morjé, ruda, kupčija tebe redé.* Vodn. — *Muzika odganja ljudém kalne misli, kroti neugnane njih strasti, povzdiguje potrto dušo proti nebu.* Ravn.

b) kot ločnik samostojnih in odvisnih stavkov, naj so celotni ali okrajšani, n. pr. *Čas je veter, ki pleve razpihava in le zrno pušča.* Levst. — *Koder se nebó razpenja, grad je pevca brez vratarja.* Preš. — *Ura, enkrat zamujena, ne pride nobena.* N. pr.

c) za klicavnikom v sredi stavka mesto klicaja; kedar je več besed, tudi pred njim, n. pr. *Pomisli človek, da si sad prahú.* Led.

§. 85. Pika (.) se stavi:

a) na koncu popolnoma končanega govora, n. pr. *Čič ne da nič.* N. pr. — *Potrpljenje železne duri prebije.* N. pr. — *Okleni se predrage domovine, posveti v blagor srce jej in dušo.* Cegn.

b) pri okrajšanih imenih in za vrstivnimi števniki, n. pr. *g.* — *gospod; gl.* — *goldinar; i. t. d.* — *in tako dalje; 1.* — *prvič; 2. dan* — *drugi dan.*

§. 86. Dvopičje (:) se v rabo jemlje:

a) kedar svoje lastne ali besede koga druzega nespremenjene zapišemo, n. pr. *To ti povem: kdor materin jezik zaničuje, tudi matere ne spoštuje.* N. pr. *Naš pregovor pravi: Boljši je dober glas kot srebrn pas.* N. pr.

b) kedar se kaj našteva ali v pojasnilo prejšnega reka dodaja n. pr. *Ena se želja je tebi spolnila: v zemlji domači da truplo leži.* Preš. — *Ne hčere, ne sina po meni ne bo; dovolj je spomina: me pesmi pojó.* Vodn.

c) v strokih ali periodah, da se ločijo zadnji stavki od prednjih, n. pr. *Če rije rudar ko krt klaverno v zemlje globočino, ne vedé, kedaj bo dan, kedaj noč: tebe, vrli kmetovavec, tiho zdrami jutrna zarja, solnce ti kaže in sveti pri delu, dokler se na večer milo zamakne za gnado božjo.* Vert.

§. 87. Podpičje (;) se stavi:

a) med vsemi priredno-zvezanimi stavki, ako so večega obsega, n. pr. *Mladost živí brez vse skrbi; vsako nedolžno veselje z radostjo in popolnoma vživa; po veselji hrepení in išče ga pri svoji enakosti; na nje obličji je izobražen mir srcá in up vsega dobrega; mladost le srečne in vesele prihodnosti pričakuje.* Vert.

b) med stavki, ki se eden na druzega nanašajo, ali eden druzemu nasprotujejo, n. pr. *Mehkužnost davi mladost in morí starost vsacega stanú in spola; zakaj skorej vse bolezni ona zaraja in jih strašno dalje plodi.* Vert. *Odprta noč in dan so groba *) vrata; al' dneva ne pové nobena praťka.* Preš.

§. 88. Vprašaj (?) nam rabi, kedar naravnost kaj poprašamo, n. pr. *Kje bratoljubja si vidil oltarje?* Preš. — *Kje iskernja ljubezen gospoduje?* Čb.

§. 89. Klicaj (!) se stavi:

a) za medmeti, kedar te besede same stojé, n. pr. *Oh! Gorje!*

b) kedar se kdo pokliče ali kdo zakliče, ali se kaj prav čvrsto pové, n. pr. *Slovenec! tvoja zemlja je zdrava.* Vodn. *Kaj znancev je zasula že lopata!* Preš.

§. 90. Razun teh ločil rabijo slovenščini še naslednja znamenja: a) vezáj (- =), ki zloge in besede veže, n. pr. *slovensko-nemški slovnik:* b) oklepáj ( ), kedar kako besedo ali kak rek vmes vtaknemo, n. pr. *Dober prijatelj (pa prijatelj ni vsak, ki se ponuja) in pa star denar sta veliko vredna.* Slom. — c) pomišljáj (—) kedar se beseda ali rek zamolčí ali pa kaj nepričakovanega pové, n. pr. *Grob je meni — rosnata livada, gaj zeleni — vsahnjena puščava.* Cegn.; — d) opuščáj (’), kedar se kaka črka v pisavi opusti, n. pr. *al'te?*; — e) opominjáj (zvezdica * ali križec †), ki kaže na kako opombo, večidel zdolej postavljeno; — f) narekováj („ “), kedar hočemo kake besede, zlasti od drugod vzete, posebno zaznamnjevati,

*) grobna.

n. pr. *Kristus pravi: „Ljubite svoje sovražnike“;* — e d n a č á j ali znamenje enakosti (=) in h) o d s t a v l j á j ali znamenje odstavka (§).

K r a t i c e.

§. 91. Včasi se navadne, prav znane besede, da se hitreje piše ali kaj prostora prihrani, v pisavi okrajšujejo, t. j. izpusti se namreč več črk ali zlogov. To se zgodi tako-le:

a) Včasi se zapiše samo prva črka, kakor, *n. pr.* — *na primer; m.* — *mesto; g.* — *gospod; p.* — *postavim.*

b) Včasi se zapiše več črk in se le zadnje opusté, n. pr. *gl.* — *goldinar; kr.* — *krajcar.*

c) Včasi se zapiše prva in zadnja črka, n. pr. *dr.* — *dohtar.*

B. Oblikoslovje.

Vvod.

§. 92. Besede se ločijo v imena, glagole in členke. Pod imena vrstimo: samostavnike, priloge, števnike in zaimke; členki se ločijo v: prislove, predloge, veznike in medmete. Po takem rabi slovenščini devetero govornih razpolov, namreč:

1. samostavnik	imena.	5. glagol	6. prislov	členki.
2. prilog			7. predlog	
3. števnik			8. veznik	
4. zaimek			9. medmet	

Spolnika slovenščina nima, pa ga tudi ne greša, ker imá obilno tacih končnic, ki nam kažejo razun razmere tudi spol, kakor v latinščini.

§. 93. Imena in glagoli se mnogako pregibljejo v govoru, členki, pa ne; zato pravimo imenom in glagolom pregibni (pregibniki), členkom pa nepregibni govorni razpoli (nepregibniki).

Imena se sklanjajo (prilogi in nekteri prislovi tudi stopnjujejo), glagol pa spregamo. Torej je pregiba trojna:

a) sklanjava ali sklanjanje za imena;

b) stopnjava ali stopnjevanje za priloge in nektere prislove; in

c) sprega ali spregava za glagole.

I. Imena in njih sklanjava.

§. 94. Sklanjava se imenuje pregibanje imen po spolu, številu in sklonih. Vse te spreminjave se godé po črkah ali zlogih, ki jih za razne sklone deblu pritikamo.

Pri sklanjavi tedaj pazi na deblo (steblo) in na končnice. Deblo je stanovitni, nepremični del besedni, končnice so pa spre-

menljiva obrazila, ktera pritikamo deblu za razne pregibe ali sklone; zató jih tudi pregibke ali sklonila imenujemo.

Sklanjava je z ozirom na staro slovenščino trojna: imenska (nominalna), zaimenska (pronominalna) ali zložena (iz imenske in zaimenske).

§. 95. Pri sklanjavi pazi:

a) na spol. Spol je trojen: moški, ženski in srednji.

b) na število. Slovenščina ima tri števila ali broje, kakor grščina. Števila so:

α) edino število ali ednina za eno osebo ali reč: brat, riba, mesto.

β) dvojno število all dvojina za dve osebi ali reči: brata, ribi, mesti.

γ) množno število ali množina za več oseb ali rečí: bratje, ribe, mesta.

c) na sklon. Sklonov ali padežev je štela stara slovenščina sedem, nova slovenščina jih imá šest, ker je klicavnik (vokativ) svojo lastno obliko večidel zgubil in se sploh po imenovavniku zvrgel. Skloni so:

1. imenovavnik (nominativ)	na vprašanje:		kdo? ali kaj?
2. rodivnik (genitiv)	„	„	koga? ali česa?
3. dajavnik (dativ)	„	„	komu? ali čemu?
4. kazavnik (akkusativ)	„	„	koga? ali kaj?
5. mestnik (local)	„	„	kje? ali pri kom (čem)?
6. druživnik (sociativ, instrumental)	„	„	s kom? ali s čim?

Stari klicavnikovi obliki se nahaja še dan danes nekaj sledí med ljudstvom; n. pr. brate! sine! striče (ob Kolpi)! Pavle, Tine, Tone v prijateljskem govoru, Kriste itd. Tudi beseda oče, ki je prav za prav klicavnik besede otec, spominja nas staroslovenskega klicavnika. Klicavniki: Petre, Teofile itd., ki se beró sem ter tje v cerkvenih knjigah, posneti so prej ko ne naravnost po latinski obliki.

A. Samostavnik.

Kaj in kolikér je samostavnik.

§. 96. Samostavnik ali samostavno ime znači osebe in rečí: Vodnik, pesnik, ptica, gora, ali pa njih djanja in lastnosti: lepota, čednost, žetev, vodilo.

Samostavno ime je:

1) lastno, ki pomenja posamezne osebe ali rečí, n. pr. imena ljudí, narodov, dežel, mest, rek, gorá itd.: Kopitar, Slovenec, Ljubljana, Drava, Triglav.

2) občno, ki znači osebe in rečí enacega rodú ali razpola: car, kmet, vojščak, vás, mesto.

3) skupno, ki kaže že v ednini množico oseb ali rečí: gospôda, otročija, živadina, trsje, grmovje. — Če kaže kako snov, tedaj mu pravimo snovno ime: vino, mleko, pesek.

Spol samostavnikov.

§. 97. Spol je naraven (prirojen) ali pa slovničen (gramatičen). Naravni spol se razodeva po pomenu, slovnični po končaju samostavnikov.

Prvi imá vselej prednost pred drugim.

A. Spol po pomenu.

§. 98. Po pomenu so:

1) moškega spola imena moških oseb in imena samcev v živalstvu. Končavajo se sploh na soglasnik: mož, pastir, orel, oven — redkejše na samoglasnik: starešina, vodja, oče, Jože, Marko.

2) ženskega spola so imena ženskih oseb in imena samic v živalstvu; izhajajo pa navadno na samoglasnik **a**: gospa, košuta, srna, orlica; redkoma na **i** ali na kak soglasnik, n. pr. mati, hči, kokoš, Jedrt.

Izjemi ste besedi deklič in dekle; deklič je sploh moškega, dekle srednjega spola; v imenovavniku in kazavniku sem ter tje tudi ženskega. n. pr. Dekle po vrtu šetala. N. ps. Je vrstna deklič; dekliči so igrale kolo. Navr.

Mnogim živalim, posebno pticam, ribam in lezerčini, je lastno le eno ime za oboji spol: slavček, metulj, sova, senica, postrv. Pri teh in enacih samostavnikih se določuje spol vselej slovnično po končaju, n. pr. slavček je moškega, sova ženskega spola, bodi si samec ali samica. Zato se velí slovnični (moški in ženski) spol tacih samostavnikov: občni spol.

3) srednjega spola so imena živečih bitij, kterih spola prav za prav ne porajtamo. Navadno se končavajo na **e**, redkeje na **o**: dete, jagnje, jare, ščene, kljuse, govedo.

Skupna imena živečih bitij so slovnično ženskega spola: družina, mladina, kovačija, siromačija, deca.

B. Spol po končaju.

§. 99. Po končaju so:

1) moškega spola samostavniki s soglasnim končnikom, (razun tistih, ki so pod 2) a, b, c našteti in v rodivniku **i** dobivajo): duh, tovor, bezeg, vinograd.

Moškega spola so tudi imena posameznih črk, n. pr. veliki A; mali e; predtegnjeni i.

2) Ženskega spola so samostavniki s samoglasnim končnikom **a**: zvezda, mezda, groza, meča.

Dalje so ženskega spola

a) vse večzložnice na obrazila: **ast**, **est**, **ist**, **ost**, **ust**, **azen**, **ezen** in **ev** (m. va): oblast, obrest, korist, golazen, setev.

b) skupna imena na **ád**: gnjilád, suhljád, telád.

c) mnoge edno- in dvozložnice (redkeje večzložnice), ki v edinem rodivniku **i** ali **í** dobivajo in so te-le: *basen, ber, bil, bol, bran, čast, čer, četrt, dežel, dlan* (reje mošk. sp.), *drhál, gaz, globel, gnjat, golen, gos, gož, gred, grez, grod* (rebro), *hrast* (hrašča), *jablan, jed, jel, jesén, kad, kal* (reje mošk. sp.), *klet, klop, kokoš, kop, kopelj, kost, lakot, last, laž, ljubav, lov* (Fang), *luč, mast, maz, med* (ruda), *mer, mét, misel, miš* (po nekterih krajih tudi mošk. sp.), *mlat, mlev, množ, moč, motvoz, nastelj, nit, noč, nrav, obed* (tudi mošk, sp.), *obutel, os, osonj, ost, ostrv, pamet, past, peč, ped, pesem, pest, pijál, piščal, piščel, plat, plav, poč, pomlad, pomóč, postát, postelj, postrv, poved, povodenj, praprot* (reje mošk. spola), *prhal, prst* (perst, zemljina), *pužál, ral, rast, raven, reber, reč, red* (vrsta), *res, rez, rž* (erž), *seč, senožet, sev, skrel, skrb, skladkál, slast, smet, snov, spomlad, stran, strast, strn, svest, ščet, uš, vás, vajet* (po gostem tudi mošk. sp.), *ved, vest, vez, vigred, viš, vjer, vlast, vraž, vrst, vrv, vrzel, všeč, zabelj* (zabelja), *zadelj, zel, zev, zibelj, zmes, zver, žal, žrd, žrv, žival,* in še peščica drugih.

3) Srednjega spola so samostavniki s samoglasnim končnikom **e** ali **o**: vreme, solnce, bedro, gradivo.

Beseda pot je moškega in ženskega, v množini pa tudi srednjega spola, n. pr. Pleti, pleti venčike, brešno poti žalostni. Nps. — Na vso zemljo solnce sije, potov vseh megla ne krije. Levst. — Kdo narodom čudno pota meri? Vilh.

§. 100. Pri samostavnikih, ki so navadni le v množini, določuje se spol tudi po končaju. Končnik **i** kaže na moški, **e** na ženski in **a** na srednji spol: možgani, gostosevci, senci itd. moškega; grablje, statve, svisle, toplice itd. ženskega; drva, ostna, vrata itd. srednjega spola; izjeme so: cepí, duri, gosli in še drugih nekaj, ki so ženskega spola, ker **i** tudi v rodivniku ohranijo.

Kako se samostavnik sklanja.

§. 101. Pri pregibi samostavnikov pazi na deblo in na pregibke ali sklonila, kakor je bilo že gori (§. 94) omenjeno. — Pregibki se z deblom naravnost vežejo: jelen, jelen-a, jelen-u

itd. ali pa se priklepajo po prirastkih, za ktere deblo narašča: duh — duh-ov-i, duh-ov-e itd.; drev-ó — drev-es-a, drev-es-u itd.

Pokaže se ti pa deblo najprej v edinem rodivniku, če mu sklonilo odbiješ; tako so v besedah: pevec — pevc-a, ogenj — ognj-a, cerkev — cerkv-e, golazen — golazn-i itd. — pevc, ognj, cerkv, golázn debla, **a**, **e**, **i** pa pregibki.

§. 102. Samostavniki se pregibljejo:

1) s pomočjo samoglasnikov, kteri se

a) samostavnikom s soglasnim končnikom pritikajo: tovor — tovor-a, tovor-u itd.; nit — nit-i itd.

b) samostavnikom s samoglasnim končnikom z drugimi prebirajo ali pretikajo: žena — žen-e, žen-i itd.; mesto — mest-a, mest-u itd.

c) ženskim in srednjim samostavnikom v dvojnem in množnem rodivniku odpahujejo: žena — žen; mesto — mest itd.

2) S pomočjo soglasnikov **m** in **h**, ki ju samoglasniki **a**, **e**, **i** ali **o** deblu priklepajo: jelen — jelen-o-m, jelen-i-h; žena — žen-a-m, žen-a-h, žen-a-mi itd.

3) S pomočjo prirastkov: **ov** (ev), **j**, **n**, **en**, **er**, **es** ali **et**: grad — grad-ov-i, grad-ov-e itd.; vratár — vratar-j-a itd.; sleme — slem-en-a itd.

§. 103. Večina samostavnikov se pravilno pregiblje; samo peščica jih ima svojo posebno (nepravilno) sklanjavo.

V slovenščini imá vsak spol svoje sklanjalo. Po prvem sklanjalu se gibljejo moški, po drugem ženski in po tretjem srednji samostavniki.

Moški samostavniki s širokim končnikom se sklanjajo po izgledu „jelen", z ozkim po izgledu „kralj"; ženski s samoglasnim končnikom po izgledu „žena", s soglasnim po izgledu „nit" (če imajo í v rodivniku, po izgledu „vás"); srednji s končnikom **o** po izgledu „leto", s končnikom **e** pa po izgledu „polje".

V pregibi smo se Slovenci le malo odtegnili od stare slovenščine, kakor nam kaže sledeče sklanjalo.

Pravilna sklanjava.

§. 104. Pravilna pregiba deblu sklonila brez srednika t. j. na ravnost ali po prirastkih pritika, kakor kaže naslednji obrazec:

I. sklanjalo za moške samostavnike.		II. sklanjalo za ženske samostavnike.		III. sklanjalo za srednje samostavnike.		
Ednina.						
1. jelen	kralj	žen-a	nit	vas	let-o	polj-e
2. —a	—a	—e	—i	—í	—a	—a
3. —u	—u	—i	—i	—i	—u	—u
4. —a(-)	—a (-)	—o	—	—	—o	—e
5. —u	—u (i)	—i	—i	—i	—u	—u(i)
6. —om	—em	—o	—jo	—jô	—om	—em
Dvojina.						
1. jelen-a	kralj-a	žen-i	nit-i	vas-í	let-i	polj-i
2. — ov	—ev	— —	—i (-)	—î	— —	— —
3. — oma	—ema	—ama	—ima	—éma	—oma	—ema
4. — a	—a	—i	—i	—í	—i	—i
5. — ih	—ih	—ah	—ih	—êh	—ih	—ih
6. — oma	—ema	—ama	—ima	—éma	—oma	—ema
Množina.						
1. jelen-i	kralj-i	žen-e	nit-i	vas-í	let-a	polj-a
2. — ov	—ev	— —	—i (-)	—î	— —	— —
3. — om	—em	—am	—im	—ém	—om	—em
4. — e	—e	—e	—i	—í	—a	—a
5. — ih	—ih	—ah	—ih	—êh	—ih	—ih
6. — i	—i	—ami	—imi	—mí	—i	—i

Da si sklanjala lože v pameti ohraniš, pomni si tole:

1. Samostavniki z ozkim in širokim končnikom se v pregibi v ničem drugem ne ločijo, kakor v tem, da se za ozkimi soglasniki vselej široki **o** v ozki **e**, mestnikov **u** pa včasi v **i** spreminja.

2. Kazavnik vseh števil in spolov je enak imenovavniku; razloček je samo pri ženskih samostavnikih na **a** v ednini, pri moških v množini, v ednini pa le pri tistih, ki pomenjajo kako živečo osebo ali stvar.

3. Vjema se dalje v ednini mestnik z dajavnikom, v dvojini druživnik z dajavnikom; enaka sta si tudi rodivnik in mestnik v dvojini in množini.

4. Vsak množni dajavnik izhaja na **m** (ki je tudi družívnikovo znamenje moških in srednjih imen v ednini), vsak dvojni na — **ma** (kakor tudi družívnik), vsak množni in dvojni mestnik pa na — **h**.

Splošne opombe k sklanjavi brez prirastka.

§. 105. Moški in srednji samostavniki z ozkim soglasnikom pred sklonilom ločijo se v pregibi le v tem od samostavnikov s širokim soglasnikom, da prehaja za ozkimi soglasniki široki samoglasnik **o** vselej v ozki **e**, mestnikov **u** pa večkrat v **i**, kar je posebno za črko **j** (vsaj pri srednjih samostavnikih) in za topljenci posneme vredno, ker se popolnoma vjema z ljudskim govorom, n. pr. *Kolikor krajev, toliko šeg.* N. pr. — *Nedolžnost mladenčem rožni cvet.* Vodn. — *Mrličem se odpró grobov gomile.* Olib. — *Kdo po cvetji kaže pot bučeli?* Vilh.

Tudi s soglasnikom **c** se vjemajo le ozki samoglasniki, kakor kažejo besede: lice, srce, jajce (ne: lico, srco, jajco) itd., stara slovenščina in tudi mnogi izgledi iz nove slovenščine, v kterih nam **c** kot ozek soglasnik rabi, n. pr. *Strah mojim znancem.* Dalm. — *Kakor led pred solncem.* Dalm. — *Na deset koscev jo razreži.* N. ps. — *Vremena bodo Kranjcem se zjasnile.* Preš. — *Rože mladih vencev čas le kratek so cvetele.* Vilh.

§. 106. Gibljivi poliglasnik **e**, ki zavoljo lepoglasja moškim in ženskim samostavnikom pred končnim soglasnikom priraša, izpahuje se v sklanjanji po vseh sklonih, v kterih beseda na koncu raste: pevec-pevca, pevcu itd.; prikazen-prikazni itd.; setev-setve, setvi itd. — Temu pravilu se upira in gibljivca ne opušča samo peščica samostavnikov moškega spola, v kterih bi se preveč soglasnikov vkup namerilo, če jim izpade, n. pr. sinček-sinčeka; jazbec-jazbeca; mrtvec-mrtveca; ubožček-ubožčeka; veščec-veščeca in še drugih nekaj.

Kakor gibljivec **e**, izpade tudi **o** besedi „blagor", in večkrat tudi besedi „tabor", ki se pregibljete: blagra, blagru itd., tabra ali tabora itd. — Po več krajih govoré tudi v imenovavniku: blager, taber.

§. 107. Kakor od ene strani poliglasni **e** moškim in ženskim samostavnikom izpada, ko se jim sklonilo pritisne, vstavlja se ta samoglasnik od druge plati ženskim in srednjim samostavnikom v dvojnem in množnem rodivniku zavoljo ložeje izreke, ko bi se utegnilo preveč soglasnikov sniti; pred **j** pa se vtika rajši **i**, n. pr. *Toliko je Turka na terišču, kakor mravelj na mravljišču.* N. ps. — *Nema oken, nema vrat.* N. ps. — *Lepih zarij šest in dva dni.* Vodn. — *Kolovrat bitij vedno se vrtí.* Led. — Včasi stoji **á** mesto **é**: *ovác* m. *ovec; tresák m. tresek.*

Srednjim samostavnikom se nahaja včasi **i** na koncu pritaknjen, n. pr. njegovih ledovji — širocih polji itd., kar pa ni, da bi se posnemalo.

§. 108. Goltniki **g**, **h**, **k** prehajajo pred sklonilom **i** v stari slovenščini in v ostalih narečjih vedno, v slovenski pisavi pa le nekterim dvo- in večzložnim besedam v sorodne sičnike **z**, **s**, **c**, n. pr.

Otroci in stari ljudjé kmalo jok stresejo. N. pr. *Še prsti na roci niso enaki.* N. pr. — *Bog pomozi k naši slozi.* N. pr. — *Turci so imeli gostí.* N. ps. — *Baša stopa o potoci, grmeč boben nosi v roci.* N. ps. — *Pogubljive strele v oblacih švigajo.* Vilh.

Želeti bi bilo, da doseže ta na stari slovenščini utrjena in v ljudski govorici potrjena raba, ki daje govoru večkrat prijetno spremembo, s časom tudi v naši pisavi, posebno pri ženskih in moških dvozložnih besedah, večo moč in veljavo.

§. 109. Nekteri samostavniki so navadni samo v ednini:

a) samostavniki, ki pomenjajo kako lastnost ali djanje n. pr. *milosrčnost, dobrotljivost, lenoba, petje, godba;*

b) skupna in snovna imena, ki namreč več reči ali trohic ene vrste pomenjajo in večidel na: je, ovje, ád, ina itd. izhajajo, n. pr. *ivje, trsje, slapovje, mostovina, bezgovina, gnjilád, telád, blago, pesek.*

c) lastna imena ljudí, mest, rek, gorá itd., ako niso le v množinski obliki navadna in če jih v občnem pomenu ne rabimo.

§. 110. Več samostavnikov nam rabi samo v množini, n. pr.

a) moškega spola: *bodljaji, gostosevci, konci, metljaji, možgani, senci, snuboki, starši, zaročki, zlatogrivci, žganci.*

b) ženskega spola: *bilje, bukve, burklje, cepí, dereze, droží,* (tudi *drožje-drožij*), *duri, gare, garje, gosli, gosti, grablje, hlače, ikre, jasli, klešče, kodunje, koline, kvasnice, mekine, mezine, neške, nožnice, obrvi, okovi, otrobi, prsi, plužnice, pomije, rogovile, sani, smeti, steje, stope, svisle, statve, šije, škarje, tačke, toplice, tropine, vice, vile, vislice, zareze, zjedi;*

c) srednjega spola: *drva, jetra, kola, ostna, pluča, tla, usta, vrata,* in še nekaj drugih.

Opombe k posameznim sklanjalom.

K moškemu sklanjalu.

§. 111. V najstarših časih je bil kazavnik vseh moških samostavnikov, kakor nam kažejo brižinski in drugi staroslovenski spomeniki, v ednini enak imenovavniku; v novi slovenščini pa veljá to pravilo le za kazavnik neživečih rečí moškega spola, n. pr. *Strežek naznanja snežek.* N. pr. *Svečan steguje dan.* N. pr. — *Obljuba dolg dela.* N. pr. — *Sol vek zgubí.* Trub.

Kazavnik živečih stvari se vjema z rodivnikom*) n. pr. *Lenuha dan straši.* N. pr. — *Orel orla plodí.* N. pr. — Edini ostanek staremu kazavniku živečih stvari je izrek: za mož dati — za mož iti v Medjimurji.

Če pa ime neživeče rečí živi daš, drží se ime sklanjave živih bitij, n. pr. *Obogatil ga bo kralj, kdor tega hrusta premaga.* Ravn.

*) Pod to pravilo spadajo tudi take stvari, ki so že mrtve, pa so nekda žive bile.

§. 112. Mnogi ednozložni samostavniki na širok končnik, kterih naglas ni ne najdalji ne najkrajši t. j. dólgo predtegnjen, menjajo v rodivniku sklonilo **a** z dolgo predtegnjenim **ú**, če se ravno po mnogih krajih rajši in bolje po redu sklanjajo: cvet — cveta ali cvetú; med — meda ali medú; klas — klasa ali klasú; rod — roda ali rodú; tat — tata ali tatú itd. — Sem le spada tudi: mož — moža ali možú in panj — panja ali panjú z ozkim končnikom, n. pr. *Brez potú ni medú* N. pr. *Iz sadú se drevo spozná.* Met. *In leta in leta, ne da si mirú* Vilh. — *Domačega tatú se je težko ubraniti.* N. pr.

Večina teh samostavnikov imá zraven pravilne pregibe v množini svojo lastno sklanjavo, ktera se razun imenovavnika popolnoma vjema s sklanjavo ženskih samostavnikov, ki v edinem rodivniku **i** predtegujejo, kakor kaže naslednji izgled:

1. tat-jé (je)	3. — -ém	5. — -êh
2. — -î (ov)	4. — -í	6. — -mí.

n. pr. *Skrb lasí beli.* N. pr. — *Na Kranjskem imam tri gradí.* N. ps. — *Delavcu nese bogate darí.* Vodn. — Na *grobêh je tma nocój.* Pot. — Vaši *lasjé na glavi so vsi razšteti.* Met. — *Trta se opera in pleza po drevji in po kolêh.* Tuš.

§. 113. Nektera imena neživečih rečí, kedar nam rabijo v skupnem pomenu, preskočijo v množini včasi v sklanjavo srednjih samostavnikov, n. pr. *Polna lonca rada skipé.* N. pr. — *Dola se zagrinjajo v žito.* Ravn. — *Kdor se na prazna mrčesa zanaša, vana se božje pomoči.* Ravn. — *On pobira kamena.* Vodn. — *Čudna so pota božje previdnosti.* N. pr.

§. 114. Moške samostavnike z ženskim končnikom **a**, n. pr. oča, vodja, vojvoda, sluga, starešina, vedovina, oproda in še nekaj drugih sklanja sedanja slovenska pisava sploh po sklanjalu „jelen", namreč: vojvoda — vojvoda, vojvodu, vojvoda itd., n. pr. *Zbrani njegovi vojvodi so se potopili.* Ravn. — *Ide truma vojvodov junaških.* Levst. — Prosto ljudstvo pa te in enake besede po mnogih krajih še po starem pregiblje po sklanjalu „riba", kar je tudi v pisavi posneme vredno, n. pr. *Natoči oči starejšini.* N. ps. — *Vsak vojak imá svojega slugo.* N. ps. — *Vari, kar je po oči.* N. ps. — *Lej ga no glavino.* N. pr. — *Veljal je med nami za vidovino* (vedovino). Trst.

Beseda oče — oča sklanja po mnogih krajih: 1. oče, oča, 2. oča, 3. ču, 4. oča, 5. ču, 6. očam — očem ali s prirastkom **et**: oče — očeta, očetu, očeta itd. n. pr. *Po sinku, ču, možu jokala.* N. ps. — *Pa nimam oča, matere.* N. ps. — *Piši drobno pismo do očeta, matere.* N. ps. — Enako pregiblje tudi ptujka: paša ali baša, n. pr. *Dve nedelji bo li zdrava, da jo s pašam zaigrava.* N. ps.

Besede: sirota, priča, klama, gluma in še nekaj drugih se sklanjajo vedno po sklanjalu „žena".

K ženskemu sklanjalu.

§. 115. Besede ženskega spola, ki imajo po nekterih krajih ostri naglas na koreniki, po druzih pa na končniku **a**, n. pr. vòda, gòra, òsa, kòsa, kòza, ròsa, kòpa, bòlha itd. ali: vodà, gorà, osà, kosà, kozà, rosà, kopà, bolhà itd. pregibljejo se po nekterih krajih pravilno po sklanjalu „žena", po druzih pa rajši tako-le:

Ednina.	Dvojina.	Množina.
1. vòda — vodà	vodé	vodé
2. vodè — vodé	vodâ	vodâ
3. vodi	vodáma	vodàm — vodém
4. vòdo — vodó	vodé	vodé
5. vodi	vòdah — vodêh	vòdah — vodêh
6. vodô	vodáma	vodámi.

N. pr. *Zdaj je umrla hči moja, polni so gospod solzâ.* N. ps. — *Debele kapljajo solzé, kakor vinske jagode.* N. ps. — *Ogrne halo do petâ.* N. ps. — *Je uren ko vrh gorâ postojna.* N. ps. — *Spod podkvâ mu jasna iskra sije.* N. ps.

§. 116. Pò sklanjalu „žena" se ravnajo:

a) samostavniki, ki po nekterih krajih v imenovavniku na **-ev**, po drugih pa bolj pravilno na **-va** izhajajo, kakoršni so: molitev — molitva; cerkev — cerkva; britev — britva; breskev — breskva; podkev — podkva; setev — setva; žetev — žetva; pletev — pletva; kositev — kositva in še več drugih, posebno od glagolskih nedoločnikov izpeljanih besed; samo da se njih kazavnik v ednini vselej z imenovavnikom vjema, družívnik pa na **ijo** (redkeje na evjo) izhaja, kakor kaže sklanjalo:

Edn. 1. molitev, 2. molitve, 3. molitvi, 4. molitev, 5. molitvi, 6. molitvijo itd., n. pr. *Brez setve ni žetve.* N. pr. — *Lepih pesem glas seže v deveto vas.* N. pr.

b) skupna imena: gospôda, deca, otročija, siromačija, kovačija in še nekaj drugih, toda samo v ednini, n. pr. *Pridna deca so veselje staršem.* Slomš. — *Milostljiva mati grintavo deco češe.* N. pr. — *Gôspoda se spogledajo.* N. ps.

c) po več krajih moški samostavniki z ženskim končnikom **a**, kakoršni so: starešina, vodja, vojvoda itd. (§. 114).

§. 117. Ženski samostavniki s soglasnim končnikom, ki v rodivniku **í** povdarjajo, imajo povdarek tudi po ostalih sklonih na sklonilu, razun edinega dajavnika in mestnika (§. 115).

Besede, ki pri sklanjanji gibljivi **e** opuščajo, imajo v edinem družívniku **ijo** mesto **jo**, n. pr. *misel — misli, mislijo; bolezen — bolezni, boleznijo; prikazen — prikazni, prikaznijo* (ne: *miseljo, bolezenjo, prikazenjo*) itd. n. pr. *Žalost in veselje hodi za ljubeznijo.* Cegn.

Sklanjava s prirastkom.

a) moška.

§. 118. Med prirastki moških samostavnikov (o v, j, n, l) je najimenitniši **ov**, za ozkimi soglasniki **ev**, ki se devlje med deblo in pregibek.

Ta prirastek dobivajo najrajši moške e d n o z l o ž n i c e, ki v rodivniku na **ú** pregibljejo, pa tudi nektere dvozložnice v dvojini in množini, redkeje v ednini, kakor kaže izgled:

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	Sin	sin-ov-a	sin-ov-i
2.	sin-ov-a	sin-ov	sin-ov
3.	sin-(ov)-u(i)	sin-(ov)-oma	sin-ov-om
4.	sin-(ov)-a	sin-ov-a	sin-ov-e
5.	sin-(ov)-u (i)	sin-ov-ih	sin-ov-ih
6.	sin-(ov)-om	sin-(ov)-oma	sin-ov-i.

N. pr. *Črni vranovi bodo pogrebci moji.* N. ps. *Tiha voda mostove pobira.* N. pr. *Novega vina ne devajo v stare mehove, sicer mehovi počijo.* Met. *Suhi panjevi lahko netilo.* N. pr. *Lanovi Slovencem cekine nesó.* Vodn. *Odločeni so roži kratki dnovi, ko v cvetji jo zapadejo snegovi.* Preš. *Gradove svitle zida si v oblake.* Preš.

§. 119. Prirastek **j**, ki pretrdo izreko mečí, dobivajo:

a) večzložni samostavniki na: **ar**, **er**, **ir**, **or** (na **or** samo imena živih stvari) in **ur**: g o s p o d a r — g o s p o d a r j a, g o s p o d a r j u itd. v o d i r — v o d i r j a, v o d i r j u itd., n. pr. *Uma mnogo, denarjev malo.* N. pr. *Brez vinarja ni goldinarja.* N. pr. *Poglejte limbarje (lilije) na polji.* Met. *Koder se nebó razpenja, grad je pevca brez vratarja.* Preš. *V hiši sekira, pa tesarja treba ni.* Cegn. — Izjeme ste le besedi: p r e p i r in v e č e r, ki **j** nikdar ne privzemate.

b) besede: dež, evangeli, zlodi (zlodej na Koroškem), Juri in še enacih nekaj, ki imajo: dežja, evangelja, zlodja, Jurja, n. pr. *Z dežja pod kap.* N. pr.

§. 120. Prirastek **n** dobivajo moške besede, zlasti ptuje korenine, z breznaglasnim koncem **elj**: a p o s t e l j, b r e n c e l j, d u r g e l j, k a v e l j, k e m b e l j, k r u n c e l j, m a v ž e l j, r a b e l j, p o r u n g e l j, š k r a t e l j itd. ter imajo: a p o s t e l j n a, a p o s t e l j n u itd.; b r e n c e l j n a, b r e n c e l j n u itd.

Izjeme so: č r e v e l j, k a š e l j, k r h e l j, p a r k e l j, p r o g e l j, r e c e l j, r o g e l j, š a p e l j, ž r e b e l j in morda še nekaj druzih, ki imajo: č r e v l j a, k a š l j a itd., kakor tudi tisti samostavniki na **elj**, ki so od glagolov izobraženi.

§. 121. Prirastek **t** jemljó v sklanjavi moški samostavniki na **e**, enako srednjim imenom mladih stvari, n. pr. oče — očeta, očetu

itd., tako tudi: revšè, fantè, rohnè, družè, lenè in še nekaj druzih, n. pr. *Kar se fantè nauči, starček še storí.* Ravn. *Lenetu je zatrnjena pot.* Ravn.

b) ženska.

§. 122. S prirastkom ženskih samostavnikov **er** sklanjamo dve besedi, namreč mati in hči:

1. mati, hči	3. materi, hčeri	5. materi, hčeri
2. matere, hčere (hčeri)	4. mater, hčer	6. materjo, hčerjo.

V dvojini in množini pregibljemo obe besedi po primeru „žena"; beseda hči se pa more tudi po primeru „nit" ravnati, n. pr. *Kdor matere ne uboga, tepe ga nadloga.* N. pr. *Ne hčere ne sina po meni ne bo.* Vodn. *Oblajo no žagajo, hčeri trugo delajo.* N. ps. *Ko v beli grad prideta, hčer mrtvo zagledata.* N. ps. *Žlahtni gospod, žlahtna gospa devet hčerá (hčeri) imela sta.* N. ps. *Naše stare matere in stari očaki so živa shranila narodnega slovstva.* Tom. — Sem spada tudi beseda: kri, ki se menja (kakor pravilna oblika krv, ki je tudi še živa): 2. kerví, 3. krvi, 4. krv, kri, 5. krvi, 6. krvjo, n. pr. *Rudeča (rožica) pomeni rudečo kri.* N. ps. *Kri, življenje mi je dal.* N. ps.

Kot posebnost ljudskega govora naj se tu omeni, da je goriškim Slovencem kri srednjega spola in se tako-le menja: 2. krivesa, 3. krivesu, 4. kri itd., kar pa ni, da bi se posnemalo.

c) srednja.

§. 123. Prirastek **en** privzemajo vse besede s koncem: me (strsl. МА): breme, ime, pleme, rame, seme, sleme, teme, vime, vreme in še peščica drugih ter imajo: 2. bremena, imena, plemena itd., n. pr: *Ali nisi dobrega semena vsejal na svojo njivo?* Met. *V prihodnjost svojo seme sejemo.* Cegn. *Na temenu cvete prijazna pomlad.* Vilh.

Ti samostavniki se glasé v istrski čakavščini in sem ter tje po Štajerskem in Ogerskem še dan današnji: brêmen, plêmen, sêmen itd. v imenovavniku; to pa zato, ker je bil v stari slovenščini **e** na koncu teh besed skozinosen (ѧ); tudi to je tedaj ostanek staroslovenskega izrekovanja in zato prirašča ali prav za prav prihaja spet na dan glas **n** v 2. 3. sklonu itd. tudi pri onih Slovencih, ki izgovarjajo; breme, pleme itd.

§. 124. Besede z predtegnjenim dolgim **ó**: drevó, koló, črevó, nebó (kedar nebeške trdine ne pomenja), peró, slovó, dalje tudi: okó, uhó in igo (ki goltnike v sorodne šumnike spreminjajo: očesa, ušesa, ižesa) in pa besedi **ojè** (ojé) in **ulé** — dobivajo v sklanjavi po navadi prirastek **es**: drev-es-a, črev-es-a, oj-es-a, ul-es-a itd. K tem besedam spada tudi „čudo", ki imá v rodivniku: čuda ali čudesa; včasi se nahaja celo lice — ličesa, n. pr. *Grm ne podere drevesa.* N. pr. *Mera pa vaga v nebesa pomaga.* N. pr. *Kar je ljubo očesu, je tudi ušesu.* N. pr.

Kedar govorimo o človeških ali živalskih telesnih delih, preskoči „oko" navadno v žensko sklanjavo in se v množini tako-le pregiblje: 1., 4. očí (kar je prav za prav stara dvojina, ki se v starših spomenicih tudi po ostalih sklonih nahaja, n. pr. *Moramo pred njih očima žeje sahniti.* Dalm.) 2. očî, 3. očém, 5. očêh, 6. očmí, n. pr. *Očí več vidijo od očesa.* N. pr. *Resnica očí kolje.* N. pr. *Bolje verjeti svojim očém, ko ptujim ušesom.* N. pr. *Moje očí tekó kakor vodeni potoki.* Dalm. — Za dvojino se nahaja nepravilna množna oblika: očesa, n. pr. *Bolje ti je z enim očesom iti v življenje, kakor dva očesa imeti.* Met.

Vse gori imenovane besede se lahko tudi brez prirastka sklanjajo, posebno tedaj, kedar pomenjajo kako snov ali skupnost: kolesa — kola; drevesa — drva; peresa — pera; črevesa — črева, n, pr. *Za kapo je tri pera djal.* N. pr. *Vi cepite drva, k nam pa leté trske.* N. pr. *Sila kola lomi.* N. pr. *On se je dotaknil njegovega uha.* Dalm.

Na Goriškem imajo gori imenovane besede povdarek vselej na koreniki: kólo, črévo, péro itd. in sklanjajo sploh brez prirastka.

§. 125. Za **et** rastejo imena mladih živali in drugih bitij na **e**, kterim ne vemo naravnega spola, n. pr. tele — teleta; pišče — piščeta; kljuse — kljuseta; ščene — ščeneta; jagnje — jagnjeta; dete — deteta itd. — Sem spada tudi: dekle — dekleta, kolče — kolčeta, (na Koroškem tudi: jajce — jajceta, srce — srceta t. j. pogača v podobi srca itd). Dete ima v množini deca, ki se kot skupno ime po sklanjalu „žena" sklanja: deca — dece, deci itd. Oblika deca (tudi dečica) je Slovencem, kakor drugim južnim Slovenom, po izgledu besed: gospoda, družina tudi v množini imenovavnik srednjega spola: *Naša deca so se igrala.* Navr. *Ta deca so pridna.* Navr. — Vsi drugi skloni se sklanjajo z gospodo in družino vred po izgledu „žena". Pravilni množni imenovavnik: deteta, kakor so počeli nekteri v novejših spisih pisati, ljudstvu ne rabi.

Na mestu množin: piščeta, praseta, teleta, ščeneta itd. govorimo in pišemo tudi: piščanci (piške), prasci (prešiči), telci ali teliči, ščenci itd.; izposojamo si pa te oblike moškim samostavnikom: piščanec, prasec, telec (terec) ali telič itd., ki so po več krajih navadni, n. pr. *Vsaka koklja pred svoje piščance* (piške) *brska.* N. pr.

Nepravilna sklanjava.

a) moških samostavnikov.

§. 126. Samostavnik dan se sklanja:

Ednina. 1., 4. dan, 2. dne, dneva, 3. dnu, dnevu, dnevi, 5. dne, dnevi, 6. dnem, dnevom.

Dvojina. 1., 4. dneva, dni, 2. dnî, dnevov, 3., 6. dnema, dnevoma, 5. dneh, dnevih, dnovih.

Množina. 1. dni, dnevi, dnovi, 2. dnî, dnevov, dnov, 3. dnem, dnevom, 4. dni, daní, dneve, dnove, 5. dneh, dnevih, dnovih, 6. dnemi,

dnevi, dnovi n. pr. *Kak po noči, tak po dne.* N. ps. *Vse živoče (žive) dni.* Dalm. *Preden še daní zvoni.* N. ps. *Čakajte, o mati vi! da danove odzvoni.* N. ps. *Zadosti je dnevu njegova lastna težava.* Met. *Življenja dnevi so le kratki.* Cegn. *Kratko je veselih dni število.* Preš.

§. 127. Človek se v množini v pravilni pregibi le redkoma v rabo jemlje, n. pr. *Kolikor jezikov znaš, toliko človekov veljaš.* N. pr. Množino si jemlje sploh iz besede „ljud" (ki jo v ednini rajši z besedo „ljudstvo" zamenjavamo) in takole pregiblje:

1. ljudjé	3. ljudém	5. ljudêh
2. ljudî	4. ljudí	6. ljudmí, n. pr.

Vsi ljudjé vse vedó. N. pr. — *Svet vseh ljudî dom.* N. pr. — *Kdor glumi ne vé glas *), naj ne hodi ljudém v vas.* N. pr. — *Pri hudobnih ljudêh gre vse na smeh.* N. pr. — *Naj sveti vaša luč pred ljudmí.* Met.

§. 128. Otrok se v množini pregiblje: 1. otroci, 2. otrôk, 3. otrokom, 4. otroke, 5. otrocih, 6. otroci, n. pr. *Majhni otroci, majhna skrb.* N. pr.

§. 129. Beseda pôt, ki je v ednini moškega in ženskega, v množini po gostem srednjega spola, drži se sem pa tje še svoje stare sklanjave, namreč: v ednini 1., 4. pôt, 2., 3., 5. pôti, 6. pôtem itd., n. pr. *Gre svojim pôtem.* Krell.

b) ženskih samostavnikov.

§. 130. Beseda — gospâ (skrajšana iz gospoja) imá skoz in skoz zategnjen naglas in se večidel tako-le pregiblje:

Edn. 1. gospâ, 2. gospê, 3., 5. gospêj, 4., 6. gospô;

Dvoj. 1., 4. gospê, 2. gospâ, 3., 6. gospêma, 5. gospêh;

Množ. 1., 4. gospâ, 2. gospê, 3. gospêm, 5. gospêh, 6. gospêmi. Sem ter tje se drži pravilne sklanjave.

c) srednjih samostavnikov,

§. 131. Beseda tla, navadna samo v množini, pregiblje se tako-le: 1., 4. tla, 2. tál, 3. tlam, tlém, 5. tléh, 6. tlami (tlemi), n. pr. *Ob tla z nogami bije.* N. ps. — *Mašni plašč po tleh razgrne.* N. ps.

Opombe k posameznim sklonom.

a) k moškemu in srednjemu sklanjalu.

V ednini.

§. 132. Dajavnikov in mestnikov pregibek **u** je prehajal v stari slovenščini za prirastkom ov — ev praviloma v **i**, n. pr. *Šel je k svojemu tastovi.* Dalm. — Novi slovenščini pa prirastek ov — ev v ednini le redkoma rabi.

*) m. glasú zavoljo stika.

§. 133. Na mesto staroslovenske mestnikove končnice **ě** (za ozkimi soglasniki **i**) stopila je v novoslovenski pisavi dajavnikova oblika, tako da se nam mestnik sploh ne loči od dajavnika; samo za ozkimi soglasniki se bere v nekterih spisih staroslovenski **i**, ki med ljudstvom še dan danes živí.

Koroško podnarečje je še popolnoma ohranilo prvotno mestnikovo obliko **ě**, za ozkimi soglasniki pa **i**, in pred njo redno goltnike na sičnike spreminja, n. pr. *v gradè, v potocè, v mracè, v mlecè, v Belacè, v Prazè — pri pevci, moži, kralji* itd. (*pevcь, možь, kraljь*). — Tudi po Dolenskem se sliši mestnik na **ě**, n. pr. *na vrtě, v mestě.* — Tu pa tam je stopil **i** zanj, n. pr. *Baša stopa o potoci.* N. ps. *V našem jezici.* Levst.

Pri Dalmatinu in pri drugih starših slovenskih pisateljih bere se včasi **ej** za staro obliko **ě**, pa tudi mesto **i** pri moških in srednjih samostavnikih. n. pr. *Kakor prvi cvet na klasjej.* Dalm. *V velikem blagej.* Dalm.

§. 134. Namesti sklonila: **om — em** moških in srednjih samostavnikov v edinem družívniku in množnem dajavniku in namesti sklonila: **oma — ema** v dvojnem dajavniku in družívniku, govoré Slovenci po zahodnih straneh jezikovega obsega sploh: **am — ama** brez ozira na široki ali ozki končnik; da je pa oblika **om — em**, ki nam v sedanji pisavi sploh rabi, starša in pravilniša memo druge, to nam spričuje stara slovenščina in pa pisava prvih slovenskih pisateljev, n. pr. *Očetov žegen (blagoslov) otrokom hiše zida, materina kletva pa je razdira.* Dalm. *S cvetjem in sadjem bo svoje cesarstvo obdal.* Vodn.

V dvojini.

§. 135. Dvojino je ohranila med vsemi slovanskimi narečji sama slovenščina; zgubila se je le prvotna oblika **u** za rodivnik in mestnik. Sledi tej obliki nahajamo še v starih slovenskih spomenicih, n. pr. *pri naju, pri vaju* (na Koroškem tu pa tam še dan danes tako pravijo). *V teju dveju listu — od dveju sinu — v teh dveju zapovedih.* Trub. *Ta vinograd je obu bratu.* Ravn.

Sedaj je dvojnemu rodivniku vselej množni rodivnik namestnik.

V množini.

§. 136. Imenovavnikova končnica moškim samostavnikom je **i**, včasi pa jo menjujemo s sklonilom **je**. Sklonilo **je** mesto **i** rade dobivajo:

a) besede, ki izhajajo na **b**, **d** ali **t** z enim ali z dvema zlogoma, n. pr. *Pitni bratje v mladosti, siromaštva svatje v starosti.* N. pr. *Bratje moji in sosedje dragi.* N. pr. *Bodite razumni, kakor kače in priprosti kakor golobje.* Met. *Ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi.* Preš.

b) mnoge ednozložnice, kterim rodivnik na **ú** izhaja (§. 112). — Beseda **volk** imá tudi: **volcje**: n. pr. *Hujši so kakor volcje.* N. ps.

c) ljudstvina imena z obrazilom **-an**, ki so v prejšnih časih **i** v **e** spreminjale, n. pr. *Rimljan — Rimljani* ali *Rimljanje*; *Ljubljančan — Ljubljančani* ali *Ljubljančanje*.

Po nekterih straneh na Dolenskem so navadne tudi oblike: pisarje, carje, sinovje, tatovje itd.

§. 137. V stari slovenščini je bil množni rodivnik moških samostavnikov enak edinemu imenovavniku; samo v zatezi je bil razloček med njima. Rodivnik je bil vselej zategnjen, t. j. širok, mehek; imenovavnik pa predtegnjen ali oster. Ostanki te sklanjave v novi slovenščini so: mož — môž, kònj — kônj, las — lâs, zob — zôb, rog — rôg, pôt — pôt (tudi v ednini zategnjen ter se s tem razločuje od pót, sudor, ki je predtegnjen dolg); voz — vôz, vol — vôl, brav — brâv, otròk — otrôk, lònec — lônec, penez — pênez, n. pr. *Zima je bela ko golob, pa je volčjih zôb.* N. pr. *Polno dvorišče je njih kônj, polna hiša črnih môž.* N. ps. *To je sapa turških kônj meglena.* N. ps. *Njih je več kakor mojih lâs na glavi.* Dalm. *Bilo je pet tavžent môž brez žen in otrôk.* Met.

Ednozložnicam je večkrat tudi **i** po godu, ki je v rodivniku moških in ženskih imen vedno zategnjen in ga loči od drugih sklonov s končnico **i**. Ta **î** se govorí široko po Dolenskem in Notranjskem, po Koroškem in tudi po Goriškem, kakor: lasî, zobî, dolî, potî, rogî, dnî, lahtî itd., n. pr. *Eden izmed le-tih možî.* Dalm. *Orožja vajen iz mladih dnî.* Levst.

Nepravilen je prirastek **ov** rodivniku srednjih samostavnikov, ki se tu pa tam v spisih Ravnikarja, Prešerna in drugih pisateljev prikazuje.

§. 138. Kazavnikova končnica je **e** za vse moške samostavnike brez ozira na njih ozki ali široki končnik; nahaja se vendar, zlasti pri ednozložnicah, še dosti sledí staroslovenskemu obrazilu ы, po našem **i**, n. pr. *Odkleni bele gradí.* N. ps. *Delajte mi mostí iz mojih belih kostî.* N. ps. *V ogledi se tebi peljajo.* N. ps. *Le naprosi nama svatí.* N. ps. *Vse turške gradí, žolte zlatí.* N. ps. *Delavcu nese bogate darí.* Vodn. *So svoje vrati utrdili.* Dalm. *Da slednji svoje voli in svoje ovce k meni pripelja.* Dalm.

Po nekterih krajih na Goriškem imajo brez izjeme kazavnik na **i**, n. pr. *Kupil sem voli; daj mi štiri kosí.* itd.

§. 139. Družívnikova pravilna končnica je moškim in srednjim samostavnikom **i**, ednozložnice jo pa rade s sklonilom — **mi** zamenjavajo. Po Goriškem in po mnogih drugih krajih je končnica **-mi** tudi pri dvo- in večzložnicah prvotni **i** izpodrinila, n. pr. za vratmi, z golobmi, pred nekaj letmi itd., kar pa ni posneme vredno, ker se ne vjema s staro slovenščino.

b) k sklanjalu ženskih samostavnikov.

V ednini.

§. 140. Sklonilo ženskih samostavnikov s samoglasnim končnikom je v kazavniku in družívniku **o**; le v štajerskem narečji je ostal **oj** v družívniku, n. pr. *Z bradoj giblje, z nogoj zibljе.* N. ps.

Razlika med kazavnikom in družívnikom je sploh le po glasu. Pri samostavnikih s kratkim samoglasnikom je kazavnik večidel predtegnjen, družívnik zategnjen, n. pr. voda, kosa, gora itd. — kaz: vòdo ali vodó; kòso ali kosó; gòro (redkeje gôro) ali goró. družívn. pa: vodô, kosô, gorô itd.; pri samostavnikih z dolgim samoglasnikom pa ravno nasprotno kazavnik zategnjen in družívnik predtegnjen, n. pr. līpa, rība, krava — kaz. lîpo, rîbo, krâvo, družívn.: lípo, ríbo, krávo.

Naglaševanje samostavnikov s soglasnim končnikom ti kaže sklanjalo §. 104.

§. 141. Besede z obrazilom **ija**: beračija, tovaršija, hudobija, ropotija itd. nekteri pisatelji po vseh sklonih pravilno pregibljejo, drugi jim pa v dajavniku in mestniku **j** izpahujejo. Ker slovenščina v nobeni nesostavljeni besedi ne trpí zeví ali odprtine v samoglasnikih, držimo se tudi pri sklanjavi ženskih samostavnikov tega pravila in pišimo v dajavniku in mestniku: beračiji, tovaršiji, hudobiji, ropotiji itd. kakor po Koroškem in Štajerskem (če ne še drugod) še dan danes govorimo, n. pr. *Kdor na beračiji ene črevlje raztrga, ta ne pustí več beraške palice.* N. pr. *Po hudi tovaršiji rada glava bolí.* N. pr.

Zastran **ijo** mesto **jo** glej §. 117.

V množini.

§. 142. Kjer ženskim samostavnikom s samoglasnim končnikom v edinem rodivniku sklonilo **e** ostro povdarjajo, pritikajo v dvojnem in množnem rodivniku radi **â**, (prosto ljudstvo po Goriškem rajši **î**; ovcî, solzî itd.), kar nas nekam hrvaščine in srbščine opominja, n. pr. *Zdaj je umrla hči moja, polni so gospa solzâ.* N. ps. *Bog vas ohrani devet sestrâ.* N. ps.

Koroški in štajerski Slovenci obrazijo rodivnik vselej po pravilu, samo samostavnik „beseda“ pritika za rodivnik, kakor drugej, rad **î**, n. pr. *Mir besedî.* N. pr. *Od dobrih besedî se nihče ne zredí.* N. pr. *Kjer je veliko besedî, ne mine lahko brez greha.* Ravn.

Dvo- in večzložnicam (redkeje ednozložnicam) s soglasnim končnikom, kedar jim naglas na koreniki počiva, rodivnikovo sklonilo **i** v ljudskem govoru po gostem odpada, kar pa ni, da bi se v knjigi posnemalo, vsaj pri edno- in dvozložnicah ne, n. pr. *Kolikor glav, toliko misli* (boljši ko: *misel*). N. pr. *Osem luči* (boljši ko: *luč*) *sem ti prižgal.* N. ps.

Sklanjava lastnih imen.

§. 143. Lastna imena se v pregibi sploh ne ločijo od drugih samostavnikov: imena na soglasnik (razun ženskih) pregibljemo po moškem, imena na **a** po ženskem, imena na **e** ali **o** (razun moških) po srednjem sklanjalu, n. pr. *Vodnik — Vodnika, Vodniku* itd. *Ravnikar — Ravnikarja, Ravnikarju* itd., *Celjovec — Celjovca, Celjovcu* itd., *Soča*

— *Soče, Soči* itd., *Jedert — Jederti* itd., *Brdo — Brda, Brdu* itd.; vendar je treba še pomniti:

A. O imenih ljudi.

§. 144. 1) Moška imena na **a** in **o** se sklanjajo pravilno brez prirastka, n. pr. *Marko, Luka, Benko — Marka, Luka, Benka — Marku, Luku, Benku* itd.; manj pristuje jim prirastek **t**, n. pr. *Marko — Markota, Markotu* itd.

2) Moška imena domača na **e** brez prirastka **t** sploh niso navadna; ptuja, zlasti novejih narodov, pa s prirastkom ne, n. pr. *Jože — Jožeta, Jožetu* itd., *Kobe — Kobeta, Kobetu* itd., *Bonaparte — Bonaparta, Bonapartu* itd., *Göthe — Götheja* itd.

3) Moška imena na **i** v samostavnikovi obliki pravilno sklanjamo, **j** pristavljaje ali **i** v **j** spreminjaje, n. pr. *Juri, Alojzi — Jurja, Alojzija* itd., *Žurbi — Žurbija* itd., *Mali — Malija* itd., *Guzi — Guzija* itd.; — v prilogovi obliki pa se ravnajo po prilogih, n. pr. *Dobrovski, Koseski* itd. — *Dobrovskega, Koseskega; Dobrovskemu* itd. — Sklanjava s prirastkom **t**: *Dobrovski — Dobrovskita, Dobrovskitu* itd. je sicer sem ter tje navadna, toda nepravilna.

4) Končnice grških in latinskih imen: **as, es, is, os, us,** ki se večidel tudi v imenovavniku opuščajo, odpadajo vsaj po ostalih sklonih, n. pr. *Sokrates — Sokrata, Sokratu* itd.

B. O imenih krajev, mest, gorá itd.

§. 145. Imena krajev, mest, gorá, rek itd. se pregibljejo, kakor se je že v misel vzelo, gledé na končnico po moškem, ženskem ali srednjem sklanjalu v ednini, ali, če so navadne le v množini, v množnem številu, samo to-le je še treba pomniti:

1. Imena s staro množinsko obliko **ane** (ani), kakor: Goričane, Svečane, Poličane, Gradčane, Dráždane itd. tako-le rabimo v posameznih sklonih:

1. Svéčane (i)	3. Svéčanam, Svečam	5. Svéčah
4. Svéčan	5. Svéčane(i)	6. Svečami.

Rodivnik na **-an** je lasten tudi še nekterim drugim množinskim vasnim imenom, n. pr. *Cerklje — Cerklján; Gorje — Gorján; Duplje — Duplján; Zvrče — Zvrčán* itd.

2. Imena, ki so prav za prav prilogi, pregibljejo se ko prilogi, n. pr. *Trebno — Trebnega* itd., *Sostro — Sostrega* itd., včasi pa tudi ko samostavniki, n. pr. *Ravno — Ravna* in *Ravnega* itd.; *Ravne — Raven* in *Ravní* itd.

Imena s prilogovo obliko **ovo, sko** ali **ško** pregibljemo sploh kot priloge, n. pr. *Velesovo, Nemško — Velesovega, Nemškega — Velesovemu, Nemškemu* itd.

3. Grška in latinska imena na: **as**, **es**, **is**, **os**, **us** opuščajo te končnice po vseh ostalih sklonih razun imenovavnika in kazavnika; če pa prava razumeva ne brani in je blagoglasni izreki po volji, utegnejo se tudi v imenovavniku in kazavniku odpahniti, n. pr. *Delos, Megalopolis — Dela, Megalopola* itd.; *Chorinthus* slov. *Korint, Korinta* itd.

§. 146. Pri sostavljenih imenih pa je treba paziti, ali so sostavljena s prilogom ali s predlogom in kako:

1. Sostavljenice s prilogom, če hrani prilog še svojo lastnijo, pregibljejo samostavnik po svoje in prilog po svoje, n. pr. *Novo mesto, Vini vrh — Novega mesta, Vinega vrha* itd.; — če je pa prilog popolnoma zrasel s samostavnikom, tako spreminjaj le samostavnik, n. pr. *Mokronog — Mokronoga, Mokronogu* itd.

2. Sostavljenice s predlogom, če je predlog povdarek na-se potegnil, (drugih le peščica) ne delajo razločka v sklanjavi, n. pr. Zalog, Zastava — do Zaloga, do Zastave — proti Zalogu, proti Zastavi — v Zalog, v Zastavo itd.; — če je pa ime povdarek ohranilo, ravná se ž njim v predlogovih sklonih ravno tako, kakor bi ne bilo sostavljeno.

Po tem pravilu rabimo n. pr. lastna imena: Podkrnos, Zavrh, Predjama, Nabréžina tako-le:

1. skl.: Tu je pod Krnosom, za Vrhom, pred Jamo, na Brežini pa tudi: Tu je Podkrnos, Zavrh, Predjama, Nabrežina;
2. skl.: do Podkrnosa, Zavrha, Predjame, Nabrežine;
3. skl.: proti Podkrnosu, Zavrhu, Predjami, Nabrežini;
4. skl.: grem pod Krnos, za Vrh, pred Jamo, na Brežino;
5. skl.: bivam pod Krnosom, za Vrhom, pred Jamo, na Brežini;
6. skl.: pred Podkrnosom, pred Zavrhom, pred Jamo, pred Nabrežino.

Taka je tudi pri krajevnih imenih, ki jih rabimo samo vmnožini.

B. Prilog.

Kaj in kolikér je prilog.

§, 147. Prilogi ali pridavniki so besede, ki naznanjajo lastnosti ali lastnije oseb in rečí. Po pomenu so tedaj prilogi znanivni ali svojivni.

a) znanivne imenujemo priloge, ki priznanjajo osebam ali rečem kako lastnost ali kakovost, n. pr. *lepo vreme, mala koča, imeniten grad;*

b) svojivni prilogi so pa tisti, ki osebi ali stvari kako last ali posest prisvojujejo, n. pr. *kraljev dvor, materina kletev, pastirska palica, božje veličastvo.*

§. 148. Prilogi imajo za vsak spol svojo posebno končnico. Za moški spol se končujejo na soglasnik ali (v določnem govoru) na **i**, za ženski spol na **a** in za srednji na **o** ali (za ozkimi soglas-

niki) na **e** n. pr. *pisan trak — pisani trak; zelen list — zeleni list; rumena zarja; božja moč; rodovitno polje; ribje oko.*

Z nedoločno obliko naznanja prilog, kakošna ali čigava je kaka oseba ali stvar, n. pr. *lep vrt, priden delavec, sosedov vrt.* Z določno pa tudi pove, ktera je ta oseba ali stvar: *lepi vrt, pridni delavec.* — Nemcu služi večidel za naš nedoločni prilog nedoločni spolnik: ein, eine, eines, za določni prilog pa določni spolnik: der, die, das, n. pr. *droben ptič, ein kleiner Vogel — drobni ptič, der kleine Vogel.*

149. Stara imenska t. j. samostavnikovi enaka sklanjava nedoločnih prilogov se je ohranila v novi slovenščini le za moški spol v edinem imenovavniku in kazavniku; v ostalih sklonih se gibljejo dan danes vsi slovenski prilogi po zloženi sklanjavi, ki se je iz imenske s tém izobrazila, da se je samostavnikovim sklonom pritikal stari zaimek: **i, ja, je** (t. j. on, ona, ono) n. pr. lep-i, lepa-ja, lepo-je itd.; te polne oblike so se vendar s časom obrusile in skrčile.

Ostanki stari imenski sklanjavi so rodivniki: z davna, od davna, z lepa, z viša, do mala, dosta (m. do sita), sprva ali izprva, dobra, zla itd.; dajavniki: k dobru, k ljubu itd.; mestniki: na nagli, po malu itd.; n. pr. *Nočem z lepa se podati.* N. ps. — *Vse bi z nova dobro bilo.* Valj. — *Iz mlada se trn ostri.* N. pr. — *Ne reče mu dobra, ne želim ti zla* (Bel. Kr.) — *To ne bo k dobru; k ljubu mi dela.* N. pr.

Tu pa tam se sliši tudi rodivnik na **u**, n. pr. z nóvu, z lepu, s težku itd.; izgovarja se pa ta **u** poliglasno.

To imensko sklanjavo prilogov, ki je pri nas večidel potihnila, skušajo po nekterih straneh s tem nadomeščevati, da v določnem govoru bolj korenske, v nedoločnem pa pregibne samoglasnike povdarjajo n. pr. lepo delo (dol.)—lepó delo (nedol.); sladko vino (dol.) — sladkó vino (nedol.); sveta moža (dol.) svetá moža (nedol.); trde hruške (dol.) — trdé hruške (nedol.)

A. Kako se prilog sklanja.

§. 150. Vsi prilogi, določni in nedoločni, pregibljejo se po temle sklanjalu:

Moški spol.	Ženski spol.	Srednji spol.
	Ednina.	
1. lep-(i)	lep-a	lep-o
2. — ega	— e	— ega
3. — emu	— i (ej)	— emu
4. — ega (i)	— o	— o
5. — em	— i (ej)	— em
6. — im	— o	— im

Dvojina.

1. lep-a	lep-i	—i
2.	— ih	
3.	— ima	
4. —a	— i	
5.	— ih	
6.	— ima	

Množina.

1. lep-i	— e	— a (e)
2.	— ih	
3.	— im	
4.	— e	—a
5.	— ih	
6.	— imi.	

Opomba: Kazavnik je sploh enak imenovavniku v vsacem številu in spolu (razloček je samo pri moških prilogih v množini in pri živečih osebah tudi v ednini); v ednini se vjema moška prilogova sklanjava s srednjo, ženska pa z žensko samostavnikovo; imenovavnikovi in kazavnikovi pregibki v ednini in množini so soglasni samostavnikovim, ostali skloni so pa za vsa števila enaki.

Splošne opombe.

§. 151. Kedar se ubira prilog z moškim samostavnikom nežive reči, tedaj mu je kazavnik enak imenovavniku; kazavnik živih stvarí pa je enak rodivniku, n. pr. *Prepovedan pot pelje v prepovedan kot.* N. pr. *Dobro drevó rodi dober sad.* Met. *Kdor ubogega stiska, stvarnika preklinja.* Ravn.

Ako pa samostavnik in prilog nista v tej isti povedi in se prilog na moško ime kacega sprednjega stavka nanaša, onda se ne dela razloček med živimi in neživimi stvarmí, ampak kazavnik je enak rodivniku, kakor pri živih stvareh, n. pr. *Mladina novi svet preveč čislá, starega pa zanemarja.* N. pr. *Nebeško kraljestvo je podobno kvasu, katerega je žena vzela.* Met.

Tisti prilogi, ki spadajo k takim imenom srednjega spola, ostajajo pa svoji sklanjavi zvesti, naj stojé tudi za svojim imenom v drugi povedi n. pr. *Snetjavo zrnje zavrzi, jekleno pa posej.* Navr. (Beli Kr.)

Res da pravijo sem ter tje, posebno po Gorenskem, v zadnjem izgledu „jeklenega“, ali to le zató, ker rabijo ondot vsa imena srednjega spola že v imenovavniku kakor moška: dober vin, (m. dobro vino), zrn je lep (m. zrno je lepo.) itd. Kakor pa ne smemo posnemati v knjižnem jeziku le te napake, tako ne smemo tudi une.

§. 152. Gibljivi poliglasnik **e** v končnem zlogu opušča se tudi prilogom po vseh sklonih, v kterih na koncu rastejo, n. pr. dober,

dobra, dobro; bister, bistra, bistro itd. Taka je tudi s predtegnjenim **á**, ki v dvozložnicah na **ek** in **en** včasi gibljivi **e** nadomeščuje, n. pr. *Moj jarem je sladák* (m. sladek) Met. *Za hribom se hrib dviguje snežán* (m. snežen) Levst.

§. 153. Kakor pri samostavnikih, spreminjajo se goltniki **k**, **g**, redkejše **h**, tudi v prilogovi sklanjavi pred **i** (pred **e** samo v 2. 3. 5. edinem sklonu moškega in srednjega spola) v sorodne sičnike **c**, **z** (nepravilno **j**) **s**. Ta spreminjava se vendar po gostem opušča, bodi si zavoljo preobilice sičnih glasov v slovenščini, bodi si iz ozira na staro slovenščino, ki v edinem rodivniku in dajavniku, in v množnem rodivniku, mestniku in druživniku ne potrjuje te spremembe n. pr. *Da sirotam in ubozim prav sodiš.* Dalm. *Kedar vidiš nazega, obleci ga.* Ravn. *Ne obračaj od ubozih oči.* Ravn. *V gorcem letu hlad mu delaš. Vilh.*

§. 154. Dasiravno prilog včasi samostavniku službo opravlja, drži se vendar svoje lastne sklanjave n. pr. *Bolan leži, milo ječí, duhovnega k sebi želi.* N. ps. *Moškega skrb je za učenost, ženskih za lepoto.* Vodn. *Lenega čaka strgan rokav.* Vodn. *Ni treba zdravnika zdravim, ampak bolnim.* Met. *Zvesto pajdaštvo z modrimi brihta in izobrazuje mlade ljudi.* Met. *Kdor ubogim daruje, Bogu posojuje.* Slom.

Izjema je le beseda „starši", kedar nam pomenja roditelje (parentes), in včasi tudi besedi „mlajši" in „duhoven" v samostavnikovem pomenu, n. pr. *Otrok brez staršev največa reva.* N. pr. *Kdor starše časti, dolgo živi.* N. pr.

§. 155. Prilog rad, rada, rado in nerad, nerada, nerado, kakor tudi vsi opisovavni deležniki, rabijo nam samo v imenovavniku n. pr. *Kar se dolgo govori, to se rado zgodi* N. pr. — *Večkrat nam iz enega dneva rada pride dolga reva.* N. pr.

§. 156. Slovenščini rabi nekaj prilogov, ki se, ker so prislovne ali samostavne natore, ali nikdar ne pregibljejo ali pa le samo v nekterih izrekih. K prvim spadajo: napek, peš, res, sovraž in ptujke: barek, lindek, nidek, ledik, žiher itd., ki jih pa le niže ljudstvo rabi n. pr.: *Ko so množice slišale, šle so peš iz mesta za njim.* Met. — *Lindek beseda ne preseda.* N. pr. — *Jemljem slovó od ledik stanú.* N. ps. K drugim se štejejo: tešč, laž, všeč, pol in žal, ki so razun „tešč" tudi samostavniki: po všeči, o poli dveh itd. n. pr. *Vsi drugi svatje so mi všeč.* N. ps. — *Slovencu je dobrovoljnost všeč tudi v knjigah.* Levst. — *Pljuvajte sline tešče.* N. ps. — *Žal besede v ustih ni* in *žale misli v srcu ni.* Preš. — *Kaj žalega storiti.* N. pr. *Dobil v odgovor laž besede.* Valj.

Opombe k posameznim sklonom.

§ 157. Namesti starih pravilnih oblik: ega, emu, em v ednini pišejo nekteri kranjski pisatelji: iga, imu, im; da so vendar prve oblike pravilniše mimo druzih, tega nas prepričuje že početek zložene sklanjave

(iz imenske in zaimenske). Pisavo: iga, imu, im je ovrgel tudi Metelko, ki je namesti **i** vedno poliglasnik pisal. —

Po Koroškem govorimo razločno: omu mesto emu; rodivnikov ega pa radi v zategnjen **â** okrajšujemo: lep — lepâ (m. lepega), lepomu (m. lepemu). — Sem ter tje po Dolenskem končnico ega celó naglašujejo: mojéga, enéga itd.

Mesto **i** v ženskem dajavniku in mestniku je po Koroškem in še po druzih slovenskih straneh sploh navadna oblika ej, ki rabi vsem Slovanom in jo potrjuje tudi stara slovenščina. Ko bi jo hteli tudi v slovensko pisavo vpeljati, gotovo bi jej dobro služila in včasi odvračala celò kako dvoumnost.

§. 158. Pravilna končnica ženskega imenovavnika in kazavnika v dvojini je **i**; **e** je samo tedaj pravilen, kedar je naglas na njem, n. pr. *Dve krivi priči* Trub. *Dve ubogi priprosti ženi.* Krell. *In so storili dve zliti teleti.* Dalm. *Pokaže črni kiti dve.* N. ps. *Onjedve sta dorasli, tam pa sta se ošepili, no rasli v sveto nebó.* N. ps.

§. 159. Prvotno množno obliko za srednji spol, kakor nam jo kaže stara slovenščina in slovenščina 16. stoletja, sedaj večidel z žensko končnico **e** zamenjavamo, ki je pa za srednji spol nepravilna. Naj se tedaj sopet umakne pravilni obliki, ki še dan današnji živi pri štajerskih Slovencih, pri Dolencih in semterje po Notranjskem. n. pr. *Svetijo se tam že okna grajska.* N. ps. *Ozka vrata* Trub. *O gospod! kako so tvoja dela velika in mnoga.* Dalm.

B. Kako se prilog stopnjuje.

§. 160. Prilog tako spreminjati, da ne naznanja samo lastnosti imena, temoč tudi pové, v kteri meri se mu prilaga, pravi se stopnjevati. Kakor drugi jeziki, razlikuje tudi slovenščina tri stopnje, ki so: prva ali naseb na, druga ali primerna, in tretja ali presežna.

Naseb na stopnja ali nasebnik kaže lastnost kake osebe ali stvari brez vsake primere ali prispodobe z drugo, n. pr. lepa hiša, visoka gora.

Primerna stopnja ali primernik znani, da se lastnost kaki osebi ali stvari v veči ali manji meri prilaga kakor drugej, n. pr. lepša hiša, viša gora.

Presežna stopnja ali presežnik kaže lastnost, ki se kaki osebi ali stvari prilaga v največi ali najniži meri, n. pr. najlepša hiša, najviša gora.

Primerna stopnja.

§. 161. Primerna stopnja ali primernik se zlaga, ako se deblu za moški spol **ši** ali **ji**, za ženski **ša** ali **ja**, za srednji pa **še** ali **je** pritakne, n. pr. *lep — lepši, lepša, lepše; drag — draži, draža, draže.*

Da se včasi preveč ali pretrdih soglasnikov ne snide, treba je

za lepoglasje s tem poskrbeti, da pred pristavkom *ši* **i** ali **ej**, pred *ji* pa **e** vstavimo ali vrinemo. Edno- in dvozložnim prilogom je sploh **ej**, večzložnim pa **i** po godu. Končaja ejši in eji se med sebó menjata, n. pr. *prost-prostejši* ali *prosteji; svet-svetejši* ali *sveteji; močen-močnejši* ali *močneji; jasen-jasnejši* ali *jasneji* itd.

Splošne opombe.

§. 162. Pristavek *ši, ša, še* dobivajo:

a) ednozložni prilogi, posebno če se jim deblo na **b**, **p**, **l** ali **r** končuje, n. pr. *slab-slabši, ljub-ljubši, lep-lepši, mil-milši, star-starši,* pa tudi *slabeji, mileji, stariši, stareji, starejši*; vendar se ne pravi: *ljubeji* (m. *ljubši.)*

b) vsi ednozložni in mnogi dvozložni prilogi s korenovim končnikom **d**, ki se za samoglasnikom vselej v **j** pretopi, za soglasnikom pa izpade: *mlad-mlajši, rad-rajši, trd-trši, grd-grši, sladek-slajši, redek-rejši, gladek-glajši* itd. pa tudi: *mlaji, trji, raji, grji, slaji, reji, glaji.* N. pr. *Človek je trši od kamena in slabši od jajca.* N. pr. *Zlato lepo, pamet lepša.* N. pr. *Turk je hud, njegova mati še huja.* N. ps. *Ne pečaj se s hujim od sebe.* N. pr. *Poslednja zmota je hujša od prve.* Met. *Slajše reči na svetu ni kakor je pesem lepa.* Slomš.

§. 163. S pristavkom *ji, ja, je* zlagajo primerno stopnjo:

a) ednozložni prilogi, kterim je končnik kak *goltnik* ali **st** ali **z**, ki se z naslednjim **j** v sorodne šumnike pretapljajo: *drag-draži* (m. dragji in to iz dragii); *blag- blaži* (m. blagji;) *jak-jači* (m. jakji); *gluh-gluši,* (m. gluhji), pa tudi *gluheji; brz-brži, bržji,* (m. brzji). *čest-češči,* (m. čestji); *gost-gošči,* (m.gostji) *Prost* imá le *prostejši* ali *prosteji;* ta pristavek pa je tudi ostalim po godu: *čist-čišči, čistejši* ali *čisteji, gost-gošči, gostejši* ali *gosteji,* n. pr. *Klaja draža od konja.* N. pr. *Kdor je jači, tlači.* N. pr.

b) mnogi dvozložni prilogi, ki po odpahnjeni končnici: **ak, ek ok** goltnike in sičnike z naslednjim **j** vred v sorodne šumnike spreminjajo: *visok-viši* (m. visji); *nizek-niži* (m. nizji); *ozek-oži* (m. ozji); *širok-širji; tanek-tanji; dalek-dalji, delji; kratek-krači* (m. kratji) ali *krajši; mehek-meči* (m. mekji iz korena mek-); *lahek, lehek, lohek-laži, leži, loži* (iz kor. leg-) ali *lajši; težek, teži* (iz kor. teg-) itd. *Globok* imá *globši, globokejši* ali *globočeji.* Pravijo pa tudi: *visokejši, širokejši* ali *visokeji, širokeji* ali *visejši, visočeji, širočeji* itd. n. pr. *Hišni prag najviša planina.* N. pr. *Višemu prijenjaj, nižemu prizanesi.* N. pr. *Od dne do dne se v ožem krogu sučem.* Cegn.

Razun oblik: viši, niži, draži itd. nam rabijo tudi oblike: višji, nižji, dražji itd. Le-te zadnje oblike so nemara ostanki nekdanjih staroslovenskih vyšij, nižii itd. Mikl. Forml.

§. 164. S pristavkom *eji-ejši* ali *iši, a, e,* delajo primerno stopnjo:

a) mnogi ednozložni prilogi na **m, n, p, v,** n. pr. *hrom-hro-*

meji, hromejši; cen-ceneji, cenejši; nov-noveji, novejši; zdrav-zdraveji, zdravejši; top-topeji, topejši. (Oblike *noviši* ali *novši, zdraviši* ali *zdravši* ne godé sluhu tako, kakor: *novejši, zdravejši.)*

b) ostali prilogi z dvema ali tremi zlogovi; pomniti je vendar, da se dvozložnicam *eji-ejši*, večzložnicam pa rajši *iši* prideva: *jasen-jasnejši, jasneji; svitel-svitlejši, svitleji; prijeten-prijetneji, prijetnejši* ali *prijetniši; rodoviten-rodovitneji, rodovitnejši* ali *rodovitniši*, n. pr. *Tam je življenja dan jasneji, nebó nad zvezdami svitleje.* Cegn. *Državin, pesnik iz najimenitnejših pesnikov ruskih.* Navr. — *Po najtamnejši noči se dani.* Kos. *Zgodovina je najimenitniše poslopje narodne slave.* Tom.

Starim Slovencem je rabila posebno za stopnjevane priloge s končnico **en** in **r** le oblika eji ali ejši: una za moški, le-ta za ženski spol n. pr. jasen, jasneji-jasnejši; star, stareji-starejši itd; sedaj rabimo eji in ejši sploh za moški, eja ali ejša pa za ženski spol. Tudi v srbsko-hrvaškem jeziku dobivajo taci prilogi v drugi stopnji le iji, ne pa ji al ši; vendar tudi po staroslov. gorji.

§. 165. Nepravilno delajo primernik: *velik-veči, večši; majhen-manjši, manji, menji; dober-boljši, bolji; dolg-dalji, delji, deljši; zel(hud)-gorši*), gorji*, n. pr. *Bolja pamet kakor žamet.* N. pr. *Dober sosed je boljši ko deset stricev.* N. pr. *Človek težko čaka boljših časov.* Slom. *Boljša kratka sprava, kakor dolga pravda.* N. pr.

§. 166. Prilogi, ki so prav za prav deležniki sedanjega časa, kakor: *goreč, trpeč, rudeč* (rdeč), *vroč, pekoč* itd. in pa trpni deležniki preteklega časa: *učen, zgubljen* itd. obrazijo drugo stopnjo radi tudi s tem, da nasebni stopnji *bolj*, za presežno pa *najbolj* predstavljajo, n. pr. *Boš imela lice bolj cveteče.* N. ps. Pri pravih prilogih se te stopnjave rajši ogibljimo, ker ni prav slovanska; zató tudi deležnike po gostem pravilno stopnjujemo n. pr. *Matija Čop, Slovenec izmed najučenejših Slovencev.* Navr. Včasi se ognemo pretrdi in neslovenski besedi tudi s tem, da rabimo glagol namesto priloga, n. pr. *Danes bolnik bolj trpí* (m. *je bolj trpeč*) itd.

Presežna stopnja.

§. 167. Tretja stopnja je dvojna: *ozirna* in *brezozirna.* Prva kaže, da se kaki osebi, ali reči lastnost ali kakšnost, z ozirom na drugo, v najviši ali najniži meri prilaga; druga pa naznanja, da se kaki osebi ali stvari lastnost brez ozira ali primere v zelo visoci ali v zelo nizki meri prideva.

§. 168. Ozirni presežnik se naredí:

a) ako pred primerno stopnjo besedico *naj* ali *nar* postaviš: n. pr. *Najbolja (narbolja) luč je Bog.* N. pr.

*) Opomba. Gorši je Kranjcem sploh primerna stopnja prilogoma zal in brhek namest pravilnih oblik zaljši, brhkejši, brhkeji, ki se tudi sploh rabijo, n. pr. Na gori cvetice najzaljše cveto. Vilh.

b) ako nasebni stopnji spredej besedico *najbolj* prideneš, n. pr. *Lice najbolj cveteče.* N. ps.

c) včasi se s predlogom *nad,* s prislovom *mimo,* s predlogom *od* ali še drugači s kacim celim stavkom opisuje, n. pr. *Kralj velik mimo vseh zlaganih bogov.* Ravn. *Bodi še tako drazega, mimo čiste duše ni nič.* Ravn. — *Ni meštra nad potrebo.* N. pr.

§. 169. Brezozirni presežnik se izobrazuje iz nasebnika:

a) ako se prilogu ena izmed besedic: *zelo (zlo), kaj, prav, sila, silno, jako, hudo, neznano, neizrečeno, neizmerno* ali enacih ktera predpostavi, n. pr. *zelo bogat, kaj učena glava, neizrečeno velika slava* itd.

b) da se nasebniku spredej: *pre* — *spre-* ali *vse-* ali *vsega-* pridene n. pr. *premil, preljub, vsemogočen* ali *vsegamogočen.*

Besedica pre pomenja pa včasi tudi preveč, n. pr. Premrzle so v gozdih mi vaših rosé Preš. — Naj se tedaj previdno v rabo jemlje.

c) da prilog dvakrat za pored postavimo, n. pr. *visoka visoka gora.*

d) Kedar hočemo posebnost ali imenitnost kake osebe ali reči nad vse druge povzdigniti, služijo nam različni narodski primeri in celi stavki, ki jih nasebniku priklepamo, n. pr. *Veselo, da je kaj; mlad kakor kaplja; sladek ko med; bistro ko ribje oko; siten kakor griža; raščav kakor hmelj; grenek ko pelin; učen, da se mu čudi mlado in staro* itd.

Kako se stopnjevani prilog sklanja.

§. 170. Sklanjava stopnjevanih prilogov je popolnoma enaka sklanjanju drugih prilogov. Ta pravilna sklanjava, ki živi še dan današnji med štajerskimi in ogrskimi Slovenci in med Dolenci na Kranjskem, vjema se popolnoma s staro slovenščino in z druzimi slovanskimi narečji, pa tudi s slovensko pisavo 16. stoletja, ki v sklanjanji ne dela nobenega razločka med stopnjevanimi in nestopnjevanimi prilogi, tedaj: *1. lepši, najlepši grad; lepša, najlepša hiša; lepše, najlepše poslopje; 2. lepšega, najlepšega grada; lepše, najlepše hiše itd.*

Po zahodni strani je med Slovenci sploh razširjena posebna sklanjava stopnjevanih prilogov, ki se v imenovavniku in kazavniku vseh spolov in števil (za ženski spol vselej, za moški in srednji večkrat tudi v ostalih sklonih) na **i** glasi, n. pr. edn. *lepši vrt, lepši hiša, lepši mesto*; dv. *lepši vrta, lepši hiši, lepši mesti;* mn. *lepši vrti, lepši hiše, lepši mesta,* 2. *lepši hiše,* 3. *lepši hiši,* 4, *lepši hišo,* itd. — *Na svetu lepši rožice ni, kakor je vinska trta.* N. ps. *Lepši rož na svetu iskati ni, ko so oča ino mati.* N. ps. *In je rožice pregledovala, ktera lepši je cvetú.* N. ps.

Ker se ta pomankljiva sklanjava ne vjema s staro slovenščino in tudi ni znana vsem Slovencem, naj se tedaj v knjizi rajši umakne pravilnej.

Nepopolni prilogi.

§. 171. *Nepopolni* ali *pomanjkljivi* prilogi so oni, kterim manjka kaka stopnja: *prva* ali *druga,* ali *druga* in *tretja.*

1.) Prve stopnje nima bliži, najbliži od prislova blizo.

2.) Druge stopnje nimajo, tretjo na videz pa imajo in jo krojé, devaje pred prvo stopnjo besedico naj: dolnji, gornji, zgornji, prvi, poslednji, zadnji, skrajni, n. pr. *Vživa jo najzadnja stvar na svetu.* Cegn.

„Najpravi a, o," se nahaja (pa le po pevski pravici) samo v vrstici: Kranjc! tvoja zemlja je zdrava, za pridne nje lega najprava. Vodn. Ljudstvu pa ta oblika ne služi.

Sem spada tudi: bližnji. Namesto: bližnjeji, najbližneji ali najbližnji pravimo: bliži ali bližji, najbližji, n. pr. *Srajca je bližja od suknje.* N. pr. *On mi je najbližji sosed.* (Beli Kranj.)

3.) Druge in tretje stopnje nimajo prilogi, kterim se že po njih pomembi veča ali manja mera misliti ne more. Taci prilogi so:

a) ki naznanjajo, čigavo je kaj, n. pr. *bratov, sestrin, kmečki* itd.

b) ki znanijo, iz česa je kaj n. pr. *lesén, prstén, srebrn, steklen* itd.

c) priložni zaimki, števniki in deležniki n. pr. *govoreč, zgubljen, moj, tvoj, dvojen* itd.

d) kteri že sami na sebi najvišo stopnjo naznanjajo, n. pr. *vsegaveden, predober* itd.

e) dalje: *desni, levi, pravi, notranji, vunanji, današnji, včerašnji, sinočni, sedanji, poletni, zimski, vsakdanji, cel* in drugi enaki.

C. Števnik.

Kaj in kolikér je števnik.

§. 172. Števnik ali brojnik naznanja, od koliko oseb ali reči se govori. Števniki so določni ali nedoločni.

Določni števniki nam na tanko naznanjajo število oseb ali reči, o kterih je govorjenje in so: 1. števni, 2. vrstivni, 3. ločivni, 4. množivni, 5. delivni, 6. družívni, 7. ponavljavni ali 8. samostavni.

Nedoločni števniki ne kažejo natančno števila oseb in reči, temoč naznanjajo le sploh kako večo ali manjo množico.

A. Določni števniki.

I. Glavni števniki.

§. 173. Glavni števniki ali števci naznanjajo število enovrstnih oseb ali reči. — Odgovarjamo ž njimi na vprašanje: koliko? — Števci so:

1 eden, ena, eno, ali (j)eden-dna-dno
2 dva, dve, dve,
3 trije, tri, tri,
4 štirje, štiri ali četiri,
5 pet,
6 šest,
7 sedem,
8 osem,
9 devet,
10 deset,
11 enajst, (ednajst) *)
12 dvanajst, **)
13 trinajst,
14 štirnajst.
15 petnajst.
16 šestnajst,
17 sedemnajst,
18 osemnajst,
19 devetnajst,
20 dvajset, dvadeset,
21 eden in dvajset,
22 dva in dvajset itd.
30 trideset,
40 štirdeset,
50 petdeset,
60 šestdeset,
70 sedemdeset,
80 osemdeset,
90 devetdeset,
100 sto,
101 sto in eden itd.
200 dvesto,
300 tristo itd.
1000tisoč, jezer, jezero, tavžent,
2000 dve tisoči, dva jezera, dva tavžent
3000 tri tisoče, tri jezera, tri jezeri, tri tavžent,
100000 miljon.
največje število: tma.

Po Koroškem štejemo n. pr.: 40 = štiredí, 50 = petred, 60 = šestred, 70 = sedemred itd.

Kako se števci sklanjajo.

§. 174. Eden-dna-dno ali en, ena, eno se pregiblje kakor prilog v ednini.

Kedar stoji ta števec sam za-se, pravimo jeden ali eden, v zvezi z imenom pa veči del (povsod ne) en, ena, eno n. pr. *Z eno roko daje, z dvema jemlje.* N. pr. *Koliko je bilo kosov? Le eden* ali pa: *le en kos. Eden krivičen vinar deset pravičnih sne.* N. pr.

Ravno to veljá tudi o besedi nobeden-noben, nobena, nobeno. n. pr. *Nobeden Belega grada se lotiti upal ni.* N. ps. *Nobeden prijatelj ne pojde z meno.* Pot. *Sreče slaje od le-té ne želim nobene.* Vilh. — Namesto „nobeden“ govoré sem ter tje tudi „nijeden.“

§. 175. Dva, dve, dve in oba, obé, obé, tako-le sklanjamo:

1, 4. dva, obá (ž. i. sr.) dvé, obé | 3. 6. dvéma, obéma,
2. dvéh, obéh (dvu, dveju, obeju) | 5. dvéh, obéh. n. pr.

Greh je v dve platí oster meč. Ravn. *Obsedlaj brž dva konjiča, tako hitra ko dva ptiča.* N. ps.

Pravilni rodivnik dveju, obeju se nahaja še pri pisateljih 16 stoletja in tudi pozneje; na Koroškem je še slišati dvû, obû, na Štajerskem dvoju, obuju, zraven dvéh, obéh, n. pr. *Ta vinograd je obû bratu.* Ravn.

§. 176. Trije-tri, in štirje-štiri tako-le pregibljemo:

1. 4. trije, štirje, (ž. i. sr.) tri, štiri, | 3. trem, (trijem), štirim (štirem)
2, 5. treh, (trijeh), štirih (štireh) | 6. tremi, štirimi (štiremi) n. pr.

*) ena na deset — e-na-jst — enajst; **) dva na deset — dva-na-jst — dvanajst itd. do dvajset.

Kjer sta dva ali kjer so trije v mojem imenu, tam sem jaz v sredi med njimi. Met. *Žena drži hiši tri ogle, mož le enega.* N. pr. *Da so ti štirje vrhovi, sam jezik razodeva.* Vodn. *Bili so trije možje nakrižne dobe.* Levst.

Vendar pravimo včasi tudi za moški spol tri, štiri, mesto: trije, štirje, posebno v nedoločnem govoru.

§. 177. Pet in vsi viši števci (le sto, tisóč, jezer*) miljon ne) se tako le pregibljejo:

1. 4. pet	3. petim, petém,
2. 5. petih, petéh,	6. petimi, petémi.

Ti števniki so v imenovavniku in kazavniku pravi samostavniki; v ostalih sklonih so pa prilogi in se uberajo s samostavnikom v sklonu in številu; le redkoma se opušča sklanjava n. pr. *Jela je slovo jemati od devetih tuď sestrá.* N. ps. *S šest* (m. šestimi) *konji ne boš vozú pretegnil, s sedmimi pa poteče.* Vodn. *In se ne spomnite petih kruhov petém tavžentam ljudi?* Met.

§. 178. Sto se sploh ne pregiblje; večkrat ga nadomeščuje samostavnik stotina ali stovina; vendar je sem pa tje tudi slišati: s stomi, na stove.

Števnika tisoč in jezer (jezar), ki ju po gostem ne spreminjamo, sta ženskega ali moškega, jezero tudi srednjega, miljon vedno moškega spola, n. pr. *Deset jezer, z deset jezermi*, itd. *Jezar jih je Savl pobil, deset jezerov David.* Ravn. *Vsa žival je moja po logih, živine jezari moji po gorah.* Ravn.

II. Vrstivni števniki.

§. 179. Vrstivni števniki ali vrstivci kažejo vrsto ali red posameznih reči na vprašanje: koliki, a, o; obrazujemo jih pa od glavnih števnikov. Vrstivci so:

1. prvi, a, o,	8. osmi, a, o,	22. dva in dvajseti, a, o, itd.
2. drugi, a, o,	9. deveti, a, o,	30. trideseti, a, o,
3. tretji, a, o,	10. deseti, a, o,	40. štirideseti, a, o,
4. četrti, štrti, a, o,	11. ednajsti, a, o, itd.	100. stotni, a, o,
5. peti, a, o,	12. dvanajsti, a, o.	101. sto in prvi, a, o,
6. šesti, a, o,	20. dvadeseti, dvajseti, a, o,	1000. jezerni, tisočni,
7. sedmi, a, o,	21. eden in dvajseti, a, o,	1000000. milijonski.

Vrstivni števniki so pravi prilogi in se tudi po prilogovo sklanjajo:

*) Beli Kranjci pravijo tudi jezero: pet jezer (5000).

III. Ločivni številniki.

§. 180. Ločivni številniki ali ločivci znamenujejo, kolikerih razpolov ali plemen oseb ali stvari štejemo, na vprašanje: kolikér, a, o in so ti-le:

edin, a, o,	šestér, a, o,	dvanajstér, a, o, itd.
dvoj, a, e,	sedmér, a, o,	stotér, a, o,
obój, a, e,	osmér, a, o,	dvestotér, a, o, itd.
troj, a, e,	devetér, a, o,	tisočér, a, o,
četvér *) a, o,	desetér, a, o,	kolikér, a, o,
petér, a, o,	enajstér, a, o,	tolikér, a, o, itd.

Opombe. 1. Po Notranjskem se tu pa tam nahaja: štiroji, petoji, šestoji, a, e, itd. mesto: četvér, petér, šestér.

2. Razun gori naštetih ima slovenščina še drugo vrst ločivcev, ki so sostavljeni s samostavnikom: vrst ali s prilogom: vrsten, a, o, n. pr. ednovrst — enovrsten, dvovrst — dvovrsten, trojvrst — trovrsten, četverovrsten, peterovrsten, a, o, itd.

Sklanjajo se pa ločivci, sostavljeni in nesostavljeni, kakor prilogi.

IV. Množivni številniki.

§. 181. Množivni številniki ali množivci kažejo, kolikomnožna je kaka reč in odgovarjajo na vprašanje: kolikeren, kolikojen ali kolikraten? Obrazimo jih od ločivcev in so ti-le:

edín, a, o (simplex).	trojen, jna, o	stoteren, rna, o
dvojen, jna, o (duplex)	četveren, rna, o**)	tisočeren, rna, o
itd.	peteren, rna, o	kolikeren, rna, o itd.
obojen, jna, o	šesteren, rna, o itd.	

n. pr. *Vsako edinih tičev je letalo po zraku.* Ravn.

Opombe. 1. Namesto dvojen, trojen itd. so navadni po več krajih tudi množivci: dvojnat, trojnat, četernat, peternat, a, o itd.; redkeje se slišijo dvojsten, trojsten, štirojen, petojen ali dvojogub, trojogub, četerogub, a, o itd.

2. V starših slovenskih spisih se nahaja še druga vrst množivcev: samodeset-samodesetero; samotrideset-samotridesetero; samosto-samostotero itd. n. pr. Drugo seme je padlo v dobro zemljo in je dalo sad: eno stoteren, eno šestdeseteren, eno trideseteren (Met.) — nekotero prinese samosto, nekotero samošestdeset, nekotero samotrideset. (Dalm.)

Množivci se pregibljejo kakor prilogi.

V. Delivni številniki.

§. 182. Delivnim številnikom ali delivcem nimamo lastne oblike; nadomeščujemo jih sploh s glavnimi številniki v 1. ali 4. sklonu,

*) Drugi Slovani, pa tudi dolenji Kranjci, pravijo: četver.

*) četveren, rna, o.

če predlog **po** pred nje denemo: *po enem — po eni; po dva — po dve; po tri, štirje — tri štiri; po pet, po šest, itd.* pa tudi: *po dvoje, po troje, po četvero* itd. n. pr. *Orlica izvali po dvoje, po troje mladih in živi po sto let.* Slom.

VI. Družívni števniki.

§. 183. Družívni števniki ali družívci naznanjajo, koliko je oseb v druščini; taci so: sam, samoedin (redkeje sam samcat) a, o t. j. brez druga; samodrug, a, o, t. j. sam z enim drugom; samopet, a, o t. j. sam s štirimi drugi, tako da je sam peti itd. — Ti števniki, razun prvega, pa niso navadni pri vseh Slovencih, ampak le po sameznih krajih, kakor sam-samcat ob hrvaški meji. Sklanjajo se po prilogovem.

VII. Ponavljavni števniki.

§. 184. Ponavljavni števniki ali ponavljavci odgovarjajo na vprašanje: kolikrat? ali na vprašanje: kolikoč (kolikič) in kterikrat?

1. Prvi se zlagajo iz števnih in nedoločnih števnikov, če se jim krat, redkejše pot (manj pravilno bart, ki je brez potrebe iz nemščine privzeta besedica) pridene, n. pr. *enkrat, dvakrat, trikrat, štirikrat, petkrat, velikrat, mnogokrat, marsikrat,* itd.

Besedici krat in pot ste sem ter tje pregibna samostavnika ženskega ali moškega spola, n. pr. nektere krati.

2. Drugo vrst ponavljavcev obrazimo iz vrstivnih in nedoločnih števnikov, če jim na vprašanje: kolikoč? (kolikič) **č**, na vprašanje: kterikrat? pa krat privesimo, n. pr. *prvič, drugič, (drugoč), tretjič, četrtič, petič, šestič, mnogič, samoč,* itd. ali: *prvikrat, — prvo pot, drugikrat — drugo pot (drugi pot), tretjikrat — tretjo pot (tretji pot), malokrat, velikrat* itd.

VIII. Samostavni števniki.

§. 185. Iz priložnih števnikov se obrazi množica samostavnikov. Taki samostavniki so:

1. imena posameznih številk: *samica, dvojka, trojka, čveterka, peterka, šesterka, sedmerka, osmerka,* ali tudi: *petka* ali *petica, šestka* ali *šestica, sedmica, osmica, stotica.* Iz *nič* je *ničla* = *o.*

2. imena tacih stvari, ktere dve ali več samic v sebi imajo, kakor: *dvojica, trojica.*

Drugi južni Sloveni rabijo tudi imena: četvorica, petorica, šestorica itp. pa le ondaj, kedar so vse osebe moškega spola.

3. imena, ktera dele kake celine pomenjajo: kakor *pol* ali *polovica, tretjina, četrt* ali *četrtina, petina, šestina,* ali v številbi: *tretjín, četrtín, petín, šestín* itd.

Pol je prav za prav samostavnik, pa se v številbi in sostavah po navadi ne spreminja, n. pr. *o pol eni, o pol dveh, do poldne* itd. pa tudi: *o poli ene, o poli (polu) dveh, o poli dne itd. — Do poli dneva nosi angelj vodo za človekom.* N. pr. Sostavlja se pa z vrstivnimi števniki, prilogi in samostavniki, n. pr. *poldrugi, poltretji, polštrti, poldan, polnoč, polnočen* itd.

4. imena vpreg po številu glav: *četvér, šestér, osmér* itd.

5. imena denarjev, a) kovanih: *dvojača, petica* (t. j. petnajstica) *šestica, desetica, dvajsetica* itd. — n) papirnatih: *dvoják, šestàk, desetàk, dvajstàk, stotàk* itd.

6. imena predstojnikov: *desetnik, stotnik* itd. in samostavniki: *dvojčič, — dvojček; trojčič, — trojček; četvrček.*

7. imena papirjeve velikosti samega na sebi ali v bukvah: *četrtinka, osminka,* (osmerka), *dvanajstinka,* (dvanajsterka), *šestnajstinka* (šestnajsterka.)

Četrtinka nam rabi tudi pri meri suhih rečí: t. j. $^1/_4$ vagana ali $^1/_4$ ure.

B. Nedoločni števniki.

§. 186. Nedoločni ali splošni števniki so pregibni ali nepregibni. Pregibni so: *tma, sila, krdelo, trop, vršelo* itd, ki nam rabijo kot samostavniki; — napregibni pa: *mnogo, veliko, malo, majheno, več, manj, precej, dosti, obilno* itd. n. pr. *Med dosti kmeti je malo kmetovavcev.* N. pr. — *Kdor preveč misli, ne stori veliko,* Cegn. — *Dežela redi obilno konj, govedi in drobnice.* Vodn.

Besedica „dosti" se včasi tudi pregiblje, n. pr. *V dostih besedah imamo enakost.* Vodn.

D. Zaimek.

Kaj in kolikér je zaimek.

§. 187. Zaimki ali zaimena nam rabijo kot namestniki samostavnikov, da jih ni treba tolikrat ponavljati.

Zaimki razpadajo na 1. osebne, 2. svojivne, 3. kazavne, 4. vprašavne, 5. oziravne in 6. nedoločne.

1. Osebni zaimki.

§. 188. Razločujemo tri osebe ali lica. Kdor govori, je prva oseba: jaz; komur se govori, druga: ti; o komur se govori, tretja: on, ona, ono (ki je prav za prav kazaven zaimek, kteri je stopil za prvotno obliko: i, ja, je,); neznana tretja oseba pa: one. — Povračavno-osebni zaimek sebe služi vsem trem osebam za vsa števila in spole. Sklanjajo se pa s prirastkom **n** ali **b** ali brez prirastka.

Káko se sklanjajo.

§. 189. Osebni zaimki se takole sklanjajo:

	I. oseba.	II. oseba.	III. oseba.	
		Ednina.		
		moški	ženski	srednji spol.
1.	jaz (jez, jest)	ti,	on	ona	ono
2.	mene, me	tebe, te	njega, ga	nje, je	njega, ga
3.	meni, mi	tebi, ti	njemu, mu	nji, ji, jej	njemu, mu
4.	mene, me	tebe, te	njega, ga	njo, jo	nje, je
5.	meni	tebi	njem	nji, njej	njem
6.	menó	tebó	njim	njo	njim
		Dvojina.			
			ona	oni, oné,	oni, oné
1.	midvá-medvé	vidvá-vedvé			
2.	naju, naji	vaju, vaji		nju, ju	
3.	nama	vama		njima, jima	
4.	naju, naji	vaju, vaji		nju, ju	
5.	nama	vama		njima	
6.	nama	vama		njima	
		Množina.			
			oni,	one,	ona, one
1.	mí-mé	ví-vé			
2.	nas	vas		njih, jih	
3.	nam	vam		njim, jim	
4.	nas	vas		nje, je	
5.	nas	vas		njih	
6.	nami	vami		njimi	

Opombe.

K I. in II. osebi.

§. 190. 1. Prva in druga oseba (jaz — ti) je bila stari slovenščini po vseh sklonih in za vsa tri števila brezspolna t. j. rabila jej je ena oblika brez ozira na moški, ženski ali srednji spol tudi v dvojnem in množnem imenovavniku, kakor še dan danes govorimo po Štajerskem, Koroškem, Goriškem in sem ter tje na Kranjskem, n. pr. *Mi* (bodi si: moški ali ženske) *gremo; vi* (moški ali ženske) *pojdete; midva — midve delava; vidva — vidve bereta.* — Gotovo ne bi bilo slovenščini v kvar, ko bi se tudi v tej zadevi zasukali po stari poti in za vse tri spole pisali: mi—vi, midva (dve)—vidva (dve), kakor veleva stara slovenščina in kakor še večina Slovencev govorí; saj so oblike me—ve, medve—vedve prej ko ne še le slovničarji ustvarili slovenščini in jih slovenski pisatelji tu pa tam tudi med prosto ljudstvo zatrosili.

2. Prava kazavnikova oblika v ednini je: mé, té (strsl. MA, TA), pa se je nam le za predlogi še ohranila, n. pr. *Ti za mé, jaz pa za té.* N. pr.

3. Namesto družívnika: *menó, tebó* so navadne tudi oblike: menoj, teboj ali mano, tabo, n. pr. *Dokler sreča je s teboj, imel boš prijatlov roj.* N. pr. *Ti ga nimaš pod seboj, da bi skusil se z menoj.* N. ps. *Nad mano, pod mano, krog mene je Bog.* Vilh.

4. Imenovavnikova in kazavnikova prvotna oblika: na — va v dvojini se je nam zgubila; imenovavnik obrazimo sedaj z obliko množnega imenovavnika, kterej se števnik dva — dvé dodeva, kazavnik pa z rodivnikom.

Ravno taka je tudi s starim množnim kazavnikom ni — vi (strsl. НЫ, ВЫ), ki mu je sedaj vselej rodivnik namestnik.

5. Mesto pravilnega naju — vaju v dvojnem mestniku govorimo in pišemo večidel nama — vama ali nas — vas; prvotna oblika je vendar še dan današnji navadna med koroškimi in štajerskimi Slovenci.

K III. osebi.

§. 191. Na mesto staroslovenske oblike: i, ja, je za tretjo osebo je stopil v novi slovenščini kazavni zaimek: on, ona, ono; ostali skloni starega i, ja, je pa so se ohranili še do današnjega dneva s to malo razliko, da mu je stara slovenščina **n** samo za predlogi vstavljala, nova ga pa vselej predstavlja. Pravilne oblike: jega, jemu itd. ohranile so se le med štajerskimi in ogrskimi Slovenci in po nekterih krajih na Dolenskem.

2. Pravilni moški kazavnik v ednini je: **i**, srednji **je**, kakor govoré še po več krajih, v množini pa **je** za vse spole; toda večini Slovencev in slovenskih pisateljev rabi rodivnik mesto kazavnika.

Edninski staroslovenski kazavnik **i** se sledi še tu pa tam med Dolenci, n. pr. *Čez-j stori sveti križ.* N. ps. — Za predlogom se mu po pravilu **n** prideva; odtod sploh navadne oblike: na-nj ali nanj; va-nj ali vanj; pred-nj ali predenj; po-nj ali ponj itd. N.pr. *Če je blizo, pošljiva po-nj; če je daleč, pišiva po-nj.* N. ps.

Množinski pravilni kazavnik nje, je, ki se nahaja pri pisateljih 16. stoletja, govoré še dan danes štajerski in koroški Slovenci.

Povračavno-osebni zaimek.

§. 192. Povračavno-osebni zaimek: sebe, ki veljá za vse tri osebe, pregiblje se le v ednini po odvisnih sklonih. Imenovavnik mu manjka.

1. —	3. sebi, si	5. sebi
2. sebe, se	4. sebe, se	6. sebó (sebój, sabo),

n. pr. *Le na sé sme zanašati se človek.* Cegn. — *Ne ljubi sam sebe, pa bodi sam sebi prijatelj.* Bl. — *Vsak po sebi vatle meri.* N. pr.

O tretji neznani osebi.

§. 193. Kedar govorimo o osebi ali reči, ktere nočemo imenovati ali pa ne moremo, pravimo za moški spol oné, za ženski oná, za srednji onó.

Sklanja se kakor kazavni zaimek ta, ta, to: 1. oné — oná — onó, 2. onéga — oné — onéga, 3. onému, onéj itd.

V dvojnem rodivniku se je ohranila še stara oblika onú zraven onéh, kakor tudi „nju dveh".

II. Svojivni zaimki.

§. 194. Svojivni zaimki, po obliki in po sklanjavi pravi prilogi, ne znanijo samo posameznih oseb, temveč kažejo tudi last ali čigavost oseb in rečí. Obrazimo jih od osebnih zaimkov s pripomočjo kazavnega **i**: naš (nas+i), s prirastkom **in** ali **j**: njen (m. nje+in), najin (m. naju+in) ali s končnico **ov**: njihov (njih+ov) itd. Svojivni zaimki so:

1. osebe:

moj, moja, moje
najin, a, o ali najen, jna, o
naš, naša, naše

2. osebe:

tvoj, tvoja, tvoje
vajin, a, o ali vajen, jna, o
vaš, vaša, vaše

3. osebe:

njegov, a, o
njen ali njezin, a, o
njun, njuna, njuno
njihov, a, a ali njihen, hna, o

4. neznane osebe:

onegov, onegava ali ongav, a, o

povračavno-svojivni za vse 3 osebe.

svoj, svoja, svoje.

III. Kazavni zaimki.

§. 195. Kazavni zaimki kažejo na osebe ali reči, o kterih je, bode ali je bila govorica, in so ti-le:

ta, ta, to (v sostavi: ta-le, ta-le, to-le ali le-tá, le-tá, letó ali toti, a, o)	sam, sama, samo
isti, a, o, (navadno v sostavi: tisti, a, o ali taisti, taista, taisto)	ov, ova, ovo
oni ali uni, a, o (v sostavi: uni-le, una-le, uno-le ali le-uni, a, o.)	si, sa, se

Kako se sklanjajo,

§. 196. Kazavni zaimki se sklanjajo kakor prilogi; samo ta, ta, to in si, kjer je še navaden, imá zraven prilogove še svojo staro pravilno sklanjavo:

Ednina.

Moški	ženski	srednji spol.
1. tá	tá	to
2. tega	tê	tega
3. temu	ti, tej	temu
4. tega (ta)	tó	to
5. tem	ti, tej	tem
6. têm (tim)	tô	têm (tim)

Dvojina.

1.	ta, (ž. in sr. sp.) te
2.	teh
3.	tema
4.	ta, (ž. in sr. sp.) te
5.	teh
6.	tema

Množina.

1.	ti (ž. sp.) te (sr. sp.) ta, te
2.	teh
3.	tem
4.	te (ž. sp.) te (sr. sp.) ta, te
5.	teh
6.	temi

Opombe.

§. 197. 1) Imenovavnikova oblika ta se glasí po severni in vzhodni strani jezikovega obsega té, redkejše ti; oblika ti se nahaja sploh v sostavah: toti, tisti, isti itd.; namesti ti-le pravimo večidel ta-le. — Oblike: tih, tim, tima, timi naj se umaknejo pravilnišim: teh, tem, tema, temi.

2) Sostavljenica taisti, taista, taisto se pregiblje v novi slovenščini sploh le na koncu; v starših spomenicih pa se spreminjata oba dela: ta in isti, n. pr. *tega istega, temu istemu* itd. *V tem istem času.* Dalm.

3) Si, sa, se (strsl. сь, сѧ, сє) je v novi slovenščini zeló zastarel; samo v nekterih sklonih in sostavah živi še dan današnji: ednin. 2. sega — se; 3. semu — se; 5. sem — se, sej; množ. 2. 5. seh, n. pr. *Na sem svetu.* Krell. *Po sem životu.* conf. gen. — *O sé dobi* = (o se dobi), *dosehmal — posehmal*; v sostavah: *danes — dansi, snoči — sinoči* (m. sê noči), *letos* itd.

4) Kazavnim zaimkom so sorodni naslednji kazavni prilogi in prislovi: tak, takov, a, o, takšen, šna, šno ali takošen, šna, šno; nekak, nekakov, a, o ali nekakošen, šna, o; nikak, nikakov, a, o ali nikakošen, šna, o; vsak, a, o ali vsakošen, šna, o; zatojen, jna, o; in, a, o; tolik, a, o; slehern, a, o; slednji, a, e (takover, a, o samo pri pisateljih 16. stoletja) in prislovi: tu, tam, tje, tod, tako, toliko, tedaj, ondaj, sedaj, doslej, dosorej.

IV. Vprašavni zaimki.

§. 198. Vprašavni zaimki so tisti, s kterimi poprašujemo po kaci osebi ali reči. Nekteri izmed njih so samostavne oblike, namreč: kdo? in kaj? ostali pa prilogove, kakor: kteri, a, o? čigav, a, o, čigavšen, šna, o, ali čij, a, e? kak, kakov (redkejše: kov) a, o ali kakošen, šna, o? kolik, a, o ali kolikošen, šna, o? po nekterih straneh koji, a, e in na spodnjem Dolenskem tudi: ki, ka, ko?

Kako se sklanjajo.

§. 199. Priložni vprašavni zaimki se pregibljejo kakor prilogi, kdo in kaj s sostavami pa tako-le:

1.	kdo? (kto?)	kaj?
2.	koga? čiga?*)	česa? čega?
3.	komu?	čemu? čimu?
4.	koga?	kaj?
5.	kom?	čem?
6.	kom? kim?	čim?

Opombe.

§. 200. 1) Kakor „kdo" sklanjamo tudi: nekdo, nikdo ali nihče, marsikdo in malokdo — kakor „kaj" pa: nekaj, marsikaj, malokaj in nič (v starših spomenicih ništer Trub.) ali pa še rajši po sklanjalu oziravnih zaimkov kdor in kar; včasi se pa nekaj, marsikaj, malokaj in nič ne menjajo n. pr. *Bog ne da nikomur vsega.* N. pr. *Smrt si v ničem ne prebira.* N. pr. *Vsem posamez nečesa manjka.* N. pr.

2) Namesto kaj rabi ljudstvo (pa le na gorenski strani kranjske dežele) z nekterimi pisatelji vred, ki so ondi doma, včasi nepravilno obliko: koga, n. pr. *Koga na vrhu tak grmí?* N. ps. *V koga si tak zamíšljen?* Preš. *Koga sem primolila?* Preš.

3) S vprašavnimi zaimki so si v rodu vprašavni prislovi: kje? kam? kod? kako? koliko? kedaj? doklej? dokorej?

V. Oziravni zaimki.

§. 201. Oziravni ali nanašavni zaimki se ozirajo ali nanašajo na osebo ali reč, o kteri je bilo poprej govorjenje. Oziravni zaimki so samostavni: kdor in kar, priložni pa: kteri, a, o; ki (ki se v sklanji večidel ne spreminja) ali koji, a, e; kakoršen, šna,

*) Po navadi pa poprašujemo z vprašavnim zaimkom: čigav, a, o? (ob hrvaški meji tudi z zaimkom: čiji, a, e?)

šno; čigaršen, šna, šno; kolikoršen, šna, šno; (kakover, a, o pa le v starših slovenskih spisih, n. pr. *Kakover je mož, takova je tudi njegova moč.* Dalm.)

Kako se sklanjajo.

§. 202. Priložni oziravniki se sklanjajo po prilogovem, kdor in kar po tako-le:

1.	kdor	kar
2.	kogar, čigar	česar, čegar
3.	komur	čemur, čimur
4.	kogar	kar
5.	komur	čemur
6.	komur (kimur)	čimur

Opombe.

§. 203. 1) Po sklanjalu kdor in kar se ravnajo večidel tudi: nihče, malokdo, marsikdo — nekaj, marsikaj in nič, ki se tudi tako-le pregiblje: 1., 4. nič, 2. ničesar, 3., 5. ničemur, 6. ničimur, n. pr. *Nikomur ne vpadi srce.* Ravn. *Blagor mu, kdor v Gospoda zaupa, čigar svest je Bog.* Ravn. *Bog je moj pastir, ničesar mi ne manjka.* Ravn. *Ne hvali nikogar po lepoti, ne zaničuj nikogar po vunanji malosti.* Ravn.

2) Ki velja sploh za vse sklone, števila in spole; v odvisnih sklonih se mu vendar vselej osebni zaimek 3. osebe v dotičnem sklonu v dopolnilo dodaja:

1.	ki	ki	ki
2.	ki ga	ki je	ki ga
3.	ki mu	ki ji, jej	ki mu itd., n. pr.

Steza časti je ledena gaz, ki hitro zvodení. N. pr. *Vsak otrok brez pameti, ki ne uboga materi (matere).* N. ps. *To je sapa turških konj meglena, ki jih polna je steza zelena.* N. ps. *V mladosti trdniše so mreže, ki v njih drží nas upa moč goljfiva.* Preš. *Spomin je zrcalo, ki v njem obličje lastno ogleduješ.* Cegn.

Ob Kolpi in po Istri se glasí ta zaimek ki, ka, ko in se sklanja kakor ta (ti), ta, to, namreč: 2. kega, ke, kega, 3. kemu, kej, kemu itd. *Ki nima mere, nima vere.* N. pr. *V ko selo prišla, na to kolo prela.* N. pr. *Blažene ročice, ke so ga nosile.* N. ps.

3) Namesto: čigaršen, šna, šno govorimo navadno: čigavor za vse spole, n. pr. *Čigava je ta hiša? naj je, čigavor hoče.*

4) Oziravnim zaimkom so v rodu neki vezniki, namreč: kjer, kamor, koder, kakor, kolikor, kedar, dokler. — Omeniti je treba tudi sostavljenic z besedico koli: kdor koli, kar koli,

kjer koli, kamor koli, n. pr. *Za ljubo imej deželo, kjer si rojen, koder si kruh služil in kamor še za kruhom pojdeš.* Vodn. *Kjer hodi, kjer stoji, kar vgleda, išče, natore celi dom mu je svetišče.* Žemlj.

Primerjava kazavnikov, vprašavnikov in oziravnikov.

204. Kazavnikom je podlaga korenski **t**, vprašavnikom in oziravnikom pa **k**; oziravnike loči od vprašavnikov končnik **r** (strsl. **ѥ**), ki se jim na koncu dodeva:

Vprašavniki.	Oziravniki.	Kazavniki.
kdo?	kdor	ta, uni itd.
kaj?	kar	to, uno itd.
kak, kakov, kakšen, kakošen?	kakoršen	tak, takov, takošen
kolik, kolikošen?	kolikoršen	tolik, tolikošen
čigav, čigavšen?	čigar, čigaršen (čigavor)	moj, tvoj, njegov itd.
kje?	kjer	tu, tam
kod?	koder	tod
kam?	kamor	tje, tja
kedaj?	kedar	tedaj
kako?	kakor	tako
koliko?	kolikor	toliko
doklej?	dokler	dotle, dosle, doslej
obkorej? obkorid?		obsorej, (otorej), obsorid.

VI. Nedoločni zaimki.

§. 205. Nedoločni ali splošni zaimki kažejo na kako reč ali osebo, ktere nočemo ali ne moremo natančno določiti.

Nedoločni zaimki so a) samostavni: kdo, nekdo, nikdo ali nihče, malokdo, marsikdo, kaj, nekaj in nič; b) priložni: neki, nekteri, malokteri, marsikteri, marsikak ali marsikakošen, mnogoteri, vsak, vsakteri in ves, vsa, vse.

Samostavni nedoločniki se ravnajo v sklanjanji po vprašavnem ali oziravnem kdo(r) in kaj(r), priložni se pa ko prilogi pregibljejo. Samo ves, vsa, vse drži se raji sklanjave kazavnega zaimka ta ter imá: 2. vsega, vse, vsega, 3. vsemu, vsej, vsemu, 4. vsega (ves), vso, vse itd.; u. pr. *Na vsem svetu se vse dobi.* N. pr. *Vseh del mojster vseh rev gospodar.* N. pr. *Svet vseh ljudi dom.* N. pr.

II. Glagol in njegova sprega.

Kaj in koliker je glagol.

§. 206. Glagol, v kterem se razodeva vsa moč in krasota slovenskega jezika, imenuje se vsaka beseda, ktera dopoveduje, kaj oseba ali stvar dela ali trpí ali v kterem stanu se nahaja, n. pr. *Kdor seje, ta žanje.* N. pr. *Visoko leta, nizko obsedi.* N. pr. *Brez glave storjeno, gotovo skaženo.* N. pr.

§. 207. Po naravi djanja ali čina so glagoli: prehajavni, neprehajavni ali povračavni.

1. Prehajavni ali tvorni glagoli naznanjajo djanje, ki prehaja z osebka (subjekta) na predmet, kteri se v dopolnilo razumka dodeva tacim glagolom, n. pr. *Ptuja zemlja ubija človeka.* N. pr. — *Vreme nosi svoje breme.* N. pr.

Prehajavni glagoli ali prehajavniki nam rabijo v tvorni ali trpni obliki, ker oseba ali reč, o kteri se govori, ali sama kaj dela ali se ž njo kaj godí, da trpí.

2. Neprehajavni ali srednji glagoli dajejo na znanje mirni stan kake osebe ali rečí ali pa djanje, ktero pa ne prehaja na kak drug predmet, n. pr. *Veliko drevje dolgo raste.* N. pr. — *Orožje spi.* Kos. — Ti glagoli nimajo trpne oblike, ker jim manjka predmeta, na kterega bi prehajalo djanje; samo neosebno t. j. brez osebka nam rabijo včasi tudi v trpnini, n. pr. *Tudi počasi se daleč pride.* N. pr.

Neprehajavnikom se tudi prištevajo:

a) brezosebni glagoli, ki nam rabijo samo v 3. edini osebi in v nedoločniku, n. pr. *Bliska se, grmí in treska.* Slomš.

b) začinjavni glagoli, ki pomenjajo kako menjavo ali djanje v početku, n. pr. *Les se razsvetleva, pogorje orumeneva.* Cegn. in

c) pomožni glagol: sem-biti.

3. Povračavni glagoli, tako rekoč sredniki med prehajavniki in neprehajavniki, naznanjajo kako povratno ali vzajemno djanje, n. pr. *Boj se Boga.* — Zlagajo se povračavniki z osebno-povračavnim zaimkom se, ki nam služi za vse osebe.

Nekteri povračavniki nam nikdar ne rabijo brez povračavnega zaimka, n. pr. *čuditi se, bati se, nadjati se* itd.; drugi pa so sami ob sebi prehajavnega pomena, n. pr. *učiti — učiti se; voziti — voziti se; motiti — motiti se.*

§. 208. Po obliki so glagoli, kakor v drugih jezikih:

a) prvotni, ki so sami ob sebi prvotnega debla, n. pr. *biti, greti, peči, prositi, plesti* itd. — ali pa izpeljani, ki jih zajemamo iz prvotnih glagolov ali iz druzih govornih delov, n. pr. *moriti, saditi, močiti, kositi, bloditi.*

b) celotni, ki so sami ob sebi celote, n. pr. *gubiti, trobiti, rojiti, divjati* itd. — ali sostavljeni, najčešče s predlogi ali z druzimi členki, redkejše z imeni, n. pr. *pogubiti, zaničevati, izpodbijati, gostožiliti.*

§. 209. Z ozirom na čas ali trpež djanja so glagoli:

a) dovršni (dovršniki), kteri dopovedujejo po vsej spregi dovršeno djanje ali stanje brez ozira na njegov trpež, n. pr. *šiniti, planiti, sesti, prodáti* — ali pa nastop ali konec djanja n. pr. *zablisniti, zagrmeti, posekati, dokraljevati.*

Nekteri izmed dovršnikov znanijo kratko-trpežno djanje n. pr. *posedeti, nanositi, navoziti* itd., drugi pa enokratno brez ozira na trpež, n. pr. *suniti, vzdigniti, udariti.*

Ker si pri dovršnih glagolih mislimo samo dovršenost djanja, brez ozira na čas, v kterem se je godila, spozna se najlože dovršnik po tem, da se skusi pritakniti stavku: počakaj, da — n. pr. počakaj, da se umijem, počešem, oblečem, obujem, pomolim itd.

b) nedovršni (nedovršniki), ki naznanjajo po vsej spregi trpeče djanje ali stanje brez ozira na njegov začetek, konec ali vspeh; odgovarja se pa ž njimi na vprašanje: kaj delaš? kaj se godí? itd. n. pr. *gledati, netiti, protiti.*

Najlože ti bo spoznati, je li kak glagol nedovršen, če ga moreš pridružiti glagolu „začeti" ali „nehati", n. pr. Začel je govoriti, prepévati, oblačiti — nehal je peti, vpiti, nositi itd.

Nedovršniki so:

α) ednodobni, ki znanijo zgoli trpež djanja ali čina brez vsake misli na začetek ali konec, n. pr. *nesti, iti, vesti, znati, piti* itd. Sem spada večina prvotnih glagolov.

β) večdobni, ki kažejo večdobno, dalje trpeče djanje, ktero se sopet in sopet godí, n. pr. *nositi, hoditi, voditi, goniti, pivati* itd. in

γ) ponavljavni, kteri naznanjajo djanje ali čin, ki se v različnih dobah ponavlja, n. pr. *nošévati, hojévati, vojévati, gonjévati, pijévati* in več drugih, ki so še dan danes v prosti obliki navadni po Notranjskem, po Istri in po bližnjih otocih; po drugih straneh jih poznajo samo v sostavi s predlogi, n. pr. *prenaševati, preganjevati, preletávati.*

§. 210. Z ozirom na sprego so glagoli:

a) pravilni, ako se po vseh časih in nakloníh pregibljejo po splošnem pravilu;

b) nepravilni, ki se po nekterih časih ali naklonih ne menjujejo po splošnem pravilu, in

c) pomanjkljivi ali nepopolni, ki jih rabimo samo v tem ali unem času ali naklonu.

Po kterih oblikah se glagol pregiblje.

§. 211. Glagol tako spreminjati, da znani osebo, število, čas, naklon in obliko, imenuje se glagol spregati; spreminjavi sami pa

pravimo sprega ali spregava. Pri spregi glagolov pazi na osnovo in na prirastke ali pripone.

Osnova se veli glagolski koren ali deblo z vrstno spono brez pripone; pripone so pa obrazila, ki se pritikajo osnovi, da znanijo osebe, števila, čase in naklone, tako so n. pr. glagolom: pas-ti, roti-l, dela-je, itd. pas-, rot-, dela-osnove, pripone pa ti, l in je.

Priponam za osebne pregibe pravimo osebila, priponam, ki znanijo naklone, pa naklonila; črka, ki po gostem osebila z osnovo veže, imenuje se spona ali veznik, n. pr. *bred-e-m*, *bred-e-š* itd. — *bred-i*.

Od spone, ki osebila z osnovo veže, razlikava se vrstna spona, ki veže nedoločnikovo pripono z deblom ali korenom in slovenske glagole na šest vrst kroji, n. pr. *šet-a-ti*, *don-e-ti*, *ga-ni-ti*, *splak-ova-ti*.

Oblika.

§. 212. Oblika je trojna: tvorna, trpna in srednja.

Glagol v tvorni obliki ali tvorini naznanja, da oseba ali reč, o kteri se govorí, sama kaj dela, n. pr. *Sila kola lomi*. N. pr.

Glagol v trpni obliki ali trpnini kaže, da oseba ali reč ne dela sama, ampak da se ž njo kaj godí, da trpí, n. pr. *Bolje hranjeno jajce, kakor sneden vol*. N. pr.

Glagol v srednji obliki ali srednjini znamnjuje, da se povrača djanje na delajočo osebo ali reč. Srednjini slovenščina nima lastne oblike; zató jo opisuje s tvorino povračavnih glagolov, n. pr. *Trata se je hipoma vsušila, hipoma se skala razvalila*. N. ps.

Osebe.

§. 213. Oseba kaže, o kom se govorí. Oseba je v vsakem številu troja: prva, ktera govorí; druga, h kteri se govorí; in tretja, o kteri se govorí.

Slovenec osebnih zaimkov sploh ne deva pred glagol, kakor Latinec ne, ker s samim glagolom lahko vse dopoveduje; rabimo jih le tedaj, kedar jih s posebnim povdarkom izgovarjamo, ali ko bi brez njih nastala kaka dvoumnost.

Števila.

§. 214. Slovenščina imá tudi glagolu za vsak čas in naklon tri števila, kakor stara slovenščina in grščina.

Ednina stojí, kedar se govorí o eni osebi ali reči, n. pr. *Kar na svetu živí, vse kmet preredí*. N. pr.

Dvojina nam služi, kedar dopovedujemo o dveh osebah ali rečéh n. pr. *Krpek in trpež držita pol svetá*. N. pr.

Množina nam rabi, kedar govorimo o več (kakor o dveh) osebah ali rečéh, n. pr. *Rožice lepo cvetó, pa vendar enkrat odcvetó.* N. ps.

Časi.

§. 215. Z ozirom na tri glavne dobe: sedanjost, prihodnjost in preteklost — razločuje slovenščina tri glavne čase, namreč: sedanji, prihodnji in pretekli čas.

Sedanji čas ali sedanjik naznanja trpeče djanje ali stanje brez ozira na začetek ali konec in je:

a) pravi sedanjik, kteri kaže, da se djanje ali stanje ravno sedaj vrši ali trpí, n. pr. *Kaj jemlješ ti orožje sin! saj v črni gori ni zverin.* N. ps.

b) sedanjik večkratnega ali vedno trpečega djanja, ki naznanja djanje, ktero se po gostem ali vedno godí ali se od dobe do dobe ponavlja, n. pr. *Bog daje, Bog jemlje.* N. pr. *Človek obrača, Bog obrne.* N. pr.

c) pripovedni sedanjik, ki v živahnem govoru pretekle dogodbe v sedanjost pomika, da jih nam živeje pred oči postavi, n. pr. *Iz nožnic potegne oster meč, obema vrže glave preč.* N. ps.

Sedanjike po obliki bi mogli imenovati tiste glagole, ki so v sedanjikovi podobi sploh prihodnjega pomena, kakor: pojdem, poletim, popeljem in drugi dovršniki.

§. 216. Prihodnji čas ali prihodnjik znamnjuje v prihodnjosti trpeče ali v prihodnjosti dovršeno djanje ali stanje, n. pr. *Vse veselje kmalo mine, vsaka sreča hitro zgine.* Čb. *V zeleno goro poletím in tamkaj bom prepevala, v zeleni travnik gledala.* N. ps.

Dovršno-prihodnji čas, kteri kaže prihodnje djanje, ki si ga o nastopu drugega prihodnjega djanja že kot preteklo mislimo, nadomeščuje slovenščina z dovršnimi glagoli v sedanjikovi ali prihodnjikovi obliki, n. pr. *Ko suha hruška razcvete, onda nazaj pridem.* N. ps. — *Kukavica skliče nas na planino, ko zemljo odel bo mili rožni cvet in pomlad zbudila studence spet.* Cegn.

§. 217. Pretekli čas je dvojen: pravi pretekli in predpretekli čas.

a) Pretekli čas nedovršnih glagolov (nedovršno-pretekli čas) naznanja v preteklosti trpeče djanje in se vjema z nemškim polpreteklim časom in z grškim ali latinskim imperfektom, n. pr. *Ravbar je zjutraj rano vstajal in po gradu se sprehajal.* N. ps. *Dokler je oče umiral, umrl je sin.* Navr.

Pretekli čas dovršnih glagolov (dovršno-pretekli čas) pa kaže preteklo djanje ali stanje ne gledé na njegov trpež, n. pr. *Skušnja je pregovore rodila, potrdila in ohranila.* N. pr. *Kar je črna zemlja dala, vzame črna zemlja spet.* Cegn.

b) Predpretekli čas kaže dovršeno djanje ali stanje z ozirom na drugo preteklost, n. pr. *Kedar so bili odšli, glej, prikazal se je angelj.* Ravn.

Prosti (nezloženi) staroslovenski imperfekt in aorist je nova slovenščina do malo sledí zgubila; našim sosedom po Istri in po druzih južnih krajih pa živita še dan današnji. Slovenščina ju je rabila pri nekterih glagolih še v 16. stoletji, nekaj ostankov pa je ohranila celó do današnjega dneva, n. pr. staše (lat. stabat) pri Slovencih benečanskih (Rezijanih).

Nakloni.

§. 218. Vožem pomenu rabijo slovenščini samo štirje nakloni:

a) določni naklon ali določnik, ki oznanja na ravnost in brez pogoja, kaj kdo dela ali trpí ali kaj se godí, n. pr. *Smrt pobrati pod lopato, kar rodil je beli dan.* Cegn.

b) pogojni naklon ali pogojnik, kteri dopoveduje, da se utegne kaj zgoditi, če se pogoj dopolni, n. pr. *Ko bi sreča kramo razgrnila, prva bi se blaga znebila.* N. pr.

c) želevni naklon ali želevnik (dopustnik), kteri izrazuje kako željo ali dopuščenje, n. pr. *Mojstru pevcev na zdravico naj mi teče ta požir!* Vodn. Umnožilo *se vam veselje, kakor zvezde na nebu!* N. pr. *Hodim naj tudi po dragah smrtnega mraka, bal se hude ne bom.* Ravn.

d) velevni naklon ali velevnik, s kterim se kaj veleva, opominja ali prepoveduje, n. pr. *Kruh, sol jej, pravico govori.* N. pr. *Ne zábi, da si praha sin.* Kos. *Le pravica naj nas vodi, večno utihni brona grom.* Čb.

§. 219. V širjem pomenu prištevamo naklonom tudi:

a) nedoločni naklon ali nedoločnik, ki kaže djanje ali stan, — osebe, števila in časa pa ne pove, n. pr. *Dajati slajše kot jemati.* N. pr.

b) namenivni naklon ali namenivnik za glagoli, ki znanijo kako premikanje, n. pr. *Ne hodi na turško mejo drobnih rožic trgat.* N. ps.

c) deležniki ali deležja, to so glagoli v prilogovi ali prislovni podobi, ki nam sedaj kot prilogi, sedaj kot prislovi rabijo.

Slovenščina ima štiri deležnike v tvorni, in enega v trpni obliki.

Deležnik sedanjega časa je dvojen:

I. (prislovni) stojê, delaje, molčê, ležê itd. n. pr. *Ležé pes še ni zajca vjel.* N. pr. *In zapre se grad škripaje.* Kos.

II. (priložni): stojéč, delajoč, molčéč, ležéč, škripajoč, n. pr. *Stoječ mlin in molčeč jezik ne hasnita.* N. pr. *Krdelo leteče seda v valove bežeče.* Levst.

Deležnik sedanjega časa v trpnini je slovenščina zgubila; os tanki so mu prilogi: znam, pitom, lakom in peščica druzih, v slovenskem govoru m anj navadnih oblik.

Deležnik preteklega časa v tvorini razpada v I. t. j. — pravi glagolni, ki naznanja preteklo djanje v hipu dovršenja, kakor: skrivši, rekši, pozabivši, oprtivši, n. pr. *Zorje, zdramši se vzdigajte.* N. ps. — in v II. t. j. opisovavni, ki nam rabi sploh za opisovanje zloženih časov in naklonov, kakor: skril, rekel, pozabil, oprtil, n. pr. *Priletela tičica, spreletjno je zapela.* N. ps. *Kakor prišlo, tako prešlo,* N. pr.

Nekteri opisovavni deležniki neprehajavnih glagolov so postali pravi prilogi, n. pr. zrel sad, ozebla roka, premrzla noga, preperelo platno, minulo ali preteklo leto, vrela kaša, osehlo drevó, odrasel mladeneč, obrasla streha, ostarela mati, oprhle ustnice, gnjilo meso, vela ali uvehla trava, tala zemlja itd.

Trpno-pretekli deležnik kaže preteklo djanje v trpnini in služi za obrazovanje trpnih časov in naklonov, n. pr. *Oponošen dar je črn pred Bogom.* N. pr. *Kakor dobljeno, tako zgubljeno.* N. pr.

d) glagolni samostavnik ali glagolnik, ki ne kaže samo djanja, temoč tudi njegov trpež, n. pr. *pohajkovanje, odpuščanje, pitje, poznanje, hrepenenje.*

Kako se obrazijo nezloženi časi in nakloni.

§. 220. Kar je nam imperfekt in aorist v zgubo šel, pozná slovenščina samo eden prost (nezložen) čas in pet prostih naklonov, namreč: sedanjik, velevnik, nedoločnik, namenivnik, deležnike in glagolnik; vsem drugim časom in naklonom nima samoraslih oblik.

Najimenitniša med vsemi časi in nakloni sta sedanjik in nedoločnik, ker sta izvirka vsem drugim glagolskim oblikam. Iz sedanjika zajemamo oblike velevniku in deležnikom sedanjega časa, iz nedoločnika pa obrazimo namenivnik, deležnike preteklega časa in pa glagolnik.

Sedanjik in nedoločnik sta tedaj izvirni obliki drugim časom in naklonom.

I. Sedanjik in njegove rastike.

§. 221. V sedanjiku se pregibljejo vsi glagoli s pomočjo osebnih obrazil ali osebil, ki jih ali spona z osnovo veže, ali pa brez spone priraščajo. Osebila so:

v ednini.	v dvojini.	v množini.
1. — m	1. — va, ve	1. — mo
2. — š	2. — ta, te	2. — te
3. — —	3. — ta, te	3. — jo (ô, ê)

Nektere opombe.

§. 222. **Ednina.** 1. Prvotno obrazilo prve osebe **m** kalila je stara slovenščina s spono vred praviloma v nosnik ѫ; te menjave nova slovenščina ne pozná; samo pisava 16. stoletja: mogo (na Koroškem še dan današnji: mô mesto môrem), hočo*), hoču (ki je tu pa tam med Dolenci še dan danes slišati) in še nekaj enacih oblik nas spominja nekdanjega nosljanja v 1. edini osebi.

2. Prvotno obrazilo druge osebe je **si**, **ši**; v novi slovenščini je **i** vsem glagolom odpadel, le pomožnik **si** ga je še ohranil. V brižinskih spomenicih se rabite še obe obliki: zadenes (zadeneš), vzoves (vzoveš) — postedisi (poštediši) itd.

3. Obrazilo tretje osebe **t** se prikazuje samo po južnih straneh v pomožniku: jest, sicer pa je povsod odpadlo.

§. 123. **Dvojina.** 1. Sedanji slovenski pisavi rabijo v dvojini za moški spol obrazila **va**, **ta**, **ta**, za ženski in srednji spol **ve**, **te**, **te**. Stara slovenščina in starša slovenska pisava pa ni delala tega razločka, kakor ga tudi današnja ljudska govorica, razun po Dolenskem in Notranjskem, ne dela, za vsak spol končnice **va**, **ta**, **ta** pristavljaje.

Stara slovenščina nam kaže tudi tu pravo pot.

2. Namesto končnice **va** je slíšati po nekterih straneh med koroškimi in štajerskimi Slovenci nepravilna oblika **ma**, n. pr. *Sedma v senčico, da si pogledama senjem lep.* N. ps.

§. 224. **Množina.** 1. oseba izhaja v stari slovenščini na — **mъ**; v novi slovenščini se je pa poliglasnik na glasu v **o** povzdignil.

2. Obrazilo druge osebe se ne razlikava od stare slovenščine.

3. Največa razlika se pokazuje v tretji osebi med staro in novo slovenščino. Prvotno obrazilo tretje osebe je — **nt**; nova slovenščina pa je **t** odpahnila, **n** pa s predstoječim samoglasnikom v **ô** ali **ê** stopila: n. pr. *tepô, nesô, trpê, budê.*

Prvotne krajše oblike ô — ê, ki so jih zraven daljših še Trubar in njegovi vrstniki po gostem v rabo jemali, n. pr. *pasô, stregô, pridô, mogô, prtê, vidê, pričujô, gospodujô* itd., ohranila je slovenščina v obče samo pri tistih glagolih, ki imajo v 3. množni osebi naglas na **e** ali **i** predzadnjega zloga n. pr. *tepejo — tepô, cvetejo — cvetô, trpijo — trpê, gubijo — gubê*, itd.; pri ostalih glagolih jih bolj in bolj daljša oblika izpodriva.

Okoli Brežec na Štajerskem in ob Kolpi govoré radi do mesto jo, posebno tedaj, kedar sta si dva „j“ zapored, n. pr. oznanujedo m. oznanujejo; vojskujedo m. vojskujejo.

Iz sedanjega časa obrazimo velevnik in deležnike sedanjega časa.

*) Skrajšano: čo: Jaz čo, ali on neče. Beli Kr.

a) Velevnik.

§. 225. Velevnik ima v ednini samo 2. in 3., v dvojini in množini samo 1. in 2. osebo.; 3. dvojno in množno osebo nam vedno želevnik nadomeščuje,večkrat pa tudi 3. edninsko.

Obrazilo velevnega naklona je **i**, ki za samoglasnikom redno v **j** prehaja, n. pr. *pasem — pasi, rekam — rekaj* itd. V dvojini in množini se v končnicah ne loči od sedanjega časa, kakor se vidi iz spregala:

Ednina.	Dvojina.	Množina.
1. —	— va, ve	— mo
2. — i (j)	— ta, te	— te
3. — i (j)	—	—

Izjeme, ki jih je sem pa tam nekaj, glej pri posameznih vrstah.

b) Deležniki sedanjega časa.

Deležnikov sedanjega časa je eden prislovne, drugi prilogove oblike in veljave; obá izhajata iz stare slovenščine:

§. 226. Obrazilo I. (prislovnega) deležnika je pri nekterih glagolih **ê** (strsl. ѧ ali ы), pri nekterih pa **je**. Pripono **ê** dobivajo (nedovršni) glagoli prvih štirih vrst, ki se jim glasí ta deležnik ravno tako, kakor 3. množna oseba krajše oblike, samo da se spreminja **ô** na koncu v **ê**, n. pr. *plet-ê, sed-ê, kleč-ê, lež-ê, govor-ê* — pripono **je** pa (nedovršni) glagoli zadnjih dveh vrst, kterim jo pritikamo po sedanji pisavi k nedoločnikovi osnovi n. pr. *dela-je, igra-je, trepeta-je, povzdigova-je.*

§. 227. Obrazilo II. (priložnega) deležnika je **č** (strsl. ѭ, št). Ta deležnik se izpeljuje tudi le iz nedovršnih glagolov in to vselej iz krajše oblike 3. množne osebe (če se tudi krajša oblika v naši slovenščini več ne rabi, pa se je nekdaj), n. pr. *cvetô — cvetôč; mogô* (sedaj *morejo*) *mogôč; grmê — grmê-č; vrô* (vrejo) *vrô-č; spê* (spijo) *spê-č; delajo — delajôč; pričujo* (sedaj le *pričujejo*) *pričujô-č.*

1. Živa duša ne pravi: vrejoč, rdejoč, sklijoč,[1] gorijoč, pričujejoč, posvečujejoč itd. ampak le: vroč, rdeč, skeleč, goreč, pričujoč, posvečujoč itd. t. j. narod nareja take deležnike od nekdaj le iz krajše oblike 3. množne osebe; po zmoti pišejo tedaj nekteri izmed novejših pisateljev: spijoč, gorijoč, ležijoč, verujejoč itd. Nekteri so spoznali že sami svojo zmoto in popustili to krivo rabo.

2. Namesto: bodôč, cvetôč, derôč, begôč pravijo tudi: bodêč, cvetêč, derêč, begêč.

Priložni deležnik opisuje osebe in reči, prislovni pa njih djanja.

Mnogo deležnikov na **č** se je spremenilo v priloge, n. pr. *vroč, goreč, cveteč,* (m. *cvetoč*), *dereč* (m. *deroč*), *bodeč* (m. *bodoč*), *vedeč* in **še več drugih.**

II. Nedoločnik in njegove rastike.

§. 228. Pripona nedoločnega naklona je — **ti**, ki se ali na ravnost korenu pritika n. pr. pas-ti, griz-ti, itd. ali pa jo spona: **ni, é, i, a, ova** (**eva**) veže s korenom ali deblom, n. pr. *ve-ni-ti, zelen-é-ti, govor-i-ti, mah-a-ti, prorok-ova-ti.*

Glagolom, kterih osnova na **g** ali **k** izhaja, staplja se priponin **t** z osnovnim končnikom v **č**, n. pr. *rek — reči* (m. rekti), *seg — seči* (m. segti).

Na podlagi nedoločnega naklona obrazimo: namenivnik, pretekle deležnike tvorne in trpne oblike, glagolnik in nesostavljeni aorist in imperfekt.

a) Namenivnik.

§. 229. Namenivnikova pripona je **t**, ki se pa s predstoječim g in k v **č** sprevrgava. Izobrazuje se namenivnik, če nedoločniku **i** odpahneš; tudi korenski samoglasnik se bolj na dolgo izgovarja, n. pr. *pasti — pást, govoriti — govorít, nesti — nést, spati — spát.*

b) Deležniki preteklega časa.

§. 230. Obrazilo I. (t. j. pravega glagolnega) deležnika je glagolom prve vrste — **ši**, drugim pa — **vši** (redkejše **v**), ki se po odpahnjeni nedoločnikovi priponi osnovi dodeva in sploh za vse sklone in števila veljá, n. pr. *pad-ši rek-ši, vzdigni-vši, pretrpe-vši, pusti-vši, proda-vši* itd.

Temu deležniku se nahaja med prostim ljudstvom še dosti sledi. Sploh navadne so oblike: skrivši, pozabivši, (na Koroškem pozabljivši ali pozabenši) oprtivši, rekši, pogorevši itd. Tudi deležnikov brez — **ši** je nekaj še slišati: pripogen ali pripogenši iti, pustiv, skriv (na skriv vzeti), sklonív stati, pohuliv (pohuljeno) hoditi.

Včasi se I. pretekli deležnik tudi sklanja, kakor v hrvaščini in srbščini n. pr. Če več je pogorevših, več je treba plačati zavarovavnici.

§. 231. Obrazilo II. (t. j. opisovavnega) deležnika je — **l**, ki se namesto nedoločnikove pripone osnovi dodaja, n. pr. *pi-l, suni-l, strme-l, moli-l, mara-l, kraljeva-l, a, o.*

Glagoli I. vrste, ki jim soglasnik osnovo zapira, privzemajo za moški spol poliglasnik **e** pred obrazilom, n. pr. *pek-el, kla, o; strig-el, gla, o; skub-el bla, o.*

§. 232. Obrazilo trpno-preteklega deležnika je **n** ali **t**, ki se po sponi ali brez spone osnovi prideva, n. pr. *da-n, povikševa-n, plete-n, sunje-n, vide-n, soje-n, bi-t, pe-t, šte-t,* itd.

Vse razlike v obrazovanji trpno-preteklega deležnika pokažejo se natančnejše po spregalih posameznih vrst.

c) Glagolnik.

§. 233. Glagolnemu samostavniku ali glagolniku je obrazilo — **je**, ki se trpno-preteklemu deležniku pritika, n. pr. *povikševan-je*, *darovan-je*, *grmen-je*, *pet-je*, *štet-je*.

Glagolnik je lasten tudi neprehajavnim glagolom, da si ravno nimajo trpno-preteklega deležnika, n. pr. *stanovan-je*, *bivan-je*, *seden-je*.

d) Zastareli imperfekt in aorist.

§. 234. Imperfekt in aorist, pravi kinč staroslovenskemu jeziku in še dan današnji hrvaškim in ogrskim Slovencem znan, zginil je slovenščini že pred nekaj stoletji iz splošne rabe; samo peščica ostankov nas še spominja njegove občne veljave v starših časih, n. pr. nepregibna besedica: **bi** (aoristna oblika tretje edninske osebe pomožnega glagola) in v zilski dolini navadna pomožnikova oblika: bêsem, bêsi, bê itd. oblike 2. množinske osebe: uméste, zgubiste, kazaste itd. (toda le v pomenu sedanjega časa), staše pri rezijanskih Slovencih, dalje oblike: *bê obseden*, *stojahu*, *bêše*, *imeše*, *genu se*, *začu*, *pojdosta*, *odpreše*, *kušuvaše*, *kupovahu*, *daruvaše*, *donesoše*, *pozdravljaše*, *nosaše* itd., ki so nabrane iz spisov 16. stoletja in pa iz trnovskega in zagrebškega evangelja.

Imperfektu in aoristu je obrazilo 1. osebe **h**: čitah — pročitah, ki se v 2. in 3. osebi za imperfekt v **š** spreminja, za aorist pa odpada.

V dvojini in množini prehaja **h** pred osebilom v **s**, za 3. osebo v **š** ali pa nespremenjen ostaja, kakor je viditi iz naslednjega obrazca:

Ednina: 1. čitah — pročitah; 2. čitaše — pročita; 3. čitaše — pročita;

Dvojina: 1. čitahova, čitasva — pročitasva; 2. 3. čitahota, čitasta — pročitasta;

Množina: 1. čitasmo — pročitasmo, 2. čitaste — pročitaste, 3. čitaho — pročitaše.

Pomožni glagol.

§. 235. Kakor v drugih jezikih glagol tudi v slovenščini ni pognal toliko samoraslih oblik, da bi mogel samostojen vse razmeri časa in naklona dopovedovati. V dopolnilo njegove pomanjkljivosti nam rabi tedaj pomožni glagol ali pomožnik, ki je v slovenščini le eden in se na podlagi treh korenik: sem — bodem — biti takole pregiblje:

a) v nezloženih časih in naklonih.

Število	oseba	sedanjik	prihodnjik*)	velevnik	deležniki.
Ednina	1.	sem	bod-e-m (bom)	—	a) *sed. časa*: bodôč (a, e)
	2.	si	bod-e-š (boš)	bod-i	b) *tv. pret. časa*: I. bivši II. bi-l (a, o)
	3.	je	bod-e (bo)	bod-i	
Dvojina	1.	sva-sve	bod-e-va (bova), e	bod-i-va, e	c) *tr. pret. časa*: bi-t (v sostavah)
	2.	sta-ste	bod-e-ta (bota, bosta) e	bod-i-ta, e	d) *glagolnik*: bit-je.
	2.			—	
Množina	1.	smo	bod-e-mo (bomo)	bod-i-mo	
	2.	ste	bod-e-te (bote)	bod-i-te	
	3.	so	bod-o (bojo)	—	

Nedoločnik: biti — *Namenivnik:* bit (v sostavah)

b) v zloženih časih in naklonih.

Število	oseba	pretekli čas	pogojnik	želevnik (dopustnik)	pogojni želevnik
Ednina	1.	bil, a, o sem	bil, a, o bi	naj bom*)	naj bi bil, a, o
	2.	bil, a, o si		—	
	3.	bil, a, o je		naj bo	
Dvojina	1.	bila, i, e sva, sve	bila, e, bi	naj bova, e	naj bi bila, i, i (e)
	2.	bila, i, e sta, ste		—	
	3.	bila, i, e sta, ste		naj bota (e)	
Množina	1.	bili, e, a smo	bili, e, a bi	naj bomo	naj bi bili, e, a
	2.	bili, e, a ste		—	
	3.	bili, e, a so		naj bodo	

Opombe.

§. 236. Prvotna oblika: jesem (strsl. ѥсмь), jesi, jest itd. ohranila se je med Slovenci le ob hrvaški meji in po Istri; drugod je prvi zlog odpadel; v 3. edini osebi pa **st** odletel.

*) Prav za prav sedanjik s prihodnjikovim pomenom.

*) Sem ter tje rabi Slovencem: naj sem, naj je mesto naj bom, naj bo.

Kakor: sem, si, je itd. mesto: jesem, jesi, jest itd., rabi nam tudi prihodnjik bodem v govoru in pisavi navadno v okrajšani obliki, namreč: bom, boš, bo itd.

V zvezi z nikavnico ne se glasí pomožnik v sedanjiku: nisem (redkeje nêsem) in se razun 3. edine osebe kakor sem pregiblje, namreč:

ednina: 1. nisem (redkejše nêsem), 2. nisi (nêsi), 3. ni (mesto: nije, neje);

dvojina: 1. nisva (nêsva)-e; 2. 3. nista (nêsta)-e;

množina: 1. nismo (nêsmo), 2. niste (nêste); 3. niso (nêso).

S pomožnikom bodem in biti se nikavnica nikdar ne zrašča.

Nepravilne so oblike: je ne — smo ne, ki so okoli Lutomera navadne, in nevredne, da bi se kedaj v knjižno rabo jemale.

§. 237. Staroslovenskega aorista bim, bisi (biš), bi itd. edini ostanek v današnji pisavi je nepregibna besedica bi, ki nam služi pri obrazovanji pogojnih naklonov, in peščica sostavljenic: prebím, dobím, zgubim, zabim, znebim se, izmed kterih se posebno prebim, še prav po starem pregiblje: *prebím, prebíš, prebí — prebíva, prebísta, (e) — prebímo, prebíste, prebijo.* — Med ljudstvom se mu nahaja še več sledí; po Istri in po bližnjih otocih ga pa še popolnoma pregibljejo:

Ednina.		Dvojina		Množina.	
1. bih (beh)	ali bim	bihova (behova)	ali biva	bismo (bihmo)	ali bimo
2. bi	„ bisi, biš	bista	„ bista	biste (bihte)	ali bite (biste)
3. bi	„ bi	bista	„ bista	bi (biho)	„ bijo.

V zilski dolini na Koroškem živí nepravilni: besem, besi, be; besva, besta; besmo, beste, beso.

Po južnih in vzhodnih krajih rabi Slovenom še stari imperfekt: bejah, bejaše, bejaše; bejahova (bejasta), bejahota (bejasta); bejahomo (bejasmo), bejaste, bejaho.

§. 238. Pomožnik sam ob sebi je srednjega, v sostavi s predlogi tvornega pomena. Nektere sostavljenice so ohranile še prvotno sprego, namreč: dobím, prebim ali dobóm, prebóm; v velevniku: dobodi, prebodi, v trpnem deležniku: dobít, zadobít, prebít; vendar se z drugimi vred pregibljejo tudi v IV. vrsti, kamor jih po vrstni sponi vrstimo; odtod njih dvojen sedanjik, velevnik in trpni deležnik. Sostave: zábiti in znebiti pregibljemo le v IV. vrsti.

Kako se glagol sprega.

§. 239. Da se slovenska sprega prav razločno pokaže, krojimo glagole po njih vrstni sponi na šest vrst. Nektere vrste razpadajo spet na več ali manj razredov.

I. vrsta obsega glagole brez vrstne spone: pas-ti, pi-ti.
II. „ „ „ z vrstno spono **ni**: ka-ni-ti, drg-ni-ti.
III. „ „ „ z vrstno spono **é** (a): kip-é-ti, molč-a-ti.
IV. „ „ „ z vrstno spono **i**: red-i-ti, sad-i-ti.
V. „ „ „ z vrstno spono **a**: plav-a-ti, pis-a-ti.
VI. „ „ „ z vrstno spono **ova** (eva): kup-ova-ti; kralj-eva-ti.

§. 240. Sprega je osnovana na eni osnovi ali na dveh. Glagoli, ki se pregibljejo na dveh osnovah, imajo svoji posebni osnovi za sedanji čas in pa za nedoločni naklon; prvej pravimo sedanjikova, drugi nedoločnikova osnova.

Sprega slovenskih glagolov v sedanjiku je dvojna a) s spono ali b) brez spone. S spono se spregajo glagoli, kterim spona ali veznik osebila z osnovo veže; sprega brez spone jih pa na ravnost osnovi pritika.

A. Pravilna sprega s spono.

I. vrsta.

§. 241. V I. vrsto spadajo glagoli, ki nedoločnikovo pripono brez vrstne spone pritikajo osnovi, ki je ob enem tudi korenika. Če izhaja osnova na samoglasnik, pravimo, da je odprta; če jo soglasnik zapira, pravimo, da je zaprta.

Sedanjiku rabi spona **e** po vseh osebah in številih, samo v 3. množni osebi se staplja rada v **ô**; glagolom z odprto osnovo, prirašča **j** ali **v**, da zapira odprtino.

Glagoli te vrste z zaprto osnovo so ohranili še z večine prvotno osebilo **ô**; vendar se tudi daljša oblika — ejo že po gostem v rabo jemlje.

Pri glagolih z odprto osnovo daljša oblika prevaguje.

Z ozirom na končnik, ki osnovo zapira, razpada I. vrsta na sedem razredov:

Prvi razred.

Osnova na zobnik **d** — **t**.

§. 242. V prvem razredu se spregajo glagoli, kterim se končava osnova na **d** ali **t**; namreč a) s končnikom **d**: *bled* —, *bód* —, (gl. §. 235), *bôd*, —, *bred* —, *god* —, *id* (glej nepravilno sprego) —, *klad* —, *krad* —, *med* —, *pad* —, *pred* —, *sed* —, *sred* —, *ved* — in b) s končnikom **t**: *cvet* —, *gnet* —, *met* —, *plet* —, *rast.* — Da se preokorna zveza dveh zobnikov v nedoločniku omeči, spreminja se **d** in **t** pred pripono v **s**: *bled* — *blesti* (m. *bledti*); *pad* — *pasti* (m. *padti*); *cvet* — *cvesti* (m. *cvetti*); *plet* — *plesti* (m. *pletti* itd.

Spregalo: plet —

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležnik*
Ednina	1.	plet-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	plet-e-š	plet-i	I. plet-ê
	3.	plet-e	plet-i	II. pet-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	plet-e-va, ve	plet-i-va, ve	b) *tv. preteklega časa:*
	2.	plet-e-ta, te	plet-i-ta, te	I. (s) plet-ši
	3.		—	II. plet-e-l (tla) *ali* plel, a, o
Množina	1.	plet-e-mo	plet-i-mo	c) *trp.-pretekl. časa:*
	2.	plet-e-te	plet-i-te	plet-e-n (a, o)
	3.	plet-ô (-o-nt) -ejo (-e-o-nt)	—	d) *glagolnik:* plet-e-n-je
Nedoločnik: ples-ti. — *Namenivnik*: plést.				

Opombe.

§. 243. 1) Po južnih in vzhodnih straneh jezikovega obsega v opisovavnem deležniku zobnik redno izpada, korenov samoglasnik se pa bolj ostro izgovarja ali predteguje n. pr. *Ćigar prejo prela, tega kruh jela.* N. pr.

2) Glagol r a s t e m se pregiblje v nedoločniku in v njegovih rastikah (sem ter tje tudi v sedanjiku) raji na osnovi r a s. — Pravi trpnopretekli deležnik mu je r a s e n; govorí in piše se pa sploh r a š ċ e n. To je tedaj izjema, kakor jih je še drugih več.

3) Osnova r e t se je ohranila le v glagolu s r e d e m (m. s r e t e m), ki živi še dan danes v zilski dolini, n. *pr.* Sredla ga je hudoba. N. ps. — Drugod ga je oblika s r e č a t i izpodrinila. Mesto s r e d e m je slišati v sedanjiku tudi s r e j e m.

Drugi razred.

Osnova na sičnik **s** — **z**.

§. 244. V drugi razred vrstimo glagole, kterim se končava osnovana **s** ali **z**. V tem razredu se pregibljejo a) s končnikom **s**: *nes* —, *pas* —, *ras* —, *tres* — — b) s končnikom **z** pa: *griz* —, *lez* —, *molz* —, *vez*, — Pred nedoločnikovo pripono prehaja **z** rad v **s**, toda ne pri vseh Slovencih. Ostani nam prvotni **z** v pisavi rajši tudi v nedoločniku.

Spregalo: nes —

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	nes-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	nes-e-š	nes-i	I. nes-ê
	3.	nes-e	nes-i	II. nes-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	nes-e-va, ve	nes-í-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	nes-e-ta, te	nes-í-ta, te	I. (do)nes-ši
	3.		—	II. nes-e-l (sla, o)
Množina	1.	nes-e-mo	nes-í-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	nes-e-te	nes-í-te	nés-e-n (a, o)
	3.	nes-ô (ejo)	—	d) *glagolnik.:*
				nes-e-n-je

Nedoločnik: nes-ti. — *Namenivnik:* nés-t.

Opombe.

§. 245. 1) Trpno-pretekli deležnik se obrazi, če se nedoločnikovim osnovam: *nes* —, *pas* —, *griz* —, *molz* — itd. prirastek **n** po sponi pritakne; tedaj so samo oblike: *nesen*, *pasen*, *grizen*, *molzen* itd. pravilne; nepravilne pa: *nešen*, *pašen*, *grižen*, *molžen*, itd. kakor sem ter tje govoré in nekteri pisavci tudi napek pišejo.

2) Molzem imá v nedoločniku: molzti ali mlezti (mlesti).

Tretji razred.

Osnova na ustnike **b, p, v.**

§. 246. V tretji razred spadajo glagoli, kterim **b**, **p** ali **v** osnovo zapira. Spregajo se v tem razredu a) s končnikom **b**: *dolb* —, *greb* —, *skub* —, *zeb* —; s končnikom **p**: *hrop* —, *sop* —, *sp* — (v nedoločniku prestopi v 7. razred: suti), *tep* — in c) s končnikom **v**: *plev* —, *živ* —. Glagoli na **b** in **p** jemljó v nedoločniku **s** med osnovo in pripono, n. pr. *dolb* — *dolbsti* (m. *dolbti*); *tep* — *tepsti* (m. *tepti*) itd.; končnik **v** pa celo izpada: *pleti*, *žiti* mesto *plevti* *živti*.

Spregalo: tep —

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	tep-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	tep-e-š	tep-i	I. tep-ȇ
	3.	tep-e	tep-i	II. tep-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	tep-e-va, ve	tep-í-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	tep-e-ta, te	tep-í-ta, te	I. (o) tep-ši
	3.		—	II. tep-e-l (pla, o)
Množina	1.	tep-e-mo	tep-í-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	tep-e-te	tep-í-te	tep-e-n (a, o)
	3.	tep-ô (ejo)	—	d) *glagolnik*
				tep-e-n-je.

Nedoločnik: tep-s-ti. — *Namenivnik:* tep-s-t.

Opomba: O oblikah: skubljen, grebljen itd. veljá to, kar smo povedali o oblikah: nešen molžen itd. (§. 245); napačne so, prave pa: skuben, greben itd.

Četrti razred.

Osnova na goltnike **g** – **k**.

§. 247. V četrti razred vrstimo glagole, kterim kak goltnik osnovo zatika. Spregajo se v tem razredu a) s končnikom **g**: *leg* —, *mog* —, *preg* —, *seg* —, *streg* —, *strig* —, *vrg* —, in b) s končnikom **k**: *pek* —, *rek* —, *sek* —, *tek* —, *tolk* —. Zarad lepoglasja nastopijo pri glagolih tega razreda te-le spremembe:

1) Okorna zveza **gt** in **kt** v nedoločniku se pretopì v **č**: *leči, seči, peči, tolči* (m. *legti, segti, pekti*, itd.)

2) Pred spono **e** v sedanjiku in v trpnem deležniku prehajajo goltniki v šumnike: *ležem, sežem, rečem, tečem, pečen.*

3. Pred velevnikovim naklonilom **i** prehajajo goltniki v sorodne sičnike: *sezi, strezi, vrzi, peci, reci*, n. pr. *Vrzi torbico čez ramo.* N. ps. — *Vsak po svojo smojko v ojenj sezi.* N. pr.

Spregalo: pek —.

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	peč-e-m	—	a) *sedanjega časa*:
	2.	peč-e-š	pec-i	I. —
	3.	peč-e	pec-i	II. pek-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	peč-e-va, ve	pec-í-va, ve	b) *tvorno-pretekl. časa:*
	2.	peč-e-ta, te	pec-í-ta, te	I. (s) pek-ši
	3.		—	II. pek-e-l (kla, o)
Množina	1.	peč-e-mo	pec-í-mo	c) *trpno-pretekl. časa*: peč-e-n (a, o)
	2.	peč-e-te	pec-í-te	d) *glagolnik:* peč-e-n-je
	3.	pek-ô (peč-e-jo)	—	

Nedoločnik: peči. — *Namenivnik*: péč.

Opombe.

§. 248. 1) Glagoli s končnikom **g** so v 3. množni osebi sedanjega časa že davno izgubili prvotno krajšo obliko, ki se bere še pri pisateljih 16. stoletja; le v sedanjem deležniku se je nam še popolnoma ohranila: mogôč, stregôč itd.

Na mestu pekô, rekô, tekô itd govoré sem pa tje: pečô, rečô, tečô itd, kar pa ni, da bi se posnemalo.

2) Glagolu moči — môrem (können) se je v sedanjiku prvotni **g** v **r** sprevrgel (oblika možem je med Slovenci le ob hrvaški meji se navadna); po ostalih časih in naklonih se vendar pravilno pregiblje: mogôč, (po)mozi, môgel itd. m. pr. *Pomozi vsakemu, kolikor utrpiš.* Ravn. — *Bog pomozi k naši slozi.* N. pr.

Pri tej priložnosti bodi omenjeno, da se je z glagolom moči — morem (können) v novejih časih glagol morati — moram (müssen), kar se tiče njegove vunanje podobe, skorej pri vseh Slovencih (razun koroških v junski dolini in po bližnjih krajih, kjer se še dan danes razločno govorí: moram, morati, moral) popolnoma v eno zrasel, tako da se le po povdarku med sebó ločita, n. pr. *Mlad môre, star móre umreti.* N. pr. — *Môgel sem, ker sem mógel* (moral). N. pr.

Ker živí oblika morati — moram — moral še dan danes med Slovenci in ker je bila znana tudi pisateljem 16. stoletja (n. pr. Jest sem mislil ta celi testament vkupe pripraviti, ali se nei moglu, sem moral na dvie razdeliti, Trub.), zató bi bilo želeti, da se tudi v novoslovenski pisavi sploh v rabo jemlje.)

3) Glagol v r e č i — v r ž e m imá v preteklih deležnikih: v r g š i, v r g e l, v r ž e n, če ravno se je v nedoločniku **r** v **re** na glasu povzdignil.

4) Oblike: b e g ô č — b e g ê č, (po) b e g š i, (po) b e g e l kažejo na glagol beg — b e č i, ki ga pa nova slovenščina ne pozná in ga sploh z glagolom b e ž a t i — b e ž i m nadomeščuje.

5) Nepravilne so nedoločnikove oblike: s e č t i, p e č t i, r e č t i itd, ki sem pa tam slovenski jezik pačijo, v knjižnem jeziku jih vendar ne nahajamo.

Peti razred.

Osnova na **m** in **n**.

§. 249. Pod peti razred štejemo glagole, kterim se končuje osnova na **m** ali **n**. V tem razredu se spregajo glagoli: *im — jeti, jamem* ali *jemem; žm — žeti, žmem; čn — četi, čnem (pričeti, začeti itd.) kln — kleti, kolnem, mn — meti, manem* ali *menem; pn — peti, pnem: tn — teti, tnem (zateti); žn — žeti, žanjem ali ženjem.* V nedoločniku prehaja **m** in **n** po glasoslovnih zakonih s predstoječim ъ ali ь v globoki **ê** staroslov ѧ), torej: m ê t i, p ê t i mesto mѣnti, pѣnti itd.

Spregalo: pn.

Število	*osêbe*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	pn-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	pn-e-š	pn-i	I. —
	3.	pn-e	pn-i	II. (men-ô-č, a, e)
Dvojina	1.	pn-e-va, ve	pn-í-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	pn-e-ta, te	pn-í-ta, te	I. (raz) pen-ši (pev-ši)
	3.		—	II. pe-l (a, o)
Množina	1.	pn-e-mo	pn-í-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	pn-e-te	pn-í-te	pe-t (a, o)
	3.	pn-ô (e-jo)	—	d) *glagolnik:*
				(raz)pe-t-je.

Nedoločnik: pe-ti — *Namenivnik:* pé-t.

Opombe.

§. 250. 1) V sostavah imá glagol i m — v sedanjiku a) — m e m: *otmem, izmem, primem* itd. — b) j m e m: *najmem, prejmem, zajmem* — c) a m e m ali pravilniše-emem: *jamem — jemem, snamem* —

snemem, vnamem — vnemem, vzamem — vzemem, verjamem — verjemem itd: v velevniku nastopi sploh pravilni **e** mesto **a**: *snemi, snemite; vzemi* (hrv. slov. *uzmi*), *vnemi, verjemi*, itd. mesto: *snami, vzami, vnami, verjami* itd. — Tudi glagolom manem in žanjem je v velevniku **e** bolj po godu nego **a**: *meni, ženji*, sem ter tje pa tudi: *manji, žanji*.

2) Glagol kleti — kolnem imá tu pa tam po Štajerskem nepravilni sedanjik: klejem, kleješ itd kakor v češčini; med goriškimi Slovenci pa je slišati celó nedoločnik kolniti.

Šesti razred.

Osnova na **l** in **r**.

§. 251. V šesti razred vrstimo glagole na končnike **l** ali **r**. — V tem razredu se menjajo: *ml — mleti, meljem; cr — creti, crèm; cvr — cvreti, cvrèm; dr — dreti, derem; mr — mreti, mrèm* ali *mrjem*; pr— (od) *preti, prèm; tr — tarem* ali *terem; vr — vreti, vrem; zr — zreti, zrèm; žr — žreti, žrèm*. — V nedoločniku in v trpnem deležniku na — **n** se **l** in **r** v **le** in **re** na glasu zvišuje, v sedanjiku in njegovih odrastkih pa po gostem po samoglasnikih omečuje. — Trpno-pretekli deležnik obrazijo sploh na **t**; po nekterih krajih pa deležnik na **n** prevaguje, n. pr. mlet — mlen; trt — tren; cvrt — cvren.

Spregalo: mr —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	mr-e-m	—	a) *sedanjega časa*: I. mr-ê II. mr-ô-č (a, e)
	2.	mr-e-š	mr-i	
	3.	mr-e	mr-i	
Dvojina	1.	mr-e-va, vé	mr-í-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa*: I. (o) mr-ši (-vši) II. mr-l (a. o)
	2.	mr-e-ta, te	mr-í-ta, te	
	3.		—	c) *trpno-preteklega časa*: mr-t — cvr-e-n (a, o)
Množina	1.	mr-e-mo	mr-í-mo	d) *glagolnik*: (cvr-t-je — cvr-e-n-je)
	2.	mr-e-te	mr-í-te	
	3.	mr-ô (e-jo)	—	

Nedoločnik: mre-ti. — *Namenivnik*: mré-t.

Opombe.

§. 252. 1) Med Notranjci so sem ter tje slišati nedoločniki: cvrti, drti, trti, žrti itd. brez ojačenega glasú, kterega tudi pretekli deležniki na **l, t** in (večidel) na **ši** ne trpé.

2) Glagol mreti imá v sedanjem deležniku večidel: mrjôč, — derem pa zraven pravilne oblike derôč tudi deréč kot pravi prilog, n. pr. *V globočini pod sebo sem slišal šumeti derečo Pivko.* Cegn.

Sedmi razred.

Osnova na kak samoglasnik.

§. 253. V sedmi razred spadajo glagoli z odprto osnovo t. j. z osnovo, ki jo samoglasnik zatika. Glagoli tega razreda so: a) s končnikom **a**: *zna — znati, znam* ali *znadem*; *sta — stati, stanem* (ki v sedanjiku v II. vrsto preskoči): — b) s končnikom **é**: *dé — déti, dém* ali *déjem* (facere); *dé — déti* ali *djati, dém* ali *denem* (ponere); *dé — djati, dém* (dicere); *gré — gréti, grejem*; *pe — peti, pojem* (redkoma *pejem*); *vé — véti, vejem*; *zre — zréti, zréjem.* — c) s končnikom **i**: *bi — biti, bijem*; *bri — briti, brijem*; *či — (po)čiti, čijem* (le ob hrvaški meji — *činem*); *gnji — gnjiti, gnjijem* ali *gnijem*; *kli — kliti, klijem*; *kri — kriti, krijem*; *li — liti, lijem*; *mi — miti, mijem*; *pi — piti, pijem*; *ri — riti, rijem*; *ši — šiti, šijem* (navadniši v V. vrsti: *šivati*); *vi — viti, vijem*; *vpi — vpiti, vpijem*; — d) s končnikom **u**: *blju — bljuti, bljujem*; *ču — čuti, čujem*; *du — duti, dmem*; *hru — hruti, hrujem*; *ku — kuti* (navadniši v V. vrsti), *kujem*; *plu — pluti, plovem* (še navadna oblika med gorenskimi in koroškimi Slovenci n. pr. *Kdor bo preplul veliko vodo* N. ps. itd. *podpluta kri.* Navr.); *rju — rjuti, rjujem* ali *rjovem*; *ru — ruti, rujem*; *slu — sluti, slujem* ali *slovem*; *snu — snuti, snujem*; *su — suti, spem* ali *sujem! ščú — ščuti, ščujem*; *u — (ob) uti, — ujem.* — V sedanjiku jim zapira zev ali odprtino zagvozda **j** ali **v**, redkejše **d** ali **n**; trpnopretekli deležnik delajo glagoli na **a** s pripono **n**, drugi pa s pripono **t**.

Spregalo: bi —

Število	*oseba*	*sedanjik:*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	bi-j-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	bi-j-e-š	bí-j	I. bi-j-ê
	3.	bi-j-e	bí-j	II. bi-j-ê-č (a, e)
Dvojina	1.	bi-j-e-va, ve	bi-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	bi-j-e-ta, te	bi-j-ta, te	I. (u)bi-vši
	3.		—	II. bi-l (a, o)
Množina	1.	bi-j-e-mo	bi-j-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	bi-j-e-te	bi-j-te	bi-t, a, o
	3.	bi-j-e-jo (redkejše: bi-j-ô)	—	d) *glagolnik:* (u) bi-t-je

Nedoločnik. bi-ti. — *Namenivnik:* bí-t.

Opombe.

§. 254. 1) Za samoglasniki prehaja velevnikov **i** praviloma v **j**; tedaj ne kaže posnemati posebnosti ljudske govorice, ki korenov in velevnikov **i**, kedar se snideta, pred osebilom rada v predtegnjen **í** skrčuje. N. pr. *Z mečmi se bímo* (bolje: bijmo), *ne z besedami.* Kos.

2) Nekaj glagolov z odprto osnovo nam rabi tudi v V. obliki, n. pr. *pluti — plavati*; *snuti — snovati*; *šiti — šivati*; *ščuti — ščevati* itd, nekaj pa v III. obliki: *sluti — slovéti*; *rjuti — rjovéti.*

II. vrsta.

Glagoli z vrstno spono **ni** (po starem **no**).

§. 255. V II. vrsto spadajo glagoli, kterih nedoločnikova osnova dan danes sploh na **ni** izhaja, n. pr. *kani-ti, krkni-ti, mlasni-ti, mrkni-ti.* Prvotna spona II. vrste **no** se je ohranila le pri ogerskih in nekterih štajerskih Slovencih (okoli Radgone), ki še dan današnji prav po starem govoré: *gi-no-ti, mi-no-ti, pah-no-ti* itd; tudi nekteri noveji pisatelji slovenski jo sopet češče v rabo jemljejo. Glagoli II. vrste se pregibljejo na e n i osnovi, kakor kaže:

spregalo: d v i g n i —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	dvig-n-e-m	—	a) *sedanjega časa*:
	2.	dvig-n-e-š	dvig-n-i	I. (ve-n-ê)
	3.	dvig-n-e	dvig-n-i	II. (ve-n-ôč, a, e)
Dvojina	1.	dvig-n-e-va, ve	dvig-n-i-va, ve	b) *tvorno-pretekl. časa*:
	2.	dvig-n-e-ta, te	dvig-n-i-ta, te	I. dvig-n-i-vši
	3.		—	II. dvig-n-i-l (a, o)
Množina	1.	dvig-n-e-mo	dvig-n-i-mo	c) *trpno-preteklega časa*: dvig-nj-e-n (a, o)
	2.	dvig-n-e-te	dvig-n-i-te	d) *glagolnik* dvig-nj-e-n-je
	3.	dvig-n-e-jo	—	

Nedoločnik: dvig-n-i-ti. — *Namenivnik*: dvig-n-i-t.

Opombe.

§. 256. 1) Prvotna krajša oblika 3. množne osebe, ki se je v sedanjiku med Slovenci malo da ne popolnoma zabila, živí nedo-

vršnim glagolom še dan danes v II. deležniku sedanjega časa: n. pr. *minôč*, *venôč* itd.

2) Pred spono **ni** končniki **b**, **p**, **v**, **k** in **t** zavoljo lepoglasja v izreki redno izpadajo, kakor kažejo izgledi: *blisk — blisniti* (redkoma *bliskniti*); *brsk — brsniti*; *čep — sčeniti se*; *greb — (o)greniti*; *gib — giniti*; *kap — kaniti*; *krep — okreniti se*; *kret — kreniti*; *klep — (u)kleniti*, *ščip — (v)ščeniti*; *top — toniti*; *trep — treniti*; *vrt — vrniti* itd.

3) Glagol minem je pridržal v nedoločniku po nekterih straneh še prvotno spono *no — nu*: *minoti — minuti*. V srbščini in hrvaščini imajo vsi glagoli II. vrste spono **nu**: *dvignuti, ganuti, taknuti* itd; od tod njih deležniki: *dvignut, ganut, taknut* itd in naše „*trenutje*.“

4) Trpni deležniki: zmržnjen, pogrežnjen itd, ki se tu pa tam po slovenskih spisih mesto: zmrznjen, pogreznjen itd prikazujejo, so napačni, ker ta v **j** spremenjeni **i**, ki je prvotni **o** izpodrinil, nima tolike moči, da bi pred sebó stoječe sikavce ali goltnike v sorodne šumnike spreminjal.

III. vrsta.

Glagoli z vrstno spono **é**.

§. 257. V III. vrsto štejemo glagole, kterim se končuje nedoločnikova osnova na **é**, za šumniki na **a**, n. pr. *doné-ti, gostolé-ti. grmé-ti, kipé-ti, slové-ti, — buča-ti, kriča-ti, meža-ti, tiča-ti*; samo nekaj glagolov: *glušé-ti, prše-ti, vršé-ti* itd je ohranilo prvotni **é** tudi za šumniki. — Sem spada tudi glagol: *spati — spim*.

Po vnanji podobi se vjemajo glagoli III. vrste z glagoli, ki se v sledeči vrsti pregibljejo, po notranji nravi pa je velika razlika med njimi: glagoli III. vrste so sploh neprehajavnega, glagoli IV. vrste pa prehajavnega pomena, n. pr. *budéti — buditi; sedéti — saditi*; *slabéti — slabiti*, itd.

Gledé na nedoločnik in sedanjik krojimo glagole III. vrste na dva razreda ter jih na eni ali na dveh osnovah pregibljemo.

Prvi razred.

§. 258. Pod I. razred spada v novi slovenščini le petero glagolov, namreč: *štéti — štejem*; *smẽti — smem* (redkeje smejem); *speti — spejem*; *umẽti — umem* (redkeje *umejem*) in pa *imẽti — imam*, o kterem glagolu bo pozneje govorjenje; začinjavnim (inchoativnim) glagolom, ki jih je stara slovenščina v tem razredu pregibala, obrusila in skrčila se je že zgodaj prvotna sedanjikova oblika ejem, tako da se zdaj skoz in skoz le v drugem razredu spregajo. — Gori imenovani glagoli se spregajo na eni osnovi, zev jim pa zapira črka **j**:

Spregalo: šté —

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	šté-j-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	šté-j-e-š	šté-j	I. (um-ê)
	3.	šté-j-e	šté-j	II. šté-j-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	šté-j-e-va, ve	šté-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	šté-j-e-ta, te	šté-j-ta, te	I. (pre)šté-vši
	3.		—	II. šté-l (a, o)
Množina	1.	šté-j-e-mo	šté-j-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	šté-j-e-te	šté-j-te	šté-t ali šte-v-e-n (a, o)
	3.	šté-j-ô (e-jo)	—	d) *glagolnik.:*
				šté-t-je — šté-v-e-n-je

Nedoločnik: šté-ti. — *Namenivnik:* šté-t.

Opombe.

§. 259. 1) Pripona trpno-preteklega deležnika je sploh **t** ali **n**, kakor kažejo glagolniki: *štetje, imetje, umetje* — *števenje, imenje, umenje*.

2) Glagol uméti po nekterih krajih radi v sledečem razredu pregibljejo, kar kaže njegova množna 3. oseba: umé m. umejo, ki se po gostem najde med ljudstvom in po spisih.

Drugi razred.

§. 260. V drugi razred štejemo vse druge glagole (razun gori imenovanih štirih) z vrstno spono **ẽ** (a), n. pr. *sedéti, trpeti, živeti* itd. Pregibljejo se na dveh osnovah: nedoločnikova izhaja na **é** (a), sedanjikova na **i**, kakor pri glagolih IV. vrste. Pregibljejo se:

Sklanjalo: osn. sed. gorî —; nedoločn.: goré —

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	gor-î-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	gor-î-š	gor-i	I. gor-ê
	3.	gor-î	gor-i	II. gor-ê-č (a, e)
Dvojina	1.	gor-î-va, ve	gor-i-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2. 3.	gor-î-ta, te	gor-i-ta, te	I. (po)gor-ê-vši
			—	II. gor-e-l
Množina	1.	gor-î-mo	gor-i-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	gor-î-te	gor-i-te	gor-e-n (a, o)
	3.	gor-ê (î-jo)	—	d) *glagolnik*
				gor-e-n-je.

Nedoločnik: gor-ê-ti. — *Namenivnik:* gor-ê-t.

Opombe.

§. 261. 1) Glagol videti — vidim, ki se v tej obliki (na pr. na Koroškem) še dan danes razločno govorí, rabi se v novoslovenski pisavi raji v IV. vrsti: viditi — vidim, ker je **é** v **i** oslabel. Pregiblje se pravilno, le velevnik „vidi" nam le redkoma rabi (n. pr. *Vidi ga* ali *ga ne vidi, kaj je meni mar.* Cig.) in se sploh s vprašavnim sedanjikom „vidiš" (okr. viš, viž ga), ali z velevnikom „lej, glej — poglej" ali celó z medmetom „not" zamenjava, n. pr. *Tej črki, viž jo tukaj? g se pravi.* Valj. — *Not me zdravega.* Navr.

2) Glagolniki: hrepenjenje, kopernjenje, poželjenje i. t. d. so nepravilni; pravilne oblike so: hrepenenje, kopernenje, poželenje itd. — Ravno taka je tudi z glagolniki: življenje in trpljenje; pa kdo bi se upal zbujati zastarelih oblik: živenje in trpenje, ki nikjer več ne živé med Slovenci?

3) Le-sem spada prav za prav tudi glagol hotéti" in glagol „vedeti", o kterih se bo pa pozneje govorilo.

IV. vrsta.

Glagoli z vrstno spono **i**.

§. 262. V IV. vrsti pregibljemo glagole, kterim samoglasnik **i** osnovo zatika, n. pr. *gubi-ti, nosi-ti, rodi-ti, sodi-ti* itd. — Vsi glagoli IV. vrste se spregajo na eni osnovi; vrstna spona **i** jim rabi po

vseh menjavah mesto drugega veznika, samo v trpno-preteklem deležniku se **i**:

a) s sprednjimi zobniki in sičniki vred v sorodne šumnike pretaplja: *roditi — rojen, vaditi — vajen, motiti — močen, pustiti — puščen, gasiti — gašen, nositi — nošen, voziti — vožen* (mesto: *rodien, vadien, motien, pustien* itd. ali *rodjen, vadjen* itd.) — Le malo zobnikov se upira tej menjavi, n. pr. *viditi — viden* (III. v.) *spriditi — spriden* itd.; nepravilne oblike gorenskih Slovencev: *gaten, kroten, ploden, nasiten* itd. se govoré po Koroškem in Štajerskem še pravilno: *gačen, kročen, plojen, nasičen* itd, kakor se nahajajo tudi v starših slovenskih spisih.

Glagol častiti (na Koroškem: čestiti) imá: češčen, n. pr. *Tavžentkrat bodi češčena, o Marija, roža ti!* N. ps.

b) za jezikovci **l, n, r** preliva v **j**: *beliti — beljen, braniti — branjen, kuriti — kurjen* itd. (mesto: *belien, branien, kurien*) itd.

c) za ustniki **b, p. v** in **m** pa **l** privzame in se ž njim v **lj** prelije, n. pr. *gubiti — gubljen, kropiti — kropljen, zdraviti — zdravljen, dramiti — dramljen* (mesto: *gubien, kropien, zdravien*) itd.

V velevniku naklonilo brez spone korenu priraščа.

Spregalo: hvali —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	hval-i-m	—	a) *sedanjega časa*:
	2.	hval-i-š	hval-i	I. hval-ê
	3.	hval-i	hval-i	II. hval-ê-č, (a, e)
Dvojina	1.	hval-i-va, ve	hval-i-va, ve	b) *tvorno-pretekl. časa*:
	2.	hval-i-ta, te	hval-i-ta, te	I. (po)hval-i-vši
	3.		—	II. hval-i-l (a, o)
Množina	1.	hval-i-mo	hval-i-mo	c) *trpno-preteklega časa*: hval-j-e-n (a, o)
	2.	hval-i-te	hval-i-te	d) *glagolnik* hval-j-e-n-je
	3.	hval-i-jo, (-ê)	—	

Nedoločnik: hval-i-ti. — *Namenivnik*: hval-i-t.

Opombe.

§. 263. 1) Prvotna krajša oblika na **ê** se je ohranila v sedanjem deležniku pri vseh, v sedanjiku 3. množne osebe pa samo pri tistih glagolih, ki imajo zatezo na **i**, n. pr. *sramotîm — sramotê, pokorîm — pokorê* bolje ko: *sramotijo, pokorijo*.

2) Pri glagolih, ki imajo vrstni **i** zategnjen, preskoči v velevniku edinjega števila naglas na koreniko, n. pr. sed. *pustî* — vel. *pùsti*; sed. *tajî* vel. *tàji* itd. — V dvojini in množini pa je pri glagolih IV. in III. vrste v naglaševanji velika razlika med koroško-štajerskimi in med kranjskimi Slovenci: ti po navadi velevnikovo naklonilo predtegujejo, uni pa rajši korenov samoglasnik povdarjajo, n. pr. kranjski Slovenci govoré: *tajíva, tajíta, tajímo, tajíte*: *učíva, učíta, učímo, učíte; vabíva, vabíta, vabímo, vabíte* — kor. štaj. Slovenci pa sploh: *tàjiva, tàjita, tàjimo, tàjite; ùčita, ùčimo, ùčite*; *vàbiva, vàbita, vàbimo, vàbite.* — Pisatelji se držé zdaj te, zdaj une izrekave, kakor lepoglasje in potreba nanese, n. pr. *Ne búdite v brlogu svade, dokler spí.* Kos. — Kri mlada pravi: skočíva in stara: posedíva. N. pr.

Gorenci v velevniku radi osebila povdarjajo ter govoré: trpivà, trpimò, trpitè itd., kar pa nikamor ne kaže prav.

V. vrsta.

Glagoli z vrstno spono **a**.

§. 264. Ta vrsta obsega glagole, kterim izhaja nedoločnikova osnova na **a**, n. pr. *čuva-ti, dela-ti, laja-ti, meta-ti, veza-ti* itd. Pregibljejo se ti glagoli na eni ali na dveh osnovah. Da se njih menjava po časih in naklonih na tanje pokaže, zató krojimo glagole V. vrste na štiri razrede:

Prvi razred.

§. 265. V prvi razred devamo glagole, ki se na eni osnovi pregibljejo in kterih se vrstna spona **a** po vseh spremembah drži, n. pr. *mara-ti, pita-ti, seka-ti, vonja-ti* itd. — Velevnikovo naklonilo **i** prehaja za samoglasnikom vselej v **j**.

Spregalo: dela —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	del-a-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	del-a-š	del-a-j	I. del-a-je
	3.	del-a	del-a-j	II. del-a-jo-č, (a, e)
Dvojina	1.	del-a-va, ve	del-a-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa*:
	2.	del-a-ta, te	del-a-j-ta, te	I. (po)del-a-vši
	3.		—	II. del-a-l (a, o)
Množina	1.	del-a-mo	del-a-j-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	del-a-te	del-a-j-te	del-a-n (a, o)
	3.	del-a-jo	—	d) *glagolnik:*
				del-a-n-je

Nedoločnik. del-a-ti. — *Namenivnik*: del-a-t.

Opombe.

§. 266. 1) Zastran glagola „morati — moram" glej §. 248.

2) „Gledati" imá v velevniku: gledaj ali glej (lej), v sostavah pa tudi „gledi", n. pr. *Pogledi solnca nebeškega kras. Levst.*

3) V tem razredu pregibljemo tudi glagole VI. vrste, kedar jih z vrstno spono: va, âva, êva ali îva v rabo jemljemo, n. pr. *vervati* m. *verovati; svètvati* m. *svetovati; zdihâvati* m. *zdihovati; poveličâvati* m. *poveličevati; zgubljêvati, zgubîvati* m. *zgubovati.*

Drugi razred.

§. 267. V drugem razredu se spreminjajo glagoli, ki se na dveh osnovah spregajo; nedoločnikova izhaja na **a**, sedanjikova pa na **i**, ki spreminja pred veznikom **e**:

a) jezikovce **l, n, r** v **lj, nj, rj**: *klati — koljem; stlati — steljem; slati — (po)šljem; orati — orjem* (mesto: *koliem, steliem, sliem, oriem)* itd.

b) zobnike **d** v **j** — **t** v **č**: *glodati — glojem; metati — mečem; ropotati — ropočem* (m. *glodiem, metiem, ropotiem*)

c) goltnike **k, h, g** v sorodne šumnike **č, š, ž**, dalje **sk** v **šč**: *mikati — mičem, tikati — tičem, lagati — lažem, strgati — stržem, dihati — dišem, pihati — pišem, iskati — iščem* (mesto: *mikiem, lagiem, dihiem* itd.)

d) sičnike **c, s, z** v sorodne šumnike: *klicati — kličem, brisati — brišem, vezati — vežem* (m. *kliciem, brisiem, veziem*) itd.

e) za ustniki **b, p, v, m** v topljen **lj**: *gibati — gibljem; kopati — kopljem; sipati — sipljem; dremati — dremljem;* (m. *gibiem, kopiem)* itd. Pregibljejo se takole:

Spregalo: osn. sed. pisi —, nedoločn.: pisa —.

Število	oseba	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	piš-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	piš-e-š	piš-i	I. piš-ê (pisaje)
	3.	piš-e	piš-i	II. piš-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	piš-e-va, ve	piš-i-va, ve	b) *tvorno-pretekl. časa:*
	2.	piš-e-ta, te	piš-i-ta, te	I. (na) pis-a-vši
	3.		—	II. pis-a-l (a, o)
Množina	1.	piš-e-mo	piš-i-mo	c) *trpno-pretekl. časa:* pis-a-n (a, o)
	2.	piš-e-te	piš-i-te	d) *glagolnik:* pis-a-n-je
	3.	piš-e-jo(ó)	—	

Nedoločnik: pis-a-ti. — *Namenivnik:* pis-a-t.

Opombe.

§. 268. 1) Nekteri glagoli drugega razreda, kterim zapira osnovo kak zobnik, goltnik ali ustnik, pregibljejo se v sedanjiku in v njegovih odrastkih radi v prvem razredu V. vrste, kakor je to bolj po godu lepoglasju. Taki glagoli so: *glodati — glojem* ali *glodám, kihati — kišem* ali *kiham; devati — devljem* ali še rajši *devam; drgetati — drgečem* ali *drgetám; klepati — klepljem* ali *klepám; mikati — mičem* ali *mikam; sukati — sučem* ali *sukam; šetati — šečem* ali *šetam.*

2) Spomina vredno je tudi, da obrazijo v novi slovenščini ti in malo da ne vsi glagoli tega razreda svoje deležnike sedanjega časa raji v 1. razredu V. vrste, n. pr. *dihaje — dihajoč; dremaje — dremajoč; gibaje — gibajoč.*

Tretji razred.

§. 269. V tretji razred spadajo glagoli, kterim se nedoločnikova osnova na **a** končuje, sedanjikova pa, večidel na glasu povikšana, na kak soglasnik izhaja. Taki glagoli so: *brati — berem, gnati — ženem, prati — perem, tkati — tčem (tkem* ali *tkam), zvati — zovem, žgati — žgem, žvati — žvem.*

Spregalo: osn. sed. ber —, nedoločn.: bra —

Število	*oseba*	*sedanjik:*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	ber-e-m	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	ber-e-š	ber-i	I. ber-ê
	3.	ber-e	ber-i	II. ber-ê-č (a, e)
Dvojina	1.	ber-e-va, ve	ber-í-va	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	ber-e-ta, te	ber-í-ta	I. (pre) br-a-vši
	3.		—	II. br-a-l (a, o)
Množina	1.	ber-e-mo	ber-í-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	ber-e-te	ber-í-te	br-a-n (a, o)
	3.	ber-ô (-e-jo)	—	d) *glagolnik:*
				br-a-n-je

Nedoločnik: br-a-ti — *Namenivnik:* br-á-t.

Četrti razred.

§. 270. Glagoli četrtega razreda se pregibljejo na dveh osnovah, sedanjikova krajša izhaja na kak samoglasnik, nedoločnikova

vselej na **a**, pred kterim zavoljo lepoglasja **j** prirašča, **u** pa v **ov** (ev) prehaja, da se zev zatakne; črka **j** zapira zev tudi v sedanjiku. — Sem spadajo glagoli: *blju-jem — bljevati; da-jem — dajati; kljujem — kjevati; ku-jem — kovati; le-jem — lejati; plju-jem — pljevati; ru-jem — rovati; sé-jem — sejati; si-jem — sijati; sme-jem se — smejati; snujem — snovati; su-jem — suvati; ščú-jem — ščevati; tru-jem — trovati; ve-jem — véjati* itd. Spregajo se pa:

Spregalo: osn. sed. sé —, nedoločn.: seja —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	se-j-e-m	—	a) *sedanjega časa*: I. se-j-ê (a-je) II. se-j-ô-č (a, e)
	2.	se-j-e-š	se-j	
	3.	se-j-e	se-j	
Dvojina	1.	se-j-e-va, ve	se-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa*: I. (ob) se-j-a-vši II. se-j-a-l (a, o)
	2.	se-j-e-ta, te	se-j-ta, te	
	3.		—	
Množina	1.	se-j-e-mo	se-j-mo	c) *trpno-preteklega časa*: se-j-a-n (a, o)
	2.	se-j-e-te	se-j-te	d) *glagolnik*: se-j-a-n-je
	3.	se-j-e-jo (sejô)	—	

Nedoločnik: se-j-a-ti. — *Namenivnik*: se-j-a-t.

Opombe.

§. 271. 1) Večina teh glagolov se menja po gostem v 1. razredu V. vrste, n. pr. *bljevati — bljujem* ali *bljevám, bljevaje* itd.; *pljevati (pljuvati) — pljujem* ali *pljevám (pljavám) pljevaje* itd.; *sijati — sijem* ali *sijam, sijaje* itd.

2) Glagoli: *bljevati, lejati, pljevati, rovati, snovati, suvati, ščevati* niso drugega nego podaljšek prvotnih glagolov I. vrste: *bljuti, pljuti, ruti, snuti, suti, ščuti.*

3) Glagol „smejati se" pregibljejo sem pa tje tudi v III. vrsti: smejîm, smejîš, smejî se itd., kar pa ni, da bi se posnemalo.

VI. vrsta.

Glagoli z vrstno spono: **ova (eva)**.

§. 272. V VI. vrsto štejemo glagole, kterim izhaja nedoločnikova osnova na — **ova** (za ozkimi soglasniki na — **eva**), sedanjikova

pa na **u**, ki se za nedoločnik v **ov** ali **ev** povzdigne ali razširi, da kaka odprtina ne navstáne; v sedanjiku stopi **j** med odprte glasove, n. pr. *kupu-jem — kup-ova-ti* (m. *kupu-ati*); *kralju-jem — kraljevati* (m. *kralju-ati*).

Spregalo: osn. sed.: kupu —, nedoločn. kupova —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	kupu-j-e-m	—	a) *sedanjega časa*:
	2.	kupu-j-e-š	kupu-j	I. kupu-j-ê — kup-ova-je
	3.	kupu-j-e	kupu-j	II. kupu-jô-č (a, e)
Dvojina	1.	kupu-j-e-va, ve	kupu-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa*:
	2.	kupu-j-e-ta, te	kupu-j-ta, te	I. —
	3.		—	II. kup-ova-l (a,o)
Množina	1.	kupu-j-e-mo	kupu-j-mo	c) *trpno-preteklega časa*:
	2.	kupu-j-e-te	kupu-j-te	kup-ova-n
	3.	kupu-j-e-jo (kupujô)	—	d) *glagolnik*: kup-ova-nje

Nedoločnik: kup-ova-ti. — *Namenivnik*: kup-ova-t.

Opombe.

§. 273. 1.) Krajša oblika 3. množne osebe sedanjega časa, ki se nahaja še pri starših slovenskih pisateljih, zginila je novi slovenščini popolnoma iz rabe; tako je tudi I. deležnik sedanjega časa na **ê** večidel deležnik na **aje** izpodrinil; torej govorimo in pišemo sploh: kupovaje, gospodovaje, pričevaje mesto kupujê, gospodujê, pričujê.

2) Včasi povdarek korenika na sé potegne, da je **u** le malo slišati v izreki, n. pr. várujem, vérujem, škódujem itd; izpuščati ga pa nikar, ker je potreben pri izpeljavi nedoločnika in njegovih odrodkov.

3) Namesto pravilnega velevnika: varuj, itd. piše se tudi: vari ali varvaj, n. pr. Noč in dan se vari greha. Jer.

B. Pravilna sprega brez spone.

§. 274. Brezsponska sprega, v najstarših časih več glagolom lastna, zapopada v novi slovenščini razun pomožnika sem — bom (§. 235) še štiri glagole s sostavljenicami vred; njih osnove so: véd —, dad —, jed — in gred; — Sem spada po nekakem tudi: dém, ki imá v 2. in 3. osebi dvojnega in v 2. osebi množnega števila: desta, deste in znam (znad —), ki imá nekod tudi: znasta, znaste.

§. 275. Osnova: ved —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	vê-m (vedm)	—	a) *sedanjega časa*:
	2.	vê-š	ved-i	I. ved-ê
	3.	vê	ved-i	II. ved-ô-č, (a, e)
Dvojina	1.	vê-va, ve	ved-i-va, ve	b) *tvorno-pretekl. časa*:
	2.	vês-ta, te	ved-i-ta, te	I. (z)ved-ši
	3.		—	II. ved-el (a, o)
Množina	1.	vê-mo	ved-i-mo	c) *trpno-preteklega časa*:
	2.	vês-te	ved-i-te	ved-e-n, (a, o)
	3.	ved-ô	—	

Nedoločnik: ved-e-ti (vediti). — *Namenivnik*: ved-e-t.

Opombe. 1) V 3. množni osebi sedanjega časa se je ohranil še prvotni **d**, ki v 2. osebi dvojnega in množnega števila zavoljo lepoglasja pred **t** v **s** prehaja: vedô, in vesta, vêste mesto vêdta, vêdte. — Včasi se prikaze ta glagol, posebno v narodnih pesmah, še v svoji prvotni obliki, n. pr. *Kar po zemlji leze ino grede, od hudobe tvoje praviť vede.* N. ps.

2) Namesto pravilne oblike: vedô govoré in pišejo nekteri Slovenci: vejo, n. pr. *Kedar vesta dva, se še zarigljá; kedar vejo trijé, vejo vsi ljudjé.* N. pr.

3) V sostavah imá v velevniku raji: vej (-va, ta, mo, te), n. pr. *Zapovéj morju in vetrovom.* Ravn.

§. 276. Osnova: d a d —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	da-m (dadm)	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	da-š	da-j	I. —
	3.	da	da-j	II. —
Dvojina	1.	da-va, ve	da-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	das-ta, e	da-j-ta, te	I. da-vši
	3.		—	II. da-l (a, o)
Množina	1.	da-mo	da-j-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	das-te	da-j-te	da-n (a, o)
	3.	dad-ô(ê)	—	d) *glagolnik:*
				da-n-je

Nedoločnik. da-ti. — *Namenivnik:* da-t.

Opomba. Včasi se prikazuje d a m v svoji polni prvotni obliki: d a d e m, d a d e š, d a d e itd, n. pr. *Kedar sam ne bom imel, dade drug.* Cegn.

Namesto: d a d ô — d a d ê nam rabi po gostem: d a j o.

§. 277. Osnova: j e d —

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	jê-m (jedm)	—	a) *sedanjega časa:*
	2.	jê-š	je-j	I. jed-ê
	3.	jê	je-j	II. jed-ô-č (a, e)
Dvojina	1.	jê-va, ve	je-j-va, ve	b) *tvorno-preteklega časa:*
	2.	jês-ta, te	je-j-ta, te	I. (po)jed-ši
	3.		—	II. jed-e-l (dla, o)
Množina	1.	jê-mo	je-j-mo	c) *trpno-preteklega časa:*
	2.	jês-te	je-j-te	jed-e-n (a, o)
	3.	jed-ô (jejo)	—	

Nedoločnik: jês-ti. — *Namenivnik:* jês-t.

Opomba. Kakor vedem in dadem prikazuje se, posebno v narodnih pesnijah tudi: jedem, znadem in gredem, v svoji polni obliki n. pr. *Kar iz ust mu grede, vse je zlato jedro.* Valj.

Glagol: grem (gredm).

§. 278. Glagol grem (gredem) se pregiblje samo v sedanjiku in v njegovih deležnikih in sicer takole:

	Ednina	*Dvojina*	*Množina*
1.	gre-m	gre-va, ve	gre-mo
2.	gre-š	gres-ta, te	gres-te
3.	gre		gred-ô (grejo).

Deležniki sedanj. časa: I. gred-ê; II. gred-ô-č (a, e).
Druge čase in naklone zajema iz glagola: šed.

C. Nepravilna in nepopolna sprega.

§. 279. Nepravilno se spregajo glagoli: iti — idem, hotéti — hočem in iméti — imam, ker njih sprega se v marsičem loči od sprege drugih glagolov.

Nepopolno ali pomanjkljivo se spregajo n. pr. grem (§. 278), idem (§. 280), prém, ki se pregiblje le v edinjem sedanjiku: prem, preš pre (pravi se) in baje — boje (dicitur), navaden samo v 3. osebi. — Sem spadajo tudi nekteri velevniki: *na, nata, nate — nuj, nujva, nujmo, nujte — udri, udriva, udrita, udrimo, udrite — bali, hajdi, balimo, hajdimo, balite — jeli, jélita, jélite — nikari, nikarte in še drugih nekaj.*

Glagol: iti.

§. 280. Ta glagol se pregiblje v sedanjiku in velevniku pravilno; pretekle deležnike pa zajema iz osnove: šed; tudi v sedanjiku ga med Slovenci večidel glagol grem (§. 278) nameščuje. Pregiblje se:

Število	oseba	sedanjik	velevnik	deležniki
Ednina	1.	id-e-m	—	a) *sedanjega časa*: I. — (gred-ê) II. id-ô-č (gredôč) a, e b) *tvorno-pretekl. časa*: I. (pri)šed-ši II. še-l (šla, o) c) *nedoločnik*: iti.
	2.	id-e-š	id-i	
	3.	id-e	id-i	
Dvojina	1.	id-e-va, ve	id-í-va, ve	
	2.	id-e-ta, te	id-í-ta, te	
	3.		—	
Množina	1.	id-e-mo	id-í-mo	
	2.	id-e-te	id-í-te	
	3.	id-e-jo(ô)	—	

Prihodnjik mu je sostava: pojdem, pojdeš, pojde itd., ki imá tudi svoj pravilni velevnik: pojdi, pojdiva, pojdita, pojdimo, pojdite ali pòjva, pòjve, pòjmo, pòjte.

§. 281. Po tem pravilu se ravnajo tudi sostave: *dojdem, izidem, najdem, poidem, prejdem* ali *preidem, pridem, snidem, zajdem* itd.; njih pravilni pretekli deležniki so: I. *došedši, našedši, prišedši* itd II. *došel, izšel, našel* (ne: *najdel*), *pošel, prešel, prišel, sošel, zašel (šla, o)*. — Kakor idem, jemljejo tudi sostave vse oblike preteklega časa iz starega glagola šed —; kdor n. pr. pridši piše, ta izpeljuje deležnik na ravnost iz: pridem. — V starših spisih se nahaja včasi: prišed, n. pr. (*Sara*) *prišed iz za dvora reče*. Ravn.

Če ti pa zastarela oblika: prišedši ni po volji, piši rajši brez tega deležnika ali pa menjaj včasi z glagolom: prispevši, dospevši.

Trpno-pretekli deležnik glagola najti je najden.

Mesto poidem slišati je tu pa tam: pogrêm itd. n. pr. Ako nam kruh pogrê in vino poteče itd.

Glagol: hotéti.

§. 282. Glagol hotéti, ki spada, po pravem v III. vrsto, podvržen je v spregi mnogim menjavam, ki so tuje drugim glagolom, kakor je viditi iz naslednjega spregala:

Število	*oseba*	*sedanjik*	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	hoč-e-m	—	a) *sedanjega časa*: I. hot-ê II. hot-ê-č (a, e) b) *tvorno-preteklega časa*: I. — II. hotel, a, o ali hotel, tla, o ali htel (tel) a, o c) *trpno-preteklega časa*: hot-e-n d) *glagolnik*: hot-e-n-je
	2.	hoč-e-š	hot-i	
	3.	hoč-e	hot-i	
Dvojina	1.	hoč-e-va, ve	hot-i-va, ve	
	2. 3.	hoč-e-ta, te	hot-i-ta, te	
			—	
Množina	1.	hoč-e-mo	hot-i-mo	
	2.	hoč-e-te	hot-i-te	
	3.	hoč-e-jo (hotê)	—	

Nedoločnik: hot-é-ti. — *Namenivnik*: hot-e-t — htet.

Opombe. 1) Nekteri Slovenci govoré v sedanjiku očem ali po odpahnjnem korenovem zlogu: čem, češ, če — čejo, n. pr. *Če bom živel, očem še ktere nore med ljudi* dati. Vodn. *Al' hočeš kaj počakati, al' češ se precej mahati.* N. ps.

2) Z nikavnico ne se staplja hočem v besedo: nečem, nečeš, neče itd. ali nočem, nočeš, noče itd., ki imá v 3. množni osebi: ne hotê, netê ali notê.

Glagol: iméti.

§. 283. Glagol iméti spada po nedoločnikovi osnovi v III., po sedanjikovi v V. vrsto. Njegova nepravilnost v spregi se kaže v tem, da obrazi velevnik na podlagi nedoločnikove osnove; pregiblje se pa:

Število	*oseba*	*sedanjik*:	*velevnik*	*deležniki*
Ednina	1.	im-á-m	—	a) *sedanjega časa*: I. im-a-je II. im-a-jôč (a, e) b) *tvorno-preteklega časa*: I. — II. im-e-l (a, o) c) *trpno-preteklega časa*: im-e-t, ali im-e-n (a, o) d) *glagolnik*: im-e-t-je ali ime-n-je
	2.	im-á-š	imé-j	
	3.	im-á	imé-j	
Dvojina	1.	im-a-va, ve	imé-j-va, ve	
	2. 3.	im-a-ta, te	imé-j-ta, te	
			—	
Množina	1.	im-a-mo	imé-j-mo	
	2.	im-a-te	imé-j-te	
	3.	im-a-jo	—	

Nedoločnik: im-é-ti — *Namenivnik:* im-é-t.

Opomba. 1) Mesto: imam, imaš, ima se nahaja, toda le po redkem: imadem, imadeš, imade, n. pr. *Orožje imade vsaka božja stvar na svetu.* Cegn.

2) Z nikavnico ne se staplja v sedanjiku v: nimam ali nemam.

D. Obraževanje zloženih časov in naklonov.

§. 284. Slovenski glagol sam ob sebi ni tako bogat v pregibih, da bi mogel vse razmeri časa in naklona brez tuje pomoči s samoraslimi oblikami naznanjevati. Od kar sta se nam zgubila aorist in imperfekt, imá slovenščina razun deležij (t. j. nedoločnika, namenivnika in deležnikov) le en nezložen čas in naklon (sedanjik in velevnik); vse druge čase in naklone moramo s pomožnim glagolom, z besedico bi ali naj opisovati.

Zloženi so tedaj: prihodnji, pretekli in predpretekli čas; zloženi načini pa: pogojnik in želevnik.

I. Prihodnji čas.

§. 285. Prihodnji čas ali prihodnjik se obrazi, če II. pretekli deležnik z dovršnim pomožnikom „bom, boš, bo“ itd. zvežemo, kakor kaže sklanjalo:

		Ednina	Dvojina	Množina
1.	delal-a, -o	bom	bova — bove	bomo
2.		boš	bosta (bota), e	boste (bote)
3.		bo	bosta (bota), e	bodo.

N. pr. *Strupa mi bo v vinu napivala, ga v pogači mi bo ponujala* N. ps. — *Spominjal se boš tihega pristana, od katerega si odplul.* Cegn.

Kakor glagoli (s predlogom po sostavljeni, ki kako premikanje z mesta na mesto pomenjajo): pojdem, poletim, potečem, pojezdim itd. tako so tudi drugi dovršniki že v sedanjikovi obliki sploh (vsaj v odvisnih stavkih) prihodnjega pomena (§. 216) n. pr. *Ko dorastete, pridete v svét, spoznate zlo in dobro, zapeljavali bodo vas, pridete v skušnjavo.* Cegn.

Včasi se opisuje prihodnjik s sedanjikom čem, češ itd ali imam, imaš itd. n. pr. *Iz njih sadov imate nje spoznati.* Trub. — *Da če vladati ena edina vseslavenščina.* Šub.

II. Pretekli čas.

§. 286. Pretekli čas izobrazimo, če II. pretekli deležnik s sedanjim pomožnikom: sem, si, je itd. zložimo, kakor kaže sklanjalo:

	Ednina	Dvojina	Množina.
1.	delal-a, o sem	delal-a, i, i sva — sve	delal-i, e, a smo
2.	si	sta — ste	ste
3.	je	sta — ste	so

N. pr. *Lenčica se je hitro zasuknila, na konjiča urno je smuknila.* N. pr. *Luč resnice mi je zasvetila, steze prave sreče se odkrile.* Cegn.

III. Predpretekli čas.

§. 287. Predprekli čas se opisuje z II. preteklim deležnikom in s pomožnikom preteklega časa: bil (a, o) sem, si itd., kakor kaže sklanjalo:

	Ednina		Dvojina		Množina	
1.	bil, a, o sem	(po)delal, a, o	bil- a, i, i sva, sve	(po)delal- a, i, i	bili, e. a smo	(po)delal- i, e, a
2.	si		sta, ste		ste	
3.	je		sta, ste		so	

N. pr. *Ko so bili domovino oteli nevarnosti, vrnil se je vsak na svoj dom.*

IV. Pogojni naklon.

§. 288. Pogojni naklon ali pogojnik se obrazi z II. preteklim deležnikom, in sicer a) za sedanji in prihodnji čas s pomožnikom: bi za vse osebe in števila in b) za pretekli čas s pomožnim pogojnikom: bil (a, o) bi, kakor kažeta sledeča obrazca:

a) sedanjega in prihodnjega časa:

	Ednina	Dvojina.	Množina
1.	delal, a, o bi	delal- a, i, i bi	delal- i, e, a bi
2.			
3.			

N. pr. *Na svetu ni človeka, da bi ustregel vsem ljudém.* N. pr. — *Ko solnce ne bi peklo iz višine, kakó zorela bi polja kraljica!* Ceg.

b) preteklega časa.

	Ednina		Dvojina		Množina	
1.	bil, a, o bi	(po)delal, a, o	bil- a, i, i bi	(po)delal, a, i. i	bil- i, e, a bi	(po)delal- i, e, a
2.						
3.						

N, pr. *Ko bi ne bilo nebó dežja poslalo, vse na zemlji bi bilo kruha stradalo.*

V. Želevnik.

§. 289. Želevni naklon ali želevnik (dopustnik) se naredí, če postaviš besedico naj pred določni in pogojni naklon. Tako se n. pr. glasí želevnik:

a) sedanjega časa: 1. naj delam. 2. naj delaš, 3. naj dela itd.
b) prihodnjega časa: 1. naj bom delal (a, o), 2. naj boš delal (a, o) itd.
c) pogojnega naklona: α) 1. 2. 3.: naj bi delal (a, o) itd.
β) 1. 2. 3.: naj bi bil (po)delal (a, o) itd.

N. pr. *Kdor hoče živeti in srečo imeti, naj dela veselo in moli naj vmes.* Pot. — *Naj nas celi svet zapuš(č)a, srčno trpi draga duša.* Olib.

E. Trpna oblika.

§. 290. Trpnini slovenščina nima lastne oblike in jo zamenjava s tvorino, kjer koli je mogoče. Daje se pa glagolu trpni pomen:

1) če se tvornemu glagolu (razun povračavnikov) povračavni zaimek se pridene, n. pr. *Kakor se mi strže, tako mi kosa reže.* N. pr. — *Koder solnce teče, povsod se kruh peče.* N. pr.

2) če se trpno-preteklemu deležniku dotični pomožnik pridene, namreč za

a) sedanjik: sem, si, je itd. *Kdor je h kruhu rojen, nikdar hleba ne doseže.* N. pr.
b) prihodnjik: bom, boš, bo itd: *Ne sodite, da ne bote sojeni.* Met.
c) pretekli čas: bil (a, o) sem, si itd.: *Slaba sekira še nikoli ni bila s tnala ukradena.* N. pr.
d) pogojnik: bil (a, o) bi itd: *Solnce čisto sije, kakor bi bilo skópano.* Valj.
e) želevnik: naj bom, boš itd: *Naj bo češčena vekomaj!*
f) velevnik: bodi itd: *Bodi pohvaljena večna dobrota!* Ravn.
g) nedoločnik: biti: *Pohvaljenemu biti nikomur ne preseda.* N. pr.

III. Členki.

A. Prislov.

Kaj in kolikér je prislov.

§. 291. Prislovi ali prirečja so besede, prvotne ali izpeljane, ki pojasnujejo djanja in tudi lastnosti z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok, n. pr. *Povsod dobro, domá najbolje.* N. pr. — *Smrt povsod za nami hodi.* Slomš.

S prislovi je slovenščina zelo bogata; po njih pomenu se ločijo na četvero:

I. Prislovi, ki znanijo kraj.

§. 292. Krajevni prislovi naznanjajo:
1) na vprašanje: kjé? mesto, kje se kaj godí ali kaj biva,
2) „ „ : kam? pomikanje ali mer djavnosti, in
3) „ „ : kod (odkod — do kod)? kraj, kod se kaj vrší.

vpraš.: kje (kde)? ozir.: kjer (kder)	vpraš.: kám? ozir.: kamor.	vpraš.: kod (odkod — dokod)? ozir.: koder (od koder — do koder.
tu, tu-le, tukaj	sem, le-sem (les), semkaj sem-le	tod, le-tod; odtod, dotod, dotle
tam, tam-le, tamkaj	tje, tje-le, tjekaj (tja, tòt)	—
tu pa tam, tam pa tam	sem ter tje, sem pa tje	—
ovde	ovam	ovód; od—, do—
ondi, ondukaj	onam	ondód (t); od—, do—
drugej, drugje	drugam	drugod (t); od—, do—
inde, indej	inam	inod; od—, do—
kjè	kàm	kòd; od—, do—
nekje, nekde	nekam	nekod; od—, do
kjer koli	kamor koli	koder koli;
kjer bodi	kamor si bodi	koder si bodi;
nikjer, nikír	nikamor	nikod, nikoder; od-, do-
vne, zunaj	ven, vun, venkaj	povsod (t), vsikod; od-vsod.

doli, dolej, zdolej	doli, dol, navzdol	Na vpraš. kje? — kam?
domá	domú	na desni — na desno
gori, gorej	gori, gor	na levi — na levo
notri, notre, znotraj	noter, not	pri roci, pri náredi;
predi, predej, spredaj	pred, popréd, napréj	od rok
spodi, spodaj	spod,	na samem, na samini;
sredi, sredej	sred, na sred	— v breg, v kreber;
zadi, zadej	zad, nazád, nazáj	— pod sé, med sé
zraven, zravno	zraven	i. t. d.
		N. pr. *Jabelko ne pade daleč od jablana.* N. pr. - *Zunaj lep, znotraj slep.* N. pr. — *Kjer truplo, tam orli.* N. pr. — *Kar se domá skvasi, ne razglasi.* N. pr. — *Na svetu je lice večkrat daleč od resnice.* Ceg. — *Vsaka pot ne drží domú.* N. pr. — *Strupena sapa tod vihrá!* Vilh.
blizo, blizi, bliz	blizo, bliz	
daleč, deleč	daleč	
krog, okrog, okoli, okol	kviško, kvišku, na viš (ek)	
mimo, memo, mem	preč, proč	
poleg, pole	poleg	
takraj — unkraj, unstran	proti, naproti	
vmes	vmes	
vprek, prek	na vprek	
vpričo, pričo, nazoč	v kraj, spoti, stran	
zvrh	na vrh	

II. Prislovi, ki znanijo čas.

§. 293. Časovni prislovi naznanjajo::

1) na vprašanje: kedáj? čas, o kterem se kaj godí ali biva, in so ti-le:

vpraš.: kedáj, kdáj? — ozir: kedar

sedanjosti	prihodnjosti	preteklosti	raznega pomena
sedaj, zdaj	kèdaj, kdàj	nekdaj (svoje dni)	kedar koli, kedar si bodi
koj, kar, zdajci	skoro, skorej, skor	ednók, nekóč	marsikdaj, malokdaj
še	še, le	že, vžé	vsikdar, vselej, vsolej
tičas, tačas	potem, potle, potlej	tedaj, onda, ondaj	nikdar, nikoli
danes, dnes, dans	jutri, jutre	včeraj, včera	zjutraj, zjutra
nicoj, nocoj	drevi, drevej	davi, davej	zvečer, zvečera
todí (ravno kar)	zajtro, za jutra	snoči, sinoči	zgodaj, rano, za rana
letos, letas	k letu, ob letu	lani	pozno, pozdí, pozdeje
vred, h krati, prec precej, pri tej priči	kmalo, kmalu, kmal s časom, s časoma	préd, préj, poprej davno, davnej	sicer, scer prevréd, prezgodaj

Na hip, hipoma; zabrníšč, ko bi trenil, ko bi pihnil; po dne, po noči; spomladi, po letu, jeseni, po zimi; za dne; z nočjo: do poldne, pred poldnem; o poldne, po poldne; do polnoči, po polnoči; čez leto dni; predvčeraj, predvčerajšnim, predvčeranjim; po jútrišnem, po jútrenjem, jutromíne; predsinoči; predlani, predlanskim; predlétašnjim; do seh mal, po seh mal; nedavno; nevtegoma, spotoma, mahoma; v curku; na zadnje, na posled; obnam, iz konca; i. t. d. n. pr. *Rajši dans pečenega škerjanca, ko jutri kokoš*; N. pr. — *Najpred štalica in potlej kravica.* N. pr. — *Spomladi vsaka bučelica krajcar.* N. pr. — *Drevi utegne marsikaj drugače biti, kakor je davi bilo.* Ravn.

vpraš.: obkorej?	vpraš.: dokoréj?	vpraš.: doklej? ozir.: dokler (dokiš)	vpraš.: odkléj? ozir.: odkler, odkar
obsoréj, osoréj, obsoríd obtoréj, obtoré	dosoréj, dosoré, dosoríd dotorej	dosléj, doslé dotlej, dotle	odslej, odsle, odsele, odsehmal.

N. pr. *Ne prodaj kože, dokler medved v brlogu tiči.* N. pr. —

2) na vprašanje: kólikrat (kolikokrat)? koliko časa? doklej? itd. nadaljevanje ali ponavljanje kacega djanja:

vpraš.: kolikrat? koliko časa? — ozir. kolikorkrat, kolikor časa:		
tolikrat, tolikokrat	časi, včasi, včasih	po redko, porédkoma, rédkoma
marsikrat	često, na često; češče	sopet, spet, zopet
dostikrat	dalje, delj	skoz in skoz, ven in ven
nekíkrat	drugôč, v drugo, drugič	večidel, z vekšino
malokrat — manjkrat	neprenehoma, nenehoma	vedno, v eno mér
velikrat — večkrat	neprestano	z nova, vnovo
enkrat, dvakrat itd.	pogosto; pogoje zmiraj, zmeraj, zmir.	

N. pr. *Večkrat bit kakor sit.* N. pr. — *Mojstrov sin dostikrat ni imena vreden.* N. pr.

III. Prislovi, ki znanijo način.

§. 294. Prislovi, kteri pojasnujejo način, so:

1) kolikostni, ki kažejo na vprašanje: koliko? kolikost ali silo;
2) kakovostni, ki kažejo na vprašanje: kako? kakovost ali kakošnost in
3) prirekovavni ali odrekovavni, s kterimi odgovarjamo na vprašanja: ali? li, jeli? anti? mar? mar ne? kaj ne? itd. in pojasnovavni ali primerjavni:

vpraš.: koliko? ozir.: kolikor?	vpraš.: kako? ozir: kakor	prirekovavni — odrekovavni: pojasnovavni — primerjavni:
toliko,	tako, tak	a) *prirekovavni:*
tolikaj — kolikaj	takisto	dà (dro), kaj pa, kaj pa da;
ovoliko	ovako	to je, to je da, tja da
onoliko	onako	to se vé, se ve da
nekaj, nekoliko, kaj	nékako, po nékakem	vsikako, po vsakoršnem
nič, nikaj (ništer)	nikako	gotovo; po vsaki ceni
marsikaj	marsikako	le, le le
kolikor koli	kakor koli	mar
kolikor si bodi	kakor si bodi	naj
kolikor — toliko,	kakor tako	pač, pač da
kolikanj — tolikanj	inako, inače (i)	prav
kóličkaj — toličkaj	drugako, drugače (i)	rés, zarés, resen, pač res
kolikor mogoče	enako.	to pa to,
		b) *odrekovavni:*
celò, clo,	bolj (magis)	ne
čedalje bolj	jež — peš	nak, naka
čisto	križem, navskriž	nič
dokaj	lahkoma, z lahka	nikar, nikari, kar
dosti, dosta, zadosti	muhte	kratko in malo ne
dovolj, dovelj	nagloma, nanagloma	celo ne
jako, grozno, silno, močno	navlašč, nalašč	nikakor, po nikakoršnem
kaj	napek, napečno	po nobeni ceni
kajsi	na ravnost	v nobén kup
komaj, komej, toliko da	narazen, razrazen	zahman, zavman
k večemu	narobe	zastónj
le	nenadoma, iz nenadi	
malo, majheno	počasi, po času	c) *dvomno pri- in odrekovavni:*
manj, menj	polagoma, polehkoma	blezo, blezi
mnogo, od sile	po malem, po malu	bojè
najmanj	posamič, samši, posámesi	brž ko ne, brž čas
pol	posebej	li, je li
popolnoma	po vrhu, površno	menda
posebno, sosebno	prenehoma; ne —	lehko da
prav	rad, rada, rado	morda
precéj	samotež	morebiti, znabiti
premalo — preveč	skrivaj, skrivši	neki, nek
sceloma, s celom	sproti, nasproti	nemara
skor, skoro, skori	tešč, na tešče	kakor se kaže
več, više (plus)	tik, tikoma, stikoma	po vsej priliki
	vedoma, ne –	

veliko
vsaj,
vse —
zeló, zlo
zevsema
zgolj, zgoli
čez nemoč
kupoma, na kupe

N. pr. *Mnogo psov zajčja smrt.* — *Kar je preveč, še s kruhom ni dobro.* N. pr. — *Uma mnogo, denarjev nič.* N. pr. — *Veliko še imajo ljudjé, le dosta nikoli.* N. pr. —

vidoma, ne —
vkljub, h kljubu
vkup, skup, skupej
vsaksebi, saksebi
všeč, po všeči
zapored, — oma
zastónj, zapstónj
zmiram, zmeram
znak, v znak, v oplat
zoper

Sem spadajo tudi a) vsi prilogi s srednjim (na ski, ški tudi z moškim) koncem, b) prislovni déležniki in c) mnogi samostavni ali sestavljeni prislovi: vskok, skokoma; v stop, stopoma; strahom, strahoma; po paru, saroma: i. t. d. N. pr. *Visoko letal, nizko padel.* N. pr. — *Majhen lonček hitro skipí.*

po videzu
javelne
komaj, komej
jedva
težko, težko da.

d) *pojasnovavni:*
kratkoma, na kratko
namreč
navlasti, zvlasti
prav za prav
sploh, v obče.

e) *primerjavni:*
kakor, kot, ko
liki

N. pr. *Ali verujeta?* — *To je da.* Ravn. — *Bolje domá kakor na tujem.*

IV. Prislovi, ki znanijo vzrok.

§. 295. Prislovi, ki določujejo vzrok kacega djanja, so tili:

vpraš.: zakaj? pokaj? čemú? — ozir.: za česar delj.

zató, zatorej, torej
tedaj, taj
za tega voljo, zategavoljo
za tega delj, zategadelj.

N. pr. *Bog nam ne pošilja tug in nadlóg vselej le zató, da bi nas ponižal, ampak dostikrat zató, da nas povzdigne.* Bl.

Stopnjevanje prislovov.

§. 296. Prislovi ali prirečja se ne pregibljejo v govoru, kakor imena in glagoli, po sklonih, osebah, številih ali časih. Ker pa določujejo prislovi tudi kakovosti, ki jih same ob sebi ali v viši ali niži meri pridevamo stvarém ali djanjem, zató je kakovostnim prislovom lastna tudi stopnjava, kakor pravim prilogom za srednji spol, n. pr.

lepo — lepše, najlepše; rad, a, o — rajši, najrajše; visoko — više, najviše, vseviše; lahko, lehko — laže, laglje, leže, lože; dobro — bolje, najbolje; mehko — meče, mehčeje i. t. d. (§. 161 — 171). — Vrh tega si še pomni:

blizo; bliže; najbliže
daleč, deleč; dalje, delj; najdalje itd.
kmalo; prej, pred, popréj; najpred itd.
malo, majheno; manj, menj; najmanj itd.

veliko; več, više; največ, najviše.

N. pr. *Kdor je zadovoljen, najmanj potrebuje.* N. pr.

B. Predlog.

Kaj in kolikór je predlog.

§. 297. Predlogi kažejo razmeri, v kterih so osebe ali stvari med sebó; zató jim pravimo tudi razmerniki. Predlogi so v obče krajevnega pomena in tolike močí, da devajo svoje ime vselej v kak odvisen sklon.

Po svojem izvirku so predlogi a) pravi ali pristni, ki jih vedno kot predloge v rabo jemljemo, kakor so: do, iz, od, k, pri, itd. — in b) nepravi ali nepristni t. j. prislovi ali samostavniki z močjo pravih predlogov, kakor so: blizo, okoli, vpričo, vrh itd.

Po njih rabi ločimo predloge a) v samostojne ali ločljive, ki jih same za sé ali v zvezi z drugimi besedami v rabo jemljemo, — in b) nesamostojne ali neločljive, ki nam le v zvezi z drugimi besedami rabijo; taki nesamostojni predlogi so: pa —, pra —, pre(pro-), u — in vz —; vsi ostali so ločljivi ali samostojni.

Predlogi se vpregajo z enim, z dvema ali s tremi skloni:

I. Predlogi z enim sklonom.

§. 298. Z enim sklonom vpregamo predloge;

z rodivnikom:	dajavnikom:	kazavnikom:	mestnikom:
bez, brez: *Ni planine brez doline.* N. pr. — *Bez potú ni medú.* N. pr. do: *Prava snaga ne sega samo do praga.* N. pr. iz: *Novo življenje klije iz groba.* Cegn. od: *Neduha spravi človeka od kruha.* N. pr.	k, h: *Slabo orodje cesta k zamudi.* N. pr. proti: *Kedar se proti jugu prevedri, potegni voz pod streho.* N. pr. vkljub: — *Vkljub vsem opoviram domača omika vendar le napreduje.*	čez, črez: *Življenje je cesta čez plan, čez gore.* Pot. raz: *Zdaj so Turki prijahali in raz konje poskakali.* N. ps. skoz: *Gre skozi les, ne vidi drevés.* N. pr.	o: *Živí se brez plenka o petji ko tič.* Vodn. pri: *Krava pri gobcu molze.* — N. pr.

Z rodivnikom se dalje vpregajo:

a) sostavljeni predlogi:

izmed, zmed: *Eden izmed vas me bo izdal.* Ravn.
iznad, znad: *Iznad glave greš mi v zimo* (lastovka). Vodn.
izpod, spod: *Izpod strupa bolečine kal veselja poženó.* Čb.
izpred, spred: *Izpred očí, iz misli.* N. pr.
izza : *Izza pasa zdere svitli meč.* N. ps.

b) prislovi, sami ob sebi ali sostavljeni:

blizo, bliz: *Stare vrane ne pobírajo črvov blizo brane.* N. pr.
gledé: *Gledé cene se ne bova sprla.*
mimo, memo: *Krepost bo sabo vzel memo smrti star in mlad.* Led.
nazoč, nazoči gl. vpričo.
okoli, okol: *Okoli zlatega teleta svet na sapo raja.* N. pr.
poleg: *Bog živi tudi vas poleg nas!* N. pr.
prek: *Burja prek logov letí in drevje šibí.* Slomš.
razun, zun: *Razun tebe nimam pomočnika.*
štrit, vštrit: *Vštrit poslopja stojí nova cerkev.*
takraj — unkraj, unstran: *Slaven svet se giblje unstran naših gor.* Cegn.
tik: *Tik sreče nesreča preží.* N. pr.
znotraj — zunaj: *Znotra — zunaj mestnega okoliša.*
zraven, zravno: *Ležala je klada s črnim prtom in zraven nje blazina.* Cegn.

c) samostavniki, sami ob sebi ali sostavljeni:

dno (na dno): *Dno morja gomazi prečudna gadjád.*
konec: *Konec vasí stojí za potom stara jablan.*

kraj (pokraj, nakraj): *Kraj suhega drevesa tudi sirovo gorí.* N. pr.
krog, okrog: *Piš naj brije krog beraških las.* Led.
mesto, mesti, namesto, namesti: *Namesto cirilice nam rabi zdaj latinica.*
sred, sredi (posred, nasred): *Tabor stal je sred goščave.* Vilh.
vpričo, pričo: *Obličje stare mamke se vpričo cveteče mladine vidno pomladí.* Vert.
vrh, vrhi (navrh, povrh, zvrh): *Vrhi hriba so jo nesli.* N. ps.
vsled, sled: *Vsled lanske uime je cena močno poskočila.*
zavoljo, zavolj, zadelj, zarad, zbog, zastran: *Liban je slovel zastran krasnih cedrov.* Vern. — *Ni tresla se zbog smrti, ampak zbog rešitelja.* Cegn.

II. Predlogi z dvema sklonoma.

§. 299. Z dvema sklonoma se vpregajo na razna vprašanja:

I. z rodivnikom: od-kod? in II. z družívnikom: s kom (čem)?	I. kazavnikom: zo-per kaj? in II. dajavnikom: ko-mu zoper?	I. kazavnikom: kam? in II. mestnikom: kje?	I. kazavnikom: kam? in II. družívnikom: kje? itd.
s z, ž: I. *S starega drevja sadje samo pada.* N. pr. — *Prazno je delo brez sreče z nebes.* Pot. II. *Skopost s kupom raste.* N. pr. *Bolezen gre z vozom v človeka, iz človeka po niti.*	zoper: I. *Ta človek vse meni zoper dela.* II. *Sin je vstal zoper očeta.* — Vern.	na I. *Drevó se na drevó naslanja, človek na človeka.* N. pr. II. *Na razvalinah novina oživí.* — N. pr. ob: I. *Kdor za tuje prime, ob svoje pride.* N. pr. II. *Kdor je len ob žetvi, malo žanje.* N. pr. po: I. *Pošlji mi po sv. olje.* N. ps. II. *Človek po svetu, ko bučela po cvetu.* N. pr. v: I. *Od vsake hiše pot v Rim.* N. pr. II. *Človek kaže v mladosti, kaj bo v starosti.* N. pr.	med: I. *Gorje golobu, ko med orle zajde* N. pr. II. *Med pravico in krivico ni srede.* nad: I. *Nad tvoje grem kosti.* N. ps. II. *Nad mostom kroka čeren vran.* N. pr. pod: I. *Lavdon dene vse pod meč.* N. ps. II. *Pod podobo kruha in vina.* pred: I. *Vsaka koklja pred svoje piške brska.* N. ps. II. *Slovenci radi zakrivajo svoje stare navade pred ptujimi ljudmí.* Vodn.

III. Predlogi s tremi skloni.

§. 300. S tremi skloni: I. z rodivnikom na vprašanje: kedaj? II. s kazavnikom na vprašanje: kam, za koga? itd. in III. z družívnikom na vprašanje: kje? se vprega le predlog:

za: I. *Za dne jo zmir na rami nosi.* N. ps.

II. *Za pridnega za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamenom krajcar.* N. pr.

III. *Krivica se za mizo smeji, pravica pa za vratmi joka.* N. pr.

C. Veznik.

Kaj in kolikér je veznik.

§. 301. Vezniki pravimo besedicam, ki vežejo posamezne besede ali cele stavke v lepoglasne celote. Po njih rabi v priredno — ali podrednozloženih stavkih ločimo jih v priredne (priredovavne) in podredne (podredovavne) veznike.

I. Priredni vezniki.

§. 302. Priredni vezniki so:

I. Vredovavni:	II. protivni:	III. trdivni
a) *vezavni*:	a) *nasprotovavni:*	a) *vzrok znanivni:*
in, ino, i; ter	a	kajti
pa, ino pa, in pa	ali, al, alj	zakaj
i — i	pa, pak	saj
ne (neti, niti) — ne (neti, niti)	no, a no	b) *sklepavni:*
tako — kakor	ampak	tedaj
ne le — ampak tudi	temoč, temuč	zató
ne samo — temoč tudi.	temveč, timveč	torej, zatorej, taj
b) *vrstivni*:	marveč	zategavoljo
tudi, in pa	nikar pa, ne pa kar	zategadelj
dalje	ne da — še le	vsled tega
še, pa še	ne le — veliko več	po tem
potem, potle, na to, h temu	ne — nikar-li.	po tem takem.
vrh tega, zun tega	b) *omejevavni:*	
slednjič, na slednje	toda	N. pr. *Molči molči mlada Breda saj že nama turn nasproti gleda.* N. ps.
zadnjič, na zadnje.	le da	
	samo da	

c) *ločivni.*

ali
ali — ali
nekaj — nekaj
bodi, bodi si — ali
zdaj — zdaj.

N. pr. *Mera in vaga v nebesa pomaga* N. pr. — *Slovenščino varje Kras, burja pa Čič.* Čb. — *Posije solnce tudi pred naša vrata.* N. pr.

vendar
vendar le
pa vendar.

N. pr. *Sanj je laž, a Bog je istina.* N. pr. — *Rožice lepó cvetô, pa vendar enkrat odcvetô.* N. ps. — *Žetev je sicer velika, ali delavcev je malo.* Met. — *Vsakdo nosi svoj križ, le da vsak pod njim ne omaga.* Cegn.

II. Podredni vezniki.

§. 303. Podredni vezniki so

I. krajevni. — II. časovni:	III. načini:	IV. vzrokovni:
I. *Krajevni:* ki kje — kjer kam — kamor kod — koder i. t. d. (gl. §. 292.)	a) *primerjavni:* kakor, kakti ko, kot nego kakor — tako kolikor — toliko čim — tém čim več — tém več čim manj — toliko manj če više — tém više bolj ko — toliko	a) *vzročni:* ker, zató ker ki češ
II. *časovni:* ko, kakor kedar, kdar kar, odkar dokler preden, predno, prej ko komaj, toliko da s čim, brž ko, kakor hitro da le	b) *posledični:* da, da bi, da ne bi tako da	b) *pogojni:* ako, ko (ko bi, ko ne bi) če bi li, ako li da sicer, scer, drugači bodi, bodi si.
N. pr. *Koder solnce teče, povsod se kruh peče.* N. pr. — *Britke sape ne pozabi, ko te pomlad v svate vabi.* Kos. — *Trte se jokajo, predno rodé.* Vodn.	N. pr. *Ko človeka smrt ugrabi, sabo celo nič ne nese, ko pravična dela svoja.* Cegn. — *Kakor matî prede, tako hči tke.* N. pr. — *Bog ni dal volu rogov, da bi se bodel.* N. pr.	c) *dopustni:* da si, da si tudi ako tudi, če tudi da ravno, da si ravno (lih) ako ravno, če ravno. N. pr. *Med se liže, ker je sladek.* N. pr. — *Ako ne teče, pa kaplje.* N. pr. — *Sv. Jakob žito zori, če se tudi solnce kuja.* N. pr.

D. C. Medmet.

Kaj in kolikér je medmet.

§. 304. Medmeti so besedice, ki naznanjajo dušne občutke (n. pr. žalost, radost itd.) ali posnemajo naravne glasove, in ne stojé v nobeni slovnični zvezi z ostalim govorom.

A) Medmeti za dušne občutke:

a) glasovi radosti in veselja: a! eha! ha ha! ala! ju, juhe! hura! hopsasa! hajsasa! blagor!

b) glasovi žalosti: ah! oh! uh! jo! oj! joj! ojoj! jojmene! o kaj! bogme! gorjé! za božjo voljo! za božji čas!

c) glasovi nepovoljnosti: bá! bah! fej! fej te bodi! čaj čaj! bes te plentaj! bes te lopi!

d) glasovi bolesti: as! asa! oh! ovbe! jomnasta! božji križ!

e) glasovi za klicanje: st! pst! — i no! oj! hé! čaj, čajte! čaki no! slište!

f) glasovi spodbade: alá! aló! haló! no! nu! nujmo, nujte! bali, balita, balite! udri, udrimo!

g) glasovi čudenja: á! í! ú! oho! dète, tète! dete vendar! jej, jej! hencaj! hentaj! jemnasta! kaj pa še! primaruha! ni mogoče! raca na vodi!

h) glasovi za opominjevanje: čuj, čujta, čujte! tiho! tiho bodi! lej, lejta, lejte! lejte no! viž, viž no, vidiš, vid'te! hajdi, hajdimo! nujmo, nujte! nikari, nikarte! z mirom!

i) glasovi prisege in vošila: za Boga! pri moji duši! pri moji veri! mož beseda! — Bog! Bog da je! hvala Bogu! Bog bodi zahvaljen! z Bogom! srečno! Bog daj! Bog pomozi (pomagaj)! Bog hotel! Bog te (vas) živi! Bog te sprimi! slava! živel (a, o)! živeli (živili)! — Bog ne daj! Bog prenesi! glava te bolela! zemlja te požrla in še mnogo enacih narodskih vošil in kletvic!

k) glasovi, s kterimi kličemo ali odganjamo domače živali (kokoši): nu nu! čiba čiba! — vššš; (race) put put! rac rac! (pse, mačke) ps ps! tò tò! muc muc! (ovce, koze) bic bic! kez kez! (vole, konje itd.) ná ná! — hejs, hejsa! hijo! (svinje) si si! koni koni! — hru!

B) Medmeti za natorne glasove; klip! klap! pik! pok! pika pok! resk! tresk! pif! paf! puf! huš! frk! cin! pač! itd.

C. Besedoslovje.

Vvod

§. 305. Prečudna so pota in mnogovrstne postave, po kterih se razvija in razrašča slovensko besedišče. Bogatí se:

a) po notranji menjavi v koreniki t. j. po glasovni menjavi, ki tvori besede po notranji vikšavi na glasu, n. pr. *greb —: grob, gréblja, grablje* itd.

b) po vunanji vekšavi t. j. po izpeljavi, ki tvori besede po natiki posameznih glasov (obrazil) na koreniko ali deblo, n. pr. *brod: brodnik, brodnina, brodišče* itd.

c) po sostavi ali zlagi, ki veže posamezne besede v nove besedne celote, n. pr. *kolovrat, hudournik, stoletje.*

I. Glasovna vikšava.

§. 306. Da ravno obrazi slovenščina večino besedí po vunanjih pritiklinah ali obrazilih, vendar le tudi ni majheno število tacih besed, ki so prirasle na ravnost iz glagolskih korenik brez vunanje natike. Tako so nastale po vikšavi samoglasnikov:

a) **e** v **é, o, a:** *bred —: brod; greb —: o-gréb-ati, grob, grab-iti; lez —: laz-iti; plet —: o-plét-ek, plot; rek —: rék, rok; sed —: séd-ati, sad; tek —:ték, tok, ták-ati* itd.; (v odprtih zlogih **j** ali **v** pristopi) n. pr. *de —: o-dév; se — sév; mle — mlév.*

b) **i** v **é, oj, ov:** *bi —: boj; li —: loj; ri —: rov; zi —: zév, po-zoj; vi —: vénec, po-voj.*

c) **o** v **a:** *sop —: sapa; stvor —: stvar; krop —: kaplja; gor —: požar.*

d) **u** v **av, ov:** *ku —: kov; plu —: plov, plav-ica; slu —: slov, slava; snu — snov; tru — trava, otrov.*

e) **lъ** in **rъ** v: **al, ar — la, ra; el, er — le, re; il, ir — li, ri; ol, or — lo, ro:** *br —: bér, bír; kl — kol, kal-ati; stl — stelja, slama, stolp; vrt —: vreteno, vrat; mrz —: mraz; prh —: prah; str —: prostor, strop; zr —: zora, zarja.*

f) **a** kot najtehtniši samoglasnik se ne vikša na glasu, le v odprtih korenikah se je včasi v **aj** ali **av** razširil, n. pr. *da —: prodaj, prodava; sta —: stav, u-stav* itd.

II. Izpeljava.

§. 307. Pri izpeljavi paži na koren, na deblo in na obrazila.

Koren je prvotni ali temeljni jezikov del, iz kterega priraščajo besede kakor iz korena. Različno od korena je deblo.

Deblo ali steblo je zlog ali beseda, ki je po enokratni glasovni vikšavi na ravnost iz korena nastala.

Obrazila so končnice ali pritikline, same ob sebi temne in nedoločne, ki priraščajo korenu ali deblu za nove pomene; tako so n. pr. besedam: brodnina, travnik, bojar, grobišče, mrazota: *bred —, tru —, bi —, greb —, mrz —* koreni, *brod, trav-a, boj, grob, mraz* debla, *— nina, — nik, — ar, — išče, — ota* pa obrazila.

V obrazilih je slovenščina zeló bogata; v njih se razodeva prečudna moč in gibčnost našega jezika; te prav poznati in sukati je tedaj prva dolžnost slovenskemu pisatelju.

A. Izpeljava samostavnikov.

§. 308. Pri obraževanji samostavnih imen nam služijo sosebno te-le končnice:

I. *Osebe* po njih rodu, opravilu ali lastnostih znamnjujejo:

áč, ki priraščа glagolom ali samostavnikom in pomenja:

1) če jo pritisneš deblu nedovršnih glagolov, moške osebe, ki se pečajo s tém, kar glagol razodeva, n. pr. *baháč, beráč, jaháč, kopáč, kováč, krojáč, oráč, podajáč, poganjáč, rezáč, sekáč, škripáč, vezáč;* — za ženske osebe se dodeva še — **ica**, n. pr. *beračica, kovačica, krojačica,*

2) deblu ženskih samostavnikov pritaknjena, imenuje moške osebe po njih lastnostih, vrh tega jih večidel tudi na pomenu povekšuje, n. pr. *bradáč, brentáč, glaváč, nogáč, ramáč;* pomni si tudi: *mejáč, meljáč* itd.

áj se pritika najrajše glagolom, redkejše imenom, in kaže:

1) nedoločniku na mesto poslednjega samoglasnika ali glagolski osnovi dodana, a) na služeče ali delajoče osebe, n. pr. *čuváj, kričáj, ščuvaj, strežáj — ratáj (orataj), hodatáj*, — b) na prepone ali ločila v slovnici, n. pr. *klicáj, oklepáj; vezáj, vprašaj;* — c) na daljavo ali saksebnost med dvema ali več stvarmi, n. pr. *lučáj, skokáj, stežáj, streljáj.*

2) z imenom zrasena pomenja razne osebe in rečí moškega spola, n. pr. *naročáj, otročáj, prhljáj, vršáj.*

ák (za ženski spol pritekni še — inja), ki je lastna samostavnikom in prilogom, pomenja:

1) moške osebe po njih stanu ali veljavi v človeški družbi, n. pr. *divják, grajšak, junák, korenják, možák, novák, poštenják, prosták, roják, siromak, veljak, vojščák*; — *grajščákinja, junákinja, vojščákinja* itd.

2) samce v živalstvu, n. pr. *gosják, lesják, srnják.*

3) papirnate denarje, pa tudi snovi; n. pr. *dvoják, šesták, deseták, stoták — belják, rumenják.*

án (za ženski spol prideni še — ka) prirašča imenom, znamnjuje pa:

1) moške osebe po njih domovanji in služi sploh za obraževanje domovinskih imen, n. pr. *Afrikán, Amerikán, Azijan, Egipčan, Bečan, Celján, Celovčán, Goričán, Lezbljan, Ločan, Pražán, Rimljan, Tržičan; meščan, tržan, vašan, gorján.* — *Afrikanka, Amerikanka, Azijanka; Bečanka, Celjanka, Goričanka; meščanka, tržanka* itd.

Imena: *Celjčán, Dunajčán, Ljubljančán, Mariborčán, Zagrebčán* itd. niso izpeljana iz prvotnih imen, ampak iz: *Céljec, Dunajec, Ljubljanec, Mariborec, Zagrebec* itd.; nekaj izmed njih pa jih v tej obliki ni več navadnih.

2) moške osebe po njih veri, opravilih ali lastnostih, n. pr. *kristján, luteran, mohamedán; čakán, modrijan, tlačán.*

3) samce v živalstvu in razne druge rečí: *lipan, puran, racman; jablan, prstan, srpan.*

ár (za ženske osebe pristopi ica). Ta rodovitna končnica prirašča najraje samostavnikom, pa tudi prilogom in glagolom, in pomenja moške osebe z ozirom na njih opravilo ali rokodelstvo, n. pr. *drvár, goslár, jeklár, kamenár, klobučár, knjigár, kravár, mesár, mešetár, mlinar, ovčár, volár, vratár, zlatár, zvonár, žitár; boljar, vrtnár; pisár, romar, tesár, tiskár, zidar;* — *klobučarica, kravarica, mesarica, mlínarica; vrtnarica, rómarica* itd.

Po natiki obrazil — ija, — ina (nina), — iti, — nica in — stvo priraste slovenščini dokaj novih besedí za razne zapo-

padke: končnica — ija kaže na rokodelstvo ali obrtstvo: *mešetarija, vrtnarija*; — ina (nina) na plačila za delo: *mešetarina, pisar(n)ina, vrtnarina*; — iti pomenja, kaj biti ali se s čim pečati: *mešetariti, pisariti, suknariti, vozariti, žitariti*; — nica znamnuje kraje ali prostore, v kterih kaj biva ali se kaj opravlja: *drvarnica, jeklarnica, knjigarnica, pisarnica, tiskarnica*; in — stvo kaže na *rokodelstvo* ali *obrtstvo* kot umetnost: *jeklarstvo, knjigarstvo, vrtnarstvo, zidarstvo, žitarstvo.*

áš kaže na človeka, ki je to ali se pečá s tém, kar samostavnik ali prilog razodeva, n. pr. *golobáš, kočijáš, mejáš, pajdaš, plemenitáš, šajkáš, velikáš*; včasi se menja s končnico — až: *kočijáž.*

ec (za ženske osebe — ka ali — ica). To končnico slovenščina zelo rada v rabo jemlje in jo pritika raznim govornim razpolom.

1) Kedar hoče imenovati moško osebo po njenem domovanji, rodu ali opravilu, pritisne jo imenom na ravnost na koreniko ali na druga obrazila, posebno na — án in ár, n. pr. *Afrikanec, Avstrijanec, dolanec, gorjanec; Kranjec, Korošec, Evropejec, Slovenec, Nemec; samotarec, životarec*; — *Afrikanka, dolanka, gorjanka*; *Kranjica, Korošica, Slovenka, Nemka* itd.

2) Za zaznambo moških oseb po njih lastnostih, pritisne se obrazilo nedoločni obliki prilogov, zaimkov ali števnikov, n. pr. *belec, črnec, gologlavec, grbavec, glušec, krivec, kruljavec, lažnjivec, mutec, pešec, prednamec, slepec, svojec, udovec, vedec (veščec)*, — *belka, gologlavka, lažnjivka, slepica* itd.

3) Kedar hoče imenovati delajoče osebe, prideva to končnico glagolski koreniki ali osnovi, zev pa zatika v odprtih zlogih s črko **v**, n. pr. *brivec, godec, jedec, jezdec, kosec, kupec, pevec, pivec, plevec, ženjec; delavec, delivec, igravec, morivec, pisavec, plesavec, poslušavec, svetovavec, tkavec, vladavec, zveglavec*; — *pevka, plevica, ženjica, delavka, igravka, morivka, plesavka* itd.

Hrvatje in Srbi in tudi nekteri slovenski pisatelji izpeljujejo te in enake samostavnike rajše od II. tvorno-preteklega deležnika; zató pišejo: delalec, igralec, poslušalec, svetovalec, vladalec, tkalec.

4) Trpno-preteklemu deležniku pritaknjena, znamnjuje ta končnica trpeče osebe, n. pr. *dojenec, poslanec, prekletec, rejenec, učenec, utopljenec, znanec*; — *dojenka, poslanka, rejenka, učenka* itd.

elj (za ženski spol se dodá — ica). Ta lepoglasna končnica, ki je med prostim slovenskim ljudstvom močno opešala, vendar v pisavi spet čedalje večo veljavo zadobiva, prirašča nedo-

ločniku nedovršnih glagolov mesto poslednjega samoglasnika ter imenuje moške osebe po njih opravilih, n. pr. *činitelj, govoritelj, krstitelj, miritelj, mučitelj, pisatelj, reditelj, roditelj, učitelj, vršitelj, prijatelj, neprijatelj; — mučiteljica, pisateljica, učiteljica* itd.

ež kaže na osornega, sitnega ali samogoltnega človeka, n. pr. *brkléž, derež, grabéž, guléž, prevzetnéž, revež, sitnéž, snedéž, štorkléž, tepéž, zagovedněž.*

ič, po svoji naravi manjšavna pritiklina (gl. §. 314), druži se imenom in glagolom in znamnjuje osebe po njih rodu, lastnostih in opravilih; vrh tega jim daje pomen ljubega, prijetnega in majhenega, kakor manjšavkam. To obrazilo nam služi:

1) lastnim imenom ali svojivnim prilogom pritaknjeno, v zaznamovanje rodovinskih imen, n. pr. *cesarjevič, kraljevič, Gregorič, Gundulič, Petrič, Urbančič, Valentinič, Župančič; Gregorovič, Ivanovič, Markovič, Nikolajevič, Petrovič, Preradovič;*

2) prilogom dodano, pomenja mladino sploh, n. pr. *mladič, mladenič, poznič; mrlič.*

3) kedar priraste glagolom, imenuje moške osebe po njih opravilih, n. pr. *berič, dedič, mlatič, poganjič, ribič.*

ik (za ženske osebe — ica) prirašča prilogom ali glagolom in znamnjuje:

1) pritaknjena prilogom, kterim **n** deblo zatika, osebe po njih djanji ali stanu, n. pr, *besedník, bolník, dolžník, govorník, pomočník, redník, tožník, vodník, vozník, zapovedník; desétnik, grešnik, duhóvnik, glásnik, naméstnik, pesnik, popôtnik, puščavnik; — besedníca, bolníca, dolžníca, pomočníca, rednica, zapovedníca; desétnica, gréšnica, naméstnica, popôtnica* itd.

2) trpnemu deležniku dodana pa imenuje trpeče moške osebe, n. pr. *jetnik, mučeník, otetnik, poslaník, rešeník;* tvornega pomena so vendar v slovenščini: *učeník, odrešeník* in še drugih nekaj.

ilja, v slovenščini zelo redka končnica, imenuje delajoče ženske osebe, n. pr. *pletilja, šivilja, vezilja* in morda še drugih nekaj.

ín pomenja sploh mladince in druge možake po njih lastnostih, večidel z zaničljivim pomenom, n. pr. *bogatín, capín, fantalín, grdín, krlín, mrletín, potepín, štrkolín.*

man, iz ptujščine privzeta končnica, kaže sploh na moške osebe, samce v živalstvu, pa tudi druge reči, n. pr. *čarman, rotman; purman, racman; taterman.*

§. 309. II. *Djanja* z ozirom ali brez ozira na način in učinek znanijo:

Samostavniki, ki značijo djanje, so ali same korenike, kakor: bér, kop, lôv, mlat, seč, sev itd. ali pa so izpeljani iz glagolskih osnov z naslednjimi obrazili:

ava, nedoločnikovi osnovi nedovršnih glagolov pritaknjena, kaže na djanja z ozirom na način delavnosti, n. pr. *pisava, ravnava, sklanjava, spreminjava, stopnjava, veléva, veljava, vezava.*

ba prirašča nedovršnim in dovršnim glagolom in znamnjuje:

1) če se pritisne koreniki nedovršnih glagolov, djanje ali stanje, ki se ravno kar vrší ali biva, n. pr. *dražba, služba, sodba, strežba, svatba, tolažba, tožba, vadba, vodba*;

2) če se zveže s koreniko dovršnega glagola, pa pomenja že dovršeno djanje ali stanje n. pr. *naredba, ohramba, pogodba, ponudba, sprememba, vredba.*

ek prirašča glagolski koreniki ali trpnemu deležniku in pomenja:

1) če se glagolovi koreniki pridene, umišljen čin ali dovršeno djanje, n. pr. *dogodek, dohodek, odhodek, napotek, ovirek, poljubek, pridelek, prilepek, pripetek, prisevek, obrodek, učinek;*

2) trpnemu deležniku dodana, pomenja ta končnica učinek kacega djanja, n. pr. *dobitek (dobiček), napitek, osnutek, ostanek, razvitek, začétek, zaprtek, zgubiček.*

ev—va. Ta končnica se vjema po pomenu z obrazilom — ba in znamnjuje po natiki na nedoločnik mesto poslednjega samoglasnika djanje ali opravilo, ki se ravno kar ali delj časa vrší, n. pr. *bratev — bratva, kletev — kletva, kositev — kositva, molitev — molitva, pletev — pletva, sejatev — sejatva, sklanjatev — sklanjatva, trgatev — trgatva, volitev — volitva, vršitev — vršitva, žetev — žetva;* pa tudi razne priprave: *britev, obutev* itd.

ija prirašča glag. lom in imenom in znamnjuje:

1) trpnemu deležniku dodana, učinek kacega djanja, n. pr. *odmrtija, podrtija, prevzetija, razprtija*;

2) samostavnikom na — ar pritaknjena, rokodelstva ali meštrijo z ozirom na delavnost, n. pr. *kolarija, bednarija, zidarija, žitarija.*

3) po natiki na druge samostavnike in priloge razne urade in razna stanja, n. pr. *dačovnija, namestnija, oblastnija, sodnija, škofija; kmetija, hudobija, prekucija.*

je tvori po natiki na trpno-pretekli deležnik nedovršnih glagolov abstraktne samostavnike (glagolnike), n. pr. *darovanje, povzdigovanje, premišljevanje, sedenje, pletenje, učenje — kritje, pitje, vretje.*

ljej glagolovi koreniki dodana, znamnjuje djanje, v hipu dovršeno ali čin brez posebne važnosti, n. pr. *grižljej, mahljej, migljej, občutljej, trenljej, zdihljej; — predtegljej, zategljej.*

nja, prirašča glagolovi koreniki in pomenja djanja z ozirom na dovršek ali umišljene čine, *n.* pr. *blodnja, gostnja, košnja, nošnja, prošnja, skušnja, vožnja.*

§. 310. III. *Shrambe, prostore* in *planišča* znamnjujemo z:

ava, če se pritisne samostavniku ali prilogu, kaže obširna planišča ali prostore, n. pr. *daljava, država, dobrava, goličava, goščava, nižava, planjava, puščava, širjava, višava;* kaže pa tudi na umišljene čine in stanja velike obsežnosti, n. pr. *grenjava, lajšava, smešnjava, težava, zmešnjava, zmotnjava,*

ica prirašča prilogom s končnikom **n** in pomenja razne hrambe in delavnice, n. pr. *ápnica, drvárnica, igrávnica, kolnica, kováčnica, ledenica, mesnica, pisárnica, pivnica, predívnica, spávnica, sušívnica, topívnica, žitnica.*

ik je s končnico — ica enacega pomena, n. pr. *kurnik, plevnik, solnik, tintnik.*

išče Ta končnica prirašča samostavnikom in II. tvornopreteklemu deležniku, pomenja pa:

1) kraj, kje kaj raste, biva ali se kaj godí, n. pr. *ajdišče, bojišče dvorišče, gnojišče, igrališče, kopališče, pokopališče, prebivališče, pribežališče, stanovališče, tekališče;*

2) dele raznih orodij, n. pr. *bičišče, grabljišče, kosišče, platišče, posteljišče, ratišče, ročišče, toporišče.*

Namesto išče govoré kranjski (razun dolenskih) in goriški Slovenci sploh — iše, n. pr. bojiše, dvoriše, gnojiše itd., kar pa ni posneme vredno v pravilni pisavi.)

jak (ák, ik) prirašča samostavnikom in prilogom in znamnjuje hleve, shrambe in druge priprave, n. pr. *bučelnjak, cvetnják, golobnjak, konjak, kravjak, kurnjak (kurnik), ovčjak, pesnják, sadovnják, ulnják, volovjak, zelinjak, žličnjak (žličnik).*

Različna od te končnice je končnica — jek, ktera kaže na živalsko blato ali živaljek, n. pr. *golobjek, kravjek, kurjek, mačjek, mišjek, podganjek, ptičjek.*

je Ta bogata končnica obrazi mnogo besedí s poménom mestne lege, če jo prideneš samostavnikom, zloženim s predlogi, n. pr. *medgorje, nagorje, podgorje, pogorje, predgorje, prigorje, zagorje: medpotje, napotje, podpotje, pripotje, razpotje;* pred*mestje, primestje;* med*morje, primorje;* vz*glavje, vznožje;* nad*stropje, podstrešje, pritličje;* pomenja pa tudi, v kakošnem stanji se kaj nahaja, n. pr. *bezumje, brezglasje, dvoglasje, lepoglasje, malodušje.*

§. 311. IV. *Snoví*, iz kterih, ter *orodja* in *sredstva*, s kterimi se kaj dela, pomenjajo:

ača (ák) kaže sploh na orodja, včasi pa tudi na snoví, n. pr. *borjača, gorjača, igrača, kopača, kozača, perača, robača, tepača, terača, vejača, vrtača.* — *obuvák, vinjak, rezák; pijača, pogača, ugrizača.*

ava znamnjuje snoví in zaloge, n. pr. *dišava, kresava, kurjava, meljava, svečava.*

ec, če se pritakne svojivnim prilogom, pomenja:

1) sploh žgane in druge tekočine in dišave, n. pr. *brinjevec, hruščevec, kafrovec, pelinovec, slivovec, tepkovec;* včasi znamnjuje pa tudi drevesne okleške: *bezeg — bezgovec, gaber — gabrovec, brin — brinovec, jesen — jesenovec*;

2) samostavnikom ali prilogom dodana, kaže na kemijske prvine in snoví, n. pr. *beljakec, grenec, kislec, voglenec, okisanec, vlečec, žležec*; nekaj samostavnikov s tem pomenom pa je izobraženih s končnico — **ic** — **in**, n. pr. *laknjic, ogljic — kislín, ogljín.*

ica. Ta bogata končnica prirašča sosebno prilogom in številnikom in znamnjuje:

1) bolezni, ktere razodeva že sam prilog, n. pr. *gorečica, hudica, kihavica, mrzlica, padavica, pljučnica, srbečica, vročica, zanohtnica, zlatica.*

2) vodé, n. pr. *dežévnica, kapnica, potóčnica, répnica, snéžnica, stúdenčnica, zeljnica, žveplenica*;

3) razne posode, orodja in druge priprave n. pr. *latvica, nogovica, rokovica, perotnica, pletenica, plevnica, polica, ročica, sèvnica, slamnica, spovednica, trlica, vétrnica;*

4) če se številniku pritakne, števila oseb ali rečí, n. pr. *dvojica, trojica, četverica* ali denarje po njih veljavi in številke, n. pr. *desetica, dvajsetica, petica, šestica; létnica, ósmica, sédmica, slóletnica, tisočletnica.*

ina se zrašča s samostavniki in prilogi in pomenja:

1) mesenino ali kože živalske, n. pr. *brávina, glávina, govédina, kozlétina, svinjina; kožúhovina, krávina;*

2) plačila in davke, n. pr. *brodnina, cestnina, desetina, dnina, mostnina (mostovina), pisarina, voznina*;

3) razne jezike, n. pr. *angleščina, češčina, francoščina, grščina, latinščina, nemščina, slovenščina, srbščina*;

4) razne lesovine in druge snoví, n. pr. *búkovina, hrastovína, hruščevina, kotlovina, kislina, lojevina, medenina, srebrnina, voščina (vóščevina), zlatnina.*

5) mnogotere druge reči raznega pomena, n. pr. *novina, starina, prvina*; *dolina, planina, ravnina, višina.*

ilo (a l o, é l o, l o) prirašča sosebno glagolom h koreniki in pomenja sploh o r o d j a ali s r e d s t v a, ktera nam služijo v dosego ali izvršitev kacega djanja ali namena, n. pr. *belilo, črnilo, gladilo, gnojilo, hladilo, krmilo, mazilo, mlatilo, obrazilo, pisilo (pisalo), rezilo, sklonilo, šilo, vetrilo, zelenilo*; — *držalo, kazalo, ogledalo, stajalo, zrcalo* — *delo, omelo, vrtelo, vršelo*; — *maslo, sedlo, teslo.*

ivo znamnjuje vselej s n o v í ali p r i p r a v e za kako delo, n. pr. *belivo, cestivo, črnivo, gnojivo, gradivo, jestivo, mlezivo, mlativo, netivo, pecivo, pisivo, pletivo, pivo, predivo, rezivo, steljivo, streljivo, vezivo.*

oba znani s n o v ali z a p o p a d e k, ki jo imajo v sebi reči in lastnosti, n. pr. *gnjiloba, grenkoba, kísloba, skrnoba, sladkoba, svitloba, trohnoba.*

ulja kaže na orodja, n. pr. *češulja, kopulja, perulja, ropotulja, strgulja.*

§. 312. V. *Kakovost* ali *lastnost, družbo* ali p o s e b e n *stan* z n a m n j u j e j o:

ast, ki se vjema po pomenu s končnico — ost, n. pr. *popolnomast.*

ina, v slovenščini zelo rodovitna končnica, pomenja:

1) svojivnim prilogom dodana, č i g a v a je dežela ali kaka druga reč, n. pr. *banovina, carovina, kneževina, kraljevina, vojvodina*; *domovina, gotovina, trgovina*; *cestovina, mostovina*;

2) drugim prilogom pritaknjena, kak u m i š l j e n stan, n. pr. *daljina, dražina, milina, trdina, veličina, zveščina.*

oba stojí v nekterih besedah namesto — o t a ali o č a, n. pr. *hudoba, grdoba, zvestoba*; sicer pa glej §. 311.

oča enacega pomena kakor — o t a, s ktero končnico se po gostem premenjava, n. pr. *čistoča* — *čistota, samoča* — *samota, sramoča* — *sramota, tesnoča* — *tesnota.*

ost se zrašča le s prilogi in z drugimi priložnimi besedami in pomenja:

1) telesno ali dušno l a s t n o s t ali k a k o v o s t, po kteri se razodeva reč ali oseba, n. pr. *hvaležnost, hitrost, hromost, mladost, modrost, naglost, nemarnost, pobožnost, pohlevnost, prevzetnost, samogoltnost, skopost, učenost, vernost, zvestost*;

2) kako d u š n o s t a n j e, n. pr. *čednost, krepost, milost, radost, žalost.*

ota kaže vselej na kako l a s t n i j o ali svojstvo in je nekaj bolj konkretnega pomena kakor — o s t; rekel bi, da stojí ta končnica po svojem pomenu v sredi med o b a in o s t, s ktero se

le včasi popolnoma vjema, n. pr. *čistota, gluhota, gorkota, kislota, lahkota, mehkota, nagota, sladkota, slepota, suhota, togota, toplota.*

stvo, v stari slovenščini sploh enacega pomena kakor — ost, pomenja:

1) samostavniku pritaknjena, poseben stan ali občestvo n. pr. *cesarstvo, človeštvo, duhovništvo, gospostvo, krščanstvo, ljudstvo, maštvo, meštvo, paganstvo, poljedelstvo, učiteljstvo, vinstvo, vojaštvo*; včasi z vtavljenim — ov, n. pr. *duhovstvo, kraljestvo, sinovstvo.*

2) po natiki te končnice na — ar kak urad ali umetnost, n. pr. *glavarstvo, mornarstvo; vrtnarstvo, zidarstvo*;

3) s prilogom zrasena, lastnost ali stanje, n. pr. *bogastvo, lakomstvo, pijanstvo, pregnanstvo, svojstvo, veličestvo.*

§. 313. VI. *Množino* ati *zborne* obilnosti znanijo:

ád, ki pomenja množico enacih stvarí ali rečí, n. pr. *črvád, gadjád, telád, živád* ali s pritiklino — ina: *črvádina, teládina*; *prhljád, suhljád, zelenjád.*

ava ki kaže na zborne obilnosti, n. pr. *goščava, kurjava* itd. glej §. 311.

ija, samostavniku pritaknjena, kaže na množico živočih stvarí, n. pr. *beračija, dečarija, fantija, kovačija, kozarija, otročija = berači, dečaki, fantje, kovači, kozé, otroci.*

ina pomenja zbiro stvarí ali rečí istega plemena, n. pr. *družina, lezerčina, manjšina, množina, perutnina, večina, živina*; *lesenina, maščevina, mesovina, prtenina, zlatovina, železnina.*

ivo, glej §. 311,

je pomenja skupnost ali množino enacih rečí in se zrašča:

1) s samostavniki n. pr. *bičje, cvetje, drevje, grozdje, kamenje, kolje, ličje, listje, perje, protje, rožje, sadje, snopje, šibje, trsje, veje, zélenje*;

2) ž njih svojivniki in naznanju sploh še večo množino enacih rečí n. pr. *borovje, deževje, dobovje, grmovje, jesenovje, snopovje, vodovje.*

VII. *Manjšavna* obrazila.

§. 314. Manjšavnih besedí ali manjšavek je slovenščina zelò bogata in jih prav po gostem jemlje v rabo, češče kakor se to godí v drugih jezicih. Manjšamo pa v govoru ne samo stvarí, v resnici *majhene* in *drobne*, ampak tudi take, ki so nam *mile, ljube* in za oko *prijetnega lica.* Najnavadniša manjšavna obrazila so:

a) moskih imen:

ec, n. pr. *brat — bratec, golob — golobec, hleb — hlebec, kos — kosec, kot — kotec, kruh — kruhec, sir — sirec, vrt — vrtec, zvon — zvonec.*

ek, n. pr. *člen — členek, nož — nožek, klobuk — klobuček, sin — sinek, stric — striček, vol — volek.*

Nekterim manjšavkam dajemo radi staro klicavnikovo obliko **e**, n. pr. *junec — junče, kozel — kozle, otrok — otroče* ali končnico — **ej**, ki se je prej ko ne iz staroslovenskega klicavnika razvila, n. pr. *ded — dedej, nož — nožej, vol — volej* itd.

ič, n. pr. *črv — črvič, grad — gradič, grozd — grozdič, kralj — kraljič, nož — nožič, snop — snopič, vrh — vršič.*

Nekaj manjšavek je navadnih samo z eno gori imenovanih končnic, nekaj z dvema, nekaj pa z vsemi tremi, n. pr. *grad — gradec, gradek, gradič; kruh — kruhec, kruhek, kruhej.*

b) ženskih imén:

1) ženska imena s samoglasnim končnikom dobivajo sploh:

ica, n. pr. *glava — glavica, hiša — hišica, izba — izbica, kaplja kapljica, megla — meglica, muha — mušica, noga — nožica, ptica — ptičica, roka — rôčica, rosa — rosica, steza — stezica, zvézda — zvézdica.* — Lesem gredó tudi samostavniki na em, ev itd., ki so navadni tudi s samoglasnim končnikom a, n. pr. *cerkev, cerkva — cerkvica; pesem, pesma — pesmica* itd.

ka, n. pr. *mama — mamica, mamica; Mina — Minica, Minka; slama — slamica, slamka; žena — ženica, ženka.*

2) ženska imena na soglasnik manjšamo s končnicama:

ca, n. pr. *brv — brvca, postelj — posteljca, stvar — stvarca, vas — vasca, žival — živalca*; če bi se pa preveč sikavcev, šumevcev ali drugih nelepoglasnih soglasnikov vkup namerilo, deni raji samoglasnik **i** pred končnico, n. pr. *kost — koščica, luč — lučica, pest — peščica*;

ka, n. pr. *bil — bilka, cev — cevka, gos — goska, jel — jelka, miš — miška, nit — nitka, piščal — piščalka.*

c) srednjih imen. Srednje samostavnike manjšamo sploh na:

ce, n. pr. *brdo — brdce, krilo — krilce, meso — mesce, vino — vince; drevo — drevce, drevesce; kolo — kolesce, kolče; pero — pérce, peresce*; zavoljo lepoglasja se vrine včasi **i** pred končnico, ali **e** pred končnikom vstavi, n. pr. *mesto — mestice, gnjezdo gnjezdice; jedro — jedrice* ali *jederce; vedro — vedrice* ali *vederce; steblo — steblice* ali *stebelce.*

iče, ktero končnico privzemajo skupna imena na je, n. pr. *grozdje grozdjiče, perje — perjiče, snopje — snopjiče.*

d) Množinski samostavniki (pluralia) se pomanjšujejo pravilno v množini, n. pr *hlače — hlačice, vile — vilice; usta — ustica, vrata — vratica.*

Ženskim samostavnikom s soglasnim končnikom prideni **e** mesto **i**, n. pr. *gosli — goslice, jasli — jaslice, svisli — svislice.*

§. 315. V otroškem, milovavnem in prilizovavnem govoru Slovenec dostikrat ni zadovoljen z enim samim pomanjšanjem; zatorej skuša manjšavkam še milše in prijazniše lice dati, to je, da jih v drugo pomanjša, ako lepoglasje ne brani. V ta namen se pritisne:

a) **ek** za moški spol, n, pr. *hlebec — hlebček, kosec — košček, sinek — sinček, kraljič — kraljiček, nožič — nožiček, volič voliček;*

b) **ica** za ženski spol, n. pr. *cerkvica — cerkvičica; glávica — glavíčica; mamka — mamkica, mamčica; jelka — jelkica, jelčica; stvarca — stvarčica; živalca — živalčica.*

c) **ice** za srednji spol, n. pr. *gnjezdice — gnjezdičice; jajce — jajčice, solnce — solnčice, srce —srčice, vince — vinčice.*

VIII. *Vekšavna* obrazila.

§. 316. Hoče li Slovenec imenovati kako posebno veliko, okorno ali ostudno in zaničljivo osebo ali reč, vzame jej večkrat prvotno glajšo in prijetnišo obliko ter jo poveliča na pomenu po vnanji natiki vekšavnih zlogov, s kterimi je večidel združen tudi grajaven in grdiven pomen. V ta namen nam služijo razun gori (§. 308) imenovanih vekšavnih končnic: áč, ák, an, aš, ež, in — ača, ákinja, ana, še naslednja obrazila, skoz in skoz z grdivnim pomenom:

a) za moški spol: ávs, ávt, iha, ina, ón, ót, uh, ún, n. pr. *kmetavs, brnjavs, zmikavt, glavina, pavliha, hlačón, galjot, lenúh, potepúh, požerúh, smrdúh, grdún, capún.*

b) za ženski spol; avslja, avtlja, iha, uga, ulja, ura, uta, uža, n. pr. *kmetavslja, zmikavtlja, deklusina, vlačuga, bahulja, potepulja, babura.*

IX. Obraževanje *ptujih* lastnih imen.

§. 317. Lastnim imenom novejih evropskih jezikov, ki nimajo korena v starodavni grščini in latinščini ali pa v slovenščini, puščamo veči del njih lastno obliko tudi v slovenski pisavi; druga pa je z lastnimi imeni grškimi in latinskimi in pa s tistimi ptujkami sedanjih narodov, ki so si jih prvotno iz starih klasičnih jezikov ali pa iz slovenščine zajeli in s časom po svoje prikrojili; tem le dajmo brez skrbi domače lice, ker se grščina in latinščina po svojem liku veliko bolj vjema z našo domačo besedo kot nemščina ali kteri koli drugi zdanjih evropskih jezikov; tako n. pr. sezimo pri besedah „*München*,

Po, *Trient*“ k prvotni latinski, pri besedah „*Leipzig*, *Lübek*, *Rügen*“ itd. k slovanski obliki in recimo: *Monakovo*, *Pad*, *Trident* — *Lipsko*, *Lubek*, *Rujana* itd. — Nekaj nemških imen pa je že poslovenjenih v splošno rabo prišlo; tu je pač najbolj prav, da jih v tej obliki še dalje rabimo, zlasti ker se nemška oblika le težko prilega slovenskemu govoru, n. pr. *Frankfurt* — *Frankobrod*, *Longobardi* — *Dolgobradci*, *Marburg* — *Maribor*, *Salzburg* — *Solnigrad*. Predaleč v tej zadevi segati pa tudi ne kaže prav; lastnih imen nikari toliko pačiti, da bi se skorej ne dala spoznati.

§. 318. Da se grška in latinska lastna imena do dobra obležejo domači pisavi, treba jim bo včasi že v sredi nekaj ptujih glasov na domače preravnati, n. pr. *Aetna* = *Etna*, *Augustus* = *Avgust*, *Nacaret* = *Nazaret*: sosebno pa gre paziti na končnice, da jih prav slovenski preoblečeš. V tej zadevi drži se sledečih pravil:

1) Grška in latinska moška imena na soglasnik sklanjaj po moškem, ženske na *η* in *a* sploh po ženskem sklanjalu, če ni pod 2, 3 drugači določeno, n. pr. *Caesar* = *Cesar*, *Penelope* = *Penelopa*, *Aurora* = *Avrora*.

2) Z imeni oseb in krajev na: as, es, is, on, os ali us obrni takole:

a) če imajo soglasnik pred končnico, odpahni jim končnico brez vsake pritikline, n. pr. *Adranon* = *Adran*, *Amphipolis* = *Amfipol*, *Demosthenes* = *Demosten*, *Orestes* = *Orest*, *Probus* = *Prob*.

Da se preveč trdih soglasnikov na koncu vkup ne nameri, deni med nje samoglasnik **e**, n. pr. *Alexandros* = *Aleksander*, *Patroklos* = *Patrokel*; *Cipros* = *Ciper*, *Patmos* = *Patem*. — *Markus* imá *Marka* — *Marko*; *Tales* in *Minos* pa ohranita prvotno obliko.

Besede na — as ali — ias rade samo **s** odvržejo, n. pr. *Barnabas* = *Barnaba*, *Jeremias* = *Jeremija*, *Lukas* = *Luka*, *Mathias* = *Matija*, *Tobias* = *Tobija*. *Thomas* imá *Tomaž*.

b) če je **a** ali **e** spredej, spreobrni končnico v **j**, za samoglasnikom **i** jo pa odpahni, n. pr. *Andreas* = *Andrej*, *Aeneas* = *Enéj*, *Achilleos* = *Ahilej*, *Menelaos* = *Menelaj*, *Timotheus* = *Timotej*; *Aloisius* = *Alojzi*; zavoljo zeví se vrine po ostalih sklonih *j*: *Alojzija*, *Alojziju*, *Livius* — *Livi* (*Livija*, *Liviju*) itd.

Imena: *Ambrosius*, *Alexius*, *Antonius*, *Blasius*, *Matthäus* se glasé v slovenščini: *Ambrož*, *Aleš*, *Anton*, *Blaž*, *Matevž*.

3) Imenom, ki v rodivniku zlog os ali is privzemajo, daje se slovenska oblika s tém, da se rodivniku ptujega imena ta končnica odbije, za ženski spol pa še *a* pritakne, n. pr. *Ajas* (*Ajantos*) = *Ajant*, *Cicero* (*Ciceronis*) = *Ciceron*, *Drakon* (*Drakontos*) = *Drakont*, *Xenophon* (*tis*) = *Ksenofont*, *Hellas* (— *ados*) = *Helada*, *Ceres* (*Cereris*) = *Cerera*, *Pallas* = *Palada*, *Venus* — *Venera*.

4) Imena krajev s koncem — um spremenijo ta zlog v — ja, n. pr. *Latium = Lacija, Regium = Regija.*

5) Množniki (množni samostavniki) latinski s koncem *ae* in *i*, enako grški s koncem αι in οι rabijo se sopet v množini s koncem *e* in *i*, n. pr. *Athenae = Atene, Delfoi = Delfi.*

B. Izpeljava prilogov.

§. 319. V prilogih je slovenščina samorašča kakor v samostavnikih ali pa jih obrazi po pritiklinah ali obrazilih od drugih besednih plemén. Obrazila so mnogovrstna po obliki in po pomenu in se natikajo poleg glasoslovnih postav sosebno imenskim, pa tudi glagolskim in prislovnim osnovam ali korenikam, da jim služijo kot znanila raznih lastnosti in razmér. Da se pomén prilogovih obrazil lože zapomni, preglejmo jih tu v sledečih razredkih:

§. 320 — I. Svojivna obrazila:

in (ina, ino). Glavni pomén te končnice je last ali čigavost kake posamezne izvestne (določene) ženske osebe. Ker se med živimi bitji sosebno osebam, redkeje drugim stvarém, nekaj prilastuje ali prisvojuje, zató obrazimo svojivne priloge na — in, ina, ino praviloma le od ženskih imen, n. pr. *Ana — Anin (Anina, Anino); dékla — déklin, gostja — gostjin, nevesta — nevestin, Neža — Nežin, Olga — Olgin, Palada — Paladin, sestra — sestrin, teta — tetin, udova — udovin, Venera — Venerin, žena — ženin.* — Besede: gospâ, hči, mati, grófinja in knezinja imajo priloge: gospéjn, hčerin ali hčerinj, máterin, matern ali materínj, grofinj ali grofénj in knezinj.

Osnovni končnik **c** prehaja pred obrazilom vselej v **č**, n. pr. *cesarica — cesaričin, kraljica — kraljičin, predica — predičin.*

Sem-le spadajo tudi moški samostavniki na — **a**, ki jih sem ter tje še dan danes po ženskem sklanjalu pregibljemo, ter imajo razun oblik: *očetov, starešinov, vodjev, vojvodov* itd. še po gostem: *očin* ali *očínj, starešinin, vojvodin* itd. — Včasi prirašča ta končnica, sosebno zavoljo lepoglasja:

a) drevesnim in travinim imenom, posebno tistim, ki se končavajo na — ica, n. pr. *breskva — bréskvin cvet; trava — travino seme; jagódica — jagodičin sók; marelica — mareličino sadje.*

b) in še nekim vidnim ali umskim rečém, n. pr. *izba — izbina* ali *izbénja vrata, veža — vežine* ali *veženje duri, britva — britvina ostrica, grablje — grabljini zobjé, natora — natorina moč.*

ji (ja, je). Ta končnica priraščа sosebno živalskim imenom redkoma osebam, in pomenja splošno last ali svojstvo vsega razpola ali plemena, ne pa kake posamezne osebe, kakor in, n. pr. *gad — gadja zalega, govedo — goveje meso, koza — kozja brada, krava — kravje mleko, kura — kurja smrt, ovca ovčji sir, pes — pesja noga, riba — ribje okó, volk — volčji zob.*

Končnica — ji služi tudi nekterim osebam, n. pr. *Bog — božji, človek —človečji (človeški), knez — knežji, dete — detečji* ali *detinji, Slovén — slovenji (slovenski); — baba — babji, vrag — vražji.*

Namesto končnice ji rabi nekterim živalskim imenom raje — ov z enacim pomenom, n. pr. bik — bikova moč, jazbec — jazbečeva mast; krt — krtova dežela; medved — medvedov brlog, medvedji dol; oven — ovnov rog; slon — slonova kost, ali — ski, n. pr. svinja — svinjsko mesó, konj — konjska griva.

ov (ova, ovo), za ozkimi soglasniki ev (eva, evo). Ta rodovitna končnica nam rabi sosebno pri izpeljavi svojivnih prilogov od izvéstnih (določenih) moških oseb in se vjema v pomenu z obrazilom: in, ina, ino, n. pr. *brat — bratov (bratova, bratovo); Ciceron — Ciceronov, fant — fantov, Ivan — Ivanov, knez — knezov, Potočnik — Potočnikov, Temistokel — Temistoklov, sosed — sosedov, sin — sinov* ali *sinovlji, vojščák — vojščakov, vojvoda — vojvodov, Žid — Židov*; — *cesar — cesarjev, kralj kraljev, pastir—pastirjev, prijatelj — prijateljev, učitelj — učiteljev, vodja — vodjev.*

Osnovni končnik **c** prehaja navadno v **č**, n. pr. *pevec — pevčev, strelec — strelčev, stric — stričev.* Če pa že kak šumevec v besedi stoji, ohrani se raji **c**, n. or. učenec — raji učencev ali učencov mesto učenčev. — Dodeva se pa ta končnica tudi:

a) imenom dreves, grmov, trav in drugih rastlin brez ozíra na samostavnikov spol, n. pr. *ajda — ajdov kruh, bukva — bukov les, črešnja — črešnjeva vejica, hruška — hruškov pecelj, korenje — korenjevo seme, leska — leskov grm, lipa — lipov cvét, luk — lukov duh, mak — makovo zrno, smreka — smrekov storž, želod — želodova skledica.*

b) nekterim umskim ali drugim rečém, posebno tistim, ki nam služijo kakor žive osebe, n. pr. *Glasnik — Glasnikova pisava, Naprej — Naprejev vrednik, Tovarš — Tovaršev list; velevnik — velevnikovo obrazilo, rodivnik — rodivnikovo sklonilo, zaimek — zaimkov pomén, vezník — veznikova raba*; pravimo pa tudi: *jarmova kamba, kolovratovo vreteno, kruhova skorja, ključeva brada, mečeva nožnica itd.*

ski (ska, sko). Ta končnica prirašča brez ozira na spol imenom narodov, stanov, krajev in časa in tvori tako imenovane splošne svojivne priloge, kteri kažejo, kar je lastno več osebam in stvarém skup ali vsem ljudém kacega naroda ali stanú, ali pa celemu kraju, vsemu času, n. pr. *cesar —cesarski* (*cesarska, cesarsko*); *dvor — dvorski, jesén — jesenski, ljud — ljudski, morje — morski, obrtnija — obrtnijski, pastir pastirski, planina — planinski, Sava — savski, Slovan — slovanski, zima — zimski*; sicer pa pomni si:

a) enozložnice, zavoljo lepoglasja včasi tudi dvozložnice, privzemajo pred obrazilom rade prirastek ov — ev, n. pr. *brat — bratovski, fant — fantovski, kralj — kraljevski, kmet — kmetovski* (*kmetiški, kmečki*), *Rus — rusovski* (*ruski*), *Žid — židovski, mojster — mojstrovski, osel — oslovski. Tat* imá *tatinski, dete — detinski.*

b) gibljivi polglasnik **e** se ohrani, ko bi preveč soglasnikov zapored sledilo, n. pr. *Ciper — ciperski, Oger — ogerski, mojster — mojsterski* (*mojstrovski*), *Zader — zaderski.*

c) pred obrazilom ski prehajajo osnovni goltniki, šumevci in zobnik **t** s **š** vred v **š**, n. pr. *deklič — dekliški* (m. *dekličski*); *kovač — kovaški* (m. *kovačski*); *Prag — praški* (m. *pragski*); *Čeh — češki* ali *českí* (m. *čehski*); *Lah — laški* (m. *lahski*); *človek — človeški* (m. *človekski*); *Amerika — ameriški* (m. *amerikski*); *mesto — meški* (m. *mestski*); *Hrovat — hrovaški* (m. *hrvatski*); *Lože — loški* (m. *ložski*), *Anglež — angleški* (m. *angležski*); *mož — moški* (m. *možski*).

Ta spreminjava je lastna tudi sikavcem: **c**, **s**, **z**, n. pr. *Celovec — celovški* (m. *celovcski*), *deklica — dekliški* (m. *deklicski*, *Kras — kraški* (m. *krasski*); *nebesa — nebeški* (m. *nebesski*); *Pariz — pariški* (m. *parizski*); *vitez — viteški, Gradec* imá *grajski.* — Večkrat se pa primeri, da **c** odleti, n. pr. *Dolenec — dolenski, gorenec — gorenski, notranjec — notranjski, pevec — pevski, rokodelec — rokodelski*; — **s** se vtopí, n. pr. *Rus — ruski* (m. *russki*); — **z** pa se umakne močnejemu **s**, n. pr. *Francoz — francoski* (m. *francozski*), *Silez — sileski* (m. *silezski*).

Zobnik **d** včasi odpade, včasi ne; navadno se pa v sorodni **j** prelije, n. pr. *gospod — gosposki*; *Rhod — rhodski*; — *Bled — blejski, grad — grajski*; *Carigrad — carigrajski.*

d) Imenom vasí in trgov na staroslovensko končnico — ane se ta končnica vselej ovrže, n. pr. *Svéčane — sveški, Podgorjane — podgorski, Poličane — poliški.*

e) Kedar ravnamo priloge imenom ali prebivavcem tistih mest, trgov ali vasí, ki imajo prilog in samostavnik v sebi, povzamemo obé besedi v prilog, n. pr. *Černa gora — črno-*

gorski, Beli grad — belograjski, Novo mesto — novomeški, Slovenji gradec — slovenjegraški, Mala slevica — maloslevski, Sveti križ — svetokriški itd. — ali pa, če bi bile sostave predolge, izobrazimo si prilog samo od tiste, ki je bolj značajna mimo druge, n. pr. *Dvorska vas — dvorski, Krvave peči — krvavski, Velike lašče — laški.*

f) Po teh postavah ravnamo tudi priloge ptujih imen, če imajo v ptujščini ravno tiste končnice ko v slovenščini, n. pr. *Azija — azijski, Antiohija — antiohijski, Nola — nolski, Grk grški, Korcira — korcirski, Troja — trojski, Delfi — delfski (delfiški)* itd; — če pa imajo ptujke še svoje prvotne končnice, treba jih je še prej samostavnike po domače preravnati (§. 318) ter jim potem še le dati prilogovo obliko n. pr. *Aegeus — Egej — egejski; Elisium — eliséj — elisejski; Alkaeus — Alkej — alkejski; Narbo — Narbona — narbonski; Salamis — Salamina — salaminski; Hellas — Helada — heladski; Athenae — Atene — atenski.*

Le nekaj ptujkam obrazimo svojivne priloge raji po ptujščini, n. pr. *Gotha — gotajski, Jena — jenajski* (m. *gotski, jenski*); tako pravimo Slovenci tudi: *evropejski* mesto pravilnega *evropski* iz: *Evropa* itd.

§. 321. Lastivna ali kakovostna obrazila.

ast (a s t a, a s t o), enaka nemškim sostavljenicam s prilogom = f ö r m i g, prirašča moškim, ženskim in srednjim samostavnikom, redkeje prilogom, ter pomenja, čemu je kaj p o d o b n o, n. pr. *budalo — budalast, črta — črtast, dim — dimast, grba — grbast, jajce — jajčast, kamen — kamnast, klin — klinast, lisa — lisast, pero — pernast, srp — srpast, žolt — žoltast.* — Včasi stoji — a s t mesto — a v, n. pr. *cunjast = cunjav, pegast = pegav, žilast — žilav, žlezast — žlezav.*

av (a v a, a v o), če se pritisne osnovi samostavnega imena, opetuje samostavnikov pomén in kaže v n a n j e s v o j s t v o, ki se nad kom ali čem vidi, n. pr. *c u n j a — c u n j a v, d l a k a — d l a k a v, g r b a — g r b a v, g r č a — g r č a v, g u b a — g u b a v, k r a s t a — k r a s t a v, k r v — k r v a v, l u s k a — l u s k a v, r a s t — r a š č a v, s n e t — s n e t j a v, s k r n j a — s k r n j a v, v r a p a — v r a p a v.*

en (-n a, n o, polglasni *e* moškega spola se odpahne). Ta rodovitna končnica, osnovi neživečih ali brezživotnih imen pritaknjena, izrazuje sploh samostavnikov pomén v prilogovi obliki in pomenja, k a k o š n o ali o d č e s a je kaj. Tacih prilogov imá slovenščina veliko silo od vseh treh spolov:

a) od m o š k e g a, n. pr. *dolg — dolžen, dolžna (dolžno), glad — gladen, gnoj — gnojen, greh — grešen, konop — konopen, kras*

—*krasen, prah — prašen, praznik — prazničen, smeh — smešen, sok — sočen, strah — strašen.*

b) od ženskega, n. pr. *hvala — hvalen, hudoba — hudoben, mlaka — mlačen, moč — močen, pokora — pokoren, rosa — rosen, snaga — snažen, sprava — spraven, sreča — srečen, véra — véren, voda — voden.*

c) od srednjega, n. pr. *blato — blaten, čudo — čuden, mleko — mlečen, kresilo — kresilen, železo — železen.*

Nekaj jih je navadnih samo z določno obliko, n. pr. *božični, grobni, nočni, poljni, zimni* in še več drugih, posebno tacih, ki znamenujejo čas.

Po odpahnjenem polglasniku se snideta včasi dva **n**, n. pr. *ime — imenen, imenna, imenno; koren — korenen, korenna, korenno; spona — sponen, sponna, sponno*; ker se pa izreka dveh zapored stoječih enacih soglasnikov ustom nekaj upira, govoré in pišejo nekteri rajše: *imenski, korenski, sponski* (a, o), kar tudi ni napečno.

iv (iva, ivo), samostavniku dodano, pomenja kako vnanje svojstvo kakor — av ali kako duševno lastnost, n. pr. *črv — črvív, laž — laživ, ljubezen — ljubezniv, milost — milostív, plesen — plesniv, pleša — plešív, prah — prašív, smet — smetiv, snet — snetív, uš — ušív.*

Zavoljo lepoglasja privzame mnogo prilogov **lj**, redkeje **nj**, pred obrazilom, n. pr. *laž — lažnjív, mar — marljív, milost — milostljív, trpež — potrpežljív, šala — šaljív, škoda — škodljív, zavid — zavidljív.*

nji (nja, nje) tvori priloge sosebno od prislovov in predlogov, redkeje od drugih besednih plemén, in kaže sploh na razmeri kraja, časa ali načina, n. pr. *danes — današnji, davi — davišnji, dol — dolnji, gori — gornji, jutro — jutranji, jutrošnji; letas — letošnji, nekdaj — nekdanji, notre — notranji, notrenji; pred — prednji; sedaj, zdaj — sedanji, zdanji; sinoči — sinočnji, sred — srednji, tedaj — tedanji, vne — vnanji, vnenji; vsakdaj — vsakdanji, zad — zadnji.*

§. 322. III. Množivna in snovna obrazila.

at (ata, ato), osnovi samostavnikovi pritaknjeno, kaže na imetje ali na obilico tega, kar se prilaga imenu, n. pr. *brada — bradat, glava — glavat, gora — gorat, kamen — kamnat, kamenat; kosem — kosmat, krilo — krilat, las — lasat, mož — možat, noga — nogat, pleča — plečat, plošča — ploščat, rog — rogat, uho — uhat.*

Nekteri privzamejo **n** med osnovo in obrazilo, da se še lepše glasé, n. pr. *kri, krv — krvnat, ljud — ljudnat, meso — mesnat, moka — močnat, pero — pernat, skala — skalnat.*

én (ena, eno), samostavniku dodano, razodeva snov, iz ktere je kaj, n. pr. *apno — apnén, glinja — glinjén, jeklo — jeklén, kamen — kamnén, kost — koščén, lan — lanén, led — ledén, les — lesén, med — medén, ogenj — ognjén, platno — platnén, prst — prstén, proso — prosén, steklo — steklén, sukno — suknén, volna — volnén. — Srebro* imá *srebrn.*

ít (ita, ito) je enacega pomena kakor — at; v rabi mu dodevamo Slovenci večidel končnico en, n. pr. *ime — imenít* ali *imeniten (tno, a); kamen — kamenít* ali *kameniten; pleme — plemenít* ali *plemeniten; oko, oči — očít* ali *očiten; srd — srdit* ali *srditen* in z vstavljenim vekšavnim — ov: *brdo — brdovit ali brdoviten, glas — glasovít* ali *glasoviten, groza — grozovít* ali *grozoviten, skala — skalovít* ali *skaloviten, strah — strahovít* ali *strahoviten, val — valovit* ali *valoviten.*

§. 323. IV. Djanje ali stanje znanivna obrazila.

av (ava, avo), glagolski osnovi dodano, pomenja nagnjenje h kacemu djanju, n. pr. *bahati se — bahav* (t. j. ki se rad bahá); *gizdati se — gizdav, igrati — igrav, kujati se — kujav, lišpati se — lišpav, opotékati se — opotekav, plesati — plesav, smejati se — smejav, vekati — vekav, vjedati — vjedav.* — Včasi jim priraste končnica — en, n. pr. *delav — delaven; bahav — bahaven* itd.

en (-na, no). Ta končnica se pritika glagolu na nedoločnikovo osnovo, ali na koren ali pa na deležnike, torej je različna po pomenu:

a) nedoločnikovi osnovi nedovršnih glagolov pritaknjena (zev se zapre s črko **v**), je vselej djavnega pomena, n. pr. *daja — dajaven (dajavna, dajavno), kaza — kazaven, obeta — obetaven, ponavlja — ponavljaven, prehaja — prehajaven; trpé trpéven, velé — veléven; hladi — hladiven, meči — mečiven, svoji — svojiven.*

Ker znamnjujejo ti prilogi djanje ali stanje, ki se ravno vrši ali biva, izpeljujemo jih prav za prav le iz nedovršnikov; torej so napečni: določiven, dovršiven, prisvojiven in vsi drugi, ki so iz dovršnikov izpeljani.

b) trpnemu deležniku na — **t** pritisnjena, daje prilogom trpni pomen kakor — ljív, n. pr. *pit — piten, razdrt — razdrten, nerazdrten.*

c) tvornega ali trpnega pomena so prilogi, če se pritakne končnica glagolski koreniki, in sicer večidel:

α) tvornega, če jo prideneš dovršnim glagolom, n. pr. *dovrš — dovršen, obseg — obsežen, postreg — postrežen, poduč — podučen, sned — snéden (snéden človek)* itd.

β) trpnega, če jo prideneš nedovršnikom, n. pr. *jed — jéden, grez — grezen, kov — koven, seč — sečen, uč — účen.*

iv (iva, ivo) enacega pomena z obrazilom — av, n. pr. *nagajati — nagajív, snesti — snedív, plašiti — plašív*; večidel privzamejo lj n. pr. *bosti — bodljív, dremati — dremljív, krasti — kradljív, postreči — postrežljiv, prepirati se — prepirljív, sumiti — sumljív, zabavljati — zabavljív, zapravljati — zapravljív.*

ljív (ljiva, ljivo) prirašča glagolski koreniki in pomenja, da se more kaj zgoditi; torej je vselej trpnega pomena in enaka nemškemu: fähig, — bar, n. pr. *doseči — dosegljiv, dovršiti — dovršljív, minuti — minljív, omečiti — omečljív, premagati — premagljív, slišati — slišljív, stružiti — strugljív, topiti — topljív, viditi — vidljív, vzdigniti — vzdigljív, zadrgniti — zadrgljív.*

Čehom rabi v tem priméru končnica — eln, n. pr. viditeln, slišiteln, kovateln.

§. 324. V. Manjšavna in vekšavna obrazila.

1) Manjšavne končnice so:

ecen, ehen (hna, o), n. pr. *mal — malehen, bolen — bolehen; droben — drobecen.*

íčen, iček (čna, o), n. pr. *star — staričen, mrtev — mrtvičen;*

kast (a, o), n. pr. *bel — belkast, rumen — rumenkast, rudeč — rudečkast, siv — sivkast, strm — strmkast.*

kljat (a, o) prilog še bolj na pomenu pomanjša, n. pr. *bel — belkljat, črn — črnkljat, sinj — sinjkljat, siv — sivkljat, rumen — rumekljat.*

ken, činek, čken, n, pr. *mal, majhen, maličken, majčken* itd.

2) Vekšaven pomén imajo:

ov (ev), kteri zlog se na ravnost pred obrazilo dene, če hočemo povedati večo obilnost ali silo kake lastnosti, n. pr. *dežen — deževen, gladen — gladoven, prašen — prahoven, voden — vodoven; pečnat — pečevnat, skalnat — skalovnat; plodovit, skalovit, valovit* itd.

inski (a, o), n. pr. *grozovinski, hudobinski, salaminski, strelenski.*

C. Izpeljava števnikov.

§. 325. Pri izpeljavi števnikov nam rabijo obrazila:

at (ata, ato), n. pr. *dvojen — dvojnat, trojen — trojnat, četvéren — četvernat, petéren — peternat* itd.

en (na, no): *dvoj — dvojen (dvojna, dvojno), obój — obojen, troji — trojen; četvér — četvéren, petér — peteren* itd.

ér (era, ero), n. pr. *četiri — četvér, četvér; pet — petér, šest — šestér, sedem — sedmér, sto — stotér, tisoč — tisočér, koliko — kolikér, toliko — tolikér.*

in (ina, ino), *eden, edín.*

ój, (oja, oje), n. pr. *dva — dvój, oba — obój, tri — trój*; po nekterih krajih mu pritisnejo še — en in govoré tudi: *štirojen, petojen, šestojen* itd.

D. Izpeljava zaimkov.

§. 326. Zaimke obrazimo od drugih zaimnih korenik z naslednjimi končnicami:

ák (aka, ako), n, pr. *in — inák, ki — kak, ov — ovák, t — tak, ves — vsak; drug — drugák.*

in (ina, ino), n. pr. *naju — najin, vaju — vajin; nje — njen, njezin.*

lik (lika, liko), n. pr. *k — kolik, t — tolik.*

oj (oja, oje), n. pr. *me — moj, te — tvoj, se — svoj.*

ov (ova, ovo), n. pr. *njega — njegov, njih — njihov, kak — kakov, tak — takov, inak — inakov.*

r, n. pr. *kdo — kdor, kaj — kar, kak — kakoršen* itd.

šen (šna, šno), n. pr. *kak, kakov — kákošen, kakšen; tak, takov — takošen, takšen; kolik — kolikošen, kolikšen; tolik — tolikošen, tolikšen.*

E. Izpeljava glagolov.

§. 327. Po svojem izvirku so glagoli prvotni ali izpeljani (neprvotni). Izpeljani glagoli so glagolni ali imenski; glagolnike zajemamo iz prvotnih ali imenskih glagolov, imenske pa izpeljujemo na ravnost od samostavnikov in prilogov, redkeje od števnikov, zaimkov in členkov. Pri izpeljavi nam rabijo medmetki: **a, e, i, ni** ali **ova** (eva), ki vežejo osebila in naklonila s koreniko, in sicer:

1) **a,** n. pr. *delo — delati, igra — igrati, kinč — kinčati, klic — klicati, zid — zidati, zob — zobati; lep, lepši — lepšati; majhen, manjši — manjšati; velik, vekši — vekšati.*

2) **é,** n. pr. *bled — bledéti, bol — boléti, bogat — bogatéti, rumen — rumenéti, slab — slabeti, um — uméti, željen — želéti, živ — živéti.*

3) **i,** n. pr. *bléd — bleditі, brus — brusiti, čast — častiti, del — deliti, grad — graditi, kosa — kositi, ljub — ljubiti, lom — lomiti; mehek, meči — mečiti: rod — roditi, slab — slabiti, svoj — svojiti, strah — strašiti, vlak — vlačiti.*

4) **ni,** n. pr. *brskati — brsniti, praskati — prasniti, kapati — kaniti, tiskati — tísniti, vedel — veniti.*

5) **ova** (eva) n. pr. *gospod — gospodovati, kralj — kraljevati, kup — kupovati, plačati — plačevati, (pre)mísliti — (pre)mišljevati, prazen — praznovati, (vz)digati — (vz)digovati, (o)znaniti — (o)znanjevati.*

Manjšavni in vekšavni glagoli.

§. 328. Kakor pri izpeljavi samostavnikov in prilogov rabi nam tudi pri obraževanji glagolov nekaj obrazil, ktera djanje manjše ali veče delajo.

1) Manjšavne honočnice so:

kati, n. pr. *čičati — čičkati, čiv — čivkati, gledati — gledkati, skrivaj gledati — krivkati, spati — spančkati, stopati — stopkati, voziti — vozkati, zibati — zibkati.*

ljáti, n. pr. *čehati — čehljáti, drgati — drgljáti, jecati — jecljati, mahati — mahljáti, pihati — pihljáti, rezati — rezljati, skakati — skakljáti, šumeti — šumljáti, zibati — zibljáti, žvižgati — žvižgljati.*

2) Vekšavne končnice so:

astiti, n. pr. *drgati — drgastiti, lomiti — lomastiti, mikati — mikastiti.*

íhati, n. pr. *sopsti — sopíhati; udariti, udriti — udrihati, viti — vihati, ziti, zévati — zehati.*

Glagolska premika ali stopnjava.

§. 329. Slovenski glagol ne znani djanja samo z ozirom na čas ali dobo, v kteri se godí, ampak tudi z ozirom na njegov trpež. Da je pa glagolu že samemu ob sebi mogoče zaznamnjevati vse te razmeri djanja ali stanja, zató mu je lastna stopnjava ali premika iz nižih vrst v više, vsled ktere glagoli po notranji glasovni vikšavi in vnanji spreminjavi večidel za eden ali za dva zloga zrastejo in tako dalji trpež že po svoji tehtniši obliki očitno navestujejo. Tej menjavi, glagolska stopnjava imenovani, so podvrženi malo da ne vsi glagoli prvih petih vrst, kako in v ktere više vrste pa se glagoli iz nižih pomikajo, to se ne dá na drobno v pravila povzeti. Le toliko bodi tu omenjeno, da so stopnjavi najbolj glagoli prvotni podvrženi in da se pomikajo glagoli I. vrste najrajše v IV. ali V., iz II. v V., iz III. v IV., iz IV. in V. pa v VI., n. pr.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
nesti	—	—	nositi	nášati — nošévati	naševáti
sesti	(sednem)	sedéti	saditi	sédati — sedévati	sedovati
tresti	—	—	trositi	trešati — trešévati	tresovati
vesti	—	—	voditi	vájati — vodévati	—
vezti	—	—	voziti	vážati — vozévati	važevati
žiti	—	živeti	živiti	življati	življevati

§. 330. Pomni si o glagolski stopnjavi še tole:

I. vrsta. 1. Glagoli, ki prestopijo iz I. vrste v IV. premenijo ozke samoglasnike v široke in tehtniše, n. pr.

Gnati — goniti, grebsti — grabiti, lezti — laziti, mreti — moriti, nesti — nositi, piti — pojiti, vesti — voditi, vezti — voziti, vleči — vlačiti, vreti — variti i. t. d.

2) O prenosu v V. vrsto si je treba pomniti:

a) Glagoli prvih štirih razredov povikšajo korenne samoglasnike **e** v **é** ali **a** in **o** v **a**, n. pr. *bod — (z)badati, cvet — (pre)cvétati, greb — ogrébati, leg — légati, mog — mágati, nes — (od)nášati, pad — pádati, plet — (o)plétati, pek — (pri)pékati, rek — rékati, seg — ségati* itd.

b) Glagoli, kterim koren na **m** ali **n** izhaja, privzamejo **i** ali **é**, n. pr. *im (ob)jémati, zm — (o)žémati; tm — (o)témati, otímati, otévati; čn — (po)čénjati, — činjati; kln — (pre)klínjati.*

c) Glagoli z osnovo na **l** ali **r** dobivajo **í**, n. pr. *sl — (po)šíljati, stl — (po)stiljati, mr — (u)mírati, pr — (raz)pirati, žr — požirati.*

d) Glagoli na samostavnik zataknejo zév z **v** ali **j**, n. pr. *bi — (po)bíjati, bu — (o)buvati, gre — (o)grévati, li — (ob)lívati, pe — (pre)pévati, sta — (v)stajati, ši — šivati, vi — (pre)vijati, ži — (v)živati.*

II. vrsta. Glagoli II. vrste se pomikajo najrajše v V. vrsto, prvotni polglasnik **ě** (zdaj po gostem a) v **i** spreminjaje; izpadli glasovi: *b, p, v* in *k* se sopet prikažejo: n. pr. *brsniti — brskati, geniti — gibati, kaniti — kapati, mekniti (makniti) — mikati, ogniti se — ogibati se, stisniti — stiskati, vtekniti (vtakniti) — vtikati.*

III. vrsta. Iz III. vrste se premikajo glagoli v IV. in postanejo prehajavni; včasi nastopi tudi povzdiga na glasu, n. pr. *beleti — béliti, bledeti — blediti, bogateti — bogatiti, črneti — črniti, sedeti — saditi, smrdéti — smraditi, slabeti — slabíti, uméti — úmiti, zdraveti — zdraviti, zveneti — zvoniti, živeti — živiti.*

Če preskočijo v V. vrsto, postanejo ponavljavni, neprehajavnega pomena pa ne premenijo, n. pr. *sedeti — sedevati, slabeti — slabévati šumeti — šumévati, veleti — velevati, trpéti — trpevati.*

IV. vrsta. Pri premikanji glagolov iz IV. v V. vrsto **o** (razun starsl. nosnika ô) v **a** ojačéva; dalje prehajajo **d** v **j**, **s**, **st** in **z** v **š**, **šč** in **ž**, za ustniki se vstavlja **lj**, za jezikovci pa **j**, n. pr. *ceditи — (o)cějati, goniti — (po)ganjati, hoditi — (pre)hajati, močiti — (na)makati, pustiti — puščati, saditi — (za)sajati, sôditi — presòjati, stanoviti — (v)stanavljati, staviti — stavljati, streliti — streljati, točiti — (pre)takati, valiti — valjati, zvoniti — (po)zvanjati.*

Tudi pri prestopu iz IV. v V. vrsto nastopijo navadne glasovne spreminjave, n. *grabiti — (o)grabljevati, krstiti — krščevati, misliti — (pre)mišljevati, obraziti — obraževati, znaniti — (o)znanjevati, rešiti — reševati, ustanoviti — vstanovljevati.*

V. vrsta. Iz V. v. VI. vrsto stopijo glagoli po spremembi medmetka **a** v **ova** (**eva**), n. pr. *delati — (ob)delovati, kapati — (na)*

kapljevati, skakati — (po)skakovati, trgati — (ob)trgovati, ukazati — ukazovati, vezati — vezovati, vračati — vračevati, vzdigati — vzdigovati.

Znamenja dovršnih in nedovršnih glagolov.

§. 331. Z oziram na trpež ločimo, kakor je znano, glagole, v dovršnike in nedovršnike. V svoji izvirni nesostavljeni obliki so glagoli malo da ne vsi nedovršniki, samo glagoli II. vrste so sploh dovršniki. Izjemkov je le malo; tako nam rabijo kot izjeme za dovršnike:

a) prvotni: *dati, déti, djati, leči, pasti, reči, seči, sesti, sresti, stati (stanem) vreči;*

b) neprvotni: *butiti, kupiti, lotiti se, pičiti, platiti, počiti, pustiti, rešiti, ropiti, skočiti, streliti, telebiti, udariti* iz IV. in: *jenjati (nehati), končati, plačati, prodati, srečati* in še peščica drugih iz V. vrste, da ravno stojé v svoji prvotni nesostavljeni obliki. — Tém nasproti so nedovršniki iz II. vrste: *drgniti, gasniti, giniti, mrzniti, riniti, sehniti, toniti, veniti.* Vsi ostali glagoli II. vrste so dovršniki, glagoli I., III., IV., V., VI. pa nedovršniki enodobnega, večdobnega ali ponavljavnega pomena. O obraževanji dovršnikov in nedovršnikov pomni si:

1) Hočeš li iz nedovršnika napraviti dovršen glagol, takole naredi:

a) postavi ga, če je mogoče, v II. vrsto, n. pr. *dregati — dregniti, stiskati — stisniti, suvati — suniti;*

b) sostavi ga v izvirni obliki s predlogom, n. pr. *brati — prebrati, plesti — oplesti, séči — poseči, giniti — poginiti, priditi — spriditi, voliti — izvoliti, živeti — doživeti,*

Dovršnik ti ostane dovršnik tudi po sostavi s predlogom, n. pr. *kupiti — odkupiti, leči — odleči, pustiti — prepustiti, skočiti — poskočiti.*

2) Če pa želiš dovršniku dati nedovršni pomen, pomekni ga v viši razred, da ti na glasu ojačí in večidel tudi za en ali za dva zloga zraste. Tako postanejo iz dovršnikov: *deti, kupiti, pasti — odbrati, prenesti, pozdraviti* itd. nedovršniki: *devati, kupovati, padati — odbirati, prenašati, pozdravljati. Obljubiti* imá *obetati (obečati), vreči* pa *metati.* Nedovršniki so v obče enodobnega pomena; če si jih na glasu povikšal, pa večdobnega; ponavljavni so glagoli V. vrste z medmetkom éva in pa mnogi s predlogi sostavljeni glagoli, ki so bili vsled stopnjave v VI. vrsto pomaknjeni, n. pr.

enodobni:	*večdobni:*	*ponavljavni:*
iti	hoditi	hojévati, hodévati
leteti	letati	letévati
nesti	nositi	nošévati
pisati	(s)pisovati	pišévati
piti	pivati	pijévati
vesti	voditi	vojévati, vodévati
vezti	voziti	vozévati
spati	spavati	spévati.
	i. t. d.	

F. Izpeljava prislovov.

§. 332. Pri izpeljavi prislovov nam rabijo sosebno končnice:

ač (a č e) kaže način, n. pr. *drugač, drugače; inače, inači.*

aj kaže sosebno na čas ali kraj, n. pr. *včeraj, zgodaj, zjutraj, skupaj, skoraj, zunaj, zvrhaj* itd., ki prav za prav niso drugega kakor z **j** podaljšani moški rodivniki.

am kaže večidel mér ali namén kacega djanja, n. pr. *kam, ovam, drugam, inam* itd. ali k r a j: *tam.*

č znamnjuje sosebno red kake reči ali kako ponavljanje, n. pr. *prvič, drugič, tretjič, poslednjič, zadnjič — drugoč, samoč.*

ej kaže na čas ali kraj, n. pr. *drugej, naprej, precej, vselej, doslej, poslej.*

en kaže na kraj, n. pr. *ven, narazen, zraven.*

daj pomenja čas, n. pr. *kedaj, tedaj, sedaj (zdaj), ondaj, nekdaj, vsakdaj, drugdaj, marsikdaj,*

je (de) kaže na kraj, kje kaj biva ali se godí, n. pr. *kje, drugje, inde, ovde, ondi; tje.*

le, lej, n. pr. *doklé, doklé́j; dotle, dotlej; potle, potlej, potler;*

ód kaže na kraj, kod se kaj godí, n. pr. *kod, tod, ovod, onód, inód, drugod, povsod, vsakod.*

oj, n. pr. *koj, nocoj.*

oma, (e m a) tvori prislove od imen glagolov in drugih členkov n. pr. *blisk — bliskoma, curek — curkoma, pot — spotoma, nagel — nagloma, popoln — popolnoma, križ — križema, skop — skopoma, tik — tikoma, ved — vedoma, vek — vekoma.* — Pri ženskih mamostavnikih more tudi — a m a stati, n. pr. *truma — trumama* ali *trumoma.*

r (mesto starosl. ž e) tvori oziravnike, n. pr. *kje — kjer, kam — kamor, kod — koder, kedaj — kedar,*

re, rej, n. pr. *torej; obkoré, obkoréj; obsoré, obsoréj.*

III. Sostava.

§. 333. Tvoriva moč slovenskega jezika se razodeva sosebno v izpeljavi, ktera je toliko bogata v obrazilih za razne pomenke, da nam je le redkoma treba novim rečém iskati potrebnih izrazov v sostavi, ki se slovenščini sploh le malo podaja, če izvzameš sostavljenke s predlogi in z glagolskimi korenikami.

Med besedi, iz kterih narejamo sostavo, deva se po širocih soglasnikih vezna črka **o**, po ozkih **e**, n. pr. *bosonog, golorók, listopad, vodotok, kolovrat — licemér, rudečeličen, svojeglaven;* brez veznice sostavljenih besedí zamore slovenščina ubogo malo, n. pr. *medved, poldne, polglasnik.*

Prva beseda v sostavljenicah je ločivna, druga pa glavna, ki jo prva določuje ali pojasnuje; tako n. pr. so v sostavljenicah: *kolodvor, Triglav, vinograd* — besede *dvor, glav, grad* glavne, *kolo, tri, vino* pa ločivne.

Kedar slovenimo ptuje sostavljenke ter jim ne moremo ubrati pravega imena ne po izpeljavi, ne po sostavi, tedaj si pomagamo:

a) da vzamemo namesto ločivne samostavne besede njen prilog, n. pr. *brusni kamen — Schleifstein; hišna vrata — Hausthor: kravje mleko — Kuhmilch, kuhinjska sol — Küchensalz; mlinsko kolo — Mühlrad; pavje pero — Pfauenfeder; strelni prah — Schiesspulver; žitna cena — Getraidepreis;*

b) da pomen sostavljenice z več besedami povemo, n. pr. *bukve za preprosto ljudstvo — Volksbuch; konj za ježo — Reitpferd; mlin na sapo — Windmühle; oklep za na prsi — Brustharnisch; pero za pisanje — Schreibfeder; ruta okoli vrata — Halstuch.*

A) Sostava samostavnikov.

§. 334. Sostavlja se:

a) samostavnik z neglagolskim samostavnikom v samostavnik, pa le bolj po redkem, ker se sostava imenskega samostavnika s samostavnikom slovenščini upira; zató imamo le malo tacih sostavljenic, n. pr. *drevored, kolodvor, rogovila, rokodelo, strahopetec, verozakon.*

b) samostavnik z glagolskim samostavnikom ali z glagolsko koreniko v samostavnik, n. pr. *blagodar, bogoljub, bogotaj, čarodéj, časopis, delopust, glavobol, glavosek, krvotok, letopis, listopad, parobrod, rodoljub, rokopis senosek, senožet, vinograd, vodomet, vodotok, vozovlak* in še veliko veliko enako skrojenih; včasi jim priraščajo: a, ec, ina, je, nik itd., n. pr. *rokodel — rokodelec, kolovoz — kolovoznik, črvojéd — črvojédina, rokotvor — rokotvorina, vojvod — vojvoda* itd.

c) samostavnik s prilogom v samostavnik, n. pr. *golobradec, golomraz, gostosevci, hudodelec, hudournik, krivoverec, staroverec, tihotapec* itd.

d) samostavnik s številnikom ali zaimkom v samostavnik, n. pr. *stoklas, stoletje, stonoga, šestopér, trizob — samorog, samostan, samouk, teden*;

e) samostavnik z glagolom v samostavnik, n. pr. *kažipot, tresorepka, tresoglav, Vladimir, Vladislav.*

f) glagolska korenika z zaimkom sam v samostavnik, n. pr. *samolet, samovar.*

g) samostavnik s členki v samostavnik, n. pr. *brezdno, križempot, nesreča, prelaz, prevoza, soglasnik, zapeček* (Gl. sostavo s predlogom).

B) Sostava prilogov.

§. 335. Druži se:

a) samostavnik s samostavnikom v prilog, n. pr. *kosorep, kozorog, pesoglav, srebropén, zlatolas, zlatoust.*

b) samostavnik s prilogom v prilog, sosebno pri telesnih udih, n. pr. *bolnoglav, bosonog, gologlav, golomraz, krivogled, plahosrc, praznorok, prostolas, širokopleč, strmoglav* ali s prirastkom — en, n. pr. *golomrazen, krivogleden, širokoplečen* itd.

c) samostavnik z glagolsko koreniko ali deležnikom v prilog, n. pr. *klapouh, srborit, tresoglav, vrtoglav — vitorog, zvitorep.*

d) samostavnik s številnikom, zaimkom ali s kacim členkom v prilog, n. pr. *enolik, samouk, samorog, brezrok, brezzob, razoglav.*

e) prilog s samostavnikom v prilog, n. pr. *bogoslužen, častivreden, čudotvoren, glavobolen, gromonosen, krvomočen, mlekodajen, vratolomen.*

f) prilog s prilogom v prilog, n. pr. *blagoglasen, hudomušen, kratkočasen, lahkoživen, okrogloličen, ostroumen, radodaven, sladkosnéden, sladkousten, širokoperen, zlovoljen.*

g) prilog s številnikom ali zaimkom v prilog, n. pr. *čveteronožen, samokolen, samoraščav, svojeglaven.*

h) prilog s členki v prilog, n. pr. *bezbožen, nedolžen, neroden, predrzen, prileten, zagaten* (glej sostavo s predlogom).

i) glagolska korenika s prilogom v prilog, n. pr. *malojéd, radopév, ritopaš* ali s pritiklino — en: *malojéden, radopeven, ritopašen.*

C. Sostava številnikov.

§. 336. Številniki se vežejo:

a) med sebó, brez veznika ali z veznikom, n. pr. *dvadeset, trideset, štirideset, petdeset* itd. — *en in dvajset, dva in dvajset, tri in*

dvajset itd. ali v skrajšani obliki, n. pr. *ednajst = eden na deset*; *dvanajst = dva na deset; trinajst = tri na deset* itd., kakor se je rekalo v stari slovenščini.

b) s samostavniki: pol, krat, pot in vrst, n. pr. *poldrugi, poltretji*; *enkrat, dvakrat, trikrat — tri pote, pet pot; dvovrst, a, o.*

c) z zaimki, n. pr. samodrug, samočetrt.

d) s členki ne —, ni —, n. pr. *nobeden, nijeden.*

D. Sostava zaimkov.

§. 337. Zaimki se družijo:

a) med sebo, n. pr. *kdo (kto) = k to*; *tisti, taisti = ta isti.*

b) s členkom le, da se oseba bolj določi, n. pr. *ta(ti)-le, ta-le, to-le*, ali *le-tá(ti), le-tá, le-tó.*

c) z nikavnico ni —, n. pr. *nikdo, nihče*; *nikaj (ništer, nič), nikak.*

d) z nekavnico ne—, ki kaže na nedoločno osebo ali reč, n. pr. *nekdo, nekaj, neki, nekteri, nekak.*

e) z nedoločevavnim členkom — koli ali marsi —, n. pr. *kdorkoli, kakoli, kterikoli — marsikdo, marsikaj, marsikteri* ali pa s številnikom malo —, n. pr. *malokdo, malokaj, malokteri.*

f) z oziravnim r (strsl.), ki spreminja vprašavnike v oziravnike, n. pr. *kdo — kdor, kaj — kar, kakošen — kakoršen, kolikošen — kolikoršen.*

E. Sostava s predlogi.

§. 338. Glagole, pa tudi samostavnike in priloge, obrazimo in preobražujemo sosebno po sostavljanji s predlogi; z drugimi besednimi razpoli zloženih glagolov zamore slovenščina ubogo malo, n. pr. *blagosloviti, blagodariti, blagovoliti, gostožiliti, kosorepiti, rogoviliti* in še nekaj drugih, večidel na ravnost od sostavljenih imen izpeljanih.

Po sostavi s predlogom dobivajo glagoli drugačen pomén; zlasti trpni glagoli prehajajo v tvorne ali djavne, nedovršniki pa v dovršnike itd. Po navadi so sostavljeni glagoli z enim predlogom, n. pr. *nalomiti — na lomiti*; *ukrotiti — u krotiti*; *založiti — za ložiti*; včasi z dvema, n. pr. *izpodnesti — iz pod nesti*; *porazdeliti — po raz deliti*; *preobseči — pre ob seči*; včasi pa s tremi, n. pr. *spreobrniti — iz pre ob vrniti.*

A) S samostojnimi ali ločljivimi.

§. 339. Ti predlogi ohranjajo svoj prvotni pomén sploh tudi v sostavah in so ti-le:

brez, bez (= nemškemu — los, ohne) se veže le s samostavnikom ali prilogom in kaže na kako pomanjkanje ali odvzetje: brezdno (brezden) brezdušen, brezpamet, brezrokavnik, brezum, brezvetrije, bezzakonje — brezbožen, brezimen, brezkončen, brezrók, breztelesen, brezvétern, brezvésten, brezzób, n. pr. *Svitla cesta je razpeta črez neba brezkončni zid.* Jarn. — *Hudoba dela v brezposlenih urah.* Cegn.

do kaže:

a) da se raztegne ali dožene djanje do kacega mesta ali konca (= nemškemu — bis zu, lat. usque ad): dobresti (do srede potoka); domlatiti (do pol násada); domesti (smetí do klopí); dopleti (do zari); dopresti (do pol koželja); doseči (do srede travnika; dožeti (do prvega ogona) i. t. d., n. pr. *Dorasli ste do vrh cerkvé, tam gori ste sklenili se.* N. ps. — *Njegove britkosti so do konca dokipele.* Vert.

b) da se kako djanje ali stanje dovede do svojega gotovega konca, za vselej ali pa za nekaj časa: dobrati, dodélati, dogotóviti, dokončati, dohiteti, doiti, dograbiti, domlatiti, dosejati, dovršiti, dozidati, dozoriti, dožeti, n. pr. *Kdor zna, kmalo dokončá.* N. pr. — *Brada dorasla, pamet ne dozrela.* N. pr. — *Kdor rad pleše, kmalo dopleše* N. pr. — *Pratikarja tudi včasi kaj doletí* Vodn. — *Lepota kmalo docvetí.* — A. *Ali si poznal ongavo* I.? B. *Tisto pevko meniš? Kaj pa je?* A. *Dopela je; dostala je trplenje; saj je dosti dolgo bolehala.* Valj.

c) da se toliko dodá ali dostavi, da potem nič več ne manjka k popolnosti (= nemsk. zu, hinzu —, lat. ad —): dodjati, dokupiti, donesti, doliti, dosoliti, dosuti, dostaviti, dotegniti, dovreči, n. pr. *Pomanjkljivi grški abecedi so toliko črk dostavili, da je imel jezik vse glasove,* Valj. — *Še malo mrve volom dokladi, detelje donesi, pezdirja dostelji, pa še kaj žita dovrzi.* Valj.

Predlog do v sostavah se nekoliko vjema na pomenu s predlogom pri —; vendar je med njima ta razlika, da znamenuje do — dokončno dopolnjenje ali dostavo tega, kar je manjkalo, pri — pa kaže le sploh kako pridajo ali prilaganje, n. pr. dokupiti (da nič ne bo manjkalo) — prikupiti (k čemu kaj); dodati (kar je še manjkalo) — pridati (k čemu kaj).

Imena in členki: dobiček, dodevek, dohod, doklada, določilo, dosega, dostavek, dozorek — dolóčen, dosegljiv, dovoljen, dovršen — dokléj, dokler, doslej, dosorej, dotod, dovolj, dosti.

iz (= nemšk. aus, heraus, lat. ex —) pomenja:

a) da prihaja djanje iz znotraj, iz srede na ven: izbrati, izdolbsti, izgnati, izgrebsti, izgubiti, izkopati, izliti, izpeti, izpuhteti, iztirati, izvabiti, izvoliti n. pr. Volk že vé, s čim si zobé iztrebi. N. pr. — *Kdor dolgo izbira, mu izbirek ostane.* N. pr. — *Desetkrat obrni besedo na jeziku, predno je izrečeš.* N. pr,

b) da se kaj dovrši ali pa neha biti, n. pr. izpeljati, izvesti, izvohati, izvmreti, iznebiti se, izhoditi se, izlizati se, izvedriti se, n. pr. *Dokler živí, se ti človek ne izuči!* N. pr. — *Ko bi sreča kramo razgrnila, prva bi se blagá iznebila.* N. pr. — *Kedár se proti jutru izvedrí, potegni voz pod streho.* N. pr.

Imena in členki: izbirek, izbornik, izdaja, izdajavec, izgovor, izhod, izpisek, izvolja — izbirčen, izboren, izvedljiv — iznenadi, iznevesti, izprva, izmlada, iznova, izpred, izmed, iznad, izpod, izza.

Med ljudstvom se je predlogu iz — v sostavah sprednik **i** po gostem zbrusil, **z** pred trdimi soglasniki pa v **s** prehaja; zató govorimo in pišemo dan danes sploh n. pr. zgubiti, znebiti se, spodlezovati, spovedovati, spremeniti, spreobrniti, sprevreči, mesto popolnih oblik: izgubiti, iznebiti se, izpodlezovati, izpovedovati, izpremeniti, izpreobrniti, izprevreči itd., ki se v najnoveji pisavi čedalje bolj v rabo jemljejo.

K se sostavlja samo z nekterimi členki: hkljubu (kljubu), hkrati, kmalo (vsekmalo), kviško; sicer ni znan v nobeni drugi sostavi.

Med (= nemšk. zwischen —, lat, inter —) se zlaga s samostavnikom, včasi s prilogom, in pomenja prostor med dvema ali več rečmí ali pa oddelek časa, n. pr. medgorje, medmorje, mednožje, medpotje, medplečje — medmet, medmetek — medmašen, medgospojen.

Na (vjema se z nemškim an —, auf —, in — z lat. ad —, in —) in pomenja:

a) da se godí djanje na površji kacega mesta, kterega se tudi dotika, da se tje kaj deva ali nabira, da se kaj vrhovati ali pridobiva: nabrati, nadevati, nadrobiti, nakladati, nakositi, nalagati, nametati, namlezti, namnožiti, nanositi, naplesti, napresti, nasaditi, naseči, nasekati, nasušiti, natakniti, natlačiti, natrebiti, navaljati, navlačiti, navoziti, nažeti, n. pr. *Vsak na svoj mlin vodo navrača.* N. pr. — *Pojte kolo narejajte, z britvami ga naperjajte.* N. pr. — *Za sladko vince dajata, Alenčico napajata.* N. pr. — *Na puh tvojega srda so se nakopičile vodé.* Ravn.

b) da se mera, bodi si naravna ali dušna, napolni; da se kdo česa naveliča, kar se sosebno s povračavnikom dopoveduje: nabrehati se, naigrati se, najesti se, najezditi se, najužinati se, nakositi se, naklečati se, naležati se, napasti se, naplesati se, nasedeti se, naspati se, navečerjati se, naveličati se, nazijati se, n. pr. *Kdor se veliko po kolenih drliča, ta se kmalo dela naveliča.* N. pr. — *Da se človek dima nadimi, ognja se ne bode nagrel.* N. pr. — *O zarji se zelja nakosim, podmeta pa kaše najem.* Čb.

c) da se kaj proti čemu nagiblje, bodi si v dušnem ali telesnem oziru: naganjati, nagibati, nagniti, nakloniti, namerjati, namenjati, napeljati, napotiti, napraviti, naprositi, nasloniti, n. pr. *Človek namerja, Bog naredí.* N. pr. — *Drevo se na drevo naslanja, človek na človeka.* N. pr. — *Hitro hitro mi vstajajte, na vojsko se napravljajte.* N. ps. — *Niže se solnce nagiba v zaglavje visocega hriba.* Slomš.

d) začetek premembe, ki na kaki reči s časom nastopi: načesniti, načeti, nakužiti, nalomiti, napiliti, nastreliti, naviniti, navrtati, n. pr. *Nabrušen nož rad reže.* N. pr. — *Na streljen pes se strelbe bojí.* N. pr.

Imena in členki: načelo, nagibek, nakovalo, naloga, namestnik, napor, narod, nasad, nastelj, natresk — nabojen, nagnjil, národen — naprej, naproti, nazaj, navprek, navdol, naposled, narobe, narazen, nalašč, nanagloma.

nad (= nemšk. über —, ober —, lat. supra) se druži samostavnikom, redkejše prilogom ali celo glagolom, in pomenja, da je kaj više ali mogočnejše mimo drugega: nadlega, nadležen, nadlegovati; nadloga, nadložen; nadpis, nadstropje, nadstrešje, nadškof, nadzemlje.

o (= nemšk. um —, lat. circum —, de —) s predlogom ob v rodu, znamenuje:

a) djanje, ki se razodeva o več (ne vseh) krajih kake reči: obeliti, obrati, obrisati, obriti, ogladiti, ogledati, oglodati, ogoreti, ogovoriti, ogreti, olupiti, omiti, opeči, opikati, ostriči, ovedeti, n. pr, *Veselo se solnce ozira in žarke o gorah opira.* Slomš. — *Dosti ozine, malo požre.* N. pr. — *Kovač imá klešče, da rok ne opeče.* N. pr.

b) djanje ali lastnost, ki ne nastopi na enkrat, ampak polagoma: obledeti, ogoleti, odreveneti, oglušeti, ognojiti se, ogrešiti, olisteti, omladiti — omladeti, omočiti, onečediti, oprostiti, oslabeti, osočiti, osušiti, osvojiti si, ostareti, oteči, ovlažiti, oznaniti, n. pr. *Kar se omili, ne omrzne.* N. pr. — *Nebo se po malem oceja,* Slomš. — *Osuša mi lice kmetija,* Čb. — *Belin se odmiče, otravi snežnik.* Čb.

c) ob kaj priti ali djati, iznebiti se česa, ločiti se od česa: ociganiti, ogoliti, ogoljufati, okmetovati, okupiti se, opiti, oporeči, oteliti se, ovreči, ožrebiti se, n. pr. *Kar reče, ne oporeče.* N. pr.

Imena in členki: obok, oklep, omah, omet, omota, opora, oseba, osrčje, otiska — omoten, oporen, oseben — okoli, okrog, osoréj, opoldne.

ob (= nemšk. um —, lat. circum —), se vjema nekam s predlogom o, vendar pomenja:

a) popolno obdajo ali zajetje kacega predmeta ali djanje, ki se zgodí od vseh strani: obdati, obdélati, obhoditi, objesti, objezditi, obleči, obleteti, oblezti, obroditi, obseči, obsejati, obsijati, obstopiti, obsuti, obteči, obzidati.

Zavoljo blagoglasja **b** večkrat odpade, ravno tako tudi **v**, če se snide z **b**: opasati, opeti, opisati, osedlati, otesati — obétati, obézati, obleči, obrniti namesto: obpasati, obpeti, obpisati, obsedlati, obtesati — obvetati, obvezati, obvleči, obvrniti itd. n. pr. *Bog oblači, Bog prevedri.* N. pr. — *Groza jo je obhajala, na črni grob se zgreznila.* N. ps. — *Slást objema celi svet.* Čb. — *Samec je obletal domače dobrave, samec obhodil snežene goré.* Ceg. — *Kraljič opaše sabljico.* N. ps. — *Opne ga z lastnim oklepom in z lastnim mečem ga opaše.* Ravn. — *Svet je tako širok in dolg, da ga obsije solnce noč in dan.* N. pr.

b) djanje, ki se popolnoma dovrši, da nič več ne ostane, ali pa kako zgubo ali oviro: obglaviti, obmolkniti, obsedeti, obstati, obsoditi — obnemagati, obnemoči, obupati, obtičati, obviseti, n. pr. *Budalasta moč brž obnemaga.* N. pr. — *Kdor na moči slovi, večkrat iztepen na dragi obleží.* N. pr.

Imena in členki: obéd, obist, obhajilo, obhod, oblak, oblast, oblega, obleka, obličje, oblika — oblačen, oblasten — obkorej, obsorej, obnam itd.

od (= nemšk. ab —, ent —, weg —, lat. ab — abs) znamenuje:

a) oddaljenje ali ločenje kacega predmeta od drugega: odbiti, oddati, oddirjati, odgrizniti, odjahati, odkrhniti, odkriti, odkupiti, odliti, odmakniti, odmesti, odmreti, odnesti, odpreti, odriniti, odsekati, odsesti, odstriči, odtegniti, odvesti, odvezniti, od vzdigniti, odžgati, n. pr. *Dan dan odrine, leto pa leto.* N. pr. — *Pod lipico se zavrtí, da lip'ci vršič odletí.* N. ps. — *Bog že ve, zakaj kozi rog odbije.* N. pr. — *Bogastvo človeku smrti ne odpravi,* N. pr.

b) nehanje ali končanje kacega djanja ali stanja in se loči od pomena, ki ga daje svojim glagolom do — s tem, da pomenjajo glagoli, z do — sostavljeni, popolno dognanje: odbobneti, odbučati, odvesti, odjužinati, odkipeti, odkoledovati, odkositi,

odmoliti, odmoriti se, odpeti (pojem), odpršeti, odrasti, odslužiti, odšumeti, odvečerjati, odzeleneti, n. pr. *Potrpite, da odmolimo.* N. ps. — *Še danes bote odškrleli, vi nadležni pevci, je djal kmet, ki je štupo za ščurke domu prinesel.* Valj.

c) neko vzajemnost ali ponavljanje glagolovega pomena: odgovoriti — odgovarjati, odmevati, odpévati, odpisati — odpisovati, odpovédati, odsédati se, odvrniti, odzdráviti — odzdravljati, n. pr. *Kakor pozdravlja, tako se mu odzdravlja,* N. pr. — *Zalo odseda se vsako mi delo.* Čb. — *Zmija mu odgovorí.* N. ps.

Imena in členki: odhod, odgovor, odkladek, odlog, odlok, odpadek, odpoved, odveza — odlegel, odročen — odklej, odslej, odkod, odtod itd.

Po (= nemšk. herum—, be— itd,) daje skorej vsem sostavljenkam svoj prvotni pomen razšira ali razprostiranja in znamenuje:

a) djanje z ozirom na razšir v kraju ali času, sosebno pri opetovavnih in ponavljavnih glagolih: pobirati, počivati, poganjati, pogašati, pohajati, pojedati, pokladati, polagati, polegati, pomakati, pometati, ponujati, popadati, popivati, povijati, posipati, posívati, postavljati, potepati se, n. pr. *Ribice po morji plavajo, glavice na suho pokladajo.* N. ps. — *Stare vrane ne pobirajo črvov blizo brane.* N. pr. — *S črno nitko ga bom povijala.* N. ps.

b) dovršenje ali izgotovljenje djanja, ki je polagoma nastopilo ali se raztegnilo čez vse ali čez več predmetov, kar veljá sosebno o dovršnih glagolih: pobesiti, podaviti, podrobiti, pogoreti, pohabiti, pohoditi, poiti, pokrasti, pokupiti, poleči, poloviti, pomoriti, popasti, posekati, postreči, posvariti, povabiti, povleči, povoziti, pozaspati, pozebsti, poženiti, požeti, n. pr. *Kdor se preveč poniža, ga pohodijo.* N. pr. — *Kropiva ne pozebe.* N. pr. — *Smrt stare pokosí, mlade postreli!* N. pr. — *Smrt vse poravná (pobota).* N. pr. — *Trava se bo posušila, skala se bo razpočila.* N. ps. — *Vse glaseče stvarí so trudne pozaspale.* Vodn. — *Nekteri so ostali doma, pomožili se in poženili.* Cegn.

c) nadaljevanje kacega djanja ali stanja še za nekaj časa: pogladiti, poigrati, pokaditi, pokašljati, poklečati, poležati, pomazati, popestovati, popiliti, poplesati, porasti, posedeti, pospančkati, potrpeti, n. pr. *Jaz bi ga že ponašala, pa bi se kaj pomazala.* N. ps. — *Dobro z brinjem me pokadi.* N. ps. — *Moram po otroke, da bi malo posedeli.* Cegn.

d) pokrivanje česa s čim ali devanje česa na kaj, enako nemškemu be —: pobeliti, pognojiti, pokopati, pokriti, politi, popariti, posrebriti, posuti, potresti, pozlatiti, n. pr. *Smrt pokoplje vse sovraštvo.* N. pr. — *Starost vsim lasé pobeli.* N. pr.

e) preméno iz enega stanú v drugega: podomačiti, pogorenčiti, pohrvatiti, pokristjaniti, poleditи, ponemčiti, poptujčiti, posloveniti, poturčiti se, poživiniti, n. pr. *Med živadjo človek sam požinivi.*

f) daje nekterim glagolom že v sedanjiku prihodnji pomén: pobežim, podirjam, pojaham, pojdem, polezem, ponesem, popeljem, porečem, potečem, povlečem, poženem, požvižgam, n. pr. *Romarji se vkup zbirajo, se čez jezero popeljejo.* N. ps. —

Imena in členki: pogodba, pogum, pokoj, pokora, pomlad, pomoč, popotnik, porok, potok, polom, posip, potrata, potuha, povodenj, povoj — pogumen, pomladen, popoten, potreben — pótem, posehdob, popred, posebej, počasi, polagoma, pomalu itd,

pod (= nemšk. unter —, lat. sub —) kaže na delo pod kacim predmetom, včasi s pomenom skrivšnega djanja: podjarmiti, podkopati, podkovati, podkupiti, podkuriti, podložiti, podnetiti, podorati, podpasati, podpihniti, podpisati, podpreti, podrezati, podstaviti, podšiti, podšuntati, podtakniti, podvreči, n. pr. *Čas vse podorje.* N. pr. — *Komu peté podkuriti.* N. r.

Imena: podboj, podjéd, podkev, podklada, podmet, podloga, podnožje, podpora, podzemlje — podložen, podsolnčen, podstopen.

pred (= nemšk. vor —) se le malo zlaga, in sicer s samostavnikom, napek z glagolom, in kaže večidel na prednje mesto ali čas: predgorje, predmestje, predgovor; predmet, predlog; predlanskim, predvčeranjim; — prednašati, predložiti, predpisati, predstaviti in še drugih nekaj niso praskrojene glagoli.

pri (= nemšk. bei —, hinzu, lat. ad —) kaže:

a) da se kaki reči kaj pridá, pristavi, pritrdi ali pridobí: pridjati, pridrobiti, pridružiti, prigatiti, prikleniti, prikupiti, priliti, priložiti, primesiti, pripeti, pripustiti, prirasti, prisloniti, prisoliti, pritisniti, privariti, privezati, prizidati, n. pr. *Pripaše svitlo sabljico.* N. ps. — *Prisiljena reč ni dobra.* N. pr. — *Kdor sam sebi ne privošči, drugim tudi ne.* N. pr. — *Hitro začeto je dvakrat prijeto.* N. pr.

b) način, kako kdo ali kaj dohaja: pribežati, pribrenčati, pribučati, pricmigati, prifrleti, prigondrati, prijadrati, prijezditi, prilajati, prilezti, primigati, pripeti, priplavati, prirentačiti, prisopihati, prišumeti, pritresti se, privagutati, privršeti, prižvenkljati, n. pr. *Času pustimo čas, da pride mož s strdjo.* N. pr. — *Skrbna mati urno prispešila.* N. ps. — *Ko je vinjena glava, marsikaj iz srca priplava.* N. pr. — *Muha, ktera prileti, hujše piči.* N. pr. —

c) način, kako se je kaj pridobilo: priberačiti, pridelati, prigospodariti, prigospodinjiti, prihraniti, prigrati, prikoledovati,

prislužiti, pristradati, privojskováti, prizidariti, prižitariti, n. pr, *Kar priprosiš, lahko nosiš.* N. pr. — *Če Bog roke ne stegne, vsi svetniki ne prikoledujejo.* N. pr. —

d) umanjšanje ali odvzetje kacega dela: prigrizniti, prikratiti, prikrojiti, prirezati, prisekati, prismoditi, pristriči, priščipniti, prižeti, n. pr. *Dobro orodje delo prikrajša.* N. pr.

Imena in členki: priboljšek, pridelek, prijatelj, priklad, prikuha, prilika, priloga, primorje, priprava, prisad, prisega, pristava, pristop, pritlikovec, privada, prizemlje — prijeten, prikladen, primeren, pripraven, priročen.

raz (= nemšk. zer—, auseinander—, lat. dis) pomenja:

a) razšir ali ločitev tega, kar je prej vkup bilo: razbiti, razbrskati, razdati, razdeliti, razdjati, razdreti, razglasiti, razgrniti, raziti se, razkropiti, razmesti, razlezti se, razložiti, raznesti, razodeti, razorati, razoznaniti, razpisati, razplesti, razpustiti, razrezati, razsuti, raztresti, razvaliti, razviditi *se*, n. pr. *Povsod je vrag nevošljivost raznesel.* N. pr. — *Senca visocih dreves se daleč razteguje.* N. pr. — *Bogastvo iz odrtije se nenadoma razbije.* N. pr. — *Le sem, le sem stara mati, pojte sanje mi razlagat.* — N. ps. — *Tjekaj gori se ozrimo, tam verige se razspó.* Čb.

b) premembo v kak bolji ali gorji stan: razbeliti, razcvesti se, razdražiti, razhuditi se, razjeziti, razjasniti, razjokati se, razkačiti, razpreti se, razsrditi, raztožiti, razvaditi, razvedriti, razžaliti, n. pr. *Solnce razvedrí oko.* Čb. —

Nekterim sostavam ste se prvi črki odbrusili, **z** pa pred trdimi soglasniki v **s** prehaja: spreti, stegniti, strgati, strupiti itd. namesto: razpreti, razstegniti, raztrgati, raztrupiti, n. pr. *Kdor imá strgano sleme, prosi vedno za lepo vreme.* N. pr. — *Svečan stegne dan.* N. pr.

Imena in členki: razboj, razglas, razlaga, razlaka, razpis, razpotje, razpuščava, razrečje, razsip, razsola, razum, razvada, razvoj, — različen, razoglav, razumen, razusten, razvraten — razrazen.

s, z (pred mehkimi soglasniki), se—, so— ze— (pred sikavci in šumevci) je v sostavi dvojnega pomena, kakor v samostojni rabi, in kaže:

a) (= nemšk. zusammen—, lat. cum—) kako zvezo ali združbo predmetov: zbrati, združiti, zediniti, sesesti se, sesekati, sestaviti, sešteti, sezidati, seznaniti — sosekati, sostaviti, sošteti, sozidati, soznaniti ali med ljudstvom zesekati, zestaviti, zešteti, zezidati, zeznaniti; zgnati, zlagati, zložiti, zmesti, snesti, znositi, spisati, stopíti, stlačiti, streti, zvezati, zviti, n. pr. *Kakor se znosi, tako se raztrosi.* N. pr. — *Zlo spredeno, lahko zmedeno.* N. pr. — *Ko stari hrast pade, zruši dostikrat mlade.*

N. pr. — *Kar sezidajo skrbni starši, razdenejo slabi otroci.* N. pr. — *Pod halo skrije šmarni križ.* N. ps.

b) (= nemšk. herab—, lat. de—) kako ločitev ali razdruženje od zgoraj na vzdol: zbositi, zbrisati, sezuti, zjahati, sklatiti, sleči — slačiti, zleviti se, zmakniti, zmetati, zmotati, sneti — snemati, znositi, spustiti, zvrniti, n. pr. *Lesica se dlake zlevi, zvijač se ne iznebi.* N. pr. — *Dota se zmota.* N. pr. — *Sezula sta brž coklice, obula črne skornjice.* N. ps. — *Brž konja zbosi, preobuj.* N. ps.

Imena in členki: zbor, semenj, shod, slog, zlog, zmes, smetana, sodrga, sopar, sosed, sostavek, soteska, sovoj, sovražnik, spis, splavina, stok, svez, svišč, zvreva — zlóžen, sogoren, soparen — skup, skupaj, zgoraj, zvrhaj, spodaj, zgolj, stikoma, sploh, zraven.

v (= nemšk. ein—, hinein—, lat. in) pomenja devanje ali prestavljanje iz kraja v kraj, posebno v znotranji del in se loči od neločljivih predlogov *u* — in *vz* —: včlovečiti se, vdelati, vdeti, vdihniti, vdolbsti, vgnati, vgrizniti, vgnjezditi se, vkuhati se, vliti, vložiti, vpeljati, vpiliti, vpisati, vplesti, vpreti se, vrezati, vriniti, vsaditi, vsesti se, vsiliti se, vstaviti, vstopiti, vtakniti, vteči, vtisniti, vvesti, vživati, n. pr. *Čas vse v kozji rog vžene.* N. pr. — *Kar vsem dopade, to se ne vživa brez zbade.* N. pr. — *Sama radost vtaplja na zemlji se v neslast.* Led.

Včasi je težko razločno dognati, kedaj bi trebalo pisati **v**, kedaj **u** v zloženih besedah, ker so se take besedice s časom zelo obrusile; da se pa doseže edinost in pravoslednost v pisavi piši **v**, kedar pomenja detje v kako reč, sicer pa **u**, sosebno kedar znamnjuje spolnjeno ali dovršeno djanje, primeri: vgrabiti — ugrabiti, vloviti — uloviti, vnesti — unesti, vpirati se — upirati se, vpeljati — upeljati, vrezati — urezati, vstaviti — ustaviti, vstopiti — ustopiti, vteči — uteči i. t. d. — **V** se tudi piše, kedar stojí mesto vz: vstati, vzhajati, vzeti itd.

Imena in členki: vdaja, vhod, vprega, vstop, vvod, vžitek — vnemaren, vnet — vkup, vselej, vprek, vsled, vmes, vsred, vnovo, vnemar, vkraj, vstran, vedno, venomér.

za se po gostem zlaga z imeni, glagoli in členki in daje zloženkam zelo različen pomen. V sostavi znamnjuje ta predlog:

a) da se kaj očem umakne in za drugo rečjó prikrije, ali od svoje namenjene poti ali gotovega konca odstopi; v tem pomenu se vjema z nemškim ver—: zabeliti, zabíti, zabloditi, zabresti, zagovoriti se, zagrebsti, zaiti, zakleniti, zakopati, zakriti, zaleči, založiti, zamreti, zamrzniti, zapresti, zapustiti, zarasti, zasuti, zatajiti, zatemneti, zavleči, zavezniti, zavoziti, zavreti, n. pr. *Sladko veselje zataplja ves svet.* Čb. — *Solz*

potok oči zaliva. Pot. — *Tičikov petje zamika uho.* Čb. — *Ne zapiraj srca pravicam svetim drage domovine.* Cegn.

b) da to v zgubo gre ali konec vzame, kar nesostavljeni glagol pomenja: zabarantati, zaigrati, zajesti, zakmetovati, zakonjariti, zakupiti, zaležati, zaméniti, zanositi, zapisariti, zapiti, zapravdati, zapraviti, zasedeti, zavojskovati, zavozariti, zazabiti, zaženiti, zažitariti, n. pr. *Kdor zamudí, naj gloje kosti.* N. pr. — *Ne zanašaj se na leta.* Čb. — *V enem hipu mora zameniti časno z večnim.* Ceg. — *Blago se po niti nabira, pa po vrvi zapravlja.* N. pr.

c) da se djanje v hipu prične ali nagloma nastopi (= lat. začinjavnim glagolom na — sco): zablisniti, zabobneti, zaboleti, zabučati, začeti, začuti, zadivjati, zadoneti, zagledati, zagostoleti, zagrmeti, zakipeti, zakričati, zapeti, zapeketati, zapiskati, zaprašiti, zarajati, zaslišati, zasvetiti se, zatuliti, zavihteti, zavpiti, zavrisniti, zazvoniti, zažvižgati, n. pr. *Za sede belca brzega, zaškrtne podkev, zapraší.* N. ps. *Zaraja ž njo, jo zavrti, da glavica jo zabolí.* N. ps. — *Marko za mizo tam sedí in z zobmi zaškrpentí.* N. ps. — *Meč rabelj prvič zavihti, al meč med pleči ostrmí, ko drugič se zabliska meč, vrtnarju pade glava preč,* N. ps. — *Voda je huda šiba, kedar zadivjá.* Cegn. — *Ko sneg skopní, zazelené doli, cvetice naglo zacvetô.* Cegn. —

Imena in členki: začimba, zagata, zagreb, zahod, zaklep, zalega, zaloga, zalogaj, zamok, žamuda, zapah, zarod, zaroka, zastava, zátika, závora — začimen, zágaten, zahodnji, zamuden, zapomljív, zazaben — zakaj, zató, zatorej, zategavoljo, zares, zastonj, zapored, zarano, zajtro, zarad, zadélj, zastran.

b) Z nesamostojnimi ali neločljivimi.

§. 340. Samo v sostavi nam rabijo predlogi:

pa, ki je prav za prav na glasu povikšan *po* —, prikazuje se le v besedah: paglavec, pajdaš, pamet, paperki (paperkovati), parobek, pataka, kolikor je nam znano.

pra (= nemšk. ur —) kaže sploh na prvotni početek, n. pr. prababica, praded, pramati, praprot i. t. d. in se vjema na pomenu s predlogom pred —, s kterim se navadno zamenjava: predbabica, predded, predstarši.

pre (= nemšk. über —, um —, lat. trans, — super —) znamenuje: a) mér djavnosti čez ali skozi kak predmet do svojega konca: prebiti, preblodíti, preboleti, prebosti, precepiti, pre-

čuti, predelíti, preglodati, pregnjiti, preiti, preleteti, premeriti, prelomiti, preložiti, prenočiti, preplavati, prepustiti, presekati, presijati, preskočiti, preslišati, prestati, pretopiti, pretrpeti, prevleči, preživeti, n. pr. *Potrpljenje železne duri prebije.* N. pr. — *Kakor prišlo, tako prešlo.* N. pr. — *Prepovedana pot drži v prepovedan kot.* N. pr. — *Kraljič tako prežvižguje, da se jezero stresuje.* N. ps. — *Ako je Bog človeku namenil življenje, prebolí brez zdravnika.* Cegn. — *Pijanec se preobrne, ko se prekucne.* N. pr,

b) premembo ali predelavo kacega stanú: prebledovati, prebuditi se, predelati, predrugačiti, pregraditi, prekovati, prekriti, prekrstiti, premeniti, premladiti se, prenarediti, preobleči, preobuti, preobrniti, preorati, prepeči, presaditi, prestaviti, prestvariti pretopiti, previti, prezidati, n. pr. *Kar ni prenarediti, je najboljše pozabiti.* N. pr. — *Temu se moraš pritožiti, ki ti more preložiti.* N. pr. — *Kaj tak prebleduje ti rumeno lice?* N. ps.

c) prestop ali presego naravne ali druge določene mere ali meje: preceniti, predražiti, pregovoriti, prehiteti, prehvaliti, prekupiti se, prenapolniti, prenasoliti, preobjesti se, prepiti se, preplačati, prerasti, preseči, prestreči, preteči, pretlačiti, preveriti (prevariti), prevpiti, n. pr. *Cvenk večkrat pravico prevpije.* N. pr. — *Želodca ni mogoče pregovoriti ali prevpiti.* N. pr.

Imena in členki: prebitek, precep, predel, predor, prehod, prelaz, premah, prema, prepoved, prestava, prestop, pretep, pretveza, preveza — premožen, premrl, prešeren, prevzeten — prezlo, prevred, preveč, premalo, preveliko, prenehoma, i. t. d.

pro v slovenščini enacega pomena kot pre — in se nahaja le v nekterih besedah: prodaja, prorok, prostor, prognanstvo; Na Dolenskem je slišati še v drugih besedah mesto pre—.

u popolnoma različen od predloga v — v sostavah, naznanja sploh spolnitev kacega djanja, bodi si odvzetje ali umanjšanje, ubeg ali ustavljenje, ali pa kak drug učinek in se vjema z nemškimi prednicami ab—, ent—, er—, ver—, von— ali z latinskimi ab—, de—, per—: učesniti, ubogati, ugoreti, ukratiti, ulomiti, umanjšati, unesti, upeljati, ustaviti, uteči — učakati, ubiti, ubrati, ugasniti, ugoditi, ugonobiti, ujasniti se, ukrotiti, umreti, upehati, uprašati, usehniti, ustrašiti se, ustreliti, ušteti se, utolažiti, utoniti, utruditi, n. pr. *Počasna voda več brega udere (unese) ko dereča.* N. pr. — *Človek vodi celo na konju ne uteče.* Cegn. — *Vsaka povodenj se uteče,* N. pr. — *Kar se zgodaj ne ukrotí, zdivjá in zagovední.* N. pr. — *Kdo bi vsemu svetu pogače umesil?* N. pr. — *Vsem ljudém ni ustreči.* N. pr. — *Prevelika sila se sama vjé.* N. pr. — *Jezik nam se utegne ubri-*

sati kakor božja kapljica. Napr. — *Komur sreča ubeži, ta si zastonj za njo pete brusi.* N. pr.

Zastran pisave v — u gl. predlog v; sicer pa primeri še sledeče izglede: Vreži mi tri križce v palico — ureži mi kruha; tatje so v hišo vlomili — ulomi mi vejico; v nogo se je vsekal — usekaj mi palico; vštej mu stari dolg — uštel sem se; počakaj, da se voda v sod vteče — da se voda uteče; za župana so ga vstavili — nabiro so ustavili; v kot se vmekni — umekni se sovražniku i. t. d.

Imena: uboj, ubeg, uboštvo, udob, uima, ujeda, umor, urok — ubežen, ubog, ugoden.

vz, pred trdimi soglasniki vs (= nemšk. empor—, auf—, lat. ex) pomenja vselej mér djavnosti na kviško; v ljudski rabi se mu je včasi **v**, včasi **z** odbrusil: vzhajati, vzdigniti, vzdržati, vskipeti, vzeti — zbuditi (m. vzbuditi), vstati (m. vzstati), vstopiti se (m. vzstopiti), zleteti (m. vzleteti), n. pr. *Solnce vzhaja in zahaja dobrim in zlim.* — *Kdor rano vstaja, mu kruha ostaja,* N. ps. — *Vstani, vstani mamica!* N. ps. — *Zleti, zleti tičica.* N. ps. — *Čuvajev meč, zapah ga vzdržal ni.* Cegn. —

Imena in členki: vzglavje, vznožje, vzhod — vzhoden — vzlasti, vzgolj, zgolj, zgoli.

F) Sostava členkov.

§. 341. Členki se zlagajo z druzimi členki, ali pa se družijo zaimkom, samostavnikom in glagolom. Najnavadniše sostave so:

a) z nikavnico ni —: *nikaj (nič), nikar, nikjer (nikír), nikod, nikamor, nikdar, nikoli, nikakor*;

b) z nekavnico ne —: *nek, neki, nekaj, nekje, nekod, nekam, nekoliko, nekako*; v zvezi z nezaimenskimi korenikami postane nikavna: *neprenehoma, neprestano, nepretrgama, nevedoma, nevidoma* i. t. d.

c) s številnim krat: *enkrat, dvakrat* itd., *dostikrat, malokrat, velikrat, marsikrat, kolikrat, tolikrat; takrat, unkrat, tistikrat* itd.

d) s kazavnim zaimkom sъ, ki prirašča od spredej ali od zadej: *sinoči, snoči* = sъ + *noč*; *danes, dansi, dnes* = *dan* + sъ; *letos, letas* = *leto* + sъ.

e) z oziravnim r (strsl. жe): *kar, kjer, koder, kamor, nikamor, kakor, kolikor, kedar, dokler.*

f) z nedoločevavnima — koli in si: *karkoli, kjerkoli, koderkoli, kamorkoli, kedarkoli* — *kjer si bodi, koder si bodi, kamor si bodi, kedar si bodi, kakor si bodi, da si tudi (dasitudi), da si ravno (dasiravno).*

h) Pomni si še sostavljenke: *ali = a + li; ampak = a + no + pak; ano = a + no; anti = a + no + ti; čeznemoč = čez + ne + moč; ili = i + li; in, ino = i + no; javelne = ja + ali + ne; morda = more da; nazoč = na + vz + oči; vendar = vem da; temoč = tem + več*; in še več drugih, kterih sostava je že sama ob sebi jasna.

i) s predlogi (gl. sostavo s predlogi).

G) Najnavadniše skrajšave sostavljenih besedí.

§. 342. Da beseda po sostavi ne postane predolga in preokorna za izreko, nanese včasi navada ali potreba, da se skrajša ali skrči in tako v krajši in glajši obliki prikaže. Sostavljene besede krajšamo s tém:

a) da odbijemo ločivnici prvi zlog ali še kako črko več ali pa jo celó vso odvržemo n. pr. *nograd = vinograd; norez = vinorez; inorog = edinorog; sklenica = steklenica; štogubec = šestogubec; pust = mesopust;*

b) da se odbije ločivnici zadnji zlog ali samo zadnji dve črki, kakor lepoglasje zahteva. n. pr. *grenkožen = grenkokožen; mrtud, mrtuden = mrtvoud, mrtvouden; malžina = mala južina; slonokostén = slonokostén; vsemogočen = vsegamogočen.*

c) da se izpusti vezna črka, n. pr. *medved = medjed, medojed; vojvoda = vojevoda.*

d) da se odpahne glavni besedi prva črka, n. pr. *samodin = samoedin; primek = priimek; vesoljen = vesvoljen.*

Pri tej priložnosti bodi omenjeno nekaj krajevnih prislovov, ki so v skrajšani obliki navadni samo po Rožji in po bližnjih krajih na Koroškem; ti so: santer = sem noter; santre = sem notre(i); tanter = tje noter; soven = sem ven; sovne = sem vne; toven = tje ven; tovne = tje vne; dolsej = dol sem; gorsej = gori sem, ki so pa tako skrojene, da menda v pisavo ne bomo mogli ž njimi, če ravno bi nam bile včasi prav po hvali.

D. Skladnja.

O stavku sploh.

§. 343. Beseda sama ob sebi je mrtva in nedoločna; v zvezi z drugimi besedami še le oživí in postane znanivka naših misli in čutov. To se zgodí v stavku, ki združi besede v umevno celoto; stavek ali rek je torej vsaka z besedami razodeta misel, n. pr. *Človek obrača — Bog obrne.* N. pr. — *Nesreča ne spi.* N. pr. — *Vsaka kača imá svoj strup.* N. pr. — *Žalost in tuga strupena kuga.* N. pr.

§. 344. Svoje misli in želje razodevamo trdivno (prirekovavno) ali nikavno (odrekovavno) na štiri načine:

a) pripovedovaje, če na ravnost kaj naznanjamo, n. pr. *Pohlep oslepí.* N. pr. — *Otročaji so kričaji.* N. pr. — *Kri ni voda.* N. pr. — *Leža ne bogatí.* N. pr.

b) vpraševaje, če svojo misel v podobi vprašanja izrečemo, n. pr. *Kdo užiglje grome treskovite?* Vilh. — *Kedaj je vrba grozdje rodila?* N. pr. — *Ali ni rana ura zlata ura?* N. pr.

c) velevaje, če komu kaj velimo, n. pr. *Moli in delaj.* N. pr. — *Govori resnico — ne boj se vraga.* N. pr. — *Ne skušaj vojsk lažnjivega malika.* Kos.

d) želevaje, če kako željo ali vošilo razodenemo, n. pr. *Bog pomagaj! — Bog prenesi! — Da bi plodilo in rodilo! — Bog ne daj!* N. r.

§. 345. Vsak stavek, bodi si še tako kratèk, imá vendar dva dela, namreč osebo ali reč, o kteri se govorí, in to, kar se o osebi ali reči dopoveduje; prvi je osebek (podmet), ta pa dopovedek (prisodek). Včasi se veže dopovedek na ravnost z osebkom, včasi ju pa sklepa pomožni glagol kot vez ali spona.

Osebek in dopovedek sta glavna ali bistvena stavkova člena, ker ga brez nju ni in ga ne more biti nobenega stavka.

Stavek ali rek, v kterem se nahaja le osebek in dopovedek, je gol stavek, n. pr. *Bog oblači — Bog prevedri.* N. pr. — *Življenje je trpljenje.* N. pr. — *Lenoba je gnjusoba.* N. pr.

§. 346. V samih golih stavkih bi svojih misli ne mogli po vseh razmerah na tanko razodeti; zató pristopijo, kakor nanese potreba, še druge besede, ki osebek ali dopovedek ali pa obá bolj pojasnijo ali na pomenu dopolnijo. V ta namen nam služijo:

a) prilastki kot pojasnila osebka in drugih samostavnih stavkovih določil, n. pr. *Strastna navada je težka klada.* N. pr. — *Spoštena jedinščina je šola kreposti.* N. pr.

b) dopolnki ali predmeti kot dopolnila dopovedka, če je prilog ali glagol, n. pr. *Delo béli jélo.* N. pr. — *Snaga je Bogu draga.* N. pr. — *Grm ne podere drevesa.* N. pr.

c) prislovni določki ali prirečja kraja, časa, načina ali vzroka (namere, sredstva, orodja), n. pr. *Počasi se daleč pride.* N. pr. — *Po delu plačilo.* N. pr. — *Spomladi vsaka bučelica krajcar.* N. pr. —

Prilastki, dopolnki in prislovni določki so nebistveni stavkovi členi, ker jih ni vsacemu stavku bistvena in neogibna potreba. — Stavkom, ki so po kacem nebistvenem stavkovem členu razširjeni ali izobraženi, pravimo razširjeni ali izobraženi stavki, n. pr. *Sreča človeka prestroji.* N. pr. — *Ljudstva glas je božji glas.* Cegn. — *Trta rodí vsako jesen.* Lev.

Gole in izobražene stavke imenujemo proste ali nezložene stavke.

§. 347. Prosti stavek je po svoji obliki popoln ali nepopoln. Popoln je tisti stavek, ki imá vse potrebne dele, kar jih zahteva dopovedek: nepopoln ali zagolten (eliptičen) pa tisti, ki mu manjka eden ali več bistvenih stavkovih delov. Izpuščajo pa se najraje:

a) vez ali spona, sosebno v prigovorih, n. pr. *Dolga bolezen gotova smrt.* N. pr. — *Mladina brez rudečih lic spomlad brez cvetic.* N. pr. — *Brez narodne svobode, kakor riba brez vode.* N. pr.

b) povedek ali še kak drug člen, sosebno v pregovorih in vošilih, n. pr. *Dobro jutro* (*Bog daj*)*! Z Bogom* (*hodite*)*! Na zdravje* (*vam bodi*)*! — Bog* (*bodi*) *z vami, spremlja naj vas dobra sreča.* Cegn.

c) zavoljo krajšega govora še marsiktere druge besede, če je stavkov pomén že po drugih členih dosti jasen, n. pr. *Ti očeta do praga* (*vlečeš*), *tvoji otroci tebe čez prag* (*bodo sunili*). N. pr. — *Me glava že jenjuje* (*boleti*) *in koj mi bolje bo.* Led. — *Z betva* (*postane*) *voz.* N. pr. — *Dobrega ovčarja* (*lastnost, navada*) *je ovce striči, pa ne dreti.* N. pr.

Razločni od zagoltnih so stisnjeni ali sklepljeni stavki, v kterih se dva ali več določil na en stavkov člen nanaša, n. pr. *Laž in zvijača pogine* (skrčen iz stavkov: *laž pogine* + *zvijača pogine*). N. pr.

— *Bog ena vrata zaprè in sto drugih odprè* (skrčen iz stavkov: *Bog ena vrata zapre + Bog sto drugih vrat odpre*). N. pr. — *Bog daje in jemlje* (skrčen iz stavkov: *Bog daje + Bog jemlje*). N. pr.

§. 348. Da se kaka misel poleg vseh razmér popolnoma razodene, združita se po gostem dva ali več stavkov v novo celoto. Tej združbi prostih stavkov, kterih ohrani vsak svoj osebek in dopovedek, pravimo z l o ž e n stavek, n. pr. *Sila kola lomi, potreba jih nareja.* N. pr. — *Kar je za truplo oblačilo, to je duhu jezik in beseda.* Slomš.

Med zloženimi stavki imajo nekteri sami ob sebi svoj popoln pomén; zató jim pravimo g l a v n i ali s a m o s t o j n i stavki (samostojniki), n. pr. *Danes slast srce napaja, jutro jok pelini spet.* Čb. — *Silno silno vera peša, v pregrehah vse tiči, čudno se nam štrena meša, voz nam le pod pot letí.* Slomš.

Zveza glavnih ali samostojnih stavkov se imenuje z eno besedo: p r i r e d j e, posamezni stavki pa tudi p r i r e d n i ali p r i d r u ž e n i stavki.

§. 349. Nekteri stavki so sami ob sebi brez razločnega pomena in odvisni od glavnih stavkov, pravimo jim zató p r i d j a n i ali o d v i s n i stavki (o d v i s n i k i), n. pr. *Kedar prosi, zlata usta nosi,— kedar vrača, hrbet obrača.* Nr. pr. — *Kdor iz dežele gleda, s tém se ni varno na solncu greti.* N. pr.

Zvezi glavnih in odvisnih stavkov pravimo z eno besedo: p o d r e d j e, posameznim odvisnikom pa tudi p o d r e d n i ali p o d d r u ž e n i stavki.

Vsak odvisnik je namestnik kacega člena v glavnem stavku; torej ločimo po peterih stavkovih členih tudi petero odvisnikov, ki jih hočemo po stavkovih členih: o s e b k o v e, d o p o v e d k o v e, p r i l a s t k o v e, d o p o l n k o v e in p r i s l o v n e odvisnike imenovati.

§. 350. Kakor prosti stavek prikazuje se tudi odvisni zdaj v popolni, zdaj v nepopolni obliki. Odvisnike v nepopolni obliki imenujemo s k r a j š a n e ali o k r a j š a n e stavke, ker smo jim vzeli vezilo in osebek, včasi pa tudi dopovedek (če je namreč pomožni glagol, sicer se preobrazi v deležje), n. pr. *Tukaj bistra Sava izvira* (*ki je*), *mati pevske umnosti.* Vodn. — *Prinesli so mu mrtvoudnega, ležečega* (*ki je ležal*) *na postelji.* Met.

Z ozirom na red, v kterem se stavki med sebó vrsté, razločujemo:

a) s p r e d n j e stavke, n. pr. *Kjer se botrina krega, zemlja križem poka.* N. pr.

b) s r e d n j e stavke, n. pr. *Rokodelec, ki za pečjó leží, nič ne izvalí.* N. pr.

c) z a d n j e stavke, n. pr. *Na slemenu visosti ne zabi, kaj veljá prijatelj v sili.* Kos.

I. Prosti stavek.

A. Členi in lastnije prostega stavka.

a) Osebek.

§. 351. Osebek t. j. oseba ali reč, o kteri je v stavku govorjenje, stoji na vprašanje kdo? ali kaj? sploh v imenovavniku, n. pr. *Sloga jači — nesloga tlači.* N. pr. — *Sila ni mila,* N. pr.

Za osebek nam rabijo:

a) samostavniki, n. pr. *Škoda modrí.* N. pr. — *Petica moži.* N. pr. — *Smrt nič ne izbira.* N. pr.

b) zaimki, posebno osebni in nedoločni, n. pr. *Mi orjemo zemljo,* — *On orje pa nas.* Slomš. — *Ti si sovraž vsem, ki hudo delajo.* Dalm. — *Vsak svoje sreče kovač.* N. pr.

c) prilogi in deležniki, n. pr. *Dobro se samo hvali.* N. pr. — *Moker se dežja ne bojí.* N. pr. — *Zgubljeno je zgubljeno.* N. pr.

d) števniki, n. pr. *Eden drobí — drugi kosí.* N. pr. — *Vsi so grablje — vile nobeden.* N. pr.

e) glagolov nedoločnik ali velevnik, n. pr. *Boga ljubiti je najlepša modrost.* Ravn. — *Bolje drži ga kot lovi ga.* N. pr.

f) vsak členek, vsak zlog, pa tudi vsak stavek, če se o njem kakor o osebi ali reči kaj dopoveduje, n. pr. *Skorej še ni.* N. r. — *In je zložen veznik.* — *A, B, C dajejo črkopisu ime.* — *Dobre volje (biti) mošnje kolje.* N. pr.

§. 352. Pravi osebkov sklon, kakor smo doslej vidili, je imenovavnik; včasi prestopi osebek pa v kak drugi sklon in sicer:

a) v rodivnik, če je nikavni pomožnik sam dopovedek; n. pr. *Ni sadú brez cvetú.* N. pr. — *Brez potú ni medú.* N. pr. — *Bez zdravja ni bogastva.* N. pr. — ali, kedar se naznanja kaka množ oseb ali reči, n. pr. *Bilo jih je kakor listja in trave.* N. pr. — *Veliko psov sne volka.* N. pr. — *Petero močnih je stebrov, podpore sreče vseh stanov.* N. ps.

b) v dajavnik, n. pr. *Potreba šibki ženski varha je v nadlogah bojnih.* Kos. — *Bodi ti skrb ljubih starišev.* Ravn.

c) v kazavnik, n. pr. *Volja me je.* N. r. — *Iz prvega vas bo težko stalo.* Vodn.

§. 353. Včasi je osebek skrit v dopovedku, to pa vselej:

a) kedar je osebni zaimek osebek, če se s posebnim povdarkom ne izgovarja, n. pr. *Trpim ko kamen na poti.* N. pr. — *Prah si in v prah se spet povrneš.* — *Molči, molči, mlada Breda!* N. ps.

b) kedar je osebek toliko znan, da se že iz zveze besedí povzeti more, n. pr. *Pride pa mine* (čas). N. pr. — *Tatiče obešajo, tatove pa izpuščajo* (*ljudjé*). N. pr.

c) kedar je osebek kak brezoseben glagol, n. pr. *Ko se razsveti, razdaní* itd. N. ps. — *Zagrmelo je pa vdarilo.* N. r.

d) kedar se kako djanje ali stanje v obče popisuje; Nemcu rabi v tem primeru večidel nedoločni zaimek „man", n. pr. *Kakor se gode, tako se pleše.* N. pr. — *Kakor se posojuje, tako se vračuje.* N. pr. — *Čakaj, da danove odzvoní.* N. ps.

b) Dopovedek.

§. 354. Dopovedek je beseda v stavku, ki dopoveduje o osebku, da je ali kaj je, kaj dela ali kaj trpí, kakošen je ali pa čigav je, kakor kažejo izgledi: *Suša je bila velika.* — *Bog je stvarnik.* — *Bog plačuje in kaznuje.* — *Sreča je opotočna.* — *Vsa zemlja je Gospodova.*

Ako je dopovedek glagol, rabi se v določnem, pogojnem, želevnem ali velevnem naklonu, n. pr. *Orožje spi.* Kos. — *Prepira grom praznuje.* Kos. — *Pravica naj nas vodi!* Čb. — *Ne skušaj Gospoda.* Met. — Če mu služi ime za znanilo, stojí sploh v imenovavniku, če se pa lastnost ali svojstvo dopoveduje, po gostem tudi v rodivniku, n. pr. *V sili je Bog pomočník.* Ravn. — *Vojska je krvava šiba.* N. pr. — *Ta zlat je kova znanega.* N. ps. — *Slovenci niso ne hudobnega, ne goljufnega nagnjenja.* Vodn.

§. 355. Dopovedek more biti:

a) kak glagol, n. pr. *Zrak žarí.* — *Tramovje poka.* Kos. — *Burja potihne.* — *Veterc zapihne.* Slomš. — *Prositi ni beračiti.* N. pr.

b) kak samostavnik, n. pr. *Delavec je kruhovec.* N. pr. — *Služba ni družba.* N. pr. — *Bog je naša svest ob sili.* Ravn.

c) kak prilog, n. pr. *Lepo je vsakemu milo.* N. pr. — *Življenje je kratko.* — *Bolniku je vse grenko.* N. pr.

d) kak števnik ali zaimek, n. pr. — *Bog je vselej eden.* N. pr. — *Vsa zemlja je Njegova.* Ravn.

e) kak členek, n. pr. *Jezik ni kar bodi.* Levst. — *Enkrat ni nobenkrat.* N. pr. — *Hiše rahla vez ljubljiva je na dvoje vekomaj.* Kos.

c) Vez.

§. 356. Vez ali spona veže dopovedek z osebkom v skladno, umevno celoto. Za vez nam služi pomožni glagol: biti; kedar je pa glagol sam dopovedek, tedaj je vez v glagolu skrita, n. pr. *Sreča je begoča.* N. pr. — *Odkladki so odpadki.* N. pr. — *Krivično blagó teknilo ne bo.* N. pr. — *Grešnik spí in hudobavlja.* Slomš. — *S časom pride svèt.* Cegn.

V prostih izrekih in prigovorih vez po gostem izpade, n. pr. *Trda izreja dobra volja.* N. pr. — *Bog bogat milosti.* N. pr. — *Ves svet oko božje.* N. pr. — *Skušnja dolga šola dolga brušnja.* N. pr.

Včasi nam pa služi pomožnik za samostojen dopovedek kakor drugi glagoli, n. pr. *Vsa modrost je od Gospoda.* Ravn. — *Tudi nadloga je od Boga.* N. pr. — *Ni planine brez doline.* N. pr.

§. 357. Kot vez ali spona nam rabi še nekaj drugih glagolov, ki sklepajo dopovedek z osebkom; ti so:

a) neprehajavniki: stati, ostati, postati, navstati, priti, prihajati, nahajati, nastopati, hoditi, leči, ležati in še drugih enacih nekaj, n. pr. *Bog ostane vedno najbolji zdravnik.* Cegn. — *Vse skrito postane očito.* N. pr. — *Kralj Matjaž bolán leží.* N. ps. — *Bahač postane(bo) berač.* Slomš. — *Sila in krivica prihaja zmiraj veča.* Ravn.

Pri tej priložnosti bodi omenjeno, da gre glagol postati previdno in varčno v rabo jemati; njegovo moč imajo v sebi iz predlogov izobraženi neprehajavniki III. in IV. vrste, n. pr. Temní se, mračí se, daní se, svetli se, trava zelení, žito dozoreva itd., včasi se pa tudi še drugači pové, n. pr. noč se dela, mrak se je storil, luč je posvetila, razdanilo se je itd.

b) nekteri povračavniki, kakoršni so: imenovati se, klicati se, kazati se, rekati, praviti, roditi se, storiti se, viditi se, zdeti se, zvati se in še drugih več, n. pr. *Korintu so rekli helensko oko.* Vodn. — *Lev se kraljeva živina imenuje.* Slomš. — *Edinček po navadi izraste razposajen sin.* Slomš. — *Sova senici glavana pravi.* N. pr.

d) Prilastek.

§. 358. Prilastek se imenuje tisti člen v stavku, ki služi za pojasnilo ali dopolnilo kacemu samostavniku, bodi si osebku, dopovedku, dopolnku ali prislovnemu določku, n. pr. *Steza častí je ledena gaz.* N. pr. — *Poštena tovaršija zlata reč.* Slomš. — *Vsaka reč imá svoj prav.* N. pr. — *Brezovo olje zacelí razvade mladih dni.* Slomš.

Za prilastke nam rabijo:

a) prilog'i in vsi priložniki t. j. besede, ki jih moremo po prilogovem v rabo jemati, n. pr. *Rokodelstvo je lepa dota.* Cegn. — *Denar imá polzek rep.* N. pr. — *Moja glava moj svet.* N. pr. — *Delo beli vse jedí.* Čb. — *Žareča zarja oznanja piharja.* N. pr. — *Bolje hranjeno jajce ko sneden vol.* N. pr.

b) samostavniki v rodivniku, s predlogom tudi v kakem drugem sklonu, n. pr. *Varčnost je hči modrosti.* N. pr. — *Razvaline življenja novine.* N. pr. — *Tam je bival vitez Ravbar roke trdne ko železo, srca trdega ko jeklo.* N. ps. — *Ljubezen proti (k) svojemu rodu je vsaki stvari vcepljena.*

Kedar pa pomenja samostavnik kako last ali svojstvo ter nima nobenega določila pri sebi, preobrazi ga vselej v svojiven prilog, n. pr. *Lenoba je vragova mreža.* Slomš. — *Krasna je vsa Gospodova zemlja.*

§. 359. Včasi se prideva prilastek samostavnemu imenu v ravno tistem sklonu, da ga po njegovi veljavi ali bitnosti opiše in od drugih razločnega stori; tacemu prilastku pravimo sploh pridevek (aposicija), n. pr. *Kralj Matjaž*; *car Lazar*; *Atila, šiba božja*; *Bohinj, kranjska Švajca*; če se je pa kot znanilo kake posebno sloveče lastnosti z imenom popolnoma zrasel, tudi nazivek, n. pr. *Peter veliki, Ivan zlatousti, Ferdinand dobrotljivi.* — Pridevek stojí pred ali za imenom, nazivek sploh za njim.

Daje se pa pridevek sosebno tacim samostavnikom, ki sami ob sebi še niso dosti določeni med osebami ali rečmí svoje vrste. Najrajše dobivajo prilastek:

a) imena oseb, ki so se v življenji posebno poslavile, pa tudi imena mest, dežel, gorá i. t. d., da se bolj opišejo, n. pr. *Kralj Matjaž oženil se, z Alenčico zaročil se, preljubo kraljico ogersko.* N. ps. — *Sv. Ciril in Metod, slovanska apostelina, sta postavila temelj slovenskemu slovstvu.* — *Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okoljš'no ta, podoba raja.* Preš.

b) nekteri občni samostavniki v opis njih lastnosti, n. pr. *Volk ovčar, lesica kurjica, medved tacar, lev kosmatinec, tica prepelica, šiba strahovavka.*

e) Dopolnek.

§. 360. Dopolnek ali predmet imenujemo tisti stavkov člen, ki služi glagolu ali prilogu kot dopolnilo njegovega pomena; brez njega bi bil govor pomanjkljiv in nedoločen. Kot dopolnila nam rabijo sploh samostavniki, včasi pa tudi kak drugi skloniljiv besedni razpol ali glagolov nedoločnik. Ime kot dopolnek stopi vselej v tisti odvisni sklon, ki ga dopovedek zahteva, namreč:

a) v rodivnik, n. pr. *Vsak delavec je vreden plačila,* N. pr. — *Groba ne predere jok.* Pot. — *Še muha išče kruha.* N. pr. — *Vsacemu nečesa manjka.* N. pr.

b) v dajavnik, pa ne tako po gostem kakor v una dva sklona, n. pr. *Zvijača je sili kos.* N. pr. — *Človek je enak dimu na strehi.* Cegn. — *Sreča je priprostim prava mati.* N. pr.

c) najraje v kazavnik, n. pr. *Sila moč premaga.* N. pr. — *Iskra velik ogenj zažgè.* N. pr. — *Vino vtopí skrbi.* N. pr. — *Smrt nas bogati.* Cegn. — *Železo sne rija — nečimernost pa otroka.* Slomš.

f) Prislovni določki,

§. 361. Prislovni določki ali prirečja so določila ali pojasnila djanja ali stanja z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok; razločujemo torej četvero prislovnih določkov, namreč: krajevne, časovne, načinove in vzročne. Kot prislovna določila nam rabijo ali dotični prislovi ali pa razni skloni brez predlogov ali s predlogi, kakor je razvidno iz naslednjih izgledov:

1) Krajevni določki stojé na vprašanje: kje? kod (odkod — dokod)? ali kam? n. pr. *Previdnost nikjer ne škoduje.* N. pr. — *Od prvega tukaj stanuje moj rod.* Vodn. — *Prevzetija se povsod spotika.* Slomš. — *Na razvalinah novina oživí.* N. pr. — Iz *oblaka blagor pride.* Kos. — *Ali veš do kruha pot?* Led.

2) Časovni določki se jemljó v rabo na vprašanja: kedaj (obkoréj, dokoréj, dokléj)? koliko časa? itd. n. pr. *Velike skrbí zgodaj lasé ubelijo.* N. pr. — *Jabelko je zjutraj zlato.* N. pr. — *Ni vsak dan božič.* N. pr. — *Mora v nižave na zimo pastir.* Cegn.

3) Načinovi določki odgovarjajo na vprašanje: kako?; posebno veliko jih je iz prilogov izpeljanih, n. pr. *Glas raste gredé.* N. pr. — *Domá je najbolje.* N. pr. — *Do tretjega rado gre.* N. pr. — *Votlo v turnu klenka bron.* Kos. — *Blagor se nabira poniti.* N. pr. — *Ljubi ga za svoje življenje.* Ravn. — *Kdor se z volki pajdaši, mora ž njimi tuliti.* N. pr.

Z načinovimi določki se določuje tudi sličnost (enakost) in različnost dveh ali več predmetov.

a) Sličnost ali enakost zaznamnjujemo s prislovi: kakor, kakti (sosebno na Štajerskem), kot ali ko, n. pr. *Nebo je čisto ko ribje oko.* N. r. — *Ko pšica čas naprej leti.* Kos. — *Nosi se kakor srna — pa nima ne zrna.* N. pr. — *Rudeč kakti mak.* N. r. — Na mesto primerjavnih členkov in pomožnika kot dopovedka stopi, sosebno v ljudskih izrekih, rad veznik in pa, n. pr. *Slaba tovaršija in pa smola na suknji.* Slomš. — *Krivično blago pod streho in pa molj v zrnji.* Slomš.

b) različnost ali neenakost dopovedujemo s primernikom in s primerjavnimi prislovi: kot, ko, nego (pa le bolj ob hrovaški meji), pa tudi s kakor ali pa s predlogi od in mimo (memo) v rodivniku, n. pr. *Jajce več ko (kot) puta vé.* N. pr. — *Več vredi pošten glas kot srebrn pas.* N. pr. — *Bolja prva zamera od (mimo) druge.* N. pr. — *Bliža je košulja nego haljina.* N. pr.

Kedar hočemo kako reč ali osebo čez vse druge povzdigniti, rabijo nam tudi predlogi: čez, nad ali proti, n. pr. *Učenec ni čez učenika — hlapec ni čez gospodarja.* Met. — *Ni meštra nad potrebo.* N. pr. — *Zlato in srebro ni nič proti čisti nedolžnosti.* Ravn.

4) Vzrok ali namero naznanjamo na vprašanje: zakaj? ali čemú? sosebno s predlogovimi skloni, n. pr. *Od šale glava ne boli.* N. pr. — *Od britkosti njemu srce poka.* Ravn. — *Bron razpoka mrazú.* Šub. — *Bodi náreden k poslušanju.* Dalm.

Le-sem spadajo tudi določila orodja ali sredstva, s kterim, in snovi (gradiva), iz ktere se kaj napravlja ali biva, n. pr. *Iz prota zraste hrast.* N. pr. — *Konj se brani z krepko nogo, lev in tigra sè zobmí.* Vilh. — *Imaš za čim, lahko greš v Rim.* N. pr. — *Žgan iz ila.* Kos. —

g) Nikavni stavek

§. 362. V trdivnem stavku se osebi ali reči, o kteri je govorjenje, kaj prirekuje ali priklada, kakor je viditi iz mnogih doslej navedenih izgledov; druga je z nikavnim stavkom, v kterem se osebku vselej kaj odrekuje ali odjemlje. Nikavnica, ki razpira zvezo naših misli ali zapopadkov, je ne (v sostavah ne—, ni—) in se nahaja sama ali z drugimi nikavnimi besedami vred v stavku. Mesto jej je tik pred vezjó, če pa vezí ni, pred besedo, v kteri je vez skrita, n. pr. *Čič ne da nič.* N. pr. — *Nesreča ne orje, ne seje, pa vendar dobro živí.* N. pr. — *Jabelko ne pade daleč od jablani.* N. pr. — *Ne bodi presladek, da se kdo s teboj ne posladká.* N. pr.

Z glagoli: sem, imam in hočem se nikavnica vselej v eno besedo zraste: nisem (nesem), nimam (nemam) in nočem (nečem), n. pr. *Z veliko gospodo ni dobro črešenj zobati.* N. pr. — *Kdor nima v glavi, mora imeti v petéh.* N. pr. — *Kdor noče (neče) z lepó, mora z grdó.* N. pr.

§. 363. Mimo nikavnice ne zamore slovenščina še več nikavnih besedí, ki se pa same ob sebi brez nikavnice sploh ne morejo vzeti v rabo; take nikavne besede so: nobeden, nijeden, nikdo (nihče), nič (nikaj), nikjer, nikod, nikamor, nikdar, nikoli, nikar, nikakor. V slovenščini torej dve ali še več nikavnih besedí v stavku ne potrjuje povedi kakor v latinščini in nemščini, marveč še bolj odreku je ali odnikava, n. pr. *Nas nobeden vsega ne vé.* Vodn. — *Nihče*

ni vsegaveden. Vodn. — *Nikdo ne more dvema gospodoma služiti.* Met. — *Potrjen kruh in skušen svèt nikoli ne škódujeta.* N. pr. — *Nikoli nič ne počni zoper božjo zapoved.* Ravn. — *Nikoli ga nič ni pobolelo.* Ravn.

Zanikavnost se samo odpravi in stavek postane trdiven, da si ravno so nikavne besede v stavku:

a) če je razun nikavnice ne še kaka druga z ne — sostavljena beseda v stavku, n. pr. *Bogu nič ni nemogoče.* Ravn. — *Gospodova molitev ni nobenemu kristjanu neznana.*

b) če stojí nikavnica ne tik pred drugo nikavno besedo, n. pr. *Ne nikoli, ampak vsak dan grešimo.* — *Ne nobeno uro, ampak vsak trenutek je človek v nevarnosti.*

c) če si mislimo kako nikavnico kot samostalno reč, ne pa kot nikavnico, n. pr. *Nič je dobro za očí.* Met. — *Nič v ustih kruli po črévesu.* N. pr. — *Nikdo je zaimek.*

Naposled bodi še omenjeno, da nastopi za nikavnim glagolom: nimam, kedar se s kakim nedoločnikom kot dopolnkom v rabo vzame, večkrat trdivni kdo in kaj mesto nikavnih nikdo in nič, n. pr. *Nima kaj prigrizniti, nima kaj prodati, nimaš mu kaj očitati, nima koga poslušati* itd.

b) Naglaševanje stavkovih členov.

§. 364. V govoru se izreka posameznih besedí ravnomerno spreminja: zdaj raste, zdaj pada na glasu, kakor zahteva umevnost in lepoglasje. Ta izreka se ravná po naravni veljavi posameznih stavkovih členov ali po volji govorečega, ki navrača našo pozornost zdaj na to, zdaj na uno besedo v stavku. Glavno pravilo nam bodi pri naglaševanji: povdarek opiraj se na najvažnišo besedo v stavku.

I. Če povdarjamo besede po njih naravni veljavi, pomnimo si:

a) v golem stavku se opira povdarek na dopovedek, n. pr. *Solnce sije. Luna sveti. Zvezde migljajo.*

b) prilastek se izgovarja krepkeje mimo njegovega samostavnika, n. pr. Dober glas seže v deveto vas. N. pr. — *Čista voda najzdraviša pijača.*

c) dopolnek dobí náglas pred dopovedkom; če je več dopolnkov v stavku, izgovarja se rečni krepkeje mimo osebnega, drugi bolj mimo prvega, n. pr. *Petje razveseluje srcé.* — *Pesem preganja človeku skrbí.* Napr. — *Vse stvari se veselé svojega življenja.* Ravn.

d) prislovnim določkom gre povdarek pred glagolom; če jih je več, povdarja se krajevni določek bolj mimo časovnega, vzročni bolj

mimo krajevnega, načinov bolj mimo vzročnega, n. pr. *Pesem je iz nebes domá.* — *Med petjem dete sladko zaspí.* Slomš. — *Danes hudo navado lože premagaš, kakor jutri.* N, pr. — *Pri Bogu je vse za delo na prodaj.* N. pr.

II. Naglaševanje po volji govorečega ali umetno naglaševanje se ne da v pravila povzeti, ker ga imá govoreči popolnoma v svoji oblasti in zdaj ta, zdaj uni stavkov člen z večim povdarkom izgovarja, kot mu gre po njegovem redu v stavku. Preglejmo izgled: Hvalite Gospoda vsi rodovi z ozirom na umetno naglaševanje: 1. *Hvalite Gospoda vsi rodovi*; 2. *Hvalite Gospoda vsi rodovi*; 3. *Hvalite Gospoda vsi rodovi* in *4 Hvalite Gospoda vsi rodovi.*

i) Red besedí v prostem stavku.

§. 365. Veliko je ležeče na tem, v kterem redu se vrsté besede v stavkih ena za drugo, kajti na to se opira jasnota in lepoglasje vsacega jezika. Da si ravno je v tej reči naš jezik posebno gibčen, da se morejo besede s prečudno lahkoto pretikati, vendar le oblega se tudi slovenščini tista stava besedí najbolje, ktera se najože vjema z naravo in s postavami našega mišljenja. — Po prečudni mnogoterosti naših misli in čutov, kterih je treba, kolikor je mogoče po vsej bistvenosti z besedami razodeti, ravná se tudi različnost v razredovanji ali razpostavljanji posameznih besedí v stavku.

Red, v kterem vrstimo besede eno za drugo, je dvojen, namreč: naravni in úmetni. — Naravnega reda se držimo, kedar vrstimo besedo za besedo, kakor se misel za mislijo rodí v naši duši; kedar hočemo pa na kak posamezen člen bravčevo pozornost obrniti, tedaj razpostavimo besede po úmetnem redu, ki vrstí besede po njih važnosti v govoru. Najimenitniše je prvo mesto, potem zadnje; najmanjše veljave v stavku je sreda.

1. Naravni red.

§. 366. Kar se tiče naravnega reda besedí v prostem stavku, treba si je pomniti:

a) v obče.

1) Osebek, ki se prvi rodí v naših mislih, stojí na prvem mestu, dopovedek pa za njim; če je tudi vez ali spona v stavku, vrine se med osebek in dopovedek, n. pr. *Besede mičejo.* — *Izgledi vlečejo.* N, pr. — *Razvada je bolezen.* Slomš.

Če je osebek v glagolu skrit, dene se glagol kot dopovedek na prvo mesto, n. pr. *Ukam in vriskam.* — *Čujte zvona stok in rig.* Kos.

2) V izobraženih stavkih stojé pojasnila sploh blizo pojasnjenih besed, pred njimi ali za njimi, kakor zahteva stavkovo razmerje; o razredbi stavkovih pojasnil pomni si to-le:

a) prilastki, če so prilogi ali samostavniki v dajavniku, stojé sploh pred svojim imenom, sicer pa za njim, n. pr. *Materna beseda je jasno ogledalo vsacega ljudstva.* Slomš. — *Modre besede o pravem času so zlata jabelka v srebernem torilu.* Ravn. — *Blagi otroci so starišem častita podpora.* Slomš.

b) dopolnki se devajo za tisto besedo, kteri so dodani kot dopolnila, n. pr. *Solnce razvedrí oko.* Čb. — *Smrt ozdravi bolečine.* Cegn. — *Človeška omika imá korenino v pisavi* Napr.

Če stojí dopolnkov kteri v dajavniku, dá se mu mesto pred kazavnikom, n. pr. *Očetov blagoslov otrokom hiše zida.* Ravn. — *Ta človek vé vsaki reči glas.* N. pr. — *Solnce delí zemljakom gorkoto, život in luč.*

c) prislovni določki stojé včasi pred besedo, ktero pojasnujejo, včasi za njo, kakor to zmisel celega stavka zahteva; le načinovo določilo naj stojí v trdivnem stavku sploh pred glagolom dopovedovavnikom, sosebno če je osebek pred glagol postavljen ali pa v njem skrit, n. pr. *Bogastvo iz odrtíje se nenadoma razbije.* N. pr. — *Lahko je prislužil, lahko razrušil.* N. pr. — *Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo.* N. pr. — *Peč je po zimi potrebna reč.* N. pr.

b) po samezi.

1. Prilogom in drugim priložnikom daje se mesto pred imenom, kteremu služijo v pojasnjenje, n. pr. *Prava snaga ne sega le do praga.* N. pr. — *Vsaka reč imá svojo solnčno in svojo senčno stran.* — *Vsaka noč imá svojo moč.* N. pr.

2) Krajša (breznaglasna) oblika osebnih zaimkov: me, te, se, ga, je — mi, ti, si, mu, ji itd. deva se sploh med pomožnik in glagol ali med osebek in glagol, samo sedanjikov pomožnik 3. edinje osebe: je in pa prihodnjik: bom, boš, bo itd. imá breznaglasne osebne zaimke vedno pred seboj, kakor je razvidno iz tega-le pregleda:

Jaz sem ga poslušal	Midva sva ga poslušala i, t. d.
Ti si ga poslušal	Jaz ga bom poslušal,
On ga je poslušal	Ti ga boš poslušal i. t. d. n. p,

Književnost nam odpíra veličastno poslopje vsacega znanja. Napr. — *Davidova umetnost na harpo mu je odprla kraljeva vrata.* Ravn. — *To mi je plug in brana.* N. pr.

Povračavni zaimek: se, si dene se vselej pred druge osebne zaimke, če se ž njimi snide, n. pr. *Usmili se me po svoji milosti.* Ravn. — *Gjnusi se mu vse hudo.* Ravn.

3) Slovenski glagol se nahaja od kraja, v sredi, pa tudi na kraju, kakor je to misli po godu, ki jo denemo v stavek; le toliko zahteva njegovo svojstvo, da se sploh ne stavi predaleč od svojega pomožnika in da stojí v večih stavkih raji v sredi za pomožnikom, kot od njega oddaljen na koncu celega reka, n. pr. *Pripaše svitlo sabljico.* N. ps. *Tema se je umaknila svitlobi.* Napr. — *Rahla beseda zlobnost utolaži.* N. pr. — *Meni, da mu bo kapala mana z nebes.* N. pr. — *Turka je prišlo kakor listja in trave v naše kraje.* Drobt.

4) Ker je prvo mesto v stavku vedno najvažniše, zató ne smejo začenjati govora breznaglasne besedice ali breznaglasnice, ki so a) pomožni glagol v sedanjiku: sem, si, je — sva, sve, sta, ste smo, ste, so in aoristna oblika: bi, — b) krajša oblika osebnih zaimkov: me, te, se, ga, je, mi, ti, si itd.; le-sem spada tudi krajša oblika prihodnjikova: bom, boš, bo itd. in glagol čem, češ, če. Kar se tiče rabe breznaglasnih besedic v stavku, pomni si to-le:

a) kedar osebek začenja stavek, stojé breznaglasnice tik za njim, n. pr. — *Govorilo je zdravilo.* N. pr. — *Jaz se bojím kakor žaba dežja.* N. r. — *Jaz sem proti njemu kakor kaplja na vejici.* N. r. —

Kedar se pa zaimek kot osebek v glagolu skrije, v tem primerljeju stopi breznaglasnica vselej za dopovedek, n. pr. *Dobro mu je* (ne pa: *mu je dobro*), *kakor ribi v vodi.* N. pr. — *Vlači se kakor megla brez vetra* (ne pa: *se vlači* . . .). N. pr. — *Beseda mu teče* (ne pa: *mu beseda teče*), *kakor sok v dobu.* N. pr. — *Bliščí se kakor svitlo solnce* (ne pa: *se bliščí* . . .) N. r.

Zoper to pravilo, ki je poterjeno po rabi vseh drugih slovanskih narečij, vedno še po gostem grešimo; bodimo torej pazni v stavi breznaglasnic, in zasuknimo se tudi v tej reči na pravo pot; le resne volje je treba, pa bode odpravljena tudi ta napaka, ki v naši pisavi toliko mrzí drugim Slovenom.

b) Kedar imá osebek za seboj kak pristavek, bodi si prilastek ali pridevek, tedaj denemo breznaglasnico vselej za ta pridavek, n. pr. *Krisostom zlatousti je napisal veliko pisem.* — *Fantek prijaznega lica nam je bil vodnik.*

c) Kedar začenja stavek dopovedek ali dopolnek ali pa prislovni določek, dene se breznaglasnica za besedo, ki namesto osebka na prvem mestu stojí. Preglejmo sledeči stavek po raznih teh razmerah, najprej s osebkom: *Bog je ustvaril človeka po svoji podobi;* — z dopovedkom: *Človeka je ustvaril Bog po svoji podobi;* s prislovnim določkom: *Po svoji podobi je ustvaril Bog človeka.* Sv. p.

d) Glagol sem začenja govor samo tedaj, kedar je samostojen ne pa pomožen, navlasti če imá naglas, n. pr. *Je Bog, ki vse ravná.* — *Je oko, ki vse vidi.* — *Je li prostorojen? Je.* — *Ali bo varh udovam in sirotam? Bo (bode).*

5) Nikavnica ne stoji vselej pred svojim glagolom in odrine načinovo določilo, če ga je bilo pred glagolom, za glagol, n. pr. *Fant lepo piše — fant ne piše lepo. — Človek vodi celó na konju ne uteče.* Cegn. — *Ne prepahuj si želodca z osladnimi jedmi.* Ravn. — *Z jezičnim se nikar ne prepiraj.* Ravn.

Kedar se snide nikavnica z zastarelo aoristno obliko: bi, stopi pravilno pred njo kakor pred druge glagole, torej: *ne bi vedela, ne bi znali* itd.; v sedanji slovenski pisavi pa se nahaja po gostem za njo, rekel bi zató, ker smo glagolske narave besedice bi skorej popolnoma zabili, n. pr. *Ko vroči trud bi ne* (nam. *ne bi*) *potil človeka, kako bi v prsih misel se rodila!* Cegn. — *To bi ne bilo prav* (nam. *to ne bi bilo prav*), *ko bi le grablje imeli, vil pa ne.* N. pr.

6) Vprašavni členek li stopi tik za glagol, s kterim se vprašanje zastavlja, n. pr. *Je li to resnica? — Ni li ta otroška igra podoba prihodnjega življenja? — Prideš li ti ali tvoj brat?*

2. Umetni red.

§. 367. Da zadobí važniša beseda večo veljavo v stavku in na-se obrne bravčevo pozornost, pomakne se na mesto, ki je prav za prav lastno kacemu drugemu stavkovemu členu. To se pa zgodí na več načinov:

1) Dopovedek stopi pred osebek in za njima se porazvrsté ostali stavkovi členi, n. pr. *Popotniki in gostje smo na zemlji.* Ravn. — *Velik dar božji je materni jezik.* Slomš. — *Prestrašna korenina vsega zlega je pohlep.* Slomš. — *Otrpnili so udje mi in sl.lepi.* Preš. *Raztrgane so niti naše zveze.* Cegn.

2) Prilastek, ki stojí v navadnem redu pred samostavnikom, dene se za-nj, uni pa pred-nj, n. pr. *In vzame sabljico ostró in kakor solnce tak svitló.* N. ps. — *Dajte zobati pšenice zrele, dajte piti mu rebulje bele.* N. ps. — *Srebern las je serosti kras.* N. pr. — *Pero je zgovornosti močno bandero.* Slomš. — *Molitev je vsake krščanske hiše najboljša varhinja.* Slomš. — *Najlepša sreča je v naročji božjem.* Kos.

3) Kedar se opira glavna misel na dopolnila ali določila, stopijo dopolnki ali prislovni določki na prvo mesto, n. pr. *Stare smrt pokosí, mlade postreli.* N. pr. — *Svetu pokažite lik domače navade in misli.* Kos. — *Kakor senca ginejo naši dnevi.* Ravn. — *Na domačem pragu se petelin lahko repenči.* N. pr. — *Med cvetje se skrivajo tudi strupene kače.* Napr. — *V lesu črnem se dviguje skala, in na skalo stopi silni Zaboj.* Kr. r.

4) Besede, ki prav za prav vkup gredó, porazmaknejo se po drugih stavkovih členih, n. pr. *Mrak ovije zemljo temen.* Kos. — *Gradove varvaj zidane.* N. pr. — *Život mi vzemi in glavó.* N. ps. —

Skalnih vrat razdene se trdnjava. Olib. — *Pila mrzlo bom vodó, ki v črni gori se dobó.* N. ps. — *Kratke reče vsim skrivé besede.* Kr. r.

5) Pomožni glagol, ki stoji po navadnem redu koj za osebkom ali dopovedkom, pomakne se proti koncu ali celó na konec celega reka, n. pr. *Človek brez vere vere vreden ni.* N. pr. — *Vladala na mestu mile brez ljubezni ptujka bo.* Kos. — *Nobena ptica brez perotja ni, brez orožja tudi jaz ne bom.* N. ps. — *Tu pri vas ostala bom, tu pri vas zaspala bom.* N. ps.

b) Posamezne besede ali celi reki se ponavljajo, kar se nahaja sosebno v slovanskih národnih pesmah, n. pr. *Skrbna mati, urno mi vstanite, oj vstanite in mi razložite.* N. ps. — *Za mizo sta popotna dva, popotna dva, oba mladá.* N. ps. — *Hitro hitro mine čas, mine tudi lep obraz.* N. ps. — *Ah vi lesi, temni lesi, miletinski lesi.* Kr. r. — *Radost se po vsej raznese Pragi, okol Prage razleti se radost po vsej zemlji od radostne Prage.* Kr. r.

7) Včasi se návadni način pripovedovanja opusti in po zastavljenem vprašanji veljava sledeče póvedi povzdigne ali pa kak stavkov člen sam za se postavi in v stavku po kazavnem zaimku nadomesti, n. pr. *Kaj vam pravim, vi sosedje, bratje in vam drugim, ki ste moji svatje, ženitvanja so mi pričakovali, jutri ju pa bomo pokopali.* N. ps. — *Kljukec, to ti je bila zvita glava, da mu po vsem Kranjskem ni bilo para.* — *Sramožljivost, ona je angelj, kterega je nedolžnosti Bog varha dal.* Ravn.

B. Raba in skladba v prostem stavku.

I. Imena.

1. O spolu in številu.

§. 368. Da vsakdo lahko razume, kar dopovedujemo, treba je, da se združijo vse besede v stavku v skladno celoto; sosebno naj stopi tudi dopovedek, kolikor je mogoče, v najožo zvezo s svojim osebkom.

1) Če je v stavku le eden osebek, vjema se ž njim dopovedek:

a) glagol v osebi in številu, deležnik tudi v sklonu in spolu, n. pr. *Ljudstvo se po svoji mladini vedno ponavlja.* Napr. — *Iz obilnosti srca usta govoré.* Met. — *Zvest posel še ni za službo prosil.* N. pr. — *Na mladino je uprto naše upanje.* Napr.

b) prilog in vsak drugi priložnik, kamor spada tudi prislov: rad, rada, rado, v spolu, številu in sklonu, n. pr. *Število naših dni je kratko.* Ravn. — *Vse veselje tega sveta je nečimurno.* Ravn. — *Mladost je rada lahkomiselna, hitro pozabljiva in velikrat prenagla.* Vert.

c) samostavnik, če pomenja kako reč ali lastnost, po gostem samo v sklonu, če pa znamnjuje kako osebo sploh tudi v spolu in številu, n. pr. *Beseda je najlepši dar božji.* Slomš. — *Obleka ljudi je kazalo njih misli.* Cegn. — *Bog je neba in zemlje stvarnik.* Ravn.

To veljá tudi o samostavniku, kteri kot pridevek drugi samostavnik določuje, n. pr. *Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okolš'no ta, podoba raja.* Preš. — *Grem visoko pit Savico, lepih pesmi hladni vir.* Vodn. — *Mladenič ribič, radosti poln, odpenja čoln.* Levst.

2) Spona ali vez se ravná sploh po osebku; samo tedaj se vjema z dopovedkom, kedar se glavna misel na dopovedek opira, n. pr. *Nebesa so domovina pobožnih duš.* — *Temna ječa mu je bila prijetno stanovalo.* Ravn. — *Nebo in zemlja sta zrkalo božje vsegamogočnosti.* Ravn. — *Pobožna djanja so visoka lestva v nebesa.* Cegn. — *Kdo so ti možjé?* — *Njegova jed pa je bila kobilice in divji med.* Met.

3) Kedar stopi osebek v rodivnik, tedaj se ravná vez in dopovedek (le prilog in trpnopretekli deležnik ne) po besedi, ki je osebek v rodivnik pomaknila, n. pr. *Veliko ljudí je razgrinjalo svoja oblačila po potu.* Met. — *Mnogo znancev že spi pod hladno odejo črne zemlje.* — *Bliskalo se je rib in ribic vse polno po vodi.* Ravn.

§. 369. Kedar sta v stavku dva ali več osebkov, treba je pred vsim drugim gledati na to, ali si moremo te osebke misliti kot eno celoto ali ne, in kakošnega spola je vsak osebek po samezi.

1) Kedar se morejo osebki kot ena edina celota povzeti, kakor je to sosebno pri srodnih rečéh mogoče, tedaj stojí dopovedek v ednini, da si ravno se nanaša na dva ali na več osebkov. V spolu se ravná po osebkih, če so pa osebki različnega spola, pristroji se v spolu poleg najbližega imena, n. pr. *Napuh in mladinska prevzetnost se vselej vtepa.* Ravn. — *Laž in zvijača pogine, le resnica in pravica ostane.* Ravn. — *Delo in čas dela bodi starosti in moči primerjen.* Vert. — *Strah in trepetanje je prišlo nad mene.* Dalm. — *Trnje in osat ti bo rasel na zemlji.* Ravn. — *Človeku je potrebna jed in oblačilo.* Met.

2) Kedar se pa osebki ne morejo misliti kot ena edina celota in se dopovedek na vse osebke nanaša, tedaj se dene dopovedek pri dveh osebkih edinjega števila v dvojino, v vseh drugih primerih pa v množino. V spolu se vjema z osebki, če so pa ti različnega spola, imá moški spol prednost pred ženskim in ženski pred srednjim, enako tudi prva oseba pred drugo in druga pred tretjo, n. pr. *Velik kos naše sreče sta prid in delo.* Ravn. — *Žamet in svila pogasita ogenj na ognjišču.* N. pr. — *Spomlad in mladost ste enacih lastnost.* N. pr. *Ogenj in voda dobro služita, hudo gospodarita.* N. pr. — *Čast, zakon in okó ne trpé šale.* N. pr. — *Najboljša pratika so gore in podnebje.*

Cegn. — *Drage so zlato in jagode, pa draži so še modrih izreki.* Ravn. — *Tudi jedi vzemi sebó, da bote ti in oni živež imeli.* Ravn.

Pri neživočih rečéh, redkoma pri živalih, ravná se spol včasi po najbližem imenu, n. pr. *Šrženi, ose in bučele bodo vedno prepir imele.* N. pr.

Z ženskim in srednjim samostavnikom se zlaga v dvojini glagol sploh v moškem spolu; to pa menda odtod, ker stara slovenščina ni imela posebne oblike ženskemu in srednjemu spolu, n. pr. *Trdota in neusmiljenje še nista nikoli rož rodila.* Ravn. — *Zrkalo božje vsegamogočnosti, dobrote in modrosti sta zemlja in nebó.* Ravn. — *Nebo in zemlja bota prešla.* Met.

Dopovedek stopi v dvojino tudi tedaj, ko se včasi drugi osebek prvemu s predlogom **s** priklene, n. pr. Oče s sinom (oče in sin) gresta na polje.

3) Kedar se dopovedek le na en osebek nanaša in se pri drugih na misli dopolnuje, tedaj se vjema dopovedek sploh le s tistim osebkom, h kteremu na ravnost spada, n. pr. *Zdaj idi v barko ti in kar vas je tvojih.* Ravn. — *Idi* (ali: *idite*) *zdaj iz barke ti, tvoja žena, tvoji sinovi in tvoje sinahe. — Ne gleda smrt na čast, ne loči rev: enako gre berač in kralj k nji vas.* Led.

§. 370. V spolu se ravná vsak priložni dopovedek po svojem osebku; kedar pa ni gotovega osebka v stavku ali kedar se pravi osebek v rodivnik pomakne, tedaj se vzame vez in dopovedek v srednjem spolu v rabo; samo za števniki in imeni količkosti stopi priložni dopovedek v slovenščini rajši v rodivnik k pravemu osebku. Srednji spol nam torej rabi:

a) pri glavnih števnikih od pet naprej in pri ločivcih srednjega spola, n. pr. *Devet je padlo vselej glav.* N. ps. — *Sedem lepih krav in sedem bremenitih klasov je pomenjalo sedem rodovitnih letin. — Nastopilo je sedem hudih letin.* Ravn.

b) pri nedoločnih števnikih veliko, mnogo, srepo, dosti, nekaj, nekoliko, malo, nič itd. in pri imenih količkosti: kup, sila, tma, strahota, brez števila itd., n. pr. *Nekaj semena je padlo poleg pota.* Met. — *Veliko prerokov in pravičnih je želelo viditi, kar vi vidite.* Met. — *Strahota ljudí se je sošlo.*

c) pri samostavnikih: groza, strah, sram, škoda, konec, pol itd., kedar imajo osebek v kakem odvisnem stavku pri sebi, n. pr. *Toliko ga je bilo sram, ko volka strah.* N. r. — *Strah me je bilo samije. — Konec je bilo vsega sveta.* Ravn.

d) kedar se kaj v obče t. j. brez gotovega osebka pripoveduje ali posamezne reči le kak del v misel jemlje, n. pr. *Bilo je pozno v prosincu. Metlo je strašno. Po cestah in ulicah se je kadilo od snega. Erj. — Na vrtu je bilo vsacega rodovitnega drevja.* Ravn. — *Dobro delati je dobremu človeku vselej najlepše veselje bilo in bode.* Ravn.

§. 371. Kakor v spolu vjema se dopovedek z osebkom tudi v številu, kakor smo se do dobra prepričali iz raznih izgledov; o rabi ednine in dvojine torej ni treba več govoriti, samo o množini bodi še omenjeno, da stoji z moškim spolom še v naslednjih primerih:

a) kedar govorimo o viših, našega spoštovanja vrednih osebah, ktere v očí vikamo, iz očí pa onikamo, n. pr. (*Mamica*) *vsak ste dan postlali mi, vsak ste dan zrahljali mi.* N. ps. — *Bolji mati so mrtvà kakor živa mačeha.* N. ps. — *Mati mi bolujejo* Vilh. — *Scelilo bo mater, ki bolni ležé.* Vilh. — *Kaj še pravim vam, vi mati mila?* Po nekterih krajih proti jugozahodu stopi v tem primeru včasi samo vez v množino, n. pr. *Kdar mi boste balo nakladala, nakladala v skrinjo jo spravljala, pečo šlarasto mi dobro zvite, jo vrh vsega blaga položite.* N. ps.

b) če je osebek kako skupno ime oseb: gospôda, družina, moštvo, ženstvo, deca, otročija in še drugih nekaj, n. pr. *Gospôda se spogledajo, smrt mu prizanesejo.* N. ps. — *Gospôda so vsi malojedni.* N. pr. — *Kaj vam je družina vi, ker ste tako vsi vjokani.* N. ps. — Vendar se nahaja v tem primeru tudi ednina med ljudstvom in v pisavi, n. pr. *Hití naprot mu družina.* N. ps. — *Vsa gospôda dunajska vidi tamkaj naju lahkó.* N. ps. — *Žalostna deca žalostna, šteroj se daje mačeha.* N. pr. — *Moštvo se razide v les.* Kr. r.

II. O sklonih.

§. 372. Skloni ali padeži znanijo razne razmeri, v ktere stopijo pojasnila in dopolnila k bistvenim stavkovim členom.

Skloni se ločijo v samostalne in odvisne; samostalnika sta imenovavnik in klicavnik, ki ju sama ob sebi ali z drugimi skloni v rabo jemljemo; vsi ostali skloni so odvisniki, ker nimajo nobene samostalnosti v stavku in so vselej odvisni od glagolov in drugih stavkovih členov.

A. Skloni brez predlogov.

1) O imenovavniku.

§ 373. Imenovavnik ali nominativ imenuje na vprašanje: kdo? ali kaj? osebo ali reč, o kteri je v stavku govorjenje; torej je imenovavnik pravi osebkov sklon (§. 351), n. pr. *Veter dehne. Burja mine. Vojska se zgrinja.* Kr. r.

Včasi služi imenovavnik tudi dopovedku in naznanja, kaj, kakošna ali čigava je oseba ali reč; to pa vselej:

a) kedar je vez glagol: biti, ostati, postati, zrasti ali kak drugi glagol srodnega pomena (§. 357), n. pr. *Rokodelstvo je lepa dota.* Cegn. — *Mladina je najslajši up domovine.* — *Drevesce zraste s časom mogočno drevó.* Ravn. — *V mladosti neroden fantín postane v starosti ubog trpín.* N. pr. — *Bog ostane vedno najbolji zdravnik.* Cegn. — *Sila in krivica prihaja zmiraj veča.* Ravn.

b) kedar vežejo dopovedek z osebkom povračavniki: imenovati se, klicati se, zvati se, kazati se, zdeti se, viditi se, delati se, storiti se, držati se in še drugih nekaj, n. pr. *Lev se imenuje kralj štirinožnih živali.* Slomš. — *Sv. Mohor se zove apostelj Slovencev.* —

c) pri nekterih glagolih, kterim se samostavnik po členkih ko ali kot prav za prav kot dopolnilo dodaja, n. pr. *On je živel kot kristjan, in umrl kot svetnik.* — *Ko vdano jagnje na oltarji padi.* Cegn. — Le-sem spadajo tudi narodski primeri, v kterih druži reč reči, ki se ena drugi primerja, veznik in ali in pa, n. pr. *Star človek in pa dim nad streho* (. . . *je kakor dim*). Ravn. — *Jezero in pa ubrisano nebo* (. . . *je čisto ko* . . .) Ravn.

V imenovavniku stojí tudi samostavnik, po kterem se na vprašanje kdo? ali kaj? kako lastno ime na pomenu nadopolnjuje, n. pr. *Car Lazar, kralj Matjaž, mesto Vineta.*

2) O klicavniku.

§. 374. Klicavnik ali vokativ, ki je dan danes svojo prvotno obliko samo v nekterih izrekih še ohranil, rabi nam:

a) kedar se kdo po imenu pokliče ali pozove, v kterem primeru imá na često kak medmet n. pr. o, aj, oj, ah, oh itd. pred sebó, n. pr. *Druže dični moj!* N. ps. — *Ala ala moj Adame, Siska vrli poglavare* N. ps. — *Kaj jemlješ ti orožje, sin!* N. ps. — *Aj ti brate!* Kr. r. — *Aj ti vraže!* Kr. r. — *Oj škrjanče mali.* Kr. r. — *Ah ti roža, krasna roža!* Kr. r. — *Aj ti trnje, ostro trnje!* Kr. r. — *Otroci! ne bodite radovedni.* Ravn. — *Fanʼtje in dekletа! nikar ne iščite svoje častí v žlahtnih, dragih in nečimurnih oblačilih.* Ravn.

b) kedar se od radosti, žalosti ali čuda vsklikne, n. pr. *Bog in sveta vera! Strah božji! O luč izobraženja.* Vert. — *O grdoba lží!* Ravn.

c) v srbsko-hrvaških narodnih pesmah večkrat mesto imenovavnika, n. pr. *Ovce pase Zečanine Pavle.* — *Vino pije kralju od Budima!*

3) O rodivniku.

§. 375. Rodivnik ali genitiv je v slovenščini jako različnega pomena in se rabi na vprašanje: koga? česa? i. t. d. Prvotni pomén mu je vir ali mér djavnosti na vprašanje: odkod?; s časom se je pa razcepil na več med sebó različnih vrhov. Da se njegova raba jasniše pokaže, oglejmo ga po naslednjih predelih:

a) Rodivnik izvora, kakovosti in čigavosti.

§. 376. Rodivnik izvora (izvorni rodivnik) znamenuje sploh vir ali izhod iz česa ali od česa: torej naznanja, da izvira reč iz rečí, oseba od osebe, djanje iz vzroka, ali pa čas. Na često nam rabi ta rodivnik brez predloga, še češče pa s predlogi, posebno s predlogoma iz ali od. V rodivnik tedaj stopi:

1) reč, ki je vir drugi reči ali izvirek iz taiste, n. pr. *Molitev vročega srca je Bogu mila.* Cegn. — *Rožljanja pik, armade hrupa konj ne straši se.* Kos. — *Jetnico veseli spomín nekdanjih veličastnih dni.* Cegn.

2) snov ali tvarina, iz ktere je kaka reč vzeta ali iz ktere kaj obstojí; večidel nam služi v tem primeru predlog iz, n. pr. *Imam oblačilo domačega padvana, ženica pa krilo iz pravega mezlana.* Vodn. — *Prvi venec jesena, malo pri nas je veselja, drugi venec drobnih rož, mi le imamo v Bogu trošt,* N. ps. — *Žgan iz ila, kraj prostora zemlji vzidan je kalup.* Kos.

Na mesto golega rodivnika stopi po navadi sorodni prilog na én, en ali ov, a, o, kakor: *lesén most, kamnén tlak, prstén vrč, volneno oblačilo, prteno perilo, koščéna moka, jekleno blago— snežna odeja, pšeničen klas, gorušično zrno, svilen trak, mlečna jed, drevesna smola — brezovo olje, trnjev grm* itd.

3) kraj, dom ali rod, iz kterega oseba ali reč izhaja, n. pr. *Istega rodú smo in krví — Biti slovenske krví bodi Slovencu ponos.* Kos. — *Ta zlat je kova znanega, Matjaža kralja samega.* N. ps. — *Dan je od Boga dan.* N. pr. — *Grobu iz trebuha ženem svoj glas.* Ravn

4) vzrok kacega djanja ali stanja, n. pr. *Česar glava bolí, zdravo ni.* Slomš. — *Gor plešastih višave strel in mraza se drobijo.* Nov. — *Veselja mi srce igrá.* N. ps. — *Vsi ljudjé in vse živali žeje konec so jemali.* Valj. — *Hribi in doline odmevajo prijetnega petja.* — *Bron razpoka mrazú.* Šub. — *Vročine zemlja popoka.* Šub.

5) V rodivnik se deva rad tudi čas djanja, sosebno število let, mescev in dni, n. pr. *Natora jeseni zaspí, zató se spomladi vesela zbudí.* Vodn. — *Šest dni je Bog stvarjal nebó in zemljo, sedmega je počival.* Ravn. — *Leta 863 sta postavila sv. Ciril in Metod kvas slovenski književnosti.* — Semkaj gredó tudi okoreli

rodivniki: včeraj = večera; zjutraj = za jutra; letas = leta si itd.

Čas naznanja tudi predlog za, njegov trpež pa predlog od — do n. pr. *Kdor se za mladih dni ne potrudi, tega pred časom stradež pogrudi.* N. pr. — *Kdo vé kregulja odgnati, ki kljuje srcé od zore do mraka, od mraka do dne?* Preš.

§. 377. Rodivnik kakovosti (kakovostni rodivnik) nam služi:

1) pri samostavniku, s prilogom ali z drugim pojasnilom združenem, s kterim se naznanja dušna ali telesna lastnost ali kakovost kake osebe ali reči; Nemcu rabi v tem primeru predlog von pred samostavnikom. n. pr. *Za uk si prebrisane glave, pa čedne in trdne postave.* Vodn. — *Života so res drobnega, pa srca so hudobnega.* N. ps. — *Ženske so dolgih las, pa kratkih misli.* N. pr. — *Dobre volje biti je veselje ptičice na polji.* Bl. — *Kruh stare peke je zdrav.* Slomš. — *Podobe zdi se divji zmaj.* Kos.

Namesto golega rodivnika rabi slovenščini v tem primeru rajši prilog, kakor: *travna njiva, sušno — močno leto, razumen mož, riben potok, trdovraten grešnik, trdoglav mladeneč, črnokrila ptica, skalnat hrib, vlasat korén klasovito žito, priletna žena.*

2) namesto druživnika (orodnika), kedar se opisuje način kacega djanja, pa le bolj po redkem, n. pr. *Gospodar veselih očes srečo pregleda in blagor nebes.* Kos. — *Razdjati zna o pravi dobi podobo mojster modrih rok.* Koš. — *Rahlih stopinj se giblje naprej.* — *Kot prerok pokojne duše spi.* Kos.

3) kedar se reč reči primerja, dene se tista, kteri se druga primeri, v rodivnik s predlogoma od ali mimo; brez predloga slovenščina tega rodivnika ne jemlje v rabo, pri presežniku se pa nahaja včasi, n. pr. *Ni ga boljega zdravila od zdrave sape.* Slomš. — *Bolje siti komarji od gladnih.* N. pr. — *Bolje bobova slama mimo praznih jasli.* N. pr. — *Vseh učencev najpridniši je mladi Vukasovič.*

§. 378. Rodivnik čigavosti (čigavostni ali svojivni rodivnik) naznanja, kakor kaže njegovo ime, last ali svojino kake osebe ali reči. Gol svojiven rodivnik se slovenščini v obče upira, zató se navadno zamenjuje s svojivnim prilogom, če ga namreč dotični samostavnik zamore. Da je v tej reči ne zgrešimo, treba je pred vsim drugim gledati na to ali se svoji last kaki živoči stvari ali pa kaki brezživotni reči.

A) Če prisoja rodivnik last ali svojino kaki osebi ali drugi poosebljeni stvari, prestroji se samostavno ime praviloma v svojivni prilog, n. pr. Očetova beseda, sosedov vinograd, vojščakov pogum, materino blago, hčerina dota; v rodivniku vendar ostane:

1) Če imá samostavnik že kako priložno ali samostavno pojasnilo pred seboj, v vsacem spolu in številu, n. pr. *Poslopje mogočnega cesarja.* — *Običaji primorskih Slovencev.* — *Skrb ljube matere.* — *Ljubezen pobožnega sina.* — *Polje marljivega kmeta.* — *Hiša kralja Davida.* — *Alenčiča nevesta kralja Matjaža* itd.; če se vendar samostavno pojasnilo ne sklanja, preide lastnikovo ime v prilog, n. pr. *Kralj Davidova hiša.* — *Alenčica kralj Matjaževa nevesta.*

2) če je samostavnik v rodivniku dvojnega ali množnega števila, n. pr. *Grehi otrôk so po navadi pregrehe staršev.* Slomš. — *Otrôk je nebeško kraljestvo.* Met. — *S hvalo povzdiguje junakov hrabra dela.* Mal. — Večkrat se ognemo temu rodivniku z dajavnikom, n. pr. *Priden učenec je veselje staršem in učiteljem.*

3) če stojí več samostavnikov zapored v rodivniku, n. pr. *Trud vojaka in seljaka se raznoliko plačuje.* — *Ljubezen očeta in matere je najslajše plačilo pridnih otrôk.*

4) če se pritisne rodivniku kak stavek v pojasnilo ali dopolnilo, sosebno po oziravnikih kteri, ki itd., n. pr. *Da bi se iztrgali iz zadrg hudiča, kteri jih drží vjete.* — *To so besede Očeta, kteri me je poslal* itd. — Med ljudstvom in v starših spisih pa se nahaja v tem primeru včasi tudi prilog mesto genitiva, n. pr. *Koliko boljša je (reč) človekova, kteri je pravičen.* Ravn. — *Pové ji, da je Rebekin sin, sestre njenega očeta.* Ravn. — *Zemlja in vse, kar je na nji, vse je Gospodovo, svojega Boga.* Ravn. —

Вь домь Маринин, матере Иванови, иже нарицаеть се itd. Šiš. kod.; srb. Почеше славити име Исусово, пропетога. Dukl. kron.; rusk. Лѣта Ольгова, русьскаго князя; česk. *slowa Eliašowa proroka.* Šaf. strč. mluvn. — Ti izgledi nam spričujejo, da v tem primeru prilog mesto rodivnika, ki se med ljudstvom večkrat sliši, tudi v pisavi ni napečen, sosebno če se ni bati kake dvoumnosti.

To veljá tudi tedaj, kedar si v nemščini dva samostavnika, z veznikom združena, zapored v rodivniku sledita, n. pr. *Ti si zadnje upanje cesarjevo in dunajskega mesta.* Levst.

B) Če se prisvojuje last kaki neživoči reči, sosebno umskim (abstraktnim) rečém na ost, ist, stvo itd in glagolskim samostavnikom na — je, veljá v obče pravilo, da se njih rodivniki ne spreminjajo v priloge, ampak da se dodevajo v samostavni obliki drugim samostavnikom, bodi si s pristavkom ali brez pristavka (izjeme glej §. 379), n. pr. *Spona sužnosti me veže.* Levst. — *Zakaj greniš mi slast življenja, ovijaš s trnjem me trpljenja?* Cegn. — *Zakaj temniš mi žark očesa, ko me obsiva blesk svetá?* Cegn.

§. 379. Imen živih stvarí, navlasti osebnih in poosebljenih rečí, slovenščina v rodivniku ne trpí brez pristavka za drugim samostavni-

kom; zató se spreminja praviloma vsak gol rodivnik, ki znamnjuje last ali čigavost žive stvarí, na svojiven prilog s končnico: ov, in, ji ali ski (§. 320). Po svojivnikih se lastí osebam in poosebljenim stvarém prava svojina, prirojena ali pridobljena: *gospodarjevo okó, ptičje gnjezdo;* dušne in telesne zmožnosti in druge posebnosti: *Davidova umetnost, materino zdravje;* naravne, pravne ali djanske razmeri med ljudmí: *srbski knez, sosedov sin;* in naposled izdelki vsacega človeka, prigodka ali stan, v kterem je kaj: *gospénje pismo, rakova pot, cesarsko sporočilo.*

1) Če se prisoja last ali svojina kaki posamezni izvestni (določeni) osebi, tedaj se izobrazi prilog od moškega samostavnika na: **ov** (ev, a, o) od ženskega pa na: **in** (a, o), kakor je razviditi iz naslednjih izgledov: *Hči skopuhova je dostikrat žena požeruhova.* N. pr. — *Oko gospodarjevo konja pase.* N. pr. — *Vidova meglica, Petrova rosica sne vino in pšenico.* N. pr. — *Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.* Kos. — *Davidova umetnost na harpo mu je odprla kraljeva vrata.* Ravn. — *Pevčevo delo mora biti zrcalo svojega časa.* Levst. — *Želeli piti sinovo, zdaj nàte kri Rošlinovo.* N. ps.

Le-sem spadajo tudi poosebljena bitja, živali, nektere rastline in še druge vidne rečí, n. pr. *Sušcev prah gre z zlatom na vago.* N. pr. — *Sladko je meso polhovo, ali je krehko drevo bukovo.* N. pr. — *Hoja pravičnih je zarjini luči enaka.* Ravn. — *Kamor predaleč pridejo, daleč k vodi Kolpini.* N. ps. — *Vinov trs ne bojí se prihodnjega juga.* Šub. — *Zvit kakor ovnov rog.* N. r. *Seme zabranja časova brana.* Cegn.

Včasi se nahaja prilog mesto rodivnika pri zgolj umskih rečéh, n. pr. *Bukve modrosti = modrostine bukve; otroci svitlobe = svitlobini otroci; resnice vere = verske resnice; lepota natore = natorina lepota;* to se pa more le tedaj zgoditi, če se da svojiven prilog z lahkoto napraviti od tacega samostavnika.

2) Če je govorjenje o splošni lasti ali svojini, ki gre vsem ljudém kacega naroda ali stanú, vsemu razpolu živali in drugih vidnih rečí, vsemu kraju, vsemu času itd., tedaj se spremení rodivnik v svojiven prilog na **ji** ali **ski** (§. 320), n. pr. *Ta žena je mišje sorte, una kokošje.* N. pr. — *Človeška misel je ko petelin na strehi.* Ravn. — *Ako ti levska koža ni dovolj, še lesičje poišči.* N. pr. — *Kjer je kolobocija, tam je vsa skleda otročja.* N. pr. — *Dekliški (deklečji) glas gre v deveto vas.* N. pr. — *Lep nebeški dar je luč očesna.* Cegn. — *Dolenski govor je zaklad našega jezika v oblikah besedah in prigovorih.* Levst.

Primeri: pastirjeva palica — pastirska palica; beračeva mavha — beraška mavha; otrokova srajca — otroška obleka; gospodovo oblačilo — gosposko oblačilo; kraljeva oblast — kraljevska oblast; cesarjeva dežela — cesarska služba; fantov klobuk — fantovska leta; gospodarjevo oko — gospodarska skrb i. t. d.

b) Rodivnik kolikosti in oddela.

§. 380. Rodivnik kolikosti (kolikostni rodivnik) določuje kolikost ali mero oseb in rečí ali pa omejuje druge rečí po njih prostornosti. Kolikostni rodivnik, s pristavkom ali brez pristavka, rabi nam:

1) pri samostavnikih, ki znanijo določeno ali nedoločeno množino ali mero; taci samostavniki so: množica, množina, mnoštvo, večina, manjšina, obilica, pomanjkanje, število, číslo, sila, truma, krdelo, tma, strahota (n. pr. ljudí); trop, tropa, čreda, četa (n. pr. ovác); jarem, vprega (n. pr. vôl); vršelo, jato, oblak (n. pr. ptic); panj, ul, roj (bučél); kup, gomila, grmada, groblja (n. pr. kamenja); oral, jutro, gruda, gruča, plast, kepa (n. pr. zemlje, snega); hleb, kos, krajec, zalogáj, drobtina, troha, cempér, sredica, skorja (n. pr. kruha), perišče, pest, peščica (n. pr. solí); voz, tovor, butara (n. pr. drv); povesmo, snop, kopa, nasad (n. pr. žita); otep (slame); ógrabek (sena); veja, češulja, kita (n. pr. rožmarina); venec, kronica, niz, nizan, (n. pr. biserjev); hram, klet (n. pr. repe); vedro, sod, vrč, kupa, sklenica, čaša (n. pr. vina); vagán, mernik, mérica, korec, meh, vreča (n. pr. pšenice); seženj, pálica, laket (n. pr. platna); cent, funt, libra, única (n. pr. sladkora); pol, polovica, četrt (n. pr. ure); dan, teden, mesec, leto (n. pr. dni) pa še nekaj drugih besedí, ki prav za prav ne kažejo mere, pa jim daje včasi jezik to opravilo, kakor: košnja (sená), pridelek, obrodek (pšenice), priredek (živine), mošnja, opašnjik, zaklad, zasip (denarjev), zamet (blaga), zagreb (starine) i. t. d. N. pr. *Skušnja je kos preroka.* N. pr. — *Dobra misel je pol zdravja.* N. pr. — *V roko mi denite kito rožmarina.* N. ps. — *Boljša je žlica soka v miru, ko polna miza jedí v prepiru.* N. pr. — *V pregovorih leží zaklad modrosti priprostega kmeta.* N. pr. — *Si snega ti premeril stanja, si vidil toč in treska hram?* Kos. — *Veliko kapljic vode kamen izvotli.* Slomš.

Le-sem gredó tudi samostavniki, ki naznanjajo mejo ali določen kraj, kakor so: začetek, konec, kraj, vrh, dno, sreda, del, oddelek, odlomek itd., n. pr. *Priď vrh planin, nižave sin!* Pot. — *V dno morja naj se poskrijejo, kačam jih bom rekel popikati.* Ravn. — *Začetek modrosti je strah božji.* Pr.

2) pri številnikih glavnih od pet naprej in pri vseh nedoločnih v imenovavniku in kazavniku, v kterih sklonih samostavniku službo opravljajo in ne samo svoje ime, ampak tudi priložni dopovedek v rodivnik pomaknejo. Taki nedoločni številniki ali prislovni izrazi so: kaj, nekaj, nekoliko, koliko, toliko, nič, mnogo,

veliko, več, malo, majheno, manj, pičlo, dosti, zadosti, dovolj, dokaj, silno, obilo, obilno, srepo, polno, vse živo, brez števila i. t. d. n. pr. *V zraku in na suhem tisoč bitij mrgoli.* Ravn. — *Veliko besedí malo vestí.* N. pr. — *Veliko snega malo sena.* N. pr. — *Zob dosti, kruha malo.* N. pr. — *Silno prihaja neskončnega blaga.* Kos. — *Dela dosti, delavcev premalo.* Pr. — *Slovenci imajo premalo spomina na to, kar jih je mati učila.* Vodn. — *Brez števila zvezd na nebu sije.* Cegn. — *Slab groš več ljudí pozná.* N. pr. — *Dokler sreča ti cveti, boš prijatlov dosti štel.* Jarn. — *Veliko (ljudí) je poklicanih, malo izvoljenih.* Pr. — *Src mnogo je za vero vžganih.* Um. — Semkaj spadajo tudi ločivni števniki srednjega spola, n. pr. *Troje otrok po očetu zdihuje.*

3) pri vprašavnem zaimku: kaj in oziravnem: kar, karkoli, kar bodi, n. pr. *O kar je življenja po svetu, vse giblje in se veselí.* Levst. — *Kar človek od lakote moči zgubí, je še dobí, kar pa od žeje, te nikdar več.* N. pr.

4) pri nekterih glagolih, ki pomenjajo kako obilnost, kakor so: mrgoleti, gomazeti, migljati, treti se, bliskati se in drugi s predlogom na — sostavljeni, ki znamnjujejo napolnjenje s kacim predmetom: napolniti se, napiti se, najesti se, napasti se, navzeti se, nagledati se, naveličati se, navoljiti se i. t. d. n. pr. *Vsi potje so mrgoleli ljudí in živali.* — *V ravni vojske vse se bliska.* Hic. — *Nebo migljá zvezd in zvezdic.* — *Vse gomazí mravélj in drugih mrgolincev.* — *Bojnega hrupa se ljudjé kmalo navoljijo.* — *Hočem se zdrave vodice napiti in narodnega duha navzeti.* Hrov. — Le-sem moremo vvrstiti tudi glagole, ki kažejo preobilnost ali čezmernost, kakoršni so glagoli s predlogi pre, in, na, ob sostavljeni: preobjesti se, preopiti se, prenavzeti se, prenapolniti se itd., n. pr. *Vina se je preopil, kruha prenajedel.* — *Glej, da se na ptujem ptujega duha ne prenavzameš.*

§. 381. Rodivnik oddela (oddelni rodivnik) jemljemo v rabo:

1) pri presežniku, pri določnih števnikih in zaimkih, kedar se vzame ena ali več oseb in rečí iz edinstva in celote, toda brez predloga le bolj po redkem, n. pr. *Kranjskih gorâ najviši je Triglav.* — *Vsak naših organov imá svoje posebno delo.* Vert. — *Kdo rojen prihodnjih bo meni verjel, da v letih nerodnih okrogle sem pel.* Vodn. — *Njegovih dvornikov mu reče nekdo.* Ravn. — *Ena poglavitnih podpor naše narodnosti je domači jezik.* — *Kdor koli Slovenov se hoče temeljito izučiti svojega jezika, naj išče jedra v stari slovenščini.* Hrov.

2) pri glagolih, kterih djavnost se ne razteguje na celoto, ampak le na kako nedoločno kolikost ali na nedoločen del kacega predmeta; največkrat so sostavljeni s predlogom na —, pri — i. t. d. Nemcu rabi v tem primeru samostavnik brez spolnika, v slovenščini pa se dé predmet (reč), kterega se le kak del v misel vzame, vselej v rodivnik, da si stojí pred njim celó predlog, ki kak drugi sklon zahteva; v tem primeru omaga njegova moč, n. pr. *Brž po olja mi pošljite.* N. ps. — *Zakaj se vselej jokáte, kedar mi kruha dajete.* N. ps. — *Vlije ambrozije in rudečega nektara v žile Patroklu.* Kos. — *V cokljah se ne gre zajcev lovit.* N. pr. — *Medu mi naberite, na dom ga nanosite.* Cegn. — *Prek si vrvi potegnite, kož po vrhu naložite.* N. ps. — *Boš levinji donašal piče?* Kos. — *S svojo pridnostjo si je izvrstnih vednosti nabral.* Hrov. — *Pošlji po vode, skoči po vina, teci po mleka, prinesi sadja, pripelji žita, nanosi prsti, navozi kamenja, prilij vode, privzemi pomagovcev, privrzi mu solí, pripadlo je snega, naseci trave, naberi hráščovine, nakupi si grozdja* i. t. d.

Če se pa raztegne glagolovo delovanje na določno kolikost, čez vso reč ali čez vse stvarí, tedaj stojí predmet vselej v kazavniku n. pr. idi po vode — idi po vodo (vso, ki je n. pr. na mizi v vrču); daj mi vina — daj mi vino (vse n. pr. ki ga imaš pred seboj); prinesi mi meso (vse, ki je n. pr. v hramu) itd.

c) Rodivnik osebka in predmeta (dopolnka).

§. 382. Rodivnik osebka (osebkov rodivnik) nam služi:

1) kedar se denete dve stvarí v tako razmero, da reč izhaja od osebe kot njeno delo. V taki zvezi stoji delavna oseba v rodivniku, n. pr. *Razpis c. k. pravosodnjega ministerstva. — Razglas c. k. vojaškega poveljništva. — Oklic dunajske banke. — Povabilo národne čitavnice* itd. — V teh in v vseh enacih stavkih se da abstraktni samostavnik v glagol spremeniti in rodivnik stopi spet v imenovavnik, kar je slovenščini najbolj po godu: *ministerstvo je razpisalo, poveljništvo je razglasilo, banka je oklicala, čitavnica je povabila* itd.

2) V rodivnik stopi vdeležena oseba pri samostavnikih: groza, strah, sram, skrb, konec, misel, volja in še pri nekaj drugih, kedar jih s pomožnikom biti v rabo vzamemo, kakor tudi pri glagolih: minuti — mine in stati — stane; prvi štirje samostavniki imajo tudi svoj predmet v rodivniku (§. 383, 1), n. pr. *Lovca ni groza strmečih čerí.* Cegn. — *Ne bodi vas sram, da ste Slovenci.* Slomš. — *Toliko ga je sram, ko volka strah.* N. pr. — *Popred bode nas konec ko naših del.* Slomš. — *Požéli, česar te je volja.* Valj. — *Misel me je.* N. r. — *Naglo nas mine ves trud, bolečine.* Pot. — *Brž nas mine vsa radost.* Navr. — *Težko me stane.* Dalm.

§. 383. Rodivnik predmeta ali dopolnka (predmetni rodivnik) slovenščini češče v rabo hodi, kakor marsikteremu drugemu jeziku. V rodivnik devajo svoj predmet ali dopolnek:

1) samostavniki: groza, strah, sram, skrb, mar, žal, treba, potreba, škoda: prvi štirje imajo, kakor je že znano, tudi svoj osebek v rodivniku, ostali pa v dajavniku, n. pr. *Ženskih je skrb snage, moških pa učenosti.* Met. — *Dežele meriš druge, al' v skrbi nisi sam svoje.* N. ps. — *Ni ga skrb suše med letom, le zmiraj sadje zadeluje.* Ravn. — *Naj ti besede žal ne bo, ki podučí me.* Cegn. — *Groza, strah me je samije.* Pot. — *Sape ju je groza.* Ravn. — *Komur krajcarja ni mar, ne bo rajnša gospodar.* N. pr. *Kmetu je treba ostrega črtala na lemežu, duhovskemu pastirju pa resnega svarila in ostrega pokorila.* Slomš. — *Žal mi je gospé.* N. ps. — *Škoda blagih prošenj, prošnjam srce je zaprto.* Vilh. — *Gani se, komur je mar zahvale prihodnjega vnuka.* Kos.

Samostavnikom: skrb, mar, žal in škoda služi namesto predmetnega rodivnika večkrat kazavnik s predlogom: za, n. pr. *Za staro vero, stare ljudí in star denar naj ti bo vselej mar.* N. pr. — *Bodi te skrb za kmetijstvo.* — *Njemu ni mar za obloženo mizo.* Vert.

2) prilogi, ki jim manjka še kacega predmeta za dopolnilo, sosebno tisti, ki znamnjujejo kako: željo, skrb, potrebo, pomanjkanje, obilnost, deležnost, strah, veselje in enake dušne in telesne čute, kakor so: željen, svest, lakomen, skrben, maren, potreben, prazen, gladen, lačen, žejen, poln, sit, vreden, dostojen, deležen, kriv, čist, nedolžen, vajen, boječ, vesel, žalosten in še veliko drugih, n. pr. *Bog je hvale vreden, človek pohvale.* N. pr. — *Česar se človek zelò veselí, to je rado polno grinjav.* N. pr. — *Vse je truda polno, kar se s pridom dela.* Levst. — *Kdor srčno zmaga spake, si gor mirú je svest.* Pot. — *Prevzetnim se Bog ustavlja, ponižnih je vesel.* Ravn. — *Čista pén bodi zmes ko sklen.* Kos. — *Gluh pravice na blazinah zlatih spiš.* Kos. — *Tu pušča mož otroku pol skrbí, tam gre počivat starček, solnca sit.* Led.

3) glagolniki (glagolni samostavniki), ki imajo kot glagoli svoj predmet v kazavniku za sebó. Ko se glagol spremeni v samostavnik, nastopi mesto kazavnika rodivnik, na kterega prehaja djanje, v glagolu zapopadeno; izjeme so vendar poosebljene rečí, te vselej rajši v priloge preravnamo, če nimajo nobenega pristavka; n. pr. *Pismo je namestnik govora* (*namestuje govor*). Vr. — *Bog je stvarnik nebes in zemlje* (*stvaril je nebo in zemljo*). Ravn. — *Tudi naroda otes* (*narod otesati*) *je slavnega čina poslopje.* Kos. — *Zaničevavcem pevcev* (*tistim, ki zaničujejo pevce*). Led. — *Velika je nehvaležnost, ako obračamo svoj jezik v razžaljenje božje, v pohujšanje bližnjega in v pogubljenje svoje duše.* Slomš.

4) Vsi glagoli, ki imajo osebni predmet v kazavniku, zahtevajo rečnega v rodivniku. Pomena so različnega, po gostem znam-

njujejo kako vdeležcvanje, varstvo ali ločenje, kakor: dolžiti, kriviti, tožiti, natolcevati, omeniti, opomniti, braniti, hraniti, varovati, čuvati, rešiti, váditi, učiti, osvoboditi, oprostiti, očediti, očistiti, odvezati, odrešiti i. t. d.; nemščina imá v tem primeru svoj rečni predmet navadno v 3 sklonu s predlogom: von. N. pr. *Smrt reši človeka vsega trpljenja.* Slomš. — *Obvaruj me zmote.* Pot. — *Prihodnjost bode nas tožila lenobe in nemarnosti.* Hrov. — *Bog vas obvari vsake nesreče.* N. r. — *Jezik očistite peg.* Kos. — *Otroke odvaditi razvad in hudobij je težko.* Slomš. — *Sanje opominjajo človeka nesreče, ki bi se mu utegnila pripetiti.* Napr. — *K ljudu stopi (red) v bajte lične, ga navadi šege mične.* Kos.

Le-sem spadajo tudi vsi povračavni glagoli (če dajavnika ne zahtevajo, kakoršnih je pa le malo), ker imajo prav za prav osebni predmet (t. j. povračavni zaimek) v kazavniku pri sebi, n. pr. *Kakor se dela lotiš, tako se ti odseda.* N. pr. — *Vse božje stvarí se veselé novega življenja.* Napr. — *Težko se odvadi, česar se človek navadi.* N. pr. — *Praznega skednja se miš kmalo naveliča.* N. pr. — *Kogar kača piči, bojí se zvite vrvi.* N. pr. — *Po jedi se grlo zaželí mokrote.* Levst — *Vsi se trdoglavo držimo starih rečí.* Levst. — *Ne bojte se ničesa, le jeze božje.* Cegn. — *Srce zvestó ogiblje se greha skrbnó.* N. ps. — *V potopu lastne sreče iščem deske, da bi se je oklenil.* Cegn.

5) Z rodivnikom se vežejo še mnogi drugi glagoli, sosebno pa tisti, ki pomenjajo:

a) željo ali zahtevanje: želeti, iskati, čakati, upati, hoteti, zahtevati, tirjati, zavidati itd. n. pr. *Takrat glejmo nad oblake, tam mirú, pomoči iščimo,* Olib. — *Kdor išče stanovitnega veselja v hrupu sveta, zgrešil je prave poti do njega.* Bl. — *Veliko sveta še čaka marljive roke in krepke volje.* Cegn. — *Kdor je hoče, tega noče.* N. ps.

b) potrebo ali pomanjkanje: trebati, potrebovati, grešati, pogrešati, zgrešiti, manjkati, pomanjkovati, stradati i. t. d. n. pr. *Velika ptica velicega gnjezda potrebuje.* N. pr. — *Truplo potrebuje poštenega oblačila, duša pa zgovornega jezika.* Slomš. — *Skušnje njim manjka, modrosti darov.* Urš. — *Kjer gnoja primanjkuje, vsega primanjkuje.* Nov.

c) varstvo ali telesno in dušno zavživanje: varovati, okusiti, pokusiti, skusiti, vžiti, zavžiti i. t. d. n. pr. *Fantiči dekliči kresujejo, žitnega polja varujejo.* N. ps. — *Kdor je beraškega kruha okusil, beraške palice ne pustí.* N. pr.

d) kako dušno ali telesno deležnost ali skrb: čutiti, prositi, poslušati (= ubogati) zaslišati, pomniti, pametiti, zapomniti si, zábiti, pozabiti, omeniti, v misel vzeti, róditi, vdeležiti; včasi tudi: vprašati, poprašati, popítati, pogledati i. t. d. n. pr. *Zaslišijo nebeških*

trum Boga častiť na nebu. Pot. — *Pozabi naprege, voza pa blagá.* N. ps. — *V sanjah pozablja duh vsakdanjih nadlog.* Tuš. — *Prosili ste pogovora.* Cegn. — *Boljše je, da človek svojega opravila gleda.* Dalm. — *Bobnar vpraša žene mlade.* N. ps. — *Barko vstavi, vpraša lepe Vide.* N. ps. — *Je poslušal mlade Bredke.* N. ps.

c) telesno dotiko ali dosego svojega konca (cilja); le-sem gredó posebno glagoli z do — u — za — sostavljeni: doseči, dorasti, dočakati, doteči, doslužiti, doživeti, dospeti, učakati, zaslužiti itd. n. pr. *Če hočeš starosti doživeti, ogiblji se mehkuženja.* Vert. — *Sadim in cepim ali javeljne bom učakal sadú.* — *Mladeneč je vrha dorasel.* — *Dorastli ste vrha cerkvé.* N. ps. — *Kdor si hoče z jabelkom postreči, ta mora veje doseči.* N. pr.

6) Včasi se nahaja rodivnik tudi pri namenivniku, n. pr. *Pojdi hlapec kopat jame, oj široke in globoke.* N. ps. — *Šel je sluga jame kopat.* N. ps. — *Hitému mojci glave snet.* N. ps.; večidel pa je rodivnik pri namenivniku oddelnega pomena ali odvisen od kacega drugega glagola, kakor v sledečih stavkih: *Pojdi gledat Marjetice, božje služabnice.* N. ps. — *Pojdi mojih ran pogledat.* N. ps. — *Pojdi dol v črno kuhinjo gospé prosit.* N. ps. — *Šel je hlapcev najemat.* Met. — *Šeg pogledat ptujih se odpravi.* Kr. r.

7) Rodivnik nam tudi rabi, kedar od radosti, žalosti ali čuda zakličemo, sosebno za medmeti, n. pr. *Oj temne noči, črne noči!* N. ps. — *Oj nehvaležnosti, da je ni grje.* Ravn. — *Lej mojih rok.* Dalm. — *Poglej na steni ščita, lej čelade.* Cegn,

d) Rodivnik v nikavnem stavku.

§. 384. V slovenščini je že od najstarših časov stalno pravilo, da stopi v nikavnem stavku predmet, ki v trdivnem v kazavniku stojí, v rodivnik, ker po bistvu nikavnosti glagolova djavnost ne prehaja na predmet, ampak se od njega odločuje ali oddeljuje. Zavoljo nikavnosti torej nastopi rodivnik:

1) kedar se prehajavni glagol v kakem določnem naklonu nikavno v rabo vzame, n. pr. *Ne prodaj kože, dokler medved v brlogu tiči.* N. pr. — *Groba ne predere jok.* Pot. — *Zavoljo ene muhe ne prede si pajek mreže.* N. pr. — *Kdor dela pozamudil ni, ta se lahko s solncem veseli.* Slomš. — *Vsakemu je Bog dal nekoliko, nobenemu ne vsega.* Slomš. — (*Bog*) *ne želi pogube grešnih.* Valj. — *Če je ne dražiš, kača te ne piči.* Cegn. —

Kedar imá predmet kako odvisno določilo za sebó, stopi tudi določilo v rodivnik s predmetom vred, n. pr. *Obleka nas ne stori Bogu prijetnih, ampak dobro djanje.* Slomš. — *Ne zapuščaj otrók nevbogljenih sirot.* — *Ne imenujte se učenikov.* Met.

2) kedar stoji prehajavni glagol ali celi stavek v nedoločnem naklonu ali namenivniku in je odvisen od nikavnega glagola, n. pr. *Česar gotovo ne vem, tega nočem govoriti.* — *Bog ne daj otroških razvad zagovarjati.* — *Ne nehajte poslušati božje besede.* Hrov. — *Bolnikov obiskovati ne bodi tožljiv.* Ravn.

Če doseže v sklepljenih stavkih nikavnost samo enega predmeta, stopi samo ta v rodivnik, vsi drugi pa ostanejo v svojem navadnem sklonu, n. pr. *Nisem prišel klicat pravičnih, ampak grešnike.* Met. — *V moški dobi ni uka, temuč trud in delo.* Napr.

§. 385. Tudi namesto imenovavnika utegne v nikavnem stavku nastopiti rodivnik; to pa se zgodí:

1) kedar stojí nikavni pomožnik biti kot samostojen dopovedek v 3. edinji osebi; to veljá tudi o 3. osebi „nima", ki jo nekteri Slovenci mesto „ni" v rabo jemljejo, n. pr. *Zdaj mladega Marka domá ni, ne bo ga tudi drevi še.* N. ps. — *Ni kruha brez truda.* N. pr. — *Kjer ni postave, tam ni prestopka.* N. pr. — *Ni ga več možá besede.* N. ps. — *Kedar ni mačke domá, imajo miši podrk.* N. pr. — *Nima jela brez dela.* N. pr. — *Nima žita brez kokolja.* N. pr.

2) kedar se kak drug glagol v tvorni ali trpni obliki brezosebno v rabo vzame, pa le bolj po redkem, n. pr. *Ne bode ostalo kamena na kamenu.* Met. — *Brez božje volje ti ne izpade lasú iz glave.* Ravn. — *Brez pripuščenja nebeškega očeta ne bo pogubljene nobene človeške duše.* Slomš.

§. 386. Moč nikavnega glagola omaga in predmet ostane v kazavniku:

1) kedar se je glagol s predmetom v eno celoto zrasel, n. pr. *Najdeno reč zatajiti se nikar ne spodobi.* — *Bližnjemu krivico delati, to ni po kristjansko.* Slomš.

2) večkrat pri nedoločnih zaimkih srednjega spola: nič, kaj, nekaj, marsikaj, menda zavoljo krajšega govora. Zató se vežejo te besedice tudi s povračavnimi in drugimi rodivnik zahtevajočimi glagoli po gostem v kazavniku ali imenovavniku; druga je le tedaj, če jih je treba s povdarkom izgovoriti n. pr. *Nič ne bote slišali, le majhen zvonček.* Cegn. — *Človek se vsak dan kaj naučí.* N. pr. — *Vsakemu néčesa manjka.* N. pr. — *Zakriti ničesa ne morem.* Navr.

4) O dajavniku.

§. 387. Dajavnik ali dativ odgovarja na vprašanje: komu? ali čemu? in znamnjuje mér djavnosti proti kacemu predmetu. V obče je ta sklon osebnega pomena in služi sosebno pri predmetih, kterim se kaj v oblast daje ali v vživanje prepušča. Razločuje se:

a) Dajavnik osebka in dušne deležnosti.

§. 388. Pod ta oddelek spadajo in zahtevajo osebek v dajavniku:

1) samostavniki: treba, potreba, mar, skrb (včasi se veže z rodivnikom), žal, skomina, mraz, znoj itd., kedar se s pomožnikom brezosebno v rabo vzamejo, kakor: treba mi je, mar mi je, skrb mi je, žal mi je, skomina mi je, mraz mi je, znoj mi je, (= potrebujem, maram, skrbim, žalujem, skomino imam itd.) n. pr. *Modremu očetu bo malokdaj treba po šibi seči.* Slomš. — *Oblastnikom, veljakom, učenikom in vsem staršem naj bo skrb.* Vert. — *Skomina mu je, kdor trdno grozdje je.* Ravn.

Le-sem spada tudi: ime mi je in glagoli: praviti — praviti se, rekati — rekati se, ime dati, nadeti (ime), kteri zahtevajo osebo ali reč, kteri se ime daje, v dajavniku, ime samó pa praviloma v imenovavniku, n. pr. *Prvencu je bilo Ezav ime, drujcu Jakob.* Ravn. — *Prvej poli ime Kublaj dali.* Kr. r. — *Sova senici glavana pravi.* N. pr. — *Pravi se mu očak, ker je bil oče celega naroda.* Ravn. — *Nadeli so mu (dali so priimek, nadevek) Piskar.* Navr. — Glagol „praviti se“ se rabi v tem pomenu po gostem s predlogom: pri: n. pr. *Kako se pravi pri tej hiši? — Pri Strdenu.*

2) mnogi brezosebni glagoli, ki znamnjujejo razne občutljeje; taci brezosebniki so: hoče se mi, noče se mi, ljubi se mi, prilega se mi, podaja se mi, zdi se mi, dozdeva se mi, vidi se mi, toži se mi, gnjusi (gabi, hreti) se mi, riga se mi, zdeha se mi, dremlje se mi, senjá se mi in še drugi izrazi: po godu (volji, hvali) mi je, všeč (po všeči) mi je, v skrbi mi je, v svesti sem si, milo mi je, na misli mi je, lahko (težko, dobro, tesno itd.) mi je; ležeče mi je, mogoče mi je i. t. d. Oseba, v kteri nastajajo čuti, pride vselej v dajavnik in je prav za prav logični osebek celega stavka, kajti ona misli, čuti, toži, skrbí itd., n. pr. *Nad hinavščino se studi Bogu.* Ravn. — *Meni se je svoje dni tožilo na ptujem. — Težko je duhu, pa vendar ne nemogoče gospodariti nad telesom.* Vert. — *Na lepi besedi mi je veliko ležeče.* Vodn.

Enake močí so tudi glagoli: vabiti, služiti in trebati, kedar jih brezosebno v rabo vzamemo, n. pr. *Kar vsem rabi, to se kmalo pohabi (kar vsi rabijo . . .)* N. pr. — *Kar gospodarju in hlapcu služi, to se kmalo razruši.* N. pr.

3) pomožni glagol biti, kedar priklada namesto glagola imeti osebi kako reč kot lastnino, n. pr. *Laži je plitko dno.* N. pr. — *Pastirja zdaj in varha več vam ni.* Kos. — *Vsacemu človeku je dolžnost, da stori, kolikor mu je mogoče.* Napr. — *Pokornost je ženski namemba jaka — Nebeščanov družini je večna radost Bog.* Pot. — V teh in enacih stavkih je prav za prav dajavnik (oseba) logični osebek, imenovavnik pa predmet; ker pa se rabi pomočnik biti mesto

glagola imeti, spremenita se sklona: *Očakom je bila navada = očaki so imeli navado* itd.

4) V dajavnik stopi povračavni zaimek, kedar glagol naznanja, da dela oseba iz lastne močí, v lastni prid, sama pri sebi brez ozira na drugo osebo, n. pr. *Kdor si vedno izbira, izbirek dobí.* N. pr. *Svobode si ne moremo misliti brez narodnosti.* — *Si odpirat grede gornje line.* N. ps. — *Pa grede si devojke 'zbrat.* N. ps. — *Naj si bo češčeno njegovo ime.* Slomš.

5) V dajavnik stopi v slovenščini tudi priložni dopovedek v okrajšanem stavku, sosebno če se na kak dajavnik v glavnem stavku nanaša, n. pr. *Človeku ni dobro samemu biti na zemlji* (= *človeku ni dobro, da je sam . . .*) Ravn. — *Boljše je lačnemu zaspati kakor dolžnemn ostati* (= *boljše je človeku, da lačen zaspí kakor dolžen ostane*). N. pr. — *Bolje poštenemu umreti, kakor sramotnemu živeti.* N. pr. — *Bog vam daj veselim biti.* Ravn. — *Vsejanim biti, v grobu stleti je tud' nam odločeno* (= *odločeno je tudi nam, da bomo vsejani itd.*) Led.

Le-sem spada tudi dajavnik pri glagolu dati, ki prav za prav ni drugega kakor osebek okrajšanega stavka; zató je v takem stavku dajavnik tvornega, osebek pa trpnega pomena, n. pr. *Ne daj se nagibati slehernemu vetru* (= *na daj, da bi te sleherni veter nagibal*). Dalm. — *Zmotiti kači se ne daj* (= *ne daj, da bi te zmotila kača*). Čb. — *Ne daj se slabim tovaršem zapeljati.* — *Mesu ne daj gospodariti tela.* Vert. — *Ne daj otrokom zapovedovati.* Slomš. — *Zavetje jaz in bran puščenih, zdaj solncu jih zvaliti dam.* Kos. — *Moder sin se pusti očetu podučiti.* Dalm.

§. 389. Dajavnik dušne deležnosti nam služi sosebno pri osebnih zaimkih, kedar se na znanje daje, da se godí kaj po misli ali volji tiste osebe, ktera govorí ali h kteri se govorí, ali pa nje misli in volji nasproti. Tak dajavnik (dativus ethicus) ni neogibno potreben v stavku; pridene se pa večkrat, bodi si kot kinč govora ali pa, da naznani bližnjo vzajemnost dveh oseb, posebno v domači obhoji, n. pr. *To so vam bili že pravi korenjaki,* N. r. — *To ti je presrečna žena.* — *Kaj mi že prevdarjate.* N. ps. — *Ko strela hitro mi letí.* N. ps. — *Po Dunaju mi dirja v skok.* N. ps. — *Vse živce ti oživí, vse žile ti prešine domača godba.* Navr. — *Urno k svoji materi mi teče.* N. ps. — *Skrbna mati, urno mi vstanite.* N. ps.

b) Dajavnik predmeta ali dopolnka.

§. 390. Dajavnik predmetni kaže sosebno razmeri med dvema osebama ali pa med osebo in rečjó in se jemlje v rabo:

1) pri samostavnikih nepopolnega pomena, kterim služi dajavnik kot dopolnilo. Glagol v tacih stavkih je pri imenovavniku

vselej pomožnik biti, pri kazavniku pa utegne kak drugi glagol služiti kot dopovedek. Taki stavki sploh naznanjajo, da izvira iz djanja prid ali škoda osebi, v oziru ktere se godí djanje: n. pr. *Kriva vaga je Gospodu gnjusoba.* Dalm. — *Otrebite mah domovini do jedra,* Kos. — *Tastu sinovlja bom, hčerka pa taši, hiši navado vem naši in vaši.* Vodn. — *Kar je delavcu orodje, to je govorniku jezik.* Slomš. — *Prva šola je mladenču jutrna zarja.* Slomš. — *Dobre ceste so velika dobrota vsaki soseski.* Bl. — *Zvijača je sili kos.* N. pr. — *Ti si sovraž vsem, ki hudo delajo.* Dalm. — *Bodi svojemu národu krepek ščit.* Nov. — *Noč človeku neprijateljica.* N. pr.

2) pri prilogih, ki znanijo vnanje in dušne lastnosti in razmeri, kakor: enak, podoben, sličen, primeren, prikladen, pristojen, ljub, drag, udan, vešč, znan, ptuj, bližnji, podložen, pokoren, ubogljiv, prijeten, postrežen, blag, mil, milostljiv, dober, dobrotljiv, dobrohoten, prijazen, zvest, zopern, sovražen, nevošljiv i. t. d., ali potrebe, korist ali nekorist in druge razmere, kakor: potreben, koristen, hasnjiv, škodljiv, kvaren itd., n. pr. *Sitemu trebuhu še dober kruh ni všeč.* N. pr. — *Ako družina ne bo besna, gostém ne bode hiša tesna.* N. pr, — *Enak si dimu nad streho.* Ravn. — *Vsacemu očesu je reč drugačna.* Cegn. — *Človeku toplo na solncu, otroku dobro pri materi.* N. pr. — *Vsaka huda strast nas živini dela enake.* Ravn. — *Človeku je potrebna jed in oblačilo.* Met. — *Prijazen in dober je Bog ljudém.* Ravn. — *Zapeljivost je skriti jami podobna.* N. pr.

3) pri mnogih glagolih prehajavnih in neprehajavnih, kteri imajo splošni pomén, komu kaj dati, storiti ali vzeti, kakor: služiti, priditi, koristiti, škodovati, streči, ubogati, braniti (komu), jenjati, dovoliti, zaupati, obljubiti, priporočiti, varovati, primeriti, prispodobiti, govoriti, reči, ukazati, zapovedati, naznaniti, očitati, oponašati in mnogo mnogo drugih, n. pr. *Izreja brani uboštvu pod streho.* Napr. — *Slovencem očitajo, da se radi moštujejo za prejete krivice.* Vodn. — *(Človek) božji sili jenja.* Kos. — *Rajši dobrim služim, kakor slabim zapovedam.* N. pr. — *Stori dobro bogaboječemu, povrnjeno ti bode.* Ravn. — *Dober dar, ubožcu podan, greh izbrisuje.* Ravn. — *Bogu posojuje, kdor ubogemu podelí.* Ravn. — *Kakor se mi streže, tako mi kosa reže.* N. pr.

4) pri povračavnih glagolih, kterim je pomen: branjenje ali ogibanje se pred vzajemnostjo ali pa zahtevanje po združenji, kakor: ogniti se, ogibati se (tudi z rodivnikom), umikati se, odtegniti se, skriti se, braniti se (proti komu), odpovedati se, izneveriti se, ponujati se, prilizovati se, pokloniti se, zahvaliti se (zahvaliti zahteva 4. sklon) smiliti se itd. n. pr. *Pijancu (pijanca) se ogni s senenim vozom.* N. pr. — *Odtegne hrupa, žesla se zmotnjavam.* Čb. — *Odpovedujem žeslu se in kroni.*

Cegn. — *Moč nebeška strašna je, če varstva sponi zmakne se.* Kos. — *Ne morejo se braniti ne tatém ne tolovajem.* Ravn. — *Pravičnemu se smili tudi živina.* Ravn. — *Bogu se nikamor ne moremo skriti.* Ravn.

5) V dajavniku stojí oseba, kteri kaj dohaja ali preti, za medmeti: blagor, hvala, gorjé, joj, težko itd. n. pr. *Blagor njim, kteri so čistega srca.* Met. — *Hvala vam, zelena ve drevesa!* Cegn. — *Gorjé človeku, ki pohujšanje daje.* Ravn. — *Io meni te vse gnjusobe.* Dalm.

c) Dajavnik pristojnosti, namena in vzroka.

§. 391. Dajavnik pristojnosti in nepristojnosti znamnjuje, da se komu kaj pristuje ali ne pristuje, da komu kaj v last gre ali ne gre. Ta dajavnik nam rabi:

1) pri mnogih samostavnikih namesto prilastkovega rodivnika ali svojivnega priloga, sosebno pa mesto svojivnega zaimka; deva se pa sploh pred besedo, kteri služi kot prilastek, n. pr. *Spomin je človeku najzvestejši prijatelj.* N. pr. — *Pridna gospodinja hiši tri vogle podpira, mož le enega.* N. pr. — *Roko starcu Lambergar poljubi.* N. ps. — *Zrcalo pravemu jeziku.* Levst. — *Po sredi kača ji leží, na koncu ogenj ji gorí.* N. ps. — *V neskončni svet mi plavajo očesa, srce mi bije sopet svóbodno.* Cegn. — *Zdaj znadeš vse, kar srce mi teží.* Cegn. — *Studenci bistri mi tekó, pojé mi čedo in glavó.* Pot.

2) pri glagolih gori omenjenega pomena, kakoršni so: iti, pristovati (se), pripadati, podajati se, spodobiti se, prinadležati, lastiti, svojiti in še pri mnogih drugih, sosebno s predlogi: pri —, v —, u —, pod —, iz — itd. sostavljenih, n. pr. *Daj vsakemu, kar mu gre.* Slomš. — *Taka čast gre Bogu, ne človeku.* Cegn. — *Lepi besedi spodobí se tudi lepa obleka.* Slomš. *Vsemu na svetu pride svoj čas.* N. pr. — *Obleka prizeba životu.* Šub. — *Kdo je utrdil nebu svitle zvezde?* Vilh. — *Zemlji vzidan je kalup.* Kos. — *Ljudska učilnica vzidava prvi kamen človekovi rabnosti.* Napr. — *Vrana vrani očí ne izkoplje.* N. pr. — *Lisastemu konju se lisa ne izbriše.* N. pr.

3) pri pomožnem glagolu biti, kedar je namestnik glagolu: morati ali ne moči, n. pr. *Večno nam ni živeti.* Led. — *Biti mi ni več domá.* N. ps. — *Národno deblo nam je izobraževati,* Napr. — *Bilo vragom vpiti je, bilo vragom je bežati.* Kr. r.

§. 392. Dajavnik namena (cilja) in vzroka nam služi:

1) kedar se naznanja predmet, h kteremu ali proti kteremu meri kaka djavnost, sosebno pri nadpisih, ki jih dajemo posameznim sostavkom, temu ali unemu stanu namenjenim, n. pr. *Sporočilo slovenski mladosti* Vert. — *Zaničevavcem pevcev.* Led. — *Rojakom!*; pa

tudi v drugih stavkih, n. pr. *Zaklad slovenščini je zmiraj še kmet in ljudstvo zunaj mesta.* Levst. — *Obrni ga v milost ubogim ljudém.* N. ps. — *Bog nas je stvaril veselju, pa tudi za prid in delo.* Ravn.

2) pri glagolih: čuditi se, smejati se, posmehovati se, rôgati se, zameriti (se), za zlo vzeti (jemati) itd., kteri ne kažejo samo namena kacega čuta, ampak tudi njegov vzrok, n. pr. *Vse se čudi lepoti božjega stvarjenja.* Ravn. — *Ne posmehuj se, ampak vstani sivi glavi.* Slomš. — *Ne jemljite mi za zlo.* N. r.

Semkaj spada tudi dajavnik povračavnega zaimka: čemu?, kedar se praša po vzroku kacega djanja, n. pr. *Čemú toliko truda in skrbí? Čemú te razlake na stare dni?*

3) pri glagolih: znati se, poznati se in viditi se, kedar jih neosebno v rabo vzamemo. Oseba ali reč, kterej je kaj znati ali viditi, stopi vselej v dajavnik, n. pr. *Znalo se je močnemu in srčnemu mladenču, da bode kedaj slaven junak iz njega.* Navr. — *Lepemu malu se vidi umetnost malarjeva.* Ravn. — *Prav očitno se vidi (je poznati) nebu in zemlji, da jih je Bog stvaril.* Ravn.

5) O kazavniku.

§. 393. Kazavnik ali akusativ je pravi predmetov sklon in znamnjuje na vprašanje: koga? ali kaj? pred vsim drugim reč ali osebo, na ktero prehaja glagolova djavnost. Razločuje se:

a) Kazavnik predmeta ali dopolnka.

§. 394. Svoj predmet imajo v kazavniku:

1) vsi prehajavni glagoli, celotni in sostavljeni, kedar se njih djavnost črez ves predmet razteguje, na vprašanje: koga ali kaj? n. pr. *Bog ljubi pravico in sovraži hudobno djanje* Ravn. *Očetov blagoslov hiše zida, materina kletev pak je razdira.* Dalm. — *Kdor ubogega stiska, preklinja njegovega stvarnika.* Ravn. — *Izderi bruno iz svojega očesa, in potlej glej izdreti pezdér iz očesa svojega brata.* Met — *Sveta božja cerkev nam gredí naslanja na nebeška vrata.* Cegn. — *Močne ture prevarí lesica.* Kr. r.

2) nekteri neprehajavni glagoli, kedar jih kot prehajavnike v rabo vzamemo, kakor: senjati, spati, misliti, biti, bojevati, živeti itd. n. pr. *Junaci domačije mirno smrtno spanje spé.* Jenk. — *Senj senjala Ivanova majka.* — *Misli misli in premišlja.* — *Težek boj smo bojevali.* — *Živel je dolgo življenje.*

Kedar preobrazimo neprehajavnike po glasovni vikšavi ali po sostavi s predlogi v prehajavnike, zadobé tudi njih veljavo in moč, kakor: mreti — moriti, bdeti — buditi, umeti — umiti, viseti — vesiti, slepeti — slepiti; spati — prespati, misliti — izmisliti i. t. d.

3) Osebo imajo v kazavniku, reč pa, ki vzrokuje čutje, v imenovavniku glagoli: boleti, skrbeti, srbeti, ščemeti, peči, zebsti, tresti, žuliti in še drugih nekaj, kedar jih v 3. osebi v službo vzamemo, n. pr. *Kar te ne peče, ne piši.* N. pr. — *Kjer koga srbí, ondi se češe.* N. pr. — *Vsak sam vé, kje ga črevelj žuli.* N. pr. — *Skrbelo ga je noč in dan.* Ravn.

4) O rabi glagolov: moliti, prositi, vprašati, služiti, streči, učiti, ubogati, zahvaliti, prijeti, držati in sledíti pomni si to-le:

a) Glagoli: moliti, prositi, vprašati, ki se tudi z rodivnikom v rabo jemljejo, imajo reč najrajši v kazavniku s predlogom za; s tem predlogom se imenuje večkrat reč tudi pri glagolih: prijeti in držati, n. pr. *Kdor imá strgano sleme, prosi vedno za lepo vreme.* N. pr. — *Bedastega za svet, slepca za pot ne vprašaj.* N. pr. — *Kdor za smolo prime, se osmoli.* N. pr.

b) Glagola: služiti in ubogati, ki se večidel z dajavnikom družita, imata osebo večkrat v kazavniku, n. pr. *Jaz cesarja služil bom.* N. ps. — *Ti si mene zvesto služil.* N. ps. — *Kdor imá gospodarja, naj ga zvesto služi.* Cegn. — *Ubogaj očeta in mater, da ti dobro bode na svetu.* Slomš.

c) Glagol učiti zahteva dva kazavnika: osebe, ktero kdo uči, in reči, ktere koga učimo, n. pr. *Ptujce smo učili našo besedo, sebe pa ne.* Vodn.

d) Zahvaliti hoče kazavnik za sebó, zahvaliti se pa dajavnik, n. pr. *Zahvali ga za vse dari — zahvali se mu za vse darí.*

e) S kazavnikom jemljemo v rabo „streči", kedar pomenja: paziti, zalezovati in „sledíti", kedar pomenja: na sledu biti, po sledu iti itd., sicer pa z dajavnikom, n. pr. *Stregli so jo na vseh potih. — Koder sem hodil, povsod sem njih grozovitnost sledil.*

§. 395. Z nekterimi glagoli se vežeta dva kazavnika: eden predmeta ali dopolnka, drugi pa imenskega dopovedka, kteri predmetu prisoja, kaj je ali kakošen je. Taki glagoli so:

1) tisti, ki pomenjajo kaj biti ali kaj postati, kakor: imenovati, klicati, zvati, pisati se, spoznati, skazati se, postaviti, izvoliti, izbrati, narediti, delati se, storiti itd.; večkrat se jim pa dopovedovavno ime s predlogom za v kazavniku priklepa, n. pr. *Samóto tovaršico* (ali *za tovaršico*) *si izvoli.* Čb. — *Gospoda svojih del si ga postavil.* Ravn. — *Moj polk se dela nevednega mojih zakonov. — Tebi dolžnike se spoznamo.* Pot. — *Storil se bom mrtvega.* N. ps. — *Skaži se ji* (živini) *pravega prijatelja.* Vert. — *Očeta te bom storil velikemu narodu.* Ravn. —

2) tisti, ki pomenjajo koga za kakošnega imeti, kakor: meniti, misliti, čislati, ceniti, častiti, štimati, obrajtati, najti in še drugih nekaj; dopovedkov kazavnik imá ali more sploh

členek „kot" pred sebó imeti, n. pr. (*Kot*) *Stvarnika, dobrotnika in Očeta ga častite.* Pot. — *Vsi ga čislajo (kot) pridnega delavca.*

b) Kazavnik kraja, časa in mere.

§. 396. Kazavnik kraja ali mesta se jemlje na vprašanje: kam? prav za prav le s predlogom v rabo; vendar se nahaja še sedaj nekaj primerov, ki nas opominjajo kazavnikove rabe brez predloga, n. pr. *Učenci pridejo ravno to pot.* Ravn. — *Vrh hriba dospé.* — Le-sem spada tudi kazavnik ženskega osebnega zaimka: jo, ki ga ljudstvo rado dodeva glagolom, kteri kako gibanje ali premikanje znamnjujejo, n. pr. *Ročice si podajata, jo urno krog zarajata.* N. pr. — *Jo v drugo krog odplešeta — prot Savi jo zaprašita.* N. ps.

§. 397. Kazavnik časa znamnjuje dobo, v ktero osebkova djavnost spada ali do ktere se prikazuje, in stojí na vprašanje: kedaj? Navadno imá kazavnik samostavnega imena kak števnik ali zaimek pred seboj; kedar pa pred imenom ni nikacega pojasnila, rabi nam pri naznanjevanji posameznih dni v ednini kazavnik s predlogom **v** ali na, v množini pa mestnik s predlogom ob, n. pr. *Tvoja roka je bila noč in dan težka na meni.* Dalm. — *Hlapec je bil ozdravljen tisto uro.* Met. — *Žgolí mu tica prvi dan.* N. ps. — *Trta rodí vsako jesen.* Levst. — *Naš Izveličar je v nedeljo od smrti vstal.*

Pri godovih in praznikih stavimo sploh mestnik s predlogom: o, ob, n. pr. *O božiču obhajamo rojstvo Jezusa Kristusa. — O božiču, ob novem letu in o sv. treh kraljih hodijo koledovavci koledovat.*

§. 398. Naposled nam služi kazavnik v zaznamnjevanje mere z ozirom na čas, prostor in vago ali ceno. Rabi nam:

1) o času, v kterem kaj biva ali se kaj izpeljuje, na vprašanje: koliko časa? kako dolgo?, n. pr. *Kar dobra mati v mlado srce zasadí, vse žive dni ne posahne.* Slomš. — *Marsikdo nosi veselje in žalost, v prsih skrito vse življenje.* Cegn. — *Življenje kakor smrt trpí le eno trenutje.* Cegn. — *Rože mladih vencev čas le kratek so cvetele.* Vilh. — *Kar se mlade dni zamudí, ne popravi se vse žive dni.* Slomš.

Kako dolgo ktera reč trpí, naznanja se po gostem tudi z vrstivnimi števniki, n. pr. Štiri dni je že v grobu = štrti dan je že v grobu.

2) O prostoru ali mestu, v kterem se djanje razprostira, na vprašanje: kako daleč, n. pr. *Tri streljaje je še do vasí.* — *Do mesta so imeli dan hodá.* — *Tri — četiri ure so morali ljudjé po vodo hoditi.* — *Vsak dan smo tri milje potovali.*

3) O vagi in ceni na vprašanje: koliko? po čem? kako drago? itd. pri glagolih: vagati, tehtati, meriti, stati, veljati, dolžen biti itd., n. pr. *Mernik pšenice sem plačal šest rajniš., mernik ajde*

pa tri. — *Dolžen je bil do cesarske denarnice libro zlata.* — *Pri tridesetih funtih sem zavagal dve unici.* — *Pet črevljev merim, palcev pet.* Preš.

Po gostem nam rabi pri naznanjevanji vage in cene kazavnik s predlogom za ali mestnik s predlogom po.

4) pri prilogih, ki naznanjajo kako mero, namreč: dolg, kratek, visok, nizek, širok, globok, težek, star, debel itd. n. pr. *Tristo komolcev naj bo (barka) dolga, petdeset visoka.* Ravn. — *Jezero je široko dve uri, dolgo pa štiri milje.* — *Zvon je težek trideset in dva centa.*

6. O mestniku in družívniku.

§. 399. Mestnik ali lokal stojí po svoji prvotni moči na vprašanje: kje? in je sploh krajevnega ali časovnega pomena. Raba mu je dosti obširna, samostojen t. j. brez predloga kakor v stari slovenščini pa nam ne rabi nikoli; samo nekaj prislovnih izrek nas opominja dan danes še nekdanje rabe brez predloga; taki mestniki so:

1) s prislovnim pomenom: *lani, jeseni, pomladi, jutri, davi, drevi, sinoči, časih* — *doli, gori, notri, vne, predi, zadi* itd.;

2) s predlogovim pomenom: *mesti, sredi, vrhi* itd.

§. 400. Družívnik (orodnik) ali instrumental stojí sosebno na vprašanje: s kom? ali s čim? itd. in znamnjuje društvo ali sredstvo v dosego kacega namena, ali mesto ali čas ali pa še kako drugo razmér. Drugim Slovenom rabi ta sklon še dan današnji tudi brez predloga, nam Slovencem pa je brez predloga že pred nekaj časom v zgubo prišel — na velik kvar našemu jeziku.

Da se njegova raba bolje razvidi, oglejmo ga po nekterih izgledih, vzetih iz hrvaščine in češčine; on pomenja:

a) mesto ali čas kacega djanja, n. pr. hrv.: *Dosta će dotle vode Savom i Dravom proteći.* N. pr. — *Usta valja dobro izpirati, osobito jutrom, večerom i poslije jela.* — Češki: *A potom šel od nas voznou cestou.* Br. — *Časem vše přijde.* Pr. — Primeri v slovenščini: *Ravnim potem.* Dalm. in prislove: *časom, tikom, vekom* itd.

b) sredstvo ali orodje, ktero komu služi, da se kaj doseže, n. pr. hrv. *Sokol perjem leti, a ne mesom.* N. pr. — Češk.: *Země obilím a vínem oplývá.* Br. — *Tělo jídlem a pitím živeno biva.* Kom. — Tega družívnika brez predloga Slovenci še nismo popolnoma izgubili, slediti je še tu pa tam pri starših slovenskih pisateljih, sosebno če je samostavnikov sprednik kak sikavec, n. pr. *Svojemi jeziki se prilizujo.* Dalm. — *Si nas srdom obdal.* Dalm. — *Bo cvetjom in sadjom cesarstvo obdal.* Vodn.

c) način djanja, n. pr. hrv.: *Teje réči obnemoglim glasom kazao.* — *Gredom grede, letom lete* itd. — Češk.: *Žádným způsobem to nemůže býti.* Vel. — *I zastena(l) pláčem holubiným.* Kr. r. — Primeri v slovenščini reke: *križem, kupom, mahom, skokom, strahom, vidom* itd. — Ta druživnik namestuje nekaj pisateljev z rodivnikom (§. 377. 2).

d) ozir ali primerjavo, n. pr. hrv. *Nadvisuje stasom Uskok Dolenca Kranjca.* St. Vr. — Češk. *Vyvýšil se zrostem, mravy a ctnostmi nad jiné.* Pass. — *Čím častší cvičení, tím jistší prospěch.* Kom. — Primeri slovenski: *čim — tim*, ki še dan danes živí.

e) vzrok ali nagibek, n. pr. hrv. *Ganut prelepim dočekom,* A. Maž. — Češk. *Svornosti malé véci vyrostají, nesvornosti rozpadají.* Sr. — V slovenščini rabi v tem pomenu navadno rodivnik ali mestnik s predlogi: iz, od, zavoljo, zbog — po itd.

f) v druživniku stojí tudi imenski dopovedek, ki se prav za prav na dajavnik nanaša, n. pr. Češk. *Ne každému se dostane býti moudrým* (Slovenec bi rekel: modremu v dajavniku). Kom. — *Lepe jest šilhavým býti, nežli slepým.* — Primeri v slovenščini §. 388, 5.

Bog da nam orodnik brez predloga spet oživí vsaj tedaj, kedar znamnjuje sredstvo ali orodje, s kterim se kaj izpeljuje!

B. Skloni s predlogi.

§. 401. Skloni sami ob sebi nimajo tolike močí, da bi nam na tanko zaznamnjevali vseh razmeri samostavnih imen v stavku; da se pa pojasnijo tudi ostale še nedoločne razmeri, v kterih se sučejo naše misli ena proti drugi, za to nam služijo predlogi ali razmerniki, ki se raznovrstno vežejo ali vpregajo s svojimi samostavniki.

V slovenščini se vežejo predlogi z vsemi odvisnimi skloni; nekteri se vpregajo samo z enim sklonom, nekteri z dvema, eden pa se rabi celó s tremi skloni (§. 298—300).

A. Predlogi z rodivnikom.

I. Pravi predlogi.

§. 402. **Bez**, brez, brezi (lat. sine — nemšk. ohne, sonder) rabi nam o osebah in rečéh in znamnjuje:

a) pomanjkanje na čem ali oddaljenost od česa, n. pr. *Bez uzde strast, gotova propast.* N. pr. — *Kar priprosiš, brez skrbi nosiš.* N. pr. — *Brez denarja do solarja, brez soli domú.* N. pr.

b) djanje bez tujega prizadevka, brez pripómoči, n. pr. *Prazno je delo brez sreče z nebes.* Pot. — *Bez skrivalca ni kralca.* N. pr. — *Brez zraka nam ni živeti.* Vert.

Opomba. Nemški „ohne dass", „ohne zu" v odvisnih stavkih sloveniti z „bez da" je grda, iz nemščine v naš jezik zatrošena napaka, kteri se je treba v slovenski pisavi vselej ogniti, bodi si s pripomočjo deležnikov, bodi si po kaki drugi poti, kakor je viditi iz naslednjih, g. Navratilovi knjigi o glagolu vzetih izgledov; 1. Er ist fortgegangen, ohne dass er ein Wörtchen gesprochen hätte = šel je, ne spregovorivši (ne rekši, ne zinivši) besedice — šel je pa ni spregovoril besedice — ne zinil ni, kar šel je. — 2. Ich habe geschlafen, ohne mich jedoch ausgeschlafen zu haben = spal sem, ali (toda, vendar) se nisem prespal — naspal se pa nisem; — 3. Das Kind ist lustig, ohne gesund zu sein = dete je veselo, dasi (dasitudi, akotudi itd.) ni zdravo — dete je sicer (res da) veselo, zdravo pa ni. — 4. Wir trugen das Gold in den Händen, ohne dass wir es versteckten = v rokah smo nosili zlato, neskrivaje ga — kar nič ga nismo skrivali. — 5. Ihr beleidiget ihn, ohne es zu wollen und zu wissen = žalite ga nehoté in nevedé. — 6. Ohne dich zu loben, muss ich dir sagen = nečem te hvaliti, ali povedati ti moram. — 7. Er lebt ohne zu sorgen, was itd. = živí brez skrbi, kaj . . . itd.

§. 403. **Do** (lat. ad, usque ad — nemšk. bis, bis zu, bis an) pomenja sploh kraj, mejo ali cilj, do kterega kaj pride, seže, drží ali se godí in sicer:

a) z ozirom na prostor (kraj ali mero), n. pr. *Pri kraji je bla (voda) do gležena, pri sredi je bla do kolena.* N. ps. — *Kedar žalost do vrha prikipí, tedaj se veselje že glasí.* N. pr. — *Národna pesem sama ob sebi imá do srca veliko moč.* Navr. — *Vsakdo imá vrata do svojega srca, toda jih vsakdo ne najde.* Slomš.

Včasi stopi do na mesto predloga *k*, sosebno pri glagolih: iti, priti, stopiti, skočiti itd. n. pr. *Stopi gori v svoje line do gospoje Katarine.* N. ps.

b) z ozirom na čas, n. pr. *Od dne do mraka, od mraka do dne.* N. ps. — *Do pol dneva nosi angelj vodo za človekom.* N. pr. —*Kar si človek naprti, to nosi do smrti.* N. pr. — *Ti si mene zvesto služil od majhnega do velicega in do vrlega junaka.* N. ps.

c) z ozirom na način, sosebno v pomenu lat. predlogov: erga, contra in nemšk. gegen, n. pr. *Ljudjé so trdovratni do Marije.* N. ps. — *Skrbite, da vam od srca pojde prijaznost do ljudí, pokoršina do starišev* itd. Ravn. — *Če se mu kaj do mene zdí, naj pride k meni le v gostí.* N. ps.; pa tudi v mnogih prislovnih izrekih in drugih izrazih: *do dobra, do čista, do sita, do volje (dovolj), do tretjega* i. t. d.

d) Včasi naznanja po priliki število, do kterega se šteje, pa vendar le tedaj, če se pové tudi število, od kterega se je začelo šteti, n. pr. *Od petih do osmih; mladina od osmih do desetih let;* v drugih primerih rabi nam: blizo, okoli, pri itd.: *Okoli tisoč jih je bilo.*

§. 404. **Iz** (lat. ex, — nemšk. aus, von — aus) znamnjuje, da izvira ali prihaja reč iz notranjosti na vnanjost, bodi si;

a) iz prostora (mesta ali kraja), v kterem je prej bila, n. pr. *Kdor da iz rok, drži se na jok.* N. pr. — *Starim ljudém gre nerado iz pestí.* N. pr. — *Iz tega meha ne bode moke.* N. pr. — *Iz prazne lupine ni jedra izkljevati.* N. pr.

b) iz rodú, spola ali drugega vira, v kterem imá oseba ali reč svoj početek, n. pr. *Iz Abrahamovega rodú.* — *Iz veliko besedí malo soveta.* N. pr. — *Iz orličev postanejo ob letu orli.* N. pr. — *Iz malega rase veliko in slavno.* Kos.

c) iz snoví ali tvarine, iz ktere je kaj, n. pr. *Kapa iz kunine; krona iz samočistega zlata; posoda iz morske pene.* — *Bčelica zbira iz sladkih in gorjupih cvetlic sladke strdí in žlahtnega voska za luč.* Slomš.

d) del iz kake množice, n. pr. *Kdor iz vas je tedaj pri volji in misli kaj vložiti, dansi naj stori.* Ravn. — Večidel služi v tem pomenu: izmed.

e) Večkrat naznanja vzrok ali nagibek h kacemu djanju, iz kterega kaj biva ali se iz njega čemu kaj pozná, n. pr. *Iz ljubezni do Boga in do bližnjega.* — *Iz srca vesel biti ne more, kdor v potrebi vidi bližnjega, pa mu ne pomore.* Ravn. — *Iz svojih besedí boš opravičen in iz svojih besedí boš obsojen.* Met. — *Iz sadú se drevo spozná.* Met.

f) Vrh tega nam služi v zaznamnjevanje časa, od kterega sem kaj biva ali se kaj godí, sosebno v mnogih prislovnih izrekih (= lat. a, ex, nemšk. seit), n. pr. *Iz mladih nog.* — *Iz prvega tukaj stanuje moj rod.* Vodn. — *Iz nova svet pomlad je ogrevala.* Levst.

§. 405. Iz se druži s predlogi: med, nad, pod, pred in za v sostave: izmed, iznad, izpod, izpred in izza, v kterih je združen pomén obéh prvotnih predlogov:

izmed, zmed t. j. iz srede kake množice (nemšk. mitten aus, aus der Mitte heraus), n. pr. *Eden izmed njih, učenik postave, ga je vprašal.* Met. — *Kako ti siješ sred zvezdic, kal.o leskečeš zmed meglic!* Čb.

iznad, znad, t. j. od zgorej, iznad glave preč (nemšk. von oben hinweg), n. pr. *Odvalí kamen iznad vodnjaka.* Ravn. — *Poseka mlado košato lipo iznad mize.* Levst.

izpod, spod t. j. izpod česa na ven (nemšk. von unten, von unterhalb heraus), n. pr. *Konjem izpod nog ogenj frčí.* N. ps. — *Izpod neba voda lije.* Slomš. — *Solnce zazrè milo izpod burnega oblaka.* Vert.

izpred, spred t. j. izpred očí, od spredej preč (nemšk. von vorn hinweg), n. pr. *Ne zavrzi me izpred svojega obličja.* Ravn.

izza, t. j. od zad na ven (nemšk. von hinten heraus, von hinten hervor) n. pr. *Izza nohta vdari črna kri.* N. ps. — *Solnce izza*

gore gre. N. ps. — *Izza gor više in više prisvitajo zlati žarki.* Cegn. — Včasi pomenja tudi čas: *Dan se izza rana lovi.* N. pr.

§. 406. **Od** (lat. ab, a, — nemšk. von, ab, weg) pomenja po svoji prvotni moči oddaljevanje kake stvari od druge, bodi si govorjenje o prostoru ali času ali pa o kaki drugi prostoru ali času podobni primeri; znamnjuje torej:

a) odhajanje od kake stvarí ali od kakega kraja ali pa ločitev tega, kar je prej vkup bilo, n. pr. *Od vsake hiše pot v Rim.* N. pr. — *Od kraja rine ladjica.* N. ps. — *Marija se od nas ravná.* N. ps. — *Od mladega drevesca vejico še lahko odčesneš, od starega jo moraš odsekati.* N. pr.

b) kako zahtevanje, prejemanje ali dobivanje odkod, ker si je lahko misliti ločitev ali odhajanje od predmeta, n. pr. *Kdor imá veliko od Boga, od tega tudi Bog veliko tirja.* Slomš. — *Varčno obračaj svoj talent, ki si ga od Gospoda prejel.* Slomš.

c) kak izvir, vzrok ali začetek odkod; tu se stavi včasi sam rodivnik brez predloga, vendar je predlog bolj navaden, n. pr. *Vsak imá svoj dar od Boga.* Vert. — *Luna se od solnca sveti.* Valj. *Ta meglica ni ne od vodice, ta meglica ni ne od gorice.* N. ps. — *Od strahú je Breda obledela, od britkosti skorej omedlela.* N. ps. — *Se trese od veselja vsaka žila.* Preš.

d) oddaljenost v pravem in nepravem pomenu t. j. kako daleč je od tu do tje ali od tam do sem, n. pr. *Od zaničljive zanikernosti gori do častitljive marnosti in neutrudne skrbi pri kmetijstvu je kar veliko veliko stopinj.* Vert. — *Srčno stopaj od stopinje do stopinje.* Slomš. — *Na svetu je večkrat lice daleč od resnice.* Cegn.

e) čas, od kterega sem se kaj z ozirom na trpež godí ali koliko je od kakega časa ali kake dogodbe, n. pr. *Od belega dne do trde noči.* N. ps. — *Od zdaj petdeset let ne bo čevljev ne dret.* N. pr. — *Človek potrebuje od dneva do dneva pijače.* Vert. — Le-sem spada mnogo prislovnih rekov: *odkod, odtod, od tistih mal, od seh dob, od konca* itd.

f) kako se kaka stvar od druge loči, zlasti takrat, ko se čemu kaj primerja, kjer bi lahko stalo: kakor, ko itd. n. pr. *Za proste ljudi so krači odstavki bolj razumljivi od dolgih.* Slomš. — *Več vidijo oči od očesa.* N. pr — *Ni ga podjeda od hudega soseda.* N. pr.

g) včasi stojí od mesto svojivnega rodivnika, kedar se govorí od bistvenih delov orodja in drugih orodju podobnih reči, sosebno če so jim že služili, pa so bili odvzeti, v. pr. *Ključ od vrat, lesa od hleva, vreteno od kolovrata, osnik od kolesa. Potlej bom vzela ključe tri: en'ga od svitle kamrice, en'ga od skrinje malane, en'ga od štale zidane.* N. ps. — Včasi nam rabi od tudi za oddelni (partitivni) rodivnik, n. pr. — *Nič od srebra, nič od zlata tamkaj viditi ne bo.* N. ps.

h) Od stopi v trpni obliki pred osebo ali reč, ki je bila v tvorini osebek, n. pr. *Veliko bolj nas bolí nam od naših domačih, kakor od drugih storjena krivica.* Met. — *Od sreče togotne bil nisem tepen, od tvojih sem rok le bil glajen.* Preš.

i) Naposled nam rabi od večkrat namesto predloga *o*, kedar je govorjenje o kaki osebi ali reči, n. pr. *Možaki od žita, od kupčije govoré.* — *Menijo se od kraljev, od mira in vojske.* Levst.

II. Prislovi kot predlogi.

§. 407. Prislovi, kteri nam rabijo kakor pravi predlogi in zahtevajo II. sklon svojega imena, so ti-le;

1) blizo, blizu, bliz (lat. prope, ad — nemšk. nahe bei) znamnjuje:
   a) kar se nahaja blizo kacega predmeta, n. pr. *Blizo groba, da mu že smrt za ramo koso kleplje.* N. pr.
   b) koliko je po priliki oseb ali rečí, n. pr. *Slovencev se šteje blizo tri miljone duš.* Vert.
2) gledé t. j. z ozirom (nemšk. bezüglich, mit Rücksicht auf), n. pr. *Gledé pašnikov je treba še kar bodi preložiti.*
3) mimo, memo, mem (lat. praeter — nemšk. an, vorbei, vorüber; ausser) pomenja:
   a) gibanje ali kretanje mimo kacega predmeta, n. pr. *Mimo grada sluga jezdi.* N. ps.
   b) kako izjemo, n. pr. *Krasota notranjske stranî je mimo postojnske jame tudi čudapolno cerkniško jezero.* Lik.
   c) odličnost kake osebe ali rečí memo druge, kterej se primerja, mesto predloga od, n. pr. *Notrenja lepota je mem vnanje bleščobe veliko več vredna.* Met.
4) nazoč, nazoči, navzoč t. j. na očí, pred očmí (lat. coram — nemšk. in Angesicht, in Gegenwart) toliko pomenja ko: vpričo.
5) okoli, okol, okolo (lat. circum, circa — nemšk. um, herum) pomenja:
   a) da je ali se godí kaj krog kacega predmeta, n. pr. *Za krta ni treba plotú okoli vrta.* N. pr. — *Večnost okoli grenkega torila pobožnemu dišeč venec upanja ovija.* N. pr.
   b) po priliki število ali čas, n. pr. *Bilo je vojščakov okoli dvadeset tisoč pod njegovim poveljstvom.* — *Okoli ednajstih je spet šel najemat delavcev.* Ravn.
6) okrog, krog (lat. circa, circum, — nemšk. herum, ringsherum), pomenja:
   a) obdanje ali zajetje predmeta od vseh stranî, n. pr. *Sedeli so krog mize kakti mladike okoli svoje oljke.* Slomš. — *Okrog gore vojska se obrne.* Kr. r.

b) število ali čas po priliki, pa le bolj po redkem, n. pr. *Okrog deset let je že minulo.*

7) poleg, polek (lat. secundum, ad — nemšk. an, bei, längs) znamnjuje:
a) naravno bližo predmetov = pri, zraven, n. pr. *Na nebu se je lesketala zvezda poleg zvezde.* Napr.
b) primernost ali vzrok kacega djanja namesto pri, ki se v tem pomenu le redkoma podaja slovenščini, n. pr. *Ljudske učilnice so poleg tako ugodnih okolnosti obrodile krasno sadje.* Napr.

8) prek, preki, preko (lat. per, trans, ultra — nemšk. über, quer über, längs) pomenja:
a) da prehaja kaj na uno stran kacega predmeta, n. pr. *Le vstanite, nas prek Save predrožite.* N. ps.
b) kod se kaj prostira ali pomika = nemšk. längs, n. pr. *Prek potokov nov razcvita, rase zarod.* Vilh.
c) mirno stanje kaki reči nasproti, n. pr. *Prek solnca je bolj gorko kot v osojnah.* Vert. — Po nekterih krajih pomenja tudi pomikanje ali gibanje h kaki reči v prijaznem pomenu.

9) razun, zvun, zun (lat. extra — nemšk. ausser, mit Ausnahme) znamnjuje, da se kaj iz česa izvzema, n. pr. *Razun pokore ni druge poti za grešnika do nebes.* Slomš.

10) vštrit, štrit, vštric, štric (nemšk. gegenüber) pomenja, da se nahaja kaka reč drugi ravno nasproti, n. pr. *Na pokopališči vštric duri je išči.* N. ps.

11) takraj—unkraj, unstran (nemšk, diesseits — jenseits) naznanja, da je kaj na tej — na uni strani predmeta, n. pr. *Takraj jezera, unkraj potoka, unstran naših hribov.*

12) tik (nemšk. knapp an, knapp bei) znamnjuje, da je kaj komu ali čemu tako blizo, da se ga dotika, n. pr. *Tik pota stojí stara jablan.*

13) zraven, zravno (lat. ad, juxta — nemšk. neben, bei, nebst) pomenja:
a) da sta si dva predmeta zelo blizo, samo da se eden drugega ne dotikata, n. pr. *Jaz sem zraven njega stal.* N. ps. — *Zraven hiše je tudi mlin.*
b) da je komu kaj lastno z drugim vred, n. pr. *Zraven lepega gradú zamore še tri kmetije.*

III. Samostavniki kot predlogi.

§. 408. Naslednji samostavniki nam služijo večkrat kot predlogi in devajo kakor pravi predlogi svoje ime v rodivnik:

1) dno, na dno (nemšk. im Grunde, in der Tiefe, in den Grund *itd.*) znamnjuje, da se nahaja kaj v najdoljni strani kacega predmeta,

n. pr. *Dno potoka je golo kamenje. Dno morja raste prečudna množica rastlin.*

2) konec, konci (nemšk. am Ende, zuletzt) pomenja, da je kaj na najskrajnem koncu kacega predmeta, n. pr. *Konec jezika se rado opotika.* N. pr.

3) kraj, nakraj, (lat. ad — nemšk. an, bei) pomenja;

a) da je kaj na koncu, na kraju česa, n. pr. *Cerkev je na kraj vasi.*

b) da je kaj zraven ali poleg česa, n. pr. *Kraj bregovja se gnjeti šum valov.* Šub. — *Kraj vzglavja mi angelj̆ček sloni.* Led.

4) mesto, mesti, namesto, namesti, namestu (lat. pro, vice, loco — nemšk. anstatt, statt) znamnjuje, da je kaj ondi, kjer bi imela biti druga stvar, n. pr. *Kralja si me postavil namesto mojega očeta.* Ravn.

Opomba. Po gostem se naletí v slovenskih spisih nemški „anstatt dass, anstatt zu" poslovenjen s predlogom „namesti da", kar je ravno tako nápečno kakor „brez da." Kedar slovenimo take nemške stavke, zasuknimo jih vselej prej prav po slovenski n. pr. takole: Ne da bi ga (Kama) bilo sram — še smeja se. Ne da bi usmiljenje imel s svojim starim očetom — še oponaša ga. Ne da bi očetovo zmoto prikril — raztresa ga še. Ravn.

5) sred, sredi, posred, nasred (nemšk. inmitten, mitten in) pomenja, da se nahaja kaj v sredi, bodi si znotraj ali na površji n. pr. *Sredi polja stoji tenko drevce.* N. ps. — *Naprej sred lip in vrbnih senc.* N. ps.

6) vpričo, pričo (lat. coram — nemšk. in Gegenwart) znamnjuje, da biva ali se godí kaj komu pred očmí, n. pr. *Slavite ga vpričo narodov.* Ravn.

7) vrh, vrhi, navrh, zvrh (lat. supra — nemšk. über, oberhalb) pomenja:

a) da je kaj čemu na vrhu ali nad njim, n. pr. *Visoko vrh gore stojím.* Pot. — *Nížave sin, priď vrh planin.* Pot.

b) da se čemu kaj dodaja, n. pr. *Vrh tega.*

8) vsled, sled, posled (lat. secundum, — nemšk. zufolge) znamnjuje pravilo ali ravnilo kacega djanja, sosebno v zakonih, n. pr. *Vsled nove postave, vsled kraljevega povelja.*

9) zavolj, zavoljo, zadelj, zarad (radi) zastran (lat. propter, causa — nemšk. wegen) kaže vselej vzrok kacega djanja, n. pr. *Blagor zavoljo pravice preganjanim.* Met. — *Zarad te male stvarce gospôda ne uboža.* Cegn. — *Bog je zadelj nedolžnih otrôk tudi starše rešil nesrečne smrti.* Slomš.

Predloga zavoljo in zadelj (na Koroškem je tu pa tam slišati tudi nesostavljeni delj) vzameta ime večkrat na sredo, n. pr. Pomagaj meni za tvoje dobrote voljo. Dalm. — Za naših pregreh(ov) delo. Guts. — Za tega delj, za tega voljo itd.

10) zbog, zboga enacega pomena kakor zavoljo, zadelj itd., vendar je ta predlog le bolj navaden ob hrvaški meji in pri drugih južnih Slovenih.

b) Predlogi z dajavnikom.

§. 409. **K** (lat. ad, adversus — nemšk. zu, gegen, nach) se pritisne pri izreki prvemu zlogu sledeče besede (pred soglasniki: k, p, t pa zavoljo lože izreke rad v **h** pride ali za polglasnik e naraste); ta predlog znamnjuje:

a) mesto, proti kteremu je kaj obrnjeno ali se kaj giblje in pomika, n. pr. *Vsak imá prste k sebi obrnjene.* N. ps. — *K gradu brž se zgrinjajo.* Kr. r. — *Peljimo ga h konjskim brzdam tje.* N. ps. — *Veselo roža k solncu se obrača.* Cegn.

b) čas, kteremu se bližamo, n. pr. *K nevihti se pripravlja.* Cegn. — *K molitvi opominja zvon ljudí.* Cegn. — *K novemu letu, k letu, k božiču, k sv. trem kraljem.*

c) namen ali konec, proti kteremu meri telesna ali dušna djavnost, n. pr. *Kdor dobrote skaže, k svoji sreči kola maže.* N. pr. — *Marsiktera bukev k svojemu koncu toporišče da.* N. pr. — *To je prva pot k vsem učenostim.* Vodn.

§. 410. **Proti** (lat. adversus — nemšk. gegen) kaže:

a) bližanje ali mer proti kakemu kraju ali času, n. pr. *Mi smo mejači proti Laškim.* Vodn. — *Proti jutru, proti veliki noči, proti jeseni.*

b) protivnost ali odpor v neprijateljskem pomenu = lat. contra, nemšk. wider, gegen, n. pr. *Proti vodi je težko plavati.* N. pr. — *Ti junaško srce imaš proti vragu.* Kr. r.

c) mer djavnosti v prijateljskem zmislu kakor *do, k* (lat. erga, nemšk. gegen, zu), n. pr. *Samosvoja ljubezen stori, da smo proti sebi slepi.* Met. — *Ljubezen proti domu je dostikrat prevelika.* Vodn.

d) dalje nam služi ta predlog, kedar reč reči primerjamo, in se vjema z nemškim „im Vergleich mit", n. pr. *Zlato in srebro ni nič proti zvestemu prijatelju.* Ravn. — *Letošnje (vino) vse nič proti lanskemu.* N. r.

§. 411. **Vkljub**, kljub (= nemšk. trotz) kaže na premišljen odpor, n. pr. *Vkljub vsem storjenim dobrotam se je vendar le skazal nehvaležneža.*

c) Predlogi s kazavnikom.

§. 412. **Črez**, črezi, čez (= lat. trans, ultra — nemšk. über, hinüber, darüber hinweg) pomenja:

a) z ozirom na mesto mér djavnosti, ki doseže ali se prostira črez površje kacega predmeta, n. pr. *Čez strašno črno morje.* N. ps. *Ako pri kraju ne vidiš dna, ne bredi čez vodo.* N. pr. — *Če vlečeš očeta do praga, te bodo tvoji otroci črez prag sunili.* N. pr. — *Zarja se zlíva čez polje, goré.* Čb.

b) dobo, skozi ktero se plete djanje, ali pa čas, kedaj taisto nastopi, n. pr. *Čez nekoliko časa pride Gospod.* Met. — *Črez zimo spi, po letu cvetí.* Sl.

c) prestop naravne mere ali števila, n. pr. *Človeška togota rada čez meje udari.* Met. — *Noč se je čez polnoč prevalila.* Kr. r.

d) odličnost kake stvarí memo druge ali njeno oblast nad čim, n. pr. *Ni učenec čez učenika, ne hlapec čez gospodarja.* Met. — *Ti si sluga čez vse sluge.* Kr. r. — *Gospoduje naj čez ribe v vodi, čez ptice pod nebom, čez živino na polji in čez vso zemljo.* Ravn.

§. 413. **Raz** (lat. de — nemšk. ab, herab, hinab, hinunter, von) se vjema na pomenu s predlogom *s — z* (kedar se namreč z II. sklonom v rabo jemlje) in znamnjuje ločitev predmetov od zgoraj na vzdol, n. pr. *Po sili vzame raz roké ji rokavice v dlan gledé.* N. ps. *Dere se ko bi jermene raz njega rezal.* N. r.

Včasi imá svoje ime v rodivniku za sebó, n. pr. *Mnogo teče sladke hvale pričujočim raz jezika.* Valj. — *Gorje vam, ako pade častni plašč raz vaših djanj.* Cegn.

§. 414. **Skoz**, skozi (lat. per — nemšk. durch, hindurch) naznanja:

a) prehod z ene straní na drugo stran skozi kak predmet ali njegovo presego, n. pr. *Le skoz temna groba vrata se odpre nam hiša zlata.* Pot. — *Po strminah in skoz plan.* Vilh. — *Skozi noč se dan vidi.* N. pr.

b) dobo t. j. trpež djanja skoz nekaj časa, n. pr. *Le kratka pot je skoz življenje dana.* Preš. — *Predstaršev hudobija se plete skozi več stoletij.* Ravn.

c) vzrok in sredstvo ob enem, n. pr. *Skozi božjo milost nam dohaja vsak dan obilo dobrot.* — *Skoz žganje več ljudí konec vzame, kot skozi vodo.* N. pr.

V tem pomenu je predlog: skoz vendar previdno in varčno v rabo jemati; popolnoma izogiblji se mu pa tedaj, kedar pomenja samo sredstvo, po kterem nam kaj dohaja; v tem primeru imajo v slovenščini njegovo moč predlogi: po, s, iz itd., n. pr. durch Gottes Gnaden = po božji milosti ali z božjo milostjo; durch List und kluggewandten Sinn = z zvijačo in in previdnostjo; durch den Brief habe ich erfahren = po listu ali iz lista sem zvedel; schicke das Buch durch die Post = pošlji bukve po pošti itd.

d) Predlogi z mestnikom.

§. 415. **O** (treba ga je ločiti od predloga ob) znamnjuje:

a) dobo kacega djanja ali stanja (= lat. circa — nemšk. um), n. pr. *O kresi se dan obesi.* N. pr. — *O toplem letu gnezdiš.* Vodn.

— *O čudu tem osupnejo armade.* Kos. — O setvi, o žetvi, o gospojnici, o poldne itd.

b) predmet, o kterem je govorjenje (= lat. de — nemšk. von, über, in Betreff), sosebno pri glagolih: govoriti, učiti, slišati, vedeti, pripovedovati, misliti, soditi i. t. d., n. pr. *Govorili smo o vsakoršnih rečéh.* Valj. — *Marsikteri starček zdaj še vé pripovedovati o turških in drugih vojskah.* Tom. — *Pesem o zvonu.* — *Nauk o glagolu, o pravopisu, o pesništvu, o kmetijstvu* itd.

c) Včasi nam naznanja, s čim se kdo delj časa pečá ali kaj kdo navadno dela, n. pr. *Živí se brez plenka o petji ko tič.* Vodn. — *Vse življenje Sokratovo se vrtí o modrovanji.* Hrov. — *O solncu okoli frkljate.* Čb.

§. 416. **Pri** (v ljudskih ustih tudi per) = lat. apud — nemšk. bei — znamnjuje:

a) vnanjo ali notranjo bližavo predmetov t. j. kje se ta in uni nahaja, komu je to in uno prirojeno ali lastno, n. pr. *Gorjé mu, pri komur se miši in mačke bratijo.* N. pr. — *Marsikteri kmet je gibčen pri plesu, pa okoren pri drevesu.* N. pr. — *Pametni se pri ognji ogreje, nespametni opeče.* N. pr. — *Pri zdravi pameti.* N. r.

b) čas, kedaj ali v kterem se kaj godí, n. pr. *Pri luči je dobro živeti in umreti.* N. pr. — *Pri posojenem konju ni dobro bič biti.* N. pr. — *Kdor je hiter pri jelu, je tudi pri delu.* N. pr. — *Tam leží pri belem dnevi kralj Matjaž, bolnik kraljevi.* N. ps.

c) način v pogojnem ali vzročnem pomenu (= nemšk. ungeachtet, trotz), n. pr. *Pri vsej svoji bogatiji ni srečen, kdor si je svoje bogastvo po nepošteni poti pridobil* (t. j. *da si ravno je zelo bogat, vendar . . .*) — *Pri svojih letih je še prav trden viditi* (t. j. *čeravno je prileten . . .*) — *Čudno je, da pri toliki množici psov ni več od stekline slišati (čeravno je toliko psov . . .)* Hrov.

d) število ali mero po priliki ali po vrhu = nemšk. ungefähr, n. pr. *Koliko si potrošil? — pri kacih desetih goldinarjih.* Hrov.

e) Pri se tudi rabi pri prisegah, n. pr. *Pri Bogu sem obljubil* N. ps. — *Pri moji veri, da ni res, kar praviš.* Valj.

e) Predlogi z rodivnikom in družívnikom.

§. 417. **S** (lat. cum — de, nemšk. mit, sammt — ab, herab itd.) — prehaja pred samoglasniki in pred mehkimi soglasniki v **z**, pred nj navadno v **ž**, pred s, š, z, ž, vs in vz pa zavoljo lože izreke rad samoglasnik e ali o pridobí: sè, zè, sò) — je dvojnega, med sebó popolnoma različnega pomena; prvi mu je: druženje, drugi pa ločenje. S prvim pomenom nam služi v družívniku, z drugim pa v rodivniku in pomenja:

I. Z rodivnikom na vprašanje: odkod? ali kedaj?:

a) saksebno ločenje ali oddaljenje predmetov od zgoraj na vzdol ali od zdolaj na vzgor (= lat. de, nemšk. von, herab itd.) *Prekladamo z rame na ramo, s kola na kol.* N. pr. — *Sreča veselja ž njive beží.* Virk. — *Se li bere grozdje s trnja ali fige z osata?* Met.

b) stran ali mesto, odkod kaj dohaja, n. pr. *Že se vidi zlata streha z grada.* N. pr. — *Z leve, z desne, s te, z une strani* itd.

c) čas, n. pr. *Bog se mi ne daj z mesta ganiti, ako mu nisem plačal tega dolga že z davna.* Navr. — *Zjutra, zvečera* itd.

II. Z družívnikom na vprašanje: s kom? ali s čim?:

a) društvo ali skupnost oseb in rečí, kterih hodi ena drugi na službo, = lat. cum, nemšk. mit, sammt (družívnik), n. pr. *Mož z ženó, brat s sestró na božjo pot gredó.* N. ps. — *Kdor se z volkovi pajdaši, je ž njimi tuliti primoran.* N. pr. — *Z močmí osode ni zaveze ni pogodbe.* Kos.

b) orodje ali sredstvo v dosego kake reči (orodnik), n. pr. *Brezen, če z rivcem ne rije, pa z re om vije.* N. pr. — *Kdor s ptujim denarjem hišo zida, kamenje na svoj grob nosi.* N. pr. — *Konj se brani s krepko nogo, lev in tigra sò zobmí, orel s kremplji, sova s kljunom, gad sò strupom, bik z rogmi.* Vilh. — Drugim Slovenom rabi v tem primeru družívnik vselej brez predloga.

c) način in druge okolnosti, n. pr. *Skopost s kupom raste.* N. pr. — *Stvarnik je tiče s pérjem, štirinožno žival z dlako ali volno oblekel.* Vert.

d) predmet ali objekt djanja, n. pr. *Kdor se prepira s kruhom, prepira se tudi z ljudmí.* N. pr.

e) čas t. j. da se godí kaj z drugim vred, n. pr. *Pridna gospodinja je s prvim svitom že na nogah.* — *Nevošljivost s srečo pogine.* N. pr.

f) Predlogi s kazavnikom in dajavnikom.

§. 418. **Zoper** (lat. contra — nemšk. wider, gegen) se ravna:

1) s kazavnikom na vprašanje: zoper koga? in pomenja mirno stanje namišljene djavnosti v neprijateljskem zmislu, n. pr. *Punt navozlá zoper očeta.* Ravn. — *Kdor ni z menó, ta je zoper mene.* Met.

2) z dajavnikom na vprašanje: komú zoper? rabi le prislovno in stojí za imenom, n. pr. *Meni zoper delaš; meni zoper ravnáš; žena možu zoper govorí.* Met., — kar vse po nemščini cika.

g) Predlogi s kazavnikom in mestnikom.

§. 419. **Na** (lat. super — nemšk. an, auf) kaže v obče, da ste si dve stvarí v neposrednji zvezi ali dotiki. Druži se:

I. S kazavnikom na vprašanje: kam? ter nam služi:

a) v zaznamnjevanje mesta, kteremu kaj v dotiko prihaja, n. pr. *Na skalo stopi silni Zaboj.* Kr. r. — *Zvezde so se utrinjále, na zemljico so padále.* N. ps. — *Brez mandranja ne zleze tkavcu platno na brdo.* N. pr.

b) v zaznamnjevanje stvarí, proti kteri se obrača glagolova djavnost v neprijateljski nameri = lat. contra, nemšk. wider, n. pr. *Prišel sem na roso glavo in na tvoje belo pero.* N. ps. — *Z mano na Poljane.* Kr. r. — *Strah udari na vse na Poljane.* Kr. r.

c) mér djavnosti sploh ali pot, po kteri se kdo obrne, da pride, kamor je namenjen, n. pr. *Kam drží na desno cesta, kam drží na levo pot?* Valj. — *Najkrajša pot do Triglava je na Bohinj.* — *Vsak na svoj mlin vodo obrača.* N. pr.

d) v zaznamnjevanje časa, v kterem se je kaj godilo ali v kterega kaj spada, n. pr. *Na dan sv. treh kraljev močna vez na dom človeka veže.* Cegn. — *Mora v nižave na zimo pastir.* Cegn.

e) v zaznamnjevanje načina kacega predmeta, n. pr. *Na lice priljuden, na robe ostuden.* N. pr. — *Kaj velja na oko, če ni na roko.* N. pr. — *Če bo moja solza na kamen padla, kamen se bo zdelil na dva drobna dela.* N. pr.

f) v zaznamnjevanje namere ali konca, za česar delj se kaj godí, n. pr. *Človek gre na delo.* Ravn. — *Na delo budite.* Pot. — *Na vojsko brž na mejo vstan'.* N. ps.

h) v zaznamnjevanje vzroka ali nagibka, iz kterega kaka reč sledí, n. pr. *Na en mah dob ne pade.* N. pr. — *Na solnce sv. Martina pride rada dolga zima.* Vodn.

i) v zaznamnjevanje učinka ali posledka, ki iz kake rečí izhaja, n. pr. *To mu je na čast — na sramoto.* N. r. — *Na smrt bolán.* N. ps.

II. z mestnikom na vprašanje: kje? in kaže:

a) tako razmero stvarí, da je ena vrh druge ali pa da je ena z drugo v neposrednji dotiki, n. pr. *Mati za hčerjo plače, hči pa na plesu skače.* N. pr. — *Solnca žarki so temneli na višnjelem nébesu.* N. ps. — *Sreča na rázpotji sedí.* N. pr.

b) kraj djanja v bolj obširnem zmislu ali lego kacega kraja, n. pr. *Na potu rožica, na domu vbožica.* N. pr. — *Kdor na vso moč iz doma sili, ta se na tujem v blato vsede.* N. pr. — *Ne na Laškem, ne na Nemškem ne na gornjem Štajerskem.* N. ps.

c) opravilo, s kterim se kdo pečá, ali ozir, n. pr. *Na posodi se nič ne izboljša.* N. pr. — *Slovenski jezik je sam na sebi bogat, le ljudjé so revni na besedah.* Vodn. — *Vže zdaj mora na kupilu kuhati in greti se skoraj vsa spodnja dolenska stran.* Levst. — *Na vojski, na tlaki, na delu* itd.

§. 420. **Ob** (lat. circa, secundum — nemšk. um, längs itd.) nam služi:

I. S kazavnikom na vprašanje: ob kaj?

a) v zaznamnjevanje predmeta, ob kterem se kaj razbije ali razruši, n. pr. *Bodi si z loncem ob kamen, ali s kamenom ob lonec, težko je loncu.* N. pr. — *Pred mirú ne bomo dali, dokler ga ob tla ne djali.* N. ps. — *Ob kamen se udariti.*

b) v zaznamnjevanje zgube, ktera komu preti ali se mu pripeti, sosebno za glagoli: iti, priti, djati, pripraviti in enacimi, n. pr. *Sem ob život Matjaža djal.* N. ps. — *Ob glav'co me nikari djat'.* N. ps. *Kdor za tuje prime, ob svoje pride.* N. pr. — *Gre mu ob pamet.* Levst. — *Ob up so šli zdrávniki.* Met.

II. Z mestnikom na vprašanje: kje? kedaj? ali ob čem?

a) v zaznamnjevanje stanja, ki je, ali djavnosti, ki se godi tik drugega predmeta, = lat. secundum, nemšk. längs, n. pr. *Ob vodi zeleni lovec hodi.* Levst. — *Ob viru rožice sadí.* Led. — *Ob njivi leži široka cesta.* N. ps. — *Strah je v sredi votel, ob krajéh ga nič ni.* N. pr. — *V strahu in trepetu je stalo ljudstvo ob gori.* Ravn.

c) v zaznamnjevanje časa, kedaj kaj biva ali se godi. = nemšk. zur Zeit, n. pr. *Bog je naša svest ob sili.* Ravn. — *Ob letu pride ven.* N. ps. — *Kdor je len ob žetvi, malo žanje.* N. pr. — *Zvečer je bilo ob kurjavšini.* Ravn.

c) v zaznamnjevanje sredstva, n. pr. *Ob kruhu in vodi živi.* — *Le ob lovu živi.* Ravn.

§. 421. **Po** (lat. per, post — nemšk. auf, an, in, herum, durch), znamnjuje prav za prav prostiranje djanja v prostoru in času; rabi nam:

I. S kazavnikom na vprašanje: kam? itd.

a) v zaznamnjevanje namere, da se oseba ali reč, kteri je djanje namenjeno, pripelje, prinese, doseže itd., sosebno po glagolih: iti, pojti, priti, poslati itd. = nemšk. um, holen, n. pr. *Po spovednika pojte mi, pojte mi brž po mašnika, po mašnika žegnanega.* N. ps. — *Eni pojte po sodnika, eni pojte po rabeljna.* N. ps. — *Kralj seže v aržet svileni po zlat rudeče rumeni.* N. ps.

b) v zaznamnjevanje načina, sosebno pri šegah, s prislovi, n. pr. *Po meniško se obleci.* N. ps. — *Po turško se nosi.* — *Po bliskovo mu sablja gre.* N. ps.

c) v zaznamnjevanje dobe, čez ktero se razprostira djanje, n. pr. *Po tri dni se posti.* — *Po cele dni poseda brez dela.*

d) v zaznamnjevanje oddelnih razmeri, n. pr. *Sosedje pa (naj dajo), kar morejo, po eno streš'no ali po dve.* N. ps. — *Na dan služi po štiri desetice.*

II. Z mestnikom na vprašanje: kje? itd.

a) v zaznamnjevanje mesta, po kterem se kaj giblje, širi ali razprostira (ravno nasproti predlogoma v in na, ki pomenjata mirno stanje), n. pr. *Dekle po vrtu šetalo.* N. ps. — *Po morji plava barčica, prelepa barka pisana.* N. ps. — *Po gorah grmi in se bliska.* N. ps. — *Po mestih ljudjé besede cukré.* N. pr. — *Kdo po cvetji kaže pot bučeli?* Vilh.

b) v zaznamnjevanje časa in reda v času in prostoru, n. pr. *Naše ime bo po času pozabljeno.* Dalm. — *Po noči se rada duša loči.* N. pr. — *Po letu rožice cvetijo, po zimi pa se obletijo.* N. ps. — *Po toči je zastonj zvoniti.* N. pr. — *Po storjenem delu sladko počivati.* N. pr.

c) v zaznamnjevanje načina, kako se kaj godí, n. pr. *Blago se po niti nabira, po vrvi zapravlja.* N. pr. — *Kdor po svoji trmi ravná, se pogubí.* Met. — *Vsak po svojem, je djal tisti, ki je s svedrom kravo drl.* N. pr. — *Po meniški se obleci.* N. ps. — *Po taktu bije kladva pad.* Kos. — Le-sem spadajo tudi izrazi: *po nemški, po slovenski, po latinski* (namreč: šegi), ki so pravilniši kot: *po nemško, po slovensko* itd.

d) v zaznamnjevanje primernosti in ozira, poleg česar se kaj ravná, n. pr. *Po delu plačilo.* N. pr. — *Vsak po sebi vatle meri.* N. pr. — *Blagor mu, kdor zna veslo besede po okolnosti časa, ljudí in kraja prav ravnati.* Slomš. — *Človek se mora po ljudéh ravnati, ne ljudjé po človeku.* N. pr.

e) v zaznamnjevanje sredstva, po kterem se kaj dobí ali zgodí, in vzroka ali lastnosti, iz ktere ali po kteri se kaj spozná, n. pr. *Po krajcarjih se pride k bogastvu.* N. ps. — *Po jasnih gorah in po barvi na nebu poznam, kedaj bo lepo, kedaj grdo vreme.* Cegn. — *Po glasu spoznaš tiča, po šapi leva.* N. pr.

f) v zaznamnjevanje cilja ali konca, kteri je nagibek h kacemu djanju, sosebno po glagolih: hrepeneti, streči, prežati, žalovati, popraševati, vekati i. t. d., n. pr. *Po časti hrepení mladost.* Cegn. — *Vsaka krava po svojem teletu veka.* N. pr. — *Gledati, popraševati po kom — po čem* itd.

g) v delivnem pomenu v zaznamnjevanje cene, mere, vage in drugih razmeri, n. pr. *Po čem vi raje pródate? Ene po zlatu belemu, ene po zlatu rumenemu.* N. ps.

§. 422. **V** (lat. in — nemšk. in, hinein, nach) znamnjuje sploh, da meri reč ali oseba v notranjost ali da se nahaja v notranjosti kacega predmeta. Vprega se:

I. s kazavnikom na vprašanje: kam? in pomenja

1) kraj, v čigar notranjost oseba ali reč prehaja, n. pr. *Sraga nedolžnosti se ne posuši, v nebesa spuhti.* N. pr. — *Enemu Bog v roko da veslo, drugemu teslo.* N. pr. — *Gradove svitle zida si v oblake, zelene trate stavi si v puščave.* Preš. — *Fantiči se pa zbirajo, se v lepo barko vsedajo.* N. ps.

2) namero ali cilj kacega djanja, n. ps. *Denar in izbrušen nož lahko v prid in škodo obrneš.* N. pr. — *Lakomnost je človeku velikrat v potrato.* Met. — *Ošabnost pelja v zaničevanje in sovraštvo.* Met. — *Napuh v nesrečo pripravi.* Met.

3) stanje, v kter.) se kaj spreobrne ali preide, n. pr. *Zmené se kače v ribice, zmené kuščarji v tičice, zmené se gadje v zvezdice.* N. ps. — *Noč v sivo premeni se jutro.* Kr. r.

Napečen je vendar **v** mesto **za**, kedar pomenja v nemščini „zu, für", pri glagolih: imenovati, postaviti, izvoliti, kronati itd., kakor se večkrat pri Vertovcu najde, n. pr. Dá se od novega papeža v (pravo: za) cesarja kronati. Puntarski knezi so švabskega Rudolfa v (pravo: za) zoperkralja in cesarja volili. Vert.

4) način in mer kacega djanja, n. pr. *Sukne v levo meč, v levo sila je burila.* Kr. r.

5) čas, v kterem se godí djanje, sosebno pri naznanjevanji dni v tednu, n. pr. *Prišli so čarodeji v novo.* Kr. r. — *V petek smeh, v soboto in v nedeljo jok.* N. pr. — *Molite, da se vaš beg ne zgodí po zimi ali v soboto.* Met.

II. z mestnikom na vprašanje: kje? in pomenja:

1) kraj, v čigar notranjosti kaj biva ali se kaj godí, n. pr. *V hlevu je dosti živinice, v kleti pa sladko vinice; denarja v skrinji je lepó, v hiši pa pivcev vse polnó.* N. pr. — *Kriva vera je trnjev grm v žitnem polji.* N. ps. — *Skrb v srcu stori, da človek boleha.* Dalm.

2) način, ozir ali stanje kake stvari, n. pr. *Bodi v svoji besedi resničen, v djanji pravičen.* Slomš. — *Bodi v resnici in ne po dozdevku, kar biti želiš.* Met. — *Krepost se v slabosti dovršuje.* Slom. *Človek si mora v potu obraza kruh služiti.* Pr.

3) čas, v kterega spada djanje, n. pr. — *Prepeljal tudi v dívjem si viharji čez jezero.* Cegn. — *Kdor se hoče v starosti počiti, mora se v mladosti trudíti.* N. pr. — *V srdu se oči bliskajo, v sramoti poveznejo, v omilovanji posolzijo.* Slomš.

h) Predlogi s kazavnikom in družívnikom.

§. 423. **Med**, v starših spisih tudi: mej (lat. inter — nemšk. zwischen, unter, mitten unter) pomenja v obče, da kaj prostor med dvema ali več rečmí zavzema ali zavzeti skuša. Sklada se:

A) s kazavnikom na vprašanje: kam? in znamnjuje:

1) kraj, med čigar predmete ali v čigar sredo djavnost meri, n. pr. *Če golob med orle zajde, gotovo smrt najde.* N. pr. — *Peljite ga v turen temen med gade, kače, kuščarje.* N. ps. — *Smrt fantine, dekleta med grbe vrstí.* Slomš. — *Lomi med lačne svoj kruh.* Ravn.

2) rabi se tudi v nekterih izrekih, n. pr. *Med nje* (t. j. *nad nje*) *iti*; *med sé* (t. j. *navbreg*) itd.

B) z družívnikom na vprašanje: kje? in znani:

1) kraj med dvema ali več predmeti, pri glagolih mirovanja, n. pr. *Med pravico in krivico ni srede.* N. pr. — *Med dobrimi sosedi je dobro živeti, dobro umreti.* N. pr.

2) stanje ali vzajemnost, n. pr. *Najbolji pevci med ptiči imajo priprosto obleko.* Tuš. — *To gorjé med vsemi je največe.* Kr. r. *Ljubite se med seboj.* Met. — *Med upom in strahom.*

3) čas, n. pr. *Med tem se vzdigne vojna.* — *Med potjo, med večerjo, med jedjó, med tednom, med letom* itd.

§. 424. **Nad** (lat. super, supra — nemšk. über, oberhalb) znamnjuje, da je kaj víše od česa ali vrh česa, pa se ga ne dotika.

A) kazavnik zahteva na vprašanje: kam? in pomenja:

1) mer djavnosti nad kaj ali vrh česa, n. pr. *V zemlji vzdigni nas nad vrage naše.* Kr. r. — *Odprte imej očí nad to hišo noč in dan.* Ravn.

2) prednost ali vzvišenost ene stvarí nad drugo, sosebno pri primérni in presežni stopnji, n. pr. *Nad dobro vest nič ni.* — *Ni meštra nad potrebo.* N. pr.

3) mér djavnosti v neprijateljskem zmislu, n. pr. *Vzdignil se bo narod nad narod, kraljestvo nad kraljestvo.* Met. — *Pegam bo šel nad té.* N. ps. — *Ko bi bil medved eni bučeli prizanesel, ne bi bile šle vse druge nad-nj.* Met. — *Vstane kij nad kij, kopje nad kopje.* Kr. r. — *Kedar žetva dozori, gre se s srpom nad njo.* Ravn.

B) družívnik hoče na vprašanje: kje? in znamnjuje:

1) mesto gori nad čim, víše od česa n. pr. *Nad mano, pod mano, krog mene je Bog.* Vilh. — *Kdo nad nami je razpel obnebje?*

Vilh. — *Zida se nad njim poslopje širno.* Levst. — *Milost božja ostane nad njimi, ki se njega boje.* Ravn.

2) moč ali oblast, ki jo kdo nad čim imá, n. pr. *Tebi je dana oblast nad vsemi ljudmi.* — *Ti si kralj nad vsemi kralji.*

3) osebo ali reč, nad ktero se kaj godí ali ktera je vzrok kakega djanja, n. pr. *Naši nastopniki bodo vsaj imeli kaj nad nami popravljati in brusiti.* Vodn. — *Spoštujte božjo podobo nad slehernim človekom.* Ravn. — *Gospodu se gnjusi nad hudobnimi.* Dalm. — *Množice so se zavzele nad njegovim ukom.* Met. — *Huduje se nad njim.* Ravn.

§. 425. **Pod** (lat. sub, subter, infra — nemšk. unter, unterbalb) znamnjuje, da je kaj na nižem mestu mimo drugega ali ravno pod njim. Druži se:

A) s kazavnikom na vprašanje: kam? in pomenja;

1) mesto, pod ktero kaj prehaja, n. pr. *Slovenci so radi ptujce pod streho jemali* . Vodn. — *Kdor se ljudém pod zobe dá, tega le čas iz ust reši.* N. pr. — *Že so pod grad prijezdili.* N. ps. — *Po njih je, šli so pod zemljo.* Ravn.

2) odvisnost ali podložnost, n. pr. *Kranjec ne gre drugam pod orožje, kakor le za domače dežele.* Vodn. — *Dene vse pod meč.* N. ps. — Primeri: *Pod nič dati, pod sé.*

B) z druživnikom na vprašanje: kje? in pomenja:

1) mesto, pod kterim je kaj, n. pr. *Vse pod solncem preide, le Boga ljubiti in dobro storiti ne.* Ravn. — *Kdor imá pod palcem groš, ta je mož.* N. pr. — *Moj čas leži pod zemljo.* Cegn. — *Pod milim Bogom.* N. r.

2) odvisnost ali podložnost, n. pr. *Vsa južna Evropa je bila pod rimsko oblastjo.* — *Pod avstrijanskim cesarjem živé štirje glavni narodi.*

3) predmet, pod kterim je kaj skrito ali od kterega je kaj odvisno, n. pr. *Pod podobo kruha in vina pride Jezus na oltar.* — *To zelišče je znano pod imenom cepetec.* — *Pod pogojem, pod pogodbo, pod priliko* itd.

4) čas, v kterem se je kaj godilo, n. pr. *Pod Poncijem Pilatom.* — *Pod cesarjem Leopoldom so udarili Turki na Beč.* — *Beli Kranjci so se hrabro borili pod svojimi vodji Gušiči.* St. Vr.

§. 426. **Pred** (lat. ante, coram — nemšk vor) znamnjuje sploh mér djavnosti na prednje mesto, na prednjo stran.

A) S kazavnikom na vprašanje: kam? pomenja:

1) mér djavnosti pred kako osebo ali reč, n. pr. *Vsaka koklja pred svoje piške brska.* N. pr. — *Gre in pred njega poklekuje.* Ravn. — *Pred oči priti, pred oči postaviti, pred sodnika stopiti* itd.

B) Z družívnikom na vprašanje: kje? služi:

1) v zaznamnjevanje mesta v gori omenjenem pomenu, n. pr. *Grob ošlatam pred seboj.* Pot. — *Pred mano z lučjo gnade hodi.* Pot. — *V prahu je pred Tabo pesem moja.* Vilh. — *Vsak pometaj pred svojim pragom.* N. pr.

2) v zaznamnjevanje neposrednje bližnjosti ali vzroka kacega djanja, n. pr. *Pred Gospodom sužnost je gnjusoba.* Kr. r. — *Oponošen dar je črn pred Bogom.* N. pr. — *Kakor pred strupeno kačo bežite pred grehom.* Ravn. — *Pred smrtjo ne obvarje koža gladka.* Preš.

3) v zaznamnjevanje dobe, pred ktero se je kaj zgodilo, n. pr. *Pridna gospodinja je že pred dnom po koncu.* — *Pred koncem dneva molčé trobental bo: memento mori.* Preš. — *Malo pred smrtjo.*

i) Predlogi z rodivnikom, kazavnikom in družívnikom.

§. 427. **Za** (lat. post, pone, pro — nemšk. hinter, für itd.) je v slovenščini zeló različnega pomena; druži se:

A) z rodivnikom na vprašanje: kedaj? in znamnjuje:

1) dobo, čez ktero se razteguje kako djanjo ali stanje = nemškemu: während, zur Zeit, n. pr. *Za solnca in po solncu še gredó hitro tjekaj v hrib.* Kr. r. — *Je blo zjutraj za časa.* N. ps. — *Za časa začne žgati, kar če kropiva ostati.* N. pr. — *Dan se za rana lovi.* N. pr. — *Kdor za mladih dni ne skrbí, v starosti pomanjkanje trpí.* N. pr.

B) s kazavnikom na vprašanje: kam, za koga, za kaj? itd. služi nam:

1) v zaznamnjevanje merí djavnosti zad za kak predmet = nemškemu hinter, n. pr. *Trdovratnemu takrat v uho poči, ko mu smrt za tilnik skoči.* N. pr. — *Kdor ni bil za pečjó, ne hodi drugih za peč iskat.* N. pr. — *Solnce zajde za goró.* N. ps.

2) v zaznamnjevanje zamene = na mesto (für, anstatt, pro), n. pr. *Glavo za glavo.* N. r. — *Če ene podplate na beračiji raztrgaš, beraške palice za grajšino ne daš.* Slomš. —

3) v zaznamnjevanje namere in konca (pro — nemšk. für), n. pr. *Star človek ni za pot.* Cegn. — *Vsak za sé, Bog za vse.* N. pr. — *Vino je za priletne ljudí, kar je mleko za otroke.* Slomš. — *Za vero, za rod in za dom korenjak.* Vilh. — *Za svoje se potegnemo in za dežele čast.* Vodn.

Kedar predlog za sam ob sebi nima tolike močí, da bi do dobra izrazil namero kacega predmeta, stopi včasi za-nj še kak drug predlog, kteri ime v svoj sklon pomakne, n. pr. *Hrastov išče za čez morje.* Vilh. — *Jekleni oklepi za na prsi.* Levst. — *Brešno za po poti.* Ravn.

4) v zaznamnjevanje vzroka ali posledka, (lat. propter, nemšk. wegen, um), n. pr. *Pridna gospodinja mora za pero čez plot skočiti.* N. pr.

5) v zaznamnjevanje časa, kedaj se kaj zgodí ali nastopi, n. pr. *Čuvaj bele denarje za črne dneve.* N. pr. — *Za malo dni se leto obrne.*

6) v zaznamnjevanje načina kacega djanja, n. pr. *Pij in jej za potrebo in varuj se nezmernosti.* Slomš. — *Kamor pregovor zadene, ne izgreši za en vlas.* N. pr.

7) v zaznamnjevanje mesta, kje se kaj drži ali za kaj se kdo vodi, n. pr. *Kdor za smolo prime, se osmoli.* N. pr. — *Za roko nas vodi skozi življenje.* Ravn.

8) pri vec glagolih, sosebno:

a) pri glagolih: imeti, držati, dati, spoznati, postaviti, ustanoviti, izvoliti, izbrati, potrditi, povzdigniti in drugih enacega pomena, n. pr. *Gospod je potrdil Davida za kralja nad Izraelom.* — *Henrik je dal Čehom sina za kralja.* — *Za kneza so ga izvolili.* — *Ti si me postavil za kralja Izraelcem.* Ravn.

b) pri glagolih; kupiti, prodati, plačati itd., n. pr. *Za uboštvo se nebesa kupijo.* Slomš. — *Konj za sto zlatov (kupljen) tudi crkne.* N. pr.

c) pri glagolih: marati, vprašati, praviti, skrbeti itd., n. pr. *Pametnega moža prašaj vedno za svèt.* Ravn. — *Mara za-nj ko za lanski sneg.* N. pr. — *Ne pravi mu za skrite zaklade.*

9) pri vsklicih, kedar se čemu začudimo ali koga na pomoč zazovemo, n. pr. *Za Boga milega! Za božjo voljo! Za pet krvavih ran!*

10) še v nekterih drugih izrekih, n. pr. *Za zlo vzeti, za isto, za gotovo, za ljubo, za dobro, za to* itd.

C) z druživnikom na vprašanje: kje? rabi nam:

1) v zaznamnjevanje mesta za kakim drugim predmetom, n. pr. *Kdor se lenobi podá, se za ušesi drgljá.* N. pr. — *Solnce je že za gorô.* N. pr. — *Za mano ostani, o mesto.* Levst. — *Za Prago se modríjo vrhi.*

2) o redu in času, v kerem reč za rečjó sledí, n, pr. *Dež za solncem mora biti, za veseljem žalost priti.* Slomš. — *Zgrne se za njim vladik vseh osem.* Kr. r. — *Na levi, na desni za gričem je grič, drevó za drevesom, za tičem je tič.* Vilh.

3) o vzroku in posledku, n. pr. *Za lakoto umreti je huje ko zgoreti.* N. pr. — *Huje vmreť za žejo kot pod mečem.* Kr. r.

4) o predmetu, ki je vzrok kacega hrepenenja ali drugega čuta, n. pr. *Ukradena reč za gospodarjem vrišči.* N. pr.

III. O samostavniku.

§. 428. Dvema ali več samostavnikom, ki stojé v enaki primeri, daje se tudi enak sklon, to je:

1) kedar so po veznikih združeni ali po preponah ločeni, n. pr. *Dom in družina sta pravi shrambi domačih navad.* Tom. — *Premislik, um in sovet najdemo pri starih.* Vodn.

2) kedar eni osebi ali reči dvoje ali več imen prikladamo, da jo bolj na drobno določimo, n. pr. *Pod cesarjem Avgustom je bila zlata doba za latinsko slovstvo.* — *Kranj stojí na reki Savi.*

Izjema je beseda, „gospod", ki jo kot pridevek po vseh sklonih edinjega števila radi nesklanjano v rabo jemljemo. n. pr. *Išče svojega gospoda. žlahtnega gospod Baroda.* N. ps. — To veljá tudi o besedah: kralj, cesar, župan itd., če samostavnik, kteremu služijo kot pridevek, v svojiven prilog preide, vendar le bolj med ljudstvom kakor v knjigi. n. pr. *Alenčica, kralj Matjaževa nevesta.*

§. 429. Spol samostavnih imen se sploh ne menja; nekaj besedi pa vendar imá slovenščina, ki jih zdaj v tem, zdaj v unem spolu v rabo jemlje, namreč:

1) Beseda „pot", prvotno moškega spola in še dan danes koroškim in štajerskim Slovencem sploh le v moškem spolu znana, služi kranjskim Slovencem in tudi slovenskim pisateljem rada v ženskem. v množini pa celó v srednjem spolu, n. pr. *Čudni so potje človeškega življenja.* Napr. — *V pekel je pot gladka in pripravna, v nebesa ozka in tukavna.* N. pr. — *Kdo zvezdam na nebu pota kaže?* Ravn.

2) Beseda „dekle" je slovniško srednjega, „deklič" slovniško moškega spola; v rabi pa se včasi držimo rajši prirojenega ženskega, sosebno v imenovavniku, n pr. *Sama je očetu pridna dekle pastiričila.* Ravn. — *Pokličimo dekleta in vprašajmo, kaj ona poreče.* Ravn. — Enako se naide včasi moški samostavnik „otrok" združen z dopovedkom (de'eżnikom) v srednjem spolu, n. pr. *Ubogi otrok, pobijalo se boš po svetu brez konca in kraja!*

3) v začetku govora se veže kazavni zaimek srednjega spola „to" z moškimi in ženskimi samostavniki v vsacem številu, n. pr. *To je vitez!* — *To sta mi prijatelja!* — *To so pridni mladenči.* Vodn.

4) v mn žini nam rabi nekaj m ških samostavnikov v srednjem spolu (§ 113).

§ 430. V ednini znanijo prav za prav le skupni ali zborni samostavniki množino oseb in reči: včasi pa daje Slovenec to opravilo tudi občnim imenom oseb, živali in drugih stvarí, n. pr. *Turka bomo pozobali.* N. ps. — *Živadi je bilo dosti na trgu, kupca pa malo.* — *Če gosenica pritisne* itd. Ravn. — *Letos je bilo veliko črva.*

IV. O prilogu.

§. 431. Prilog se sklada s svojim samostavnikom v spolu, številu in sklonu, naj si nam rabi kot prilastek ali kot dopovedek, n. pr. *Stara petica, star prijatelj, zdrava pamet velika sreča.* Vodn. — *Slaba tovaršija pohujša dobro zadržanje.* N. pr. — *Vsako dobro drevo rodí dober sad.* Met. — *Sreča je opotočna.* N. pr. — *Kvas testo osladno in lepo dišeče stori.* Met.

Izjema je le pri srednjih samostavnikih v množini, kterim druži prosto ljudstvo in tudi večina slovenskih pisateljev priloge rajši z ženskim koncem na **e**, ki je nekako mileji na glasu od resnejega **a**: zató govoré in pišejo: *velíke mesta* namesto *velika mesta*, *nove vrata* namesto *nova vrata, dobre dela* namesto *dobra dela* itd.

Kedar se priklada prilog dvema ali več samostavnikom, tedaj se sklada s tistim, pred kterim stojí; če so pa samostavniki različnega spola ali v različnem številu, tedaj je treba prilog pred vsakim posebej ponoviti, n. pr. *Vsi ljudjé in vse živali* (ne pa: *vsi ljudjé in živali*) *žeje konec so jemali.* Valj. — *Lep obraz in lepo zadržanje velika sreča.* — *Dobra vest, dobro srce in dobra dela so čednosti za nebesa.* Ravn.

§. 432. Včasi se zamolčí ali je neznan samostavnik, na kterega se prilog nanaša; tedaj:

1) preobrazi se prilog sam v samostavnik, kar je slovenščini najbolj po godu, n. pr. *Hudobnež* (namesto: *hudobni*) *se lastne sence bojí.* N. pr. — *Malopridnež* (nam. *malopridni*) *je nesrečen na tem in na unem svetu.* — *Bolniku* (nam. *bolnemu*) *je treba zdravila.* Met. — ali pa

2) prevzame prilog sam samostavnikovo opravilo in stojí:

a) v moškem spolu, če mu moremo v mislih dodati: človek — ljudjé ali kak drugi moški samostavnik, n. pr. *Pošteni se poštenemu druži, grešni grešnemu služi.* N. pr. — *Pravičnega zločin podleze.* Kos.

b) v ženskem spolu, če se more na mislih dodati: reč, šega ali kaka druga beseda ženskega spola, n. pr. *Lačna vrana sito pita.* N. pr. — *Ta je bosa; ta bo jalova; je že taka.*

c) v srednjem spolu, če se naznanja kaka lastnost brez izvestnega (določenega) samostavnika ali če je izpuščena beseda srednjega spola, n. pr. *Kar je pravo, to je zdravo.* N. pr. — *Kjer krepko se in mehko snide, ko z ostrim rahlo v zvezo pride* itd. Kos.

§. 433. Prilog se jemlje v rabo zdaj v izvestni (določni), zdaj v neizvestni (nedoločni) obliki.

1) Izvestna oblika prilogova nam služi:

a) kedar je govorjenje o izvestni, že znani osebi ali reči; Nemcu rabi v tem primerljeju določni spolnik, „der, die, das" pred prilogom; n. pr. *Zadovoljni imá kmalo dosti.* N. pr. — *Hudobni beží, ko ga nihče ne podí. pravični je neprestrašen.* Ravn. — *Dan je beli, vstani leni!* N. pr. — *Z revščino se uteplje, kdor išče boljega kruha lakor je beli.* Levst.

Izjema more nastopiti le tedaj, kedar imá prilog zaimek vsak slehern, svoj ali kako enako določilo pred sebó, n. pr. *Vsak hvaležen narod slovi one svitle zvezde, ki so prve migljale na slovstvenem polji.* Napr. — *Slehern pravičen se bojí, da bi ne tičal kak skrit greh v njem.* Met.

b) kedar se je prilog s samostavnikom popolnona v en pomén zrasel, n. pr. *Sladki koren, mali traven, veliki traven, mali srpan* itd.

c) pri tistih prilogih, ki brez izvestne oblike niso navadni, kakor prilogi na ski, mnogi prilogi krajevnega in časovnega pomena, prilogi v primérni stopnji, vrstivni števniki in nekteri zaimki, n. pr. *Prvi pregrešek odprè vrzel hudodelstvu.* — *Lep jesenski dan* itd.

2) Neizvestna oblika prilogova nam služi:

a) kedar je govorjenje o neizvestni, še neznani osebi ali reči, Nemcu rabi: „ein, eine, ein" pred prilogom, n. pr. *Malopriden pastir čedi vodo kali.* N. pr. — *Mil gospodar odprè vsem gostom duri.* Kos. — *Več veljá prihranjeno jajce, ko pojeden vol.* N. pr.

b) kedar prilog kot dopovedek v stavku stojí, n. pr. *On bode bogat, ko pes rogat.* N. pr. — *Sodi svoje delo trezen, ne pijan.* Slomš. — *Rad lačen povžije, kar zberljivec pustí.* N. pr. — *Kdor hoče visoko priti, mora trden v glavi biti.* N. pr.

c) pri svojivnih prilogih na ov — in in pri svojivnih zaimkih, n. pr. *Mojstrov sin dostikrat ni imena vreden.* N. pr. — *Vsaka reč imá svoj čas.* N. pr.

§. 434. Primérna stopnja ali primérnik nam rabi, kedar dve rečí eno drugi primerjamo, gre li eni kaka lastnost v veči ali manji meri kakor drugi. Reč. kteri se prva primerja, stojí:

a) v enacem sklonu s členki: ko, kot, kakor ali nego, n. pr. *Hujša je žeja ko glad.* Slomš. — *Bolje poštenje nego sramotno življenje.* N. pr. — *Slajše rečí na svetu ni kakor je lepa pesem.* Slomš. — *Modrost je slajša ko med.* Slomš.

b) v rodivniku s predlogi od ali mimo (§. 406, 407), v dajavniku s predlogom proti (§. 410) ali v kazavniku s predlogi čez ali nad (§. 412. 424), n. pr. *Človeštvo je nima in je ne more imeti več sovražnice od (mimo) mehkužnosti.* Vert.

Včasi se reč, kteri se prva primerja, samo na misli dodeva, v pisavi pa izpusti, n. pr. *Bog je lep vrt zasadil; obilen vir ga je še*

lepšega in prijetnišega delal. Ravn. — *Slovenska pisava ljubi krajše stave.* Slomš.

§. 435. Presežna stopnja ali presežnik se jemlje v rabo, kedar se lastnost kaki osebi ali reči v najviši ali najniži meri prikláda. Reč, s ktero se druga meri, se v presežniku navadno izpusti, n. pr. *Jezik je najlepši dar božji.* — *Največe bogastvo je čisto srce.* Slomš. —včasi pa stojí v rodivniku brez predloga ali s predlogi iz, od, izmed, v kazavniku s predlogi čez — nad ali pa v druživniku s predlogom med itd., n. pr. *Materni jezik je vseh darov najlepši dar.* — *Najmlajši med svojimi bratı.* — *Modrost je bogastvo čez vse bogastva.*

V. O številniku.

§. 436. Kakor prilogi vjemajo se s svojim samostavnikom v obče tudi številniki, namreč:

1) glavni številniki: eden (nobeden, nijeden), dva (obá) trije in štirje v vseh sklonih, vsi ostali, od pet naprej, z nedoločnimi veliko, malo, dosti itd. vred pa samo v rodivniku, dajavniku, mestniku in druživniku, n: pr. *Modri glavi eno oko dosti.* N. pr. — *Celó brez skrbí ni nobén človek.* Cegn. — *Kdo vzdigne težo zemlje s tremi prsti?* Ravn. — *Boš mar zavoljo petih razdeval vse mesto?* Ravn. — *Človeku je odločenih osemdeset let, redki jo pripelje do sto in dvajsetih.* Ravn. — *Učenim se z malo besedami dosti pové.* Vert. — *Po sedmih dnevih dežju porečem na zemljo iti 40 dni in 40 nočí.* Ravn.

Kedar imá glavni številnik, od pet naprej, kako pojasnilo pred sebó, utegne mu sklonilo odpasti, n. pr. *Dostavši svojih dvanajst* (nam. *dvanajstih*) *let.* Ravn. — Da se vjema tak številnik tudi v kazavniku s svojim imenom, znan je le en sam izgled, namreč: *Glas gospodov hlapce kliče osemnajste svoje Čiče.* N. ps. — V vseh drugih primerih stojí za takim številnikom v imenovavniku ali kazavniku šteto ime v rodivniku (§. 380, 2,), n. pr. *Deset brihtnih otrôk ednajst sreč.* N. pr. — *Dajte nam odloga štirnajst dni.* N. ps. — *Šest mescev moči tla krvava reka.* Preš. — *Pred mano mojšker gre devet, za mano hlapcev gre deset, pavov dvanajst pa nad menó perote svitle zgrinjajo, mi hladno senco delajo.* N. ps.

2) vrstivni, ločivni in vsi drugi številniki, ki jih kakor priloge sklanjamo, n. pr. *Eden odide, drugi pride.* N. pr. — *Njegove izvoljene bodo zbrali od čveterih vetrov.* Met. — *Prva stopinja prave ponižnosti je spoznati slabost in nepremožnost svoje volje.* Met.

§. 437. Ločivni ali razpolni številniki, kakor so: edín, dvoj, troj itd. rabijo Slovencu namesto glavnih:

1) kedar je govorjenje o rečéh različnega razpola, n. pr *Združila sta se vera in jezik in porodila stoteri sad.* Napr. — *Mavrica je lep sedmér trak.* Ravn.

2) pri osebah in živalih, kedar hoče naznaniti, da je med njimi gotova raznost na spolu ali starosti ali brž ko ne, n. pr. *Skrivnost je dobro hranjena, da ravno znana je stoterim* (t. j. moškim, ženskim in morda tudi otrokom). Met. — *Imam sedmero goveje živine, štirdesetero ovác, četvero kônj* (pravi kmet, ako redí goveda, ovce, konje raznega spola in razne starosti). Levst. Primeri: *dva človeka — dvoje ljudí; tri ovce — troje ovac; štiri golobje — četvero golobov* itd.

3) pri samostavnikih, ki so le v množini navadni, n. pr. *Petere Mozesove bukve, dvoje hlače, četvere vilice, šestera vrata* itd.

§. 438. *Pomni si o rabi glavnih in vrstivnih številnikov še to-le:*

1) Navadno stojí manjše število pred višim; če se pa vendar eden ali dva dene za više število, tedaj stojí šteta reč v prvem primeru v ednini, v drugem pa v dvojini, n. pr. *En in dvajset učencev = dvajset in en učenec; dva in dvajset kosov = dvajset in dva kosa* itd.

2) Pri letnih številkah, če stojí leto za številom, preide poslednja številka v vrstiven številnik, vse druge pa ostanejo nespremenjene; če se pa leto pred število dene, tedaj se nobena številka ne spremení, n. pr. *Karol V. je umrl tisoč petsto petdeset in osmega leta* ali *leta tisoč petsto in osem petdeset. — Přemisel Otokar je končal tisoč dvesto osem in sedemdesetega leta* ali *leta tisoč dvesto osem in sedemdeset.*

VI. O zaimku.

A. Osebni zaimki.

§. 439. Imenovavniki osebnega zaimka: jaz, ti, on (ona, ono) — midva, vidva (vedvé) — mi, vi, oni (one, ona) so v slovenščini že v glagolovem osebilu zapopadeni kakor pri Latincih; za tega voljo jih v govoru in pisavi navadno izpuščamo, n. pr. *Ne smem za živo glavo.* N. r. — *Kakor seješ, tako žanješ.* N. pr. — *Zaleta se v mojo pravico.* N. r. — *Je naše gore list.* N. r. — *Spimo naj tudi, Bog vselej čuje nad nami.* Ravn. — Opuščati se vendar ne smejo:

1) kedar jih s povdarkom izrekujemo, n. pr. *Če si ti na levo izvoliš, grem jaz na desno.* Ravn. — *Mi orjemo zemljo, Bog orje pa nas.* Slomš. — *Mal' ti za mé, mal' jaz za té.* N. pr. — *Ko bote vi stari, bote tudi inaki.* Cegn.

2) kedar z resno mislijo ali z nejevoljo kaj velevamo ali odgovora zahtevamo, n. pr. *Ti pa, kedar moliš, pojdi v svoj hram.* Met.

— *Kaj te prašam, ti svitla luna?* N. ps. — *Kdo si pa ti? Jaz sem* itd.

3) kedar stojé z drugimi besedami v enaki razmeri ali imajo kak pristavek za sebo, n. pr. *Vi pa se ne pustite učenikov imenovati, zakaj eden je Vaš učenik, vi vsi pa ste bratje.* Met. — *Ne veste vi dolinarji, kako prijetno je po letu v gorah.* Cegn. — *Idite zdaj iz barke ti, tvoja žena, tvoji sinovi in tvoje sinahe.* Ravn.

§. 440. V rodivniku, dajavniku in kazavniku kaže slovenski osebni zaimek dve obliki: krajšo (breznaglasno) in daljšo (popolno). V navadnem govoru rabi nam krajša (breznaglasna) oblika. n. pr. *Imaš me, ne znaš me, zgubiš me, poznaš me.* N. vg. — *Saj ti ni na srcu zraslo.* N. r. — *Volja me bolí.* N. r. — *Kar te ne peče, ne gasi.* N. pr. — Daljša (popolna) oblika vendar stopi na mesto krajše breznaglasne:

1) v začetku vsacega stavka, n. pr. *Njemu se moraš potožiti, ki ti je v stanu preložiti.* N. pr. — *Sebi seješ, sebi žanješ.* N. pr. — *Kdor vas sprejme, mene sprejme.* Met.

2) kedar se povdarek oprè na zaimek, n. pr. *Denar le tí imej, pa glej, da tebe denar imel ne bode.* N. pr. — *Kdor tebe s kamenom, ti njega s kruhom.* N. pr. — *Danes meni, jutri tebi.* N. pr.

3) za predlogi; — samo v kazavniku stojí za enozložnimi predlogi rajši krajša naglašena oblika: mé, té, sé mesto popolne: mene, tebe, sebe, n. pr. *Težko meni brez mene.* N. pr. — *Kdor ni z menó, ta je zoper mene.* Met. — *Če te je tvoj bližnji razžalil, ne kuhaj zamere v svojem srcu do njega, ampak pojdi in spravita se.* Met. — *Ko bo Pegam šel nad té.* N. ps.

Opomba. Za predlogi: čez, na, nad, po, pod, pred, skoz, v in za nastopi po gostem prvotni kazavnik **i**, ki mu spredaj zavoljo zeví **n** priraste in ga v **j** spremení; za ženski spol se vzame daljša oblika; zató govoré po Kranjskem navadno: čez-nj (čeznj), na-nj (nanj), nad-nj (nadnj), ponj (ponj), pred-nj (predenj), skoz-nj (skoznj), va-nj (vanj), va-njo in za-nj (zanj), za-njo itd. namesto: čez njega, na njega, nad njega itd.; tako tudi: ná-me, ná-te, ná-se — zá-me, zá-te, zá-se namesto: na mé, na té, na sé, za mé itd., kar se tudi v slovenski pisavi po gostem nahaja, n. pr. Stori čez-nj sveti križ. N. ps. — Le ná-se sme zanašati se človek. Cegn. — V molitvi zanj, le zanj skrbí. N. ps. — Za-nj družba ne mara in on ne za njo. Preš. — Kdor drugim jamo koplje, sam vá-njo pade. N. pr.

§. 441. Prosto ljudstvo, prijatelji in znanci se med sebó sploh tikajo; kedar pa govorí Slovenec o viših osebah. kterim hoče svoje spoštovanje tudi v besedi skazati: kakor starišem in njih žlahti ter deželski in duhovski gosposki, tedaj jih v njih pričujočosti vika, kedar k njim govorí. — v njih nepričujočosti jih pa rad onika, to poslednje pa v pisavi sploh ni posneme vredno; vpričo koga onikati je le Nemcem in nemškovavcem navadno, n. pr. *Kaj vas prosim, mati moja.* N ps. — *Kaj vam pravim, oča vi!* N. ps. — *Spoštuj svojo mater in pomni,*

kaj so vse zavoljo tebe prestali; kedar ti pa umrjó, pokoplji jih zraven mene. Ravn. — Primeri tudi: *Pojdi pojdi prstan zlati tje do mojih starih mater*; tu je celó samostavnik v množino stopil.

Častni naslov najvišega oblastnika je v nagovoru: Vaše veličanstvo, v govoru o njem pa: Njih veličanstvo ali Njegovo veličanstvo.

§. 442. Povračavni zaimek se je v slovenščini obširniše rabe kakor v marsikterem drugem jeziku, ker nam ne služi samo za tretjo osebo, kakor v latinščini in nemščini, ampak tudi za prvo in drugo, kedar je ob enem osebek in predmet kacega djanja; torej pravimo in pišemo:

hvalim se	ich lobe mich	laudo me
hvališ se	du lobst dich	laudas te
hvali se	er lobt sich	laudat se
hvaliva se	wir loben uns (2)	laudamus nos (2)
hvalita se	ihr lobet euch (2)	laudatis vos (2)
hvalita se	sie loben sich (2)	laudant se (2)
hvalimo se	wir loben uns	laudamus nos
hvalite se	ihr lobet euch	laudatis vos
hvalijo se	sie loben sich	laudant se.

Kakor je iz tega viditi, stopi na mesto osebnega zaimka v odvisnem sklonu vselej povračavni se itd., kedar koli se djanje na osebek nazaj povrača, od kterega je bilo izšlo, n. pr. *Sebi orješ, sebi žanješ, sebi boš tudi žel.* Vodn. — *Kdor sam sebe ne častí, ni vreden nobene časti.* N. pr. — *Kedar greš volku nasproti, pokliči psa seboj.* N. pr. — *Česar sebi ne želiš, tudi drugim ne prizadevaj.* N. pr. — *Boljše (ti) je starejšega od sebe poslušati.* N. pr. — *Ne spravljajte si zakladov na zemlji.* Met. — *Ne plaši se, ako se zbodeš na poti življenja ali ti nesreča za petami gre.* Slomš.

§. 443. Vzajemno (recipročno) djanje t. j. djanje, ki od več osebkov izhaja in od enega na drugega prehaja, da se vsacega dotika, naznanjamo v slovenščini:

1) s povračavnim zaimkom, n. pr. *Ljubite se med sebó.* Met. — *Ako si med sebó ne pomagamo, kdo nam pomore?* Cegn. — *Rodovi so med sebó blebetali in se v besedah eden od drugega daljšali.* Vodn. — *Počasi so se v jeziku ločili in slednji svojega sebi naredili.* Vodn.

2) s pripomočjo besedí: eden drugega, eden drugemu itd. ali drug drugega, drug drugemu itd., n. pr. *Pomagajte eden drugemu, kolikor vam je mogoče* — *Voljno eden drugega slabosti nosite.* Slomš. — *Drug drugemu je srce delal.* Cegn. in

3) s ponavljanjem samostavnika, da nam kot osebek in predmet (dopolnek) rabi, če djavnost od enega na drugega prehaja; Nemcu služi v tem primeru: des andern, dem andern itd. n. pr. *Vrana*

vrani očí ne izkljuje. N. pr. — *Roka roko umiva.* N. pr. — *Če slepec slepca vodi, obá v jamo padeta.* N. pr. — *Orel orla plodí, sova sova rodí.* N. pr. — *Za hribom se hrib dviguje snežán.* Levst.

§. 444. Zaimek sam, sama, samo imá to opravilo, da druga imena na pomenu okrepljuje; zató se nahaja sploh pri samostavnikih ali zaimkih in znamnjuje:

1) da se godí djanje samo od sebe, iz lastne moči, iz lastne volje brez ptuje pripomoči = nemšk. selbst, von selbst, von freien Stücken, aus eigenem Antrieb, seiner Beschaffenheit · der Natur nach itd., n. pr. *Dobro blago samo kupca najde.* N. pr. — *Dobro delo se samo hvali.* N. pr. — *Sama od sebe zemlja rodí.* — *Solnce samo od sebe sveti.* — *Sam od sebe mi je pritekel na pomoč.*

2) da se prisoja djanje kaki d ločeni osebi ali reči z izločenjem vseh drugih oseb in rečí (= nemšk. allein, selbst, nur, sogar); paziti pa je tu, ali se nanaša sam na osebek ali na predmet, da se ravná po njem tudi v spolu, številu in sk'onu, n. pr. *Lenuh sam sebi čas krade.* N. pr. — *Tat in ropar občnega je blaga, kdor v občni reči sebi sam pomaga.* Cegn. — *Star človek je sam sebi na poti.* N. pr. — *Kdor se z ošabnikom pajdaši, ta se sam poošabi.* Ravn. — *Najpred samemu sebi pomagaj iz nadlog, potem drugim okrog.* N. pr. — *Najlepše junaštvo je samega sebe premagati.*

3) da se odvrača misel od nebistvenih delov kake rečí k samemu bistvu (= nemšk. an und für sich, an sich betrachtet itd.), n. pr *Kar mora biti, se samo ob sebi snide.* — *Angelji so sami o sebi čisti duhovi.*

4) društvo, kedar se druži s številnikom, n. pr. *samoedin* = t. j. brez druga; *samodrug* = z enim drugom; *samotretji* = z dvema drugoma itd. — Okoli Metlike pravijo namesto: samoedin tudi: sam samcat.

B) Svojivni zaimki.

§. 445. Svojivni zaimki nam služijo namesto osebnih, kedar znamenujejo last ali čigavost oseb in rečí; skladajo se s svojimi imeni v spolu, številu in sklonu: le namesto svojivnih zaimkov: njen, njun in njihov rabimo rajši rodivnike osebnih: nje, nju in njih n. pr. *Svetilo tvojega telesa je tvoje oko.* Met. — *V našem življenji se čredijo jasni in oblačni dnevi.* — *Smrt vse omaja, nje kosa kosi od kraja.* N. pr. — *Kjer je tvoj zaklad, tam je tudi tvoje srce.* Met. — *Zvunajšina človekova je ogledalo njegove notranjšine.* Vert. — *Vsaka dežela imá svoje šege in navade.* Levst. — *Njih kinč je ponižnost in bogaboječost.* — *Umolknile so njune (sv. Cirila in Metoda) besede, ali duh živí še danes.* Napr.

Kakor v drugih slovanskih narečjih menja se po gostem tudi v slovenščini svojivni zaimek kot prilastek z dajavnikom osebnega (§. 391); zató govorimo in pišemo: On mi je stric, ona mi je teta, bodi mi varh itd. namesto: on je moj stric, ona je moja teta, bodi moj varh, n. pr. *So zvezde sestrice, mu mesec je brat* Preš. — *Skrbno obdelaj si polje.* Led. — *Tudi meni duh se dvigne.* Vilh. — *Bistre sape zrak vedré, mi jasnijo glavo, srcé.* Pot. — *Kakor pena nam zginjajo leta.* Ravn.

§. 446. Kar smo povedali o osebno-povračavnem zaimku (§. 442), ravno to veljá tudi o svojivno-povračavnem svoj, svoja, svoje; stojí vselej namesto drugih svojivnih zaimkov:

1) kedar se na osebek ravno tistega stavka nanaša, naj si stojí osebek v imenovavniku ali v kakem drugem sklonu:

Spostujem svojega dobrotnika	ich ehre meinen Wohlthäter
spostuješ svojega dobrotnika	du ehrst deinen Wohlthäter
spostuje svojega dobrotnika	er ehrt seinen Wohlthäter
spostujeva svojega dobrotnika	wir (2) ehren unsern Wohlthäter itd.
spostujmo svoje dobrotnike	ehren wir unsere Wohlthäter
spoštujte svoje dobrotnike	ehret eure Wohlthäter i. t. d.

Nemškega: mein, dein, sein itd. vendar ni treba v slovenščini vselej prestavljati, zakaj velikrat je stavek že brez svojivnika dosti razločen, n. pr. *Noben Slovenec na zapustí rad (teh) svojih.* Vodn. — *Grbec tujo grbo vidi, svoje pa ne.* N. pr. — *Spoštuj svojega očeta in mater svojo, da ti dobro bode na zemlji.* Ravn. — *Ni majhna reč znati svoj jezik v redu držati.* Met. — *Ako sosedova hiša gorí, pazi na svojo.* N. pr. — *Zlato svoje tehtaš na vago, raji tehtaj na-njo svoje besede.* Met. — *Srečni tisti, kteri svoj jezik s pametnim molčanjem posvečujejo.* Met. — *Odpusti nam naše dolge, kakor mi odpuščamo svojim dolžnikom.* — *Vsemu na svetu pride svoj konec.* Cegn. — *Vsakemu se svoje najlepše zdí.* N. pr.

Nemški: mein, dein i. t. d. sloveni se v tem primeru samo tedaj z zaimki: moj, tvoj itd., kedar je govorjenje o kaki splošnji reči, n. pr. *Molimo za našega papeža, — za našega cesarja* itd.; *pojmo v našo cerkev;* v sprotnem govoru pa je vendar spet povračavni svoj na svojem mestu, n. pr. *Če nočete v našo cerkev, pa v svojo idite.*

2) v mnogih prigovorih brez izrečnega osebka, n. pr. *Svoja glava svoj svet.* N. pr. — *Svoja roka svoj gospod.* N. pr. — *Sin moj um svoj.* N. pr.

Če se pa nemški „sein — ihr" ne nanaša na osebek tistega stavka, ampak le na kako drugo besedo v stavku ali na osebek kacega drugega stavka, tedaj nam rabijo vselej svojivniki: njegov, njen (nje), njun (nju) ali njihov (njih), kakorsnega spola ali števila je beseda, po kteri se ozira; primeri v latinščini ejus — eorum, n. pr.

Ljubi materni jezik po njegovi ceni. Slomš. — *Kdor váruje figovo drevó, je sadje njegovo.* Ravn. — *To ljudstvo me časti z žnabli, njih srce je daleč od mene.* Met. — *Njegova vevnica je v njegovi roci.* Met. — *Boga spoznamo iz njegovih del.* — *Za Bogom ti je mati prva dobrotnica; nikdar ne zabi nje velike skrbí za té.* — *Kako se zgubí človek, ko se greh njegovega srca poloti!* Met.

C) Kazavni zaimki.

§. 447. Kazavni zaimek ta, ta, to (= nemšk. der, dieser) kaže na bliže, oni (uni) ona, ono (= nemšk. jener) na dalje, bolj odležne predmete; obá pa okrepljuje na pomenu besedica le: ta-le ali le-ta (= nemšk. dieser da) in uni-le ali le-uni (= jener dort). n. pr. *Darila sta ta in uni (Kajn in Abel)* Ravn. — *Srečnejši je ta, kteri da, kakor uni (ta), kteri jemlje.* N. pr. — *Ta je šel opravičen domú, le-uni ne.* Met. — *Kdor se s hudobnikom pečá, ta se sam popači.* Ravn. — *Sreče slaje od le-té ne želím nobene.* Vilh. *Kdor božjega darú ne spoštuje, tega šiba božja kaznuje.* N. pr. — *Ta srdito svoje vrage mlati, ko po skalah drevje huda burja, temu v srce meč sadi do roče, in le-temu Tatar uho striže.* K. r. — Kar ta-le, pomenja tudi sostavljeni: toti, tota, toto.

Kakor je že bilo govorjenje na drugem mestu, druži se kazavnik srednjega spola to besedam vsacega spola in števila, sosebno v vprašanjih in odgovorih, ali kedar koga pohvalimo ali pograjamo, ali pa, kedar se čemu začudimo, n. pr. *Kdo je to? — To je moj brat, to ste moji sestri, to so moji prijatelji! — To počasi hodiš! — To bi bili reveži, če bi mutasti bili!* Ravn.

Z zaimkom ta se vjemata na pomenu tudi: si, sa, se in ov, ova, ovo; toda prvi je zastarel (§. 197, 3.) ter nam rabi le v nekolicih izrekih, drugi pa je dan danes lasten hrvaščini in srbščini in Slovenci ga le redkoma govorimo in pišemo, n. pr. *Dělo je koristnije nego lenost; onim se jači tělo a ovom slabi.* Maž.

§. 448. Tisti, tista, tisto ali taisti, taista, taisto (= nemšk, der, derjenige, derselbe, jener) kaže sploh na reč, ktero smo na misli imeli ali jo še imamo, ktera je torej že znana, n. pr. *Vari se tistih maček, ktere spredaj ližejo, zadaj pa praskajo.* N. pr. *Tisti mi je brat, kteri bi mi storil dobro rad.* N. pr. — *Ni tisti siromak, kteri nikoli nič ni imel, nego tisti, ki je imel, pa je zgubil.* N. pr.

Če se kak odvisen stavek na-nj ozira, utegne se tisti pred samostavnikom izpustiti; brez samostavnika se pa v odvisnih sklonih najrajši zamenjava z zaimkom 3. osebe, n. pr. *Vari se maček, ki* nam. *vari se tistih maček,* itd. — *Kdor ljubi svoj narod, njemu so dragi tudi matere mili glasovi.* Slomš. — *Trnje ga pika, kdor se dotika.* Cegn.

— *Kdor hoče se podati, mu (njemu) ne branim.* Preš. — *Kogar Bog ljubi, pošilja mu križe in težave.* Ravn. — *Ne bojte se jih, kteri teló umoré, duše pa ne.* Met.

§. 449. Rabijo nam dalje kazavniki: tak, takov, takošen = nemsk. so beschaffen, solch; slednji, slehern = nemšk. jedweder, jeglicher, jeder ohne Ausnahme; drugi = nemšk. der andere; in, inak = nemšk. anderer Art, anders; tolik = nemšk. so gross, so viel; zatojen = nemsk. beiläufig so gross, in še več kazavnih prislovov, n. pr. *Sad je takošen, kakoršno je drevó.* Met. — *Kakor se drevo osiplje in vnovič poganja, tako odmirajo rodovi in nastopajo drugi.* Ravn. — *Slednji kristjan je zató na svetu, da bi dajal pričevanje resnici.* Met. — *Povrnjeno bo slednjemu po njegovih delih.* Met. — *Slehern, kteri prosi, prejme.* Met. — *Bog je dobrotljiv do sleherne živali.* Ravn.

D) Vprašavni zaimki.

§. 450. Vprašavni zaimki nam služijo sosebno v glavnih stavkih, za neprava ali zavisna vprašanja pa tudi v odvisnikih:

1) kdo vprašuje za osebe, kaj za reči; obá sta samostavne veljave, n. pr. *Kdo je času dal perut ubežno? Kdo narodom čudno pota meri? Komu moli se molitev sveta?* itd. Vilh. — *Ako se sol spridi, s čim se bo solila (zemlja)?* Met. — *Kaj se vé, kaj zadene človeka v neznanji?* Levst. — *Naj ne vé tvoja levica, kaj dela desnica* (kedar vbogajme dajes). Met. — *Bog že vé, komu perje lomi.* N. pr.

Namesto rodivnika koga se jemlje svojivni čigav ali čij, a, e, n. pr. *Hči! čigava si?* Ravn. — Med ljudstvom, redkeje v pisavi, služi večkrat koga za kaj v imenovavniku in kazavniku (§. 199, 2), kaj pa za: zakaj, čemú? n. *Koga sem jaz in koga je moje ljudstvo, da bi ti mogli kaj podariti?* Ravn. — *Oj Veltava! kaj kališ si vodo?* Kr. r.

2) kteri, ktera, ktero, sem ter tje koji, a, e, praša za osebe in reči gledé na množico, iz ktere so vzete ali na red, v kterega spadajo, n. pr. *Kteri izmed vas pojde z menó za pričo? — Ktera gospâ ves svet obhodi?* N. vg.

3) Dalje gre omeniti: kak, kakov ali kakošen, (= nemšk. wie, wie beschaffen — lat. qualis), ki praša po kakovosti oseb in reči, kolik ali kolikošen (= nemsk. wie viel, wie gross — lat. quantus), ki nam rabi pri vprašanjih za množico ali kolikost, in kolikér, ki služi v zaznamnjevanje razpola oseb in reči, n. pr. *Kakovo je to darilo, ki se z eno roko daje, z drugo jemlje? — Koliko je usmiljenje božje! — Kolikero žito raste na polji!*

E) Oziravni zaimki.

§. 451. Oziravni zaimki vežejo odvisne stavke z glavnimi, v kterih stojé po navadi njih sorodni kazavniki. Kot oziravniki nam rabijo:

1) kteri, ktera, ktero in ki za vse spole in števila (samo v odvisnih sklonih se mu dodaja v dopolnjenje pomena breznaglasna oblika 3. osebe §. 203, 2). Kteri in ki sta v obče enacega pomena, samo da se ozira ki bolj na določne, znane, kteri na nedoločne, neznane osebe in reči; pritisne se pa ta oziravnik, če je le mogoče, precej za besedo, na ktero se v glavnem stavku nanaša, n. pr. *Ljudstvo, ktero je v temi sedelo, je vidilo veliko luč.* Met. — *Tesna je pot, ktera pelje v življenje.* Met. — *Vsak oče je brez pameti, kteri svojo hčer od sebe pustí.* N. ps. — *Ne jezi se nad njim, ki ti neradovoljno kaj zopernega stori.* Met. — *Skrb in reve, ki nas tró, moč za vselej tam zgubó.* Olib. — *Dela, ki ga danes lahko storiš, ne odlagaj na jutro.* N. pr. — *Oko je čisti žark, ki v njem bliščé nebesa.* Cegn. — Sem ter tje stojí ki namesto kdor, n. pr. *Ki pamet zgubí, vse zgubí.* N. pr. — *Ki ponuja, daruje.* N. pr.

Namesto kteri, ktera, ktero rabi nekterim Slovencem: koji, koja, koje kakor Hrvatom in Srbom, ali ki, ka, ko po vseh sklonih, kakor v Istri (§. 203) n. pr. *Ne zabi jezika, kojega te je mati učila.* — *Pazi na jezik prostega kmeta, pri kojem je še pristna slovenščina domá.* Slomš.

2) kdor se ozira na osebe, kar na reči; namesto kogar govorimo in pišemo sploh: čigar, čigavor ali čigaršen, n. pr. *Kdor resnico ljubi, ušes jej ne maší.* Levst. — *Ne neha beračiti, komur se palica v rokah ogreje.* N. pr. — *V čigar srcu gospodari hudobno poželenje, ne bo ne dobro govoril, ne dobro delal.* Met. — *Kar je v srcu, to je na jeziku.* Met. — *Davno je potopljeno v morje večne pozabe, česar duh ni oživljal.* Napr.

Na kakoršno koli osebo ali reč kaže: kdor koli — kar koli, n. pr. *Kdor kol' pod milim Bogom živí, vsaki pač srečen biti želí.* Virk.

3) Ostalim oziravnikom: kakoršen, kolikoršen (§. 203) itd. odgovarja po navadi sorodni kazavnik v glavnem stavku, n. pr. *Kakoršno je srce, takošen je človek.* Met. — *Kjer se volk kota, tam dlako pustí.* N. pr.

F) Nedoločni zaimki.

§. 452. Nedoločni zaimki so po svojem bistvu samostavniki ali prilogi ter nam kot taki tudi v službo hodijo, n. pr. *Vsakdo nosi svoj križ.* N. kr. — *Tak les ne raste za vsacim grmom.* Levst. —

Vsak človek je tak, kakoršnega je Bog dal; vsaki ima nekaj nad sabo. Levst. — *Nihče ne všije zaplate iz sirovega sukna v staro oblačilo.* Met. — *Marsikteri je djal: jaz sem ti prijatelj zvest, v potrebi pa je naredil iz dlani pest.* N. pr. — O zaimkih, z ne — sostavljenimi, in o zaimku ves, vsa, vse pomni še to-le:

1) Nedoločniki, z ne sostavljeni, kažejo sploh na osebe in reči, ki gotovo ali v resnici obstojé, pa jih še ne poznamo ali imenovati nočemo, n. pr. *Nekdo prosi pogovora.* — *Nekaj je bolje kot nič.* N. pr. — *Neki človek je imel dva sina.* Met. — *Nekteri kmet je gibčen pri plesu, pa okoren pri drevesu.* N. pr. — Kedar so nam pa le mogoče, negotove ali samo umišljene reči na misli, tedaj nam rabi: kdo, kaj, kteri, kak in kolik namesto: nekdo, nekaj, nekteri, nekak in nekolik, sosebno v odvisnih stavkih, n. pr. *Včasi se vržejo otroci po kom iz bližnje rodbine.* Cegn. — *Kdor očetu ali materi kaj vzame pa pravi: ni greh — tovarš tolovajev je tak.* Ravn. — *Z marsikterim starčkom in z marsiktero staro materjo pojde kak drag košček domovinstva v tihi grob.* Tom.

Kedar je govorjenje o delih kake množice, tedaj nam služijo: nekteri — nekteri ali drugi, eni — eni, eni — drugi, n. pr. *Nekteri otroci so staršem v veselje, nekteri (drugi) pa v žalost.*

2) Ves, vsa, vse pomenja prav za prav to, kar v nemščini all, alles, — v latinščini: omnis, cunctus, universus, totus; včasi pa se menja med slovenskim ljudstvom s prilogom cel t. j. ganz, unversehrt — v lat. integer, n. pr. *Vsi ljudjé vse vedó.* N. pr. — *Koren vsega hudega je lakomnost.* Met. — *Vsa* (bolje kot cela) *zemlja je hiša božja.* Ravn. — *Ves dan, vse leto, vse dni svojega življenja* itd.

3) Nemški nedoločni man se sloveni:

a) s povračavnim se v srednjini, n. pr. *Kjer se veliko pridela, tam se malo dela.* N. pr. — *Ni grjega na tem svetu, če se kaj dá, potlej pa očita.* Levst.

b) s prvo ali tretjo množno osebo v tvorini, kedar je v prvem primeru enak našemu „mi", v drugem toliko kot „ljudjé", n. pr. *Kakor smo sejali, tako bomo želi.* — *Novo vino devajo v nove mehove.* Met.; — včasi pa z drugo edinjo, kedar je namreč rek splošne veljave, n. pr. *Dobrota, ki jo očetu skažeš, nikdar ne bo pozabljena.* Ravn.

c) s trpnino, pa le bolj po redkem, n. pr. *Prisiljen stan bo zaničevan.* N. pr.

d) z zaimkom kdo ali s samostavnikom človek, kedar se ž njima zameniti dá, n. pr. *Kakor kdo živí, tako umrje.* N. pr. — *Človek ne živí, da bi jedel, ampak le jé, da živeti more.* Pr.

4) Nemški zaimek „kein" se sloveni z nikavnimi zaimki: nobeden, nijeden, nikak ild., če se vsemu rodu, vsemu razpolu kaj odrekuje, n. pr. *Noben človek ne ve za uro svojega ločenja iz sveta,*

Vert. — *Nijedna tuga samodruga.* N. pr. — *Nobeno delo ne grdi človeka.* Slomš.; — kedar pa „kein" le posameznim rečém kaj odnikava, tedaj se prestavlja z golo nikavnico „ne", n. pr. *Bodljivi kravi Bog ne da rogov.* N. pr. — *Brez muke ni moke.* N. pr. — *Brzemu konju ni treba ostroge.* N. pr.

II. Glagoli.

Raba dovršnih in nedovršnih glagolov.

§. 453. Po kakovosti djanja ločimo glagole, kakor je znano, v dovršnike in v nedovrsnike: prvi znanijo djanje ali stanje v hipu dovršenja ali spolnjenja brez ozira na čas, v kterem se je godilo ali vršilo; ti nam pa služijo v napovedovanje tacih djanj, ki nekaj časa trpé, t. j. ki se godé ali vrsé v odločenem času. Pri dovršnih glagolih si mislimo torej, kakor že ime kaže, da je začetek, konec ali vspeh kacega djanja opravljen, spolnjen, dovršen brez vsega ozira na čas, v kterem bi se bil ta začetek, konec ali vspeh godil ali vršil; nedovršniki pa kažejo brez ozira na začetek, konec ali vspeh goli trpež djanja v sedanjosti, prihodnjosti ali preteklosti in dajejo odgovor na vprašanje: kaj delaš? kaj si — kaj boš delal? kaj se godí? kaj se je — kaj se bo godilo?, kakor je razvidno iz pomena glagolov v sledečih stavkih: *Kdor se vedno priporočuje, oni se nikdar ne priporočí.* N. pr. — *Kdor veliko obeta, malo obljubi.* N. pr. — *Človek obrača, Bog obrne.* N. pr. — *Kdor počasi hodi, lahko daleč pride.* N. pr. — *Kdor vedno izbira, ta si malo izbere.* N. pr. — *Ponižujejo naj nas, ponižajo nas vendar ne.* Cegn.

§. 454. Iz bistva dovršnih in nedovršnih glagolov sledí, da gre po vseh časih in naklonih trpeče, nedognano djanje z nedovršnimi, dovršeno enkratno djanje pa sploh z dovršnimi glagoli dopovedovati; samo dovršnike: poznati, spoznati, utegniti, dotegniti, premoči, zaviditi, lotiti se (na Koroškem: ločavljati se), znesti in stati (stane) jemlje slovenščina v sedanjiku vedno, glagole: pomeniti, poslati, priporočiti, zahvaliti se, zaslužiti, zadržati se, zaupati, zarotiti in še neke druge pa po gostem v nedovršnem pomenu v rabo, n. pr. *Jaz ji pošljem Belca mlad'ga konja.* N. ps.

Dovršniki in nedovršniki se pregibljejo po vseh časih in naklonih, ki se vjemajo ž njih pomenom, kterega skozi vso sprego ne spremené; manjkajo jim le tiste oblike, ki so njih bistvu nasprotne, namreč: dovršnikom pravi sedanji čas in sedanjikov deležnik, nedovršnikom pa predpretekli čas in I. tvorno-pretekli deležnik.

§. 455. O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v sedanjiku pomni si še to-le:

1) Nedovršniki nam rabijo:

a) v določnem naklonu sedanjega časa na vprašanje: kaj delaš? itd., sosebno v naravnost pripovedajočem ali neodvisnem govoru; pristaviti se jim dá v tem primerljeji: sedaj, dolgo, po gostem, vedno, neprenehoma ali druga enaka besedica, ki krajši ali daljši trpež djanja znamnjuje, n. pr. *Pesem je človeku časi potrebna; nebó mu odpira, ker je iz nebes, daje mu srce, tolaži mu dušo in preganja skrbí iz glave.* Napr.

b) kedar vprašujemo, naj si bode djanje večkratno ali samo enkratno, če hočemo zvedeti, s čim se kdo pečá ali zakaj se kdo s čim pečá, n. pr. *Kaj jemlješ ti orožje, sin, saj v črni gori ni zverin?* N. ps. — *Če sem hudo govoril, skaži mi; če sem pa dobro, zakaj me biješ?* Trub.

c) kedar je v stavku naslednjih glagolov kteri: jeti, začeti, pričeti, jenjati ali nehati, n. pr. *Žito jame polegati.* — *Sadje je jelo dozarjati.* N. pr. — *Nemec in Slovenec sta začela zemljo obdelovati, orati, kopati, sejati, saditi in sta postala zemljaka.* Vodn.

Nedovršnikov vendar ne smemo rabiti, kakor je to v nemščini dopuščeno, v določnem naklonu sedanjega časa, če je ta prihodnjega pomena; napečno bi torej bilo nemški stavek: Heute abends schreibe ich dem Bruder, morgen aber besuche ich ihn selbst — sloveniti: drevi pišem bratu, jutro grem pa sam do njega namesto pravega: drevi bom pisal bratu, jutro pojdem pa sam do njega.

2) Dovršniki nam služijo:

a) kedar naznanjamo, da se bo djanje še le zgodilo, namesto prihodnjega časa, sosebno v pogojnem, pa tudi v naravnost pripovedajočem govoru, n. pr. *S časom vse mine* (t. j. *bode minulo*). N. pr. — *Ko dnar poide, pamet pride.* N. pr.

b) kedar pripovedujemo, da se godí večkratno djanje vsakikrat posebej, hip za hipom ali da je, da je bilo in da bode vsak čas enako veljavno, zlasti v pregovorih in v drugih pregovorom podobnih izrekih, namesto ponavljavnih glagolov; po gostem se dá v tem primerljeji vriniti: navadno, rado, vsakikrat, vselej, lahko, težko itd., n. pr. *Cerkniško jezero se vsako leto posuší in spet z vodo napolni, ki potem po podzemeljskih vodotočih odteče.* Navr. — *Majhen lonec hitro skipí.* N. pr. — *Človek veliko pretrpí na svetu.* Cig.

c) kedar kako preteklo dogodbo v sedanjost pomaknemo, namesto preteklega časa zraven nedovršnih, n. pr. *Dolgo smo imeli lepo vreme, na enkrat nam oblak nebo skrije, blisk od vseh strani šviga, morje se péni, z velikim trudom ladijo v závetje priveslamo.* Vodn.

O časih.

§. 456. Vse na svetu je, je bilo ali bode; potrebni so torej glagolu prav za prav samo trije časi: sedanji, pretekli in prihodnji za sedanje, preteklo ali prihodnje djanje ali stanje; pravimo jim glavni ali poglavni časi. Poglavni časi sami o sebi vendar niso tolike močí, da bi mogli ž njimi vse glagolove razméri na tanko dopovedovati; zató si je oskrbel vsak jezik še nekaj drugih časov za tiste glagolove razmeri, ki jih z glavnimi časi ne moremo zaznamnjevati. Tako služijo tudi slovanskim jezikom razun glavnih še trije drugi časi, namreč: polpretekli (imperfekt), prostominuli (aorist) in predpretekli (plusquamperfekt); nam Slovencem sta vendar prva dva že pred nekaj časom zginila iz splošne rabe, da ju moramo zdaj s preteklim časom opisovati; rabijo nam tedaj v govoru in v pisavi v vsem skup samo štirje časi, dokler nam spet ne oživita in vsaj v viši pisavi splošne veljave ne zadobita tudi — polpretekli in prostominuli čas.

A. Sedanji čas.

§. 457. Sedanji čas ali sedanjik je po svojem pomenu šestér ter naznanja:

a) djanje, ki se godí ali vrší ravno takrat, kedar od njega govorimo — pravi sedanjik. V pravem sedanjiku nam služijo le nedovršni glagoli, n. pr. *Gospod! otmi nas, poginjamo.* Met. — *Prisegam pri nebeških zvezdah.* Cegn. — *Ko na konjiča se vihtim, pri sebi glej da te dobim.* N. ps. — *Oznanujem vam povest preslavno.* Kr. r.

b) djanje, ki se je že popred pričelo, pa še v sedanjosti trpí, sosebno v popisovanji raznih predmetov, prikazni in stanja — opisovavni sedanjik. Tudi v opisovavnem sedanjiku nam služijo sami nedovršniki, n. pr. *Človeški rod čedalje bolj v hribe leze, goščo trebi in rodovitno zemljo prideluje* Vodn. — *Oj, molčí vsa Praga v jutra spanji, Veltava se kuri v megli zgodnji, vrhi se za Prago že modrijo in za vrhi solnčni vzhod se jasni.* Kr. r.

c) djanje, ki se od časa do časa, v stanovitih obrokih ponavlja — ponavljavni sedanjik. Rabijo nam v ponavljavnem sedanjiku nedovršniki in dovršniki; ti, kedar pripovedujemo, kako se zgodí večkratno djanje hip za hipom, vsakokrat posebej, uni pa, kedar se djanje vedno ponavlja, n. pr. *M. vsak dan zgodaj vstane, potem se hitro umije, obleče, živini položi, pa se podá na svoje delo.* Navr. — *Ah srečni, ki jih združena molitev v veselih urah zbira v hiši božji!* Cegn.

d) djanje, ki vedno trpí, ki je vsak čas v moči in veljavi, kar se naznanja z dovršnimi in nedovršnimi glagoli vedno — trpeči sedanjik. Le-sem gredó vse prislovice, pregovori in vsi pregovorom

podobni izreki, kterih resnica je veljavna za vse čase — sedanje, pretekle in prihodnje, n. pr. *Strup tega sveta kuži vse čase.* Napr. — *Z vevnico si posojuje, pa z žlico vračuje.* N. pr. — *Solza pobožnemu ne pade na tla, v večnost spuhtí.* N. pr. — *Sladko spanje razpodí človeku prazne misli, odžene nepotrebne skrbí, pokroti njegovo žalost, okrepča ga na duši in na telesu.* Vert. — *Preoster nož se hitro okrha.* Slomš.

e) djanje preteklo, ki se iz preteklosti v sedanjost pomakne, da se nam tako rekoč pred očmi razsnuje, kar se godí z nedovršnimi in dovršnimi glagoli — pripovedovavni sedanjik, n. pr. *Na konjča brzo prhnila, ko ptica daleč zdaj drčí, kjer šotor turški mi stoji.* — *V šotore dirja v skok, Turčine seka vse okrog.* N. pš. — *Kraljica čakala je bele zore. Nastane šum in trkanje po gradu, na uho bijejo nam mnoga kladva; menili smo, da so rešitelji. Up miga nam, življenja sladka želja prebuja vnovič se z močjo neskončno, zdaj vrata se odprejo — noter stopi sir Paulet in oznani, da tesarji postavljajo pod nami smrtni oder.* Cegn.

f) prihodnje djanje v obliki sedanjega časa, z dovršnimi glagoli v odvisnih in neodvisnih rekih, z nedovršnimi samo v odvisnih — sedanjik s prihodnjikovim pomenom, n. pr, *Kedaj vstaneš od svojega spanja?* Dalm. — *Nekdo ženinih mlajšev ti stare glavo.* Ravn, — *Kam pobežím pred tvojim obličjem.* Ravn. — *Če tebe tiča vjamemo, ti perje vse uzamemo.* N. pr. — *Volk se je zarekel, da ne kolje več jagnjet.*

B) Prihodnji čas.

§. 458. Prihodnji čas ali prihodnjik znamnjuje v prihodnjosti trpeče ali v prihodnjosti dovršeno djanje ali stanje; zató rabijo prihodnjiku nedovršni in dovršni glagoli, poslednji prav kakor v stari slovenščini po gostem že v sedanjikovi obliki, kakor: pojdem, pobežim, podirjam, polezem itd., sosebno v odvisnih stavkih. Prihodnji čas nam torej rabi, kedar se naznanja:

a) djanje ali stanje, ki se bode v prihodnjosti godilo ali v prihodnjosti trpelo, kar vselej z nedovršnimi glagoli dopovedujemo, n. pr. *Strupa mi bo v vinu napivala, ga v pogači mi bo ponujala.* N. ps. — *Molila bom roženkranec, srečen bode boja konec.* N. ps. — *Mehko sta si postlala, mehko bota tudi ležala.* Cegn. — *Kakor led na solncu se bodo tajali tvoji grehi.* Met.

b) djanje ali stanje, ki se bode v prihodnjosti zgodilo ali v prihodnjosti nastopilo; v ta namén nam služijo dovršniki v sedanjikovi ali v prihodnjikovi obliki, n. pr. *Pot nastopim vseh umrjočih.* Ravn. — *Ustavi skoro se kolo življenja.* Cegn. — *Dans tretji dan gotovo bom kraljico dal vam spet na dom.* N. ps. — *Pismenji jezik bo našo slovenščino izbrusil, zlikal in obogatil.* Vodn.

c) prihodnje djanje, ki bo že končano, ko se drugo začne. Tako djanje dopovedujemo z nedovršniki v prihodnjikovi in z dovršniki v sedanjikovi (redkeje v prihodnjikovi) obliki; nemščini rabi v tem pomenu prihodnje-pretekli čas, latinščini pa futurum exactum, n. pr. *Če boš pila vinčice rudeče, boš imela lice bolj cveteče; če pogačo bodeš pokuš'vala, boš po polti bela bolj postala.* N. pr. — *Če perje mi populite, življenja mi ne vzamete.* N. pr. — *Spomni se me, kedar prideš v kraljestvo svoje.* Dalm. — *Kdar bodo divji Turki pridirjali in raz konje na tla poskakali, jih za mizo gori posadite.* N. ps.

d) Prihodnjik nam rabi včasi namesto velevnega naklona, da se povelje krepkeje izreče, n. pr. *Strelj al boš sinu jabelko raz glavo.* Cegn. — *Ti me boš ubogal, ali pa bo druga.* N. r. — *Danes mi ne boš delal.*

C) Pretekli čas.

§. 459. Pretekli čas naznanja v preteklosti trpeče ali v preteklosti dovršeno djanje ali stanje in se opisuje z dovršnimi in z nedovršnimi glagoli, kakor si djanje ali stanje mislimo — dovršeno ali nedovršeno. Rabi nam torej, kedar dopovedujemo:

a) djanje ali stanje, ki se je v preteklosti godilo ali vršilo, kar naznanjamo vselej z nedovršnimi glagoli = nemškemu in latinskemu polpreteklemu času (imperfektu), n. pr. *Slovenci so od najstarših časov drobnico in govedo pasli, radi zemljo obdelovali in kot kmetovavci se pošteno živili.* Vert. — *Ljudjé so se potili, cvetice so venele. ptice so letale, živina je sence iskala.* Cegn. — *Dolgo blagor je cvetel med ljudstvom.* Kr. r. — *Le redko upa solnce je sijalo, viharjev jeze so pogosto rjule.* Preš.

b) djanje ali stanje, ki se je v preteklosti zgodilo ali nastopilo brez ozira na drugo djanje ali stanje; v ta namén nam služijo dovršni glagoli in kažejo to, kar v nemščini in latinščini pretekli čas in v grščini aorist, n. pr. *Z lastnimi žulji je malokdo obogatel.* N. pr — *V kupi se jih je več vtopilo, ko v morji potonilo.* N. pr. — *V dve strani so kolo razstopili, črni trst po dolzem položili in na dve ga poli razcepili.* Kr. r. — *Rodile ve (mladosti leta) ste meni cvetja malo, še tega rož'ce so se koj osule.* Preš.

c) preteklo djanje, ki je bilo že končano, preden se je drugo pričelo, pa le z dovršnimi glagoli namesto predpreteklega časa, n. pr. *Kedar koli je smrt ustrelila, še nikdar ni zgrešila.* N. pr.

D) Predpretekli čas.

§. 460. Predpretekli čas naznanja preteklo ali dokončano djanje z ozirom na drugo preteklo dogodbo ter se opisuje z dovršnimi glagoli. Ta čas nam rabi:

a) v odvisnih stavkih za djanje, ki se je že dovršilo, preden je uno v glavnem stavku nastopilo, n. pr. *Kakor sem mu bil ukazal, tako je tudi storil.* — *Drevesa, ki smo si jih bili lani na vrtu zasadili, so nam vsahnila.* Šol.

b) v glavnih stavkih z ozirom na drugo djanje v preteklosti, n. pr. *Ko smo cerkev zidali, (tedaj) smo si bili veliko delavcev najeli.* Šol.

O naklonih.

§. 461. Svoje misli in želje izrekujemo kot gotove, določne in samostalne, ali pa kot negotove, mogoče in odvisne. V njih zaznamnjevanje nam služijo štirje nakloni: določni, pogojni, želevni in velevni in štiri imenske oblike ali deležja (participalia), namreč: nedoločnik, namenivnik, deležnik in glagolnik.

A) Določni naklon.

§. 462. Določni naklon ali določnik sedanjega, preteklega ali prihodnjega časa nam rabi:

a) kakor v vsacem drugem jeziku, kedar se — trdivno ali nikavno — določno, nedvomno in brezpogojno v sedanjosti, preteklosti ali prihodnjosti pripoveduje ali vprašuje, v samostojnih in odvisnih stavkih, n. pr. *Britkost resnico razodene.* Met. — *Lastovica ne prinese gorkote.* Met. — *Lepa Vida je pri morji stala, tam na brodu si plenice prala.* N. ps. — *Kdor bo kupil, ta bo lupil.* N. pr. — *Kam drži na desno cesta, kam drži na levo pot?* Valj. — *Kedar zlato govorí, vsaka beseda slabí.* N. pr. — *Če ne pomaga desnica, bode li pomagala levica.* N. pr.

b) v mnogih odvisnih stavkih namesto veznega naklona (konjunktiva) drugih jezikov, ki ga slovenščina zdaj z določnikom, zdaj s pogojnikom, zdaj z želevnikom izrazuje, n. pr. *Upajmo, da napoči s časom tudi naši knjigi lepša doba.* — *Da ga zemlja k sebi ne vleče, še krila bi mu zrasla.* N. pr. — *Ako pridem, pridem sit ali pa ne pridem več, rekel je komar.* N. pr.

B) Pogojni naklon.

§. 463. Pogojni naklon ali pogojnik (kondicional) nam rabi, kedar nedoločno, dvomno ali pogojno kaj trdimo ali pripovedujemo, to pa:

1) v glavnih ali samostojnih stavkih:

a) kedar želimo, da bi se kaj zgodilo ali izpolnilo, n. pr. *Da bi ti solnce svetilo od zore do mraka!* — *Da bi se Bog usmilil uboge*

sirote! — *Da bi bili srečni vse žive dni!* N. r. — *Zračni veslarji, brzi oblaki, da bi vozila se z vami po zraki!* Cegn.

b) kedar dopovedujemo, da se utegne kaj zgoditi ali izpolniti, n. pr. *Lakomnik bi še lastnega brata prodal.* N. r. — *Utegnil bi me Bog k sebi poklicati in jaz bi vendar rada v domači zemlji počivala.* Cegn. — *Bili bi jih uže premagali, ali prišli so čarodeji v novo.* Kr. r. — *Brez jezika in naroda bi bila še toliko rajska dežela žalostna puščava.* Slomš.

c) v pretehtovavnih (deliberativnih) in v drugih vprašanjih, na ktera ne pričakujemo odgovora, n. pr. *Zakaj bi ne žvižgal, zakaj bi ne pel?* P. — *Kdo bi ustregel vsem ljudém?* N. pr. — *Kje našel bi za britke ure leka?* Cegn.

d) kedar se temu začudimo, kar bi se utegnilo pripetiti, n. pr. *Kako žalostna bi bila zemlja brez živali!* Vert. — *Kako bi se mogla laži družiti resnica!*

2) v odvisnih stavkih:

a) kedar se pripoveduje, da se utegne kaj zgoditi ali izpolniti, če se pogoj dopolni, v glavnem in v odvisnem stavku, z veznikom da samo v glavnem, n. pr. *Komarje bi koval, ko bi mu kdo podkve delal* (ali: *da mu kdo podkve dela*). N. pr. — *Nekteri človek ne bi bil srečen, ako ne bi mogel vsacega veselja, vsake žalosti na ogled iznesti* (ali: *da ne more* itd.). Cegn. — *Ko vroči trud ne bi potil človeka, kako bi v prsih misel se rodila!* Cegn.

b) kedar se kako vprašanje, kaka želja ali kaka druga trditev kot negotova, možna ali nedoločna izreče, n. pr. *Človekov sin nima, kamor bi glavo položil.* Met. — *Ne manjka jih med nami, ki bi za časno veselje večno izveličanje zamenili.* Ravn.

c) kedar se naznanja namera kacega djanja in po primerjavnih členkih: kakor, kakti, kot itd., n pr. *Kakor koklja skrbí za piščeta in jih pod perute spravlja, da bi jih ogrela in obvarovala škode* itd. Met. *Človek ni stvarjen, da bi lenobo pasel, ampak da bi se trudil in vperal za časno in večno srečo.* — *Delaj, kakor bi imel večno živeti in živi, kakor bi imel jutro umreti.* Pr.

C) Želevni (dopustni) naklon.

§. 464. Želevni (dopustni) naklon ali želevnik nam služi:

a) v napoved kake želje ali kakega vošila, n. pr. *Naj meni večna milost zmago dade!* Cegn. — *Tvoj pepel naj tihi mir pokriva!* Levst. — *Trdna le vera voznik naš naj bo!* Pot. — *Tvoj duh naj nas vodi čez hribe, čez plan.* Vilh. — *Naj bi bla trapica skrita tičala, ne pa po ulicah hvale iskala!* Pož.

b) v napoved kacega povelja, ki se daje po želevniku v prijazniši in pohlevniši obliki izreči, kakor po velevniku, n. pr. *Lice*

naj bo živo ogledalo tvojih misli. Slomš. — *Dokler studenec misli teče, naj teče tudi tvoje pero.* Slomš. — *Kdor krajo skriva in hrani, naj se obesi tatu na desni strani.* N. pr.

c) v zaznamnjevanje vprašanja, ali bi se smelo kaj storiti, kar je odvisno od dovoljenja kake druge osebe, n. pr. *Naj jaz grem na polje ali sestra? — Oče! naj zdaj jaz pišem namesti brata? Stric! naj še to-le sebó vzamem.* Šol.

d) v zaznamnjevanje dopuščenja; Nemcu rabi v tem primeru po navadi „mögen", n. pr. *Naj brije zdaj okrog viharjev sila, naj se nebó z oblaki preobleče, ni meni mar.* Pr — *Hudobnežu je vse težko, naj dela kar koľ če.* Stan. — *Vse je njegova dobrota, kar vidimo, bodi solnce na nébesu, bo naj pesek še toličkin na tleh.* Ravn.

Sem ter tje, sosebno na jugu, rabijo pretekli čas brez pomožnega glagola za želevni naklon, n. pr. *Bog hotel! — Zdrav bil! — Srečno hodil in dohodil! — Usahnila mi roka! — Posušil se mi prst!* N. r.

D) Velevni naklon.

§. 465. Velevni naklon ali velevnik je po svojem bistvu prihodnjega pomena, ker se imá djanje, ki ga veleva, še le zgoditi ali dopolniti; naznanja pa kako povelje ali podbudo, kako željo ali opominjevanje ali pa kako prepoved. Jemlje se v rabo:

a) kedar komu kaj velevamo ali prepovedujemo ali od njega kaj zahtevamo — v II. ali III. osebi, n. pr. *Postrezi svojemu očetu na starost.* Ravn. — *Vrzi torbico čez ramo.* N. ps. — *Mladi starega spoštuj.* Ravn. — *Pomozi mili Bog popotnikom.* Cegn. — *Vsak po svojo smojko v ogenj sezite.* N. pr. — *Teci, teci, srca vir krvavi!* N. ps.

Namesto II. osebe se nahaja včasi nedoločnik, n. pr. *Nikar nikar jokati, po veselji žalovati.* Čb. — *Nikar moriti ga, ki se ne brani več.* Kos. — *Ne terjati, kar meni dano ni.* Kos. — *Stoječe vode ne piti, polna gnjilobe in mrčesa je.* Slomš. — namesto III. stoji po gostem želevnik, da se želja ali povelje v manj osorni obliki izreče, n. pr. *Naj utihne brona grom.* Kos. — *Kdor delati noče, naj strada.* N. pr. — *Kdor ima vero, naj jo tudi v djanji pol aže* Met.

Tu pa tam se prikazuje ta velevnik tudi v odvisniku namesto sedanjega časa s prihodnjim pomenom, n. pr. *Prijel sem tebe pri desnici, da si narode podvrzi in meč kraljem odpaši.* Ravn.

b) kedar podbujamo sebe in druge z nami na kako djanje, v I. osebi množnega ali dvojnega števila, n. pr. *Tjekaj gori se ozrimo, kjer svetov ne zmeri oko.* Čb. — *Iz pšenice, vrli bratje, ljulko populimo, zdravo seme v brazde rojstne njive zaplodimo.* Cegn. — *Kar je vsejano, zabranajmo, kar umrlo, pokopajmo in zaupajmo v Boga.* Led.

c) kedar spodbadamo koga na djanje, ki ga postavljamo za pogoj drugega djanja; zató se dajo taki stavki vselej v pogojne odvisnike spremeniti, n. pr. *Izid imej na misli pri vsem, kar počneš, in vekomaj ne boš grešil* (= *če imaš izid na misli . . .*) Ravn. — *Prav stori in trdno bo tvoje zdravje* (= *če prav storiš . . .*). Ravn.

d) kedar kaj pripuščamo, zraven pa izrekujemo, da glavno djanje vendar še v moči in veljavi ostane; v tem primeru nam rabi tudi I. oseba edinjega števila, n. pr. *Bodi len ali priden, nič mi ne pomaga.* Met. — *Pomagaj ti ali ne pomagaj, vém. da nič ne dobím.* Met. — *Bodi zima, bodi kres, kedar zebe, neti les.* N. pr. — *Pridi tudi vročina, ne bojí se, njegovo perje živi zeleno.* Ravn.

§. 466. Z velevnikom velevamo trpež ali dovršenje djanja ali stanja: zató nam rabijo v trdivnem velevniku nedovršni in dovršni glagoli, ker si mislimo djanje, ktero ukazujemo, trpeče ali dovršeno, n. pr. *Moli in delaj.* Pr. — *Opasujmo uma svitle meče.* Cegn. — *Precej mu plačaj, kdor ti kaj dela.* Ravn. — *Pokoplji moje truplo, kedar loči Bog mojo dušo.* Ravn. — Druga je pri prepovedi: v nikavnem velevniku nam služijo praviloma samo nedovršni glagoli, to pa zató, ker se ovira pri prepovedi že poskušnja, kolikor bolj dokončna izpeljava kacega djanja, n. pr. *Ne prisegaj po krivem, spolni pa svoje prisege.* Met. — *Kedar hočeš kaj posloveniti, ne sloveni po besedi, temveč po misli, jedro vzemi, lupino slovensko ogrni.* Slomš. *Kedar vidiš nagega, obleci ga in ubožcu, svojemu bratu, ne prikrivaj se.* Ravn. — *Nikar praznih besed ne razdirajte.* Levst. — Včasi nikavnemu stavku celó enodobni nedovršniki niso po godu, treba je večdobnih; zató govorimo: idi — ne hodi, nesi — ne nosi, vedi — ne vodi, pelji — ne vozi, ženi — ne goni, n. pr. *Ne hodi na turško mejo rožic trgat.* N. ps. — *Ne nosi zamere v svojem srcu.* Slomš.

Dovršniki v nikavnem stavku so zelo redki, po navadi nam rabijo le tedaj, kedar prepovedujemo kako posamezno djanje, sosebno če se je že vršiti začelo, n. pr. *Ne zavrzi me spred svojega obličja in svojega sv. duha mi nikar ne odvzemi.* Ravn. — *Ne daj v oblast sovražni ga togoti.* Preš. — *Ne poteptaj uboge živalce, ki te kruheka prosi.* — *Ne daj se hudemu premagati, ampak premagaj hudo z dobrim.* Met.

V posameznih primerih, sosebno v narodnih pesmah, najdejo se pa nedovršniki v trdivnem stavku, kjer bi po pravici dovršnikov pričakovali. češ, da postane govor po njih nekako bolj slovesen in važen, n. pr. *Hitro hitro mi vstajajte in na vojsko se vzdigajte.* N. ps. — *Zor je, zdramši se vzdigajte, brze konje napajajte.* N. ps.

O deležjih.

A) Nedoločnik.

§. 467. Nedoločni naklon ali nedoločnik kaže djanje v njegovi samostalnosti brez vse določbe po osebi, številu, času ali naklonu. Po svojem bistvu je nedoločnik samostavne veljave, njegova glagolnost se kaže vendar v tem, da se druži vselej s sklonom svojega glagola in da ne trpí pred sebó ne predloga, ne priloga kot pojasnila. V nedoločniku nam rabijo po kakovosti djanja dovršni in nedovršni glagoli. Nedoločnik nam rabi:

1) kot osebek, sosebno pri pomožnem glagolu, n. pr. *Razumeti resnice božje je dar božji*, Met. — *Treba je začeti vse nauke s tisto besedo, ktero nas je mati učila.* Vodn. — *Boga ljubiti je najlepša modrost, Boga se bati korenina modrosti.* Ravn.

2) kot predmet ali dopolnilo nepopolnega reka, to pa:

a) pri vseh glagolih nepopolnega pomena, kakor so: hoteti, želeti, moči, morati, smeti, začeti, končati, nehati, znati, umeti, dati, utegniti, dotegniti, učiti, vaditi, veleti, ukazati, braniti, prtiti i. t. d., n. pr. *Hišo zidati mora mož, podpirati jo mora žena.* Slomš. — *Mladike suha veja v roci vere pognati more.* Cegn. — *Ne brati, tudi pisati skrbno vadi se.* Slomš. *Lakota nepremagljiva prtí odpreti grada trdna vrata.* Preš. — *Kdo je Ilirji sinove budil, svoj dom jih ljubiti, braniti učil?* Vodn.

b) pri nekterih prilogih, kakor so: lep, grd, strašen, lahek, težek, čuden, dober, len, slab itd., n. pr. *Lepa je kalina gledati, žarka zobati.* N. pr. — *Priporočujem vas Bogu, ki je mogočen vas boljšati.* Vrn. — *Vsa drevesa so preslaba roditi to sladkost.* N. pr. — *Len je delati.* Levst. — *Noge, ktere so hitre škodo storiti.* Dalm.

3) namesto velevnega naklona (§. 464) n. pr. *Nikar premladih in prešibkih otrôk s preteškim delom obkladati.* Vert.

§. 468. Kedar slovenimo nemške nedoločnike s predlogom: zu, zum, um zu, da ne zagazimo, treba je nam vedno na misli imeti, da se v slovenščini nedoločnik nikdar ne druži s predlogom; ognemo se mu pa:

a) da nemški nedoločnik s predlogom „zu" z golim nedoločnikom izrečemo, n. pr. *Vsa narava je viditi* (*ist zu sehen*) *v novem zelenji.* — *Prinesti zlata reče četrtnico.* Preš.

b) da ga v samostavnik prestrojimo ali s pomočjo veznika da s posebnim stavkom v določnem ali pogojnem naklonu izrazimo, n. pr. *Pero za pisanje* (ne: *pero za pisati*). — *Vročina, da bi se spotil* (ne: *za spotiti se*). — *Ušesa imamo, da slišimo* (ne: *za slišati*). —

Bog je stvaril dan za delo, noč za počitek (ne: *za delati — za počivati*, kak r je večkrat slišati in včasi tudi brati). — *Lampica potrebuje olja, da gorí, človek pa hrane, da živí.* Slomš.

c) da nemški okrajšani stavek z „um zu" v popoln odvisnik s členkom d a preravnamo, n. pr. *Človek ne živí, da bi jedel, ampak le jé, da živeti more.* Pr. — *Gospod! dopusti meni, da tjekaj grem in poprej očeta pokopljem* (ne: *tjekaj iti in pokopati*). Dalm. — *Da jezik popolnoma v svojo oblast dobiš* (ne: *jezik . . . dobiti*), *treba ti je marljivega uka in skrbne vaje.* — *Da dosežeš popolnega odpuščanja* (ne: *doseči popolnega odpuščanja*), *treba ti je pred vsim drugim resnične pokore.* — Zoper to pravilo se najde še vedno dosti napak po slovenskih spisih: naj se tudi v tem oziru kmalo boljega, pravega poprimemo!

B) Namenivnik.

§. 469. N a m e n i v n i naklon ali n a m e n i v n i k (supinum) nam služi namesto nedoločnika:

a) za glagoli, ki pomenjajo p r e m i k a n j e z mesta na mesto = lat. supinu na — t u m, n. pr. *Vse žive stvari hité v ž i v a t novo življenje in veselje.* Cegn. — *Si o d p i r a t ide gornje line. ide g l e d a t doli na ravnine.* N. ps. — *Osrčje denejo na mizo in ležejo s p a t.* Ravn. — *Ne r a z v e z o v a t, ampak d o p o l n i t sem jih (postave) prišel.* Met.

b) pri glagolu d a t i, kedar pomenja, kako reč komu sporočiti, da jo vzame sebó in naredí ž njo, kar se hoče, kakor bi bil v rodu besedi „poslati", n. pr. *Sina je dal učit. — Predivo smo dali prést.* Levst.

§. 470. V namenivniku nam rabijo sploh n e d o v r š n i k i, včasi tudi dovršniki; ognemo se jim vendar, kedar koli je mogoče, s tém:

a) da si namesto dovršnika njegov nedovršnik postavimo, če prav tudi le enkratno djanje na misli imamo, n. pr. *Prišel sem te s p o v e d a v a t* (nam. *spovedat*), *na smrtni poti ti o z n a n j a t* (nam. *oznanit*) *mir.* Cegn.

b) da dovršni glagol v v e l e v n i k u ali v kacem drugem naklonu v rabo vzamemo, kakor je misli po godu, n. pr. *Pojdite p o v e j t e* (nam. *povedat*) *mojim bratom.* Met. — *Pojmo p o g l e j m o* (*pogledat*), *kaj se v štaľci godí.* N. ps. — *Idi okno odpri, idi duri zapri, pojdi k jedi pokliči* (nam. *okno odpret, duri zapret, k jedi poklicat*). N. r. — *In gre očeta zatoži* (nam. *zatožit*). Ravn.

c) da namenivnik s posebnim stavkom izrečemo, n. pr. *Greva, da konja izbereva* (nam. *konja izbrat*). Levst.

C) Deležnik.

§. 471. Deležni naklon ali deleznik ne kaže samo časa, kedaj — ampak tudi način, kako se djanje godí; deležni so torej deležniki

nekaj glagolovih, nekaj prilogovih lastnosti. Po obliki so nekteri deležniki prilogi, kakor: II. sedanji, II. pretekli in trpno-pretekli, nekteri pa prislovi, kakor: I. sedanji in I. pretekli deležnik.

V sedanjih deležnikih nam rabijo nedovršniki (razun peščice dovršnikov: umrjoč, rekoč, preleteč, požireč, obstoječ itd.), v I. preteklem deležniku sploh dovršniki, v ostalih dveh pa nedovršniki in dovršniki po kakovosti djanja.

Nekteri deležniki so se skoraj popolnoma iznebili svoje glagolove narave in so se prilogove navzeli, da nam rabijo dan danes kot pravi prilogi, kakor: vroč, goreč, rudeč, vedeč — zrel, vrel, vel, pretekel, ostarél, osamél i. t. d.

I. Sedanjega časa.

§. 472. I. t. j. prislovni deležnik sedanjega časa nam služi sosebno v okrajšanih prislovnih stavkih ter določuje djanje glavnega reka:

a) z ozirom na čas; tu se vselej lahko pristavi: takrat — ko, med tem — ko, n. pr. *Čez mestni prag stopaje izroča se Bogu.* Cegn. — *Gredé v zaton še solnce svet pozdravi.* Jer. — *Konč(ev)aje roke dvigne in stisne dlan na dlan.* Kos.

b) z ozirom na način, namero ali zapopadek, da ga bolj naznači, n. pr. *Molčé orožje vsak si vzame.* Preš. — *Do neba brizgaje se pena kadí.* Kos. — *In zapre se grad škripaje.* Kos. — *Strmé poslušam čudno moč jezika.* Cegn. — *In žena vsa ponižana je zdihovaje klicala.* N. ps.

c) z ozirom na vzrok; vsak tak stavek se lahko spremení v popolnega z vzročnim veznikom ker, n. pr. *Vidé, kako je Hanibal oslabil rimsko vojsko, ni htel iti na ravnico.* Vert. — *Pečaje se vedno z jedrom našega jezika, spoznal je Vodnik, kaj mu pridi.* Nov.

Sem ter tje med ljudstvom in tudi v knjigi se najde v enacih stavkih nedoločnik namesto deležnika, sosebno če je ob enem časovnega in vzročnega pomena, n. pr. *To slišati se vzdigne turški paša še to leto.* Nov.

d) z ozirom na sredstvo, s čimur se godí, n. pr. *Le slišaje in poslušaje (audiendo) se vadimo lepo govoriti.* Horv. — *Prebiraje (legendo) dobre spise in jih glasno govoré na pamet (recitando) si pripravljamo pisavo.* Ver.

§. 473. II. t. j. priložni deležnik se sklada s svojim imenom v spolu, številu in sklonu kakor pravi prilog in določuje vselej osebe in reči, ne pa djanja, kakor prislovni. — Priložni deležnik sedanjega časa nam hodi v rabo:

a) kot prilastek, večkrat samo govorkinča, da nam reč živeje pred oči postavi; s pripomočjo oziravnega ki — kteri se da vselej v sedanji čas spremeniti, n. pr. *Žareče solnce otemni, se joka.* Olib.

Njegov prst kaže pôt deročim rekam, Cegn. — *Nobena kal se ne razvije, če nima grejočega solnca.* Napr. — *Z draginami polni predele dišeče in prejo vrtí na vreteno brneče.* Kos. — *Krdelo leteče seda v valove bežeče.* Levst. — *Kmalo dež pojde, pod streho moja se viseča zaprla neža je bodeča.* Valj.

Včasi se utegne samostavno ime izpustiti, n. pr. *Mir in posluh stoječemu gre.* Kos. — *Molčeči ne dela razprtij.*

b) v okrajšanem ali skrčenem stavku, da ga namesto oziravnika glavnemu stavku kot pridevek priklepa, n. pr. *Požiga, podrtije dim se bliža dolinam tem, pokojno še živečim.* Kos. — *Čiči, stanujoči blizo kranjske meje, govoré slovenski jezik.* Nov. — *Vsliši glase, k tebi upijoče.* Kr. r.

c) kot dopovedek, v kterem pomenu se včasi s prislovnim deležnikom menja, n. pr. *Kraljič pa jame govoréč.* N. pr. — *Cveteč binglja dozorek.* Vodn. — *Lastovice žvrgoleče prerokujejo, da se je pomlad vrnila.* Napr. — *Gledajoči (oni) ne vidijo in poslušajoči ne slišijo.* Met. — *Vmes trobente zadoné bučeče.*

2) Preteklega časa.

§. 474, Deležnik preteklega časa v tvorni obliki je dvojen:

1) I. t. j. pravi glagolni, kteri kaže preteklo djanje v hipu dovršenja ter nam rabi v okrajšanih stavkih, ki so izgubili po odpahnjenih časovnih veznikih: ko, potem ko, brž ko, kedar svojo samostalnost, n. pr. *Čaplja, domanje močvirje zapustiv (ko je zapustila . . .) na viš letí v oblake visoke.* Šub. — *Ljud razbivši spon vezila (ko je razbil . . .) si sam pomaga strašnih zlob.* Kos. — *Če pozab(lj)ivši na njivi kak snop popustite, ne vračajte se po-nj.* Ravn.

Včasi se sklada ta deležnik tudi v slovenščini, kakor v ostalih slovanskih narečjih, po prilogovem s svojim imenom v sklonu, številu in spolu, n. pr. *Jakoba, pridšega (prišedšega) do reke Jordana (ko je prišel . . .), začne Ezav skrbeti.* Ravn. — *Spevšega se v mé (ko se je spel . . .), sem za grive zgrabil.* Ravn.

2) II. t. j. opisovavni kaže preteklo djanje kot trpeče ali dovršeno ter nam služi v imenovavniku vseh števil in spolov v opisovanje zloženih časov in naklonov, n. pr. *Samec je obletal domače dobrave, samec obhodil snežene goré.* Cegn. — *Z desnico je prijemala, z levico je objemala.* N. ps. — *Ko bi ljudjé ne mrli, že davno bi svet podrli.* N. pr.

Nekteri opisovavni deležniki neprehajavnih glagolov so postali pravi prilogi ter kažejo stanje, ki je že nastopilo, pa še sedaj trpí, n. pr. *Osamela kakor hruška na polji.* Cegn. — *Talih trat zeleno ogrinjalo.* Svetl. — *Ozebla roka in premrzla noga je znamenje premrazenja.*

§. 475. Pretekli deležnik trpne oblike znamnjuje nedovršeno ali dovršno, dokončano ali storjeno djanje in se popolnoma vjema s trpnopreteklim deležnikom drugih jezikov; služi nam pa:

a) v opisovanje vseh časov in naklonov trpne oblike, n. pr. *Vsako drevó, ktero ne stori dobrega sadú, bode posekano in v ogenj vrženo.* *Met.* — *Takrat je bilo dopolnjeno, kar je bilo govorjeno po preroku.* Met.

b) kot prilastek v zaznamnjevanje storjenega djanja ali stanja, n. pr. *Nabrušen nož rad reže.* N. pr. — *Prisiljen stan bo zaničevan.* N. pr. — *Nagnjito drevó samo pade.* N. pr. — *Hiša razdeljena razpada kakor zapuščena.* N. pr.

D) Glagolnik.

§. 476. Glagolno ime ali glagolnik razodeva djanje v samostavnikovi obliki, enako nemškemu glagolniku na — ung. — Glagolniki nam rabijo prav za prav samo od nedovršnih glagolov; od dovrsnikov izpeljanih se Slovenec skrbno ogiblje, n. pr. *Ne škoduje toliko večerno sedenje, kakor juterno ležanje.* N. pr. — *Prevzetovanje in bahanje se samo tepe.* N. pr. — *Bilo klanje, bilo je mahanje, žalovanje ino radovanje.* Kr. r.

O trpni obliki.

§. 477. Trpna oblika ali trpnina kaže djavnost, ki se od drugod na osebku vrši, v preteklosti ali prihodnjosti ali pa tudi v sedanjosti, kar malo da ne vse z dovršnimi glagoli dopoveduje. Trpnina nam rabi:

a) pri prehajavnih glagolih, kedar kazavnik tvornega reka v imenovavnik, imenovavnik pa s predlogi po, s ali od v mestnik, družívnik ali rodívnik prestopi; toda tacim stavkom, v kterih stoji potem imenovavnik v rodívniku s predlogom od, po duhu našega jezika ne kaže prepogosto dajati trpne oblike, n. pr. *Kar je storjeno, nestorjeno več ne bode.* Valj. — *Kje je meni spavnica odbrana, kje je meni postelja postlana.* N. pr. — *Nič ni skritega, kar bi ne bilo kedaj razodeto.* — *O dete hvaljeno bodi, bodi češčeno!* Levst. — *Dopolnjeno je, kar je bilo prerokovano po prerokih.* Met. — *Bratov meč še ni bil oskrunjen od bratove roke* (bolje: *še ni oskrunila bratova roka*). Napr.

b) pri neprehajavnih glagolih, toda le brezosebno, to je, v III. osebi edinjega srednjega števila, n. pr. *Dolgo je bilo kruto bojevano.*

§. 478. Ker se trpnina slovenščini sploh le malo podaja, daje se glagolu trpni pomén, če raji tvorne oblike ne rabimo:

a) s pomočjo povračavnega zaimka se, n. pr. *Kar se rodí, smrti zorí.* N. pr. — *S časom se vse pozabi.* N. pr. — *S pestjo se zrniče seje, snopje se na ramah znaša.* Ravn. — *V nesreči in nadlogi se očišča človek, kakor zlato v ognju.* Cegn. — To pa le tedaj, kedar glagol že sam o sebi ni povračaven ali kaka dvoumnost ne navstane, kar se utegne pripetiti, če je imenovavnik živoča oseba, kakor v stavkih: *Kdor se hvali, bodi v resnici hvale vreden* (tu se ne vé, ali se hvali sam ali ga hvalijo drugi). — *Kjer se veliko krega in prepira, rada vera in ljubezen umira* (tu rabi glagoloma povračavni se že v tvorini; torej bolje: *kjer se veliko kregajo in prepirajo . . .*).

b) s pomočjo glagola dati z nedoločnikom, n. pr. *Urica se ne dá vjeti.* N. pr. — *Daj se podučiti, pa tudi posvariti.* Slomš.

Kako sloveniti: lassen, müssen, können, sollen, mögen, werden.

§. 479. Kedar slovenimo imenovane glagole, naj se pomni:

1) Nemški glagol „lassen" naj se sloveni v pomenu: komu kaj veleti itd. z glagoli: dati, reči, ukazati itd., n. pr. *Brez truda večno se ne dá živeti.* Preš. — *Bog daje zdravila rasti iz zemlje, pámetni jih torej ne zaničuje.* Ravn. — *Hrup raste, ljudstvo se ne dá krotiti.* Cegn. — *Prinesti zlata reče četrtnico.* Preš. — *Dam po znanih črtah pičnо drakona kip sioriti lično. Kos.* — v pomenu: braniti ali ne braniti komu pa z glagolom: pustiti, dovoliti itd., n. pr. *Pusti ga, da gre, kamor hoče.*

2) Za glagol „können" imá slovenščina: moči ali utegniti (posse), kedar se zaznamlja možnost, in znati (scire), kedar je govorjenje o vednosti; včasi je pa slišati „znati" tudi v prvem pomenu, kar pa ni, da bi se v knjigo jemalo, n. pr. *Mladeneč more, starček mora umreti.* N. pr. — *Jutri utegne marsikaj drugače biti kakor je bilo danes.* N. pr. — *Kar znam, tega mi nikdo ne more vzeti.*

„Müssen, man muss", se sloveni z glagolom: morati, imeti, ali s pomožnikom je, treba je itd., n. pr. *Kdor se noče v mladosti učiti, mora na stare dni kruha prositi.* N. pr. — *Zanikernost imaš (ti je) že v kali zatreti.* — *Meni je govoriti, tebi poslušati.* Navr. — *V zornih letih je treba sejati, da se žito v klasje vretení v moški dobi.* Levst.

3) „Sollen" in „mögen" slovenimo sploh z želevnikom ali velevnikom, kakor je že znano; včasi pa prestavljamo „sollen" z glagolom imeti, „mag sein" v dopustnih stavkih pa z: naj si, naj si tudi, bodi si, naj si bo ali s samim velevnikom, n. pr. *Imeli z mano bi se veseliti, da bliža konec se nadlogi moji.* Cegn. — *Imeli bi samo zle živali streljati, dobrih pa ne.* Cegn. — *Vse gre v šibre, še toliko in tako naj se zdí, če je brez Boga.* Ravn. — *Prizanesi očetu, otročuje naj tudi.* Ravn.

4) Za nemški „werden“ imamo Slovenci: bom, postanem — postajam, nahajam, nastopati, delati se, storiti se, napravljati se itd., po navadi pa imajo njegovo moč v sebi naši iz imen in prilogov izpeljani neprehajavniki, kakor: starati se (alt werden), mladiti se (jung werden), mračiti se (dunkel werden), temniti se — temneti (finster werden). jasniti se (heiter werden) zeleniti se — zeleneti (grün werden), rumeniti se — rumeneti (gelb werden) itd., n. pr. *Led se taja, sneg kopní.* Svetl. — *Po logih, hribih vse je oživelo.* Svetl.

II. Zloženi stavek.

Členi in lastnije zloženega stavka.

I) Priredje.

§. 480. Priredno-zloženi stavek ali priredje obstojí iz dveh ali več prostih stavkov, ki so med sebó tako v celoto združeni, da imá vsak svoj popolni pomén. Razmerje, v kterem stojé stavki eden proti drugemu, je trojno: a) stavek je stavku pridružen, da ga razširja ali pojasnuje, b) eden drugega ometa ali omejuje in c) eden drugega potrjuje ali enega iz drugega sklepa; po tem takem razpadajo prireduiki v vezavne, ločivne in trdivne stavke. Posamezni stavki so eden drugemu včasi brez vezila pridruženi, pó navadi pa jih vežejo vezniki; zató jih hočemo z zloženimi stavki vred na kratko po njih rabi ogledati.

A) Vezavni ali vredovavni stavki.

§. 481. Vezavni ali vredovavni stavki prirastejo, če združimo dva ali več srodnih stavkov v eno celoto. Po razmeri posameznih stavkov med sebó so troji:

I. Posamezni stavki so si po veljavi enaki; vsak imá za sé svoj pomen, vsi skup pa izrekujejo splošno misel. To razmerje znanijo vezavni in vrstivni vezniki:

1) I, lasten vsem slovanskim narečjem, Slovencem pa bolj navaden v sostavah: in, ino, noj, je kakor v vsakem jeziku tudi v slovenščini najobširniše rabe; on

a) veže posamezne besede in stavke, n. pr. *Srce je sedež lepih čednosti in grdih pregreh.* Met. — *Kokoš vodo pije in na Boga gleda.* N. pr. — Enacega pomena je tudi ter, samo da veže bolj stavke kakor posamezne besede, n. pr. *Vselej moramo dušne pastirje v časti imeti ter njih uk sprejeti.* Met.

Če se združi več besedí ali rekov, stojí ta veznik po navadi samo med poslednjima, n. pr. *Svitloba močno tekne človeku, živali in vsem rastlinam.* Vert. — *Abraham zjutraj zgodaj vstane, nakolje drv za grmado, obloži osla, ž njima vzame dva hlapca in Izaka in odrine.* Ravn.; včasi pa se v živahnem govoru popolnoma izpusti (asyndeton) ali pred vsakim rekom opetuje (polisyndeton), n. pr. *Zavpije Zora, zakričí, raz konja pade, omedlí.* N. ps. — *Valí se in hrka in vre in kipí.* Kos.

b) naznanja, da djanje, v sledečem stavku izraženo, v hipu nastopi (= nemšk. und wirklich, und sogleich), n. pr. *Bog reče: Bodi svitloba. In svitloba je bila.* Ravn.

c) pomenja **i** toliko kot tudi, vendar rabi v tem pomenu le nekterim južnim Slovencem, n. pr. *Kogar Bog miluje, onega i kaznuje.* N. pr. — *I muha konja pikne.* N. pr.

d) podvojen i — i (= lat. et - et, — nemšk. sowohl — als auch) znamnjuje sploh to, kar po sedanji knjižni rabi: tako — kakor manj prikladno dopoveduje, n. pr. *I mene i tebe je mati dojila.* N. pr.

2) Pa, in pa, ino pa, je včasi enacega pomena in enake veljave kakor: in, ino, i, n. pr. *Mera pa vaga v nebesa pomaga.* N. pr. — *Noč imá svojo moč, dan pa je od Boga dan.* N. pr. — *To pa meni v glavo iti neče.* N. pr.

3) Tudi (= lat. etiam — nemšk. auch) znamnjuje, da se raztega djavnost mimo imenovane reči tudi na to, ktero ravno kar na misli imamo, n. pr. *Kdor čaka, tudi dočaka.* N. pr. — *Bog skuša, po skušnji moč tuď da.* Led.

4) Ne le — ampak tudi, ne samo — ampak tudi, ne le — temuč tudi (= lat. et — et, non solum — sed etiam — nemšk. nicht nur — sondern auch) znamnjuje, da veljá rek v enaki meri za vse združene predmete brez izjeme, n. pr. *Ne le stare, ampak tudi mlade smrt kosí.* N. pr — *Skrb ne beli samo las, ampak tudi lice.* N. pr.

Enacega pomena je tudi: tako — kakor, kakor — tako tudi (lat. et-et — nemšk. sowohl — als auch).

5) Ne — ne, ni — ni, niti — niti, neti — neti (= lat. nec — nec, nemšk. weder — noch) pomenja, da se rek od dveh ali več predmetov v enaki meri oddeljuje, n. pr. *Ne smrt ne grob ne more pogasiti prave ljubezni božje.* Met. — *Ne hčere ne sina po meni ne bo.* Vodn. — *Ni čez Gospoda ne modrosti, ne razumnosti, ne sveta.* Met — *Niti bodi med, niti jed* (strup). N. pr.

6) Enako, ravno tako (= lat. item — nemšk. dergleichen, auf gleiche Weise) t. j. v enaci meri, po enakem načinu, n. pr. *Kokoš vse razbrska; enako dela tudi zapravljivec.*

7) Vezavne ali vrstivne moči so tudi: pak, potem, potlej, po tem (hierauf, hernach), dalje (ferner), vrh tega, mimo tega, na to, h temu (überdiess), naposled, poslednjič, na slednje,

zadnjič, na zadnje (zuletzt), prvič, drugič itd., n. pr. *Neorganske reči so bile najpred vstvarjene, potem pa organske.* Vert. — *Poslednjič pod zvenečo koso vseh rožic cvetje obleží.* Cegn. — *Vi svoja dela trobite po svetu, jaz delam prej, po tem pa govorim.* Cegn.

§. 482. II. Priredno-združeni stavki so deli ene jih obsegajoče misli; le-sem spadajo:

1) Časi — časi, včasi — včasi, zdaj — zdaj (lat. tum — tum — nemšk. bald — bald) vrsté reke z ozirom na čas, n. pr. *Časi slast srce napaja, časi jok pelini spet. — Zdaj me mraz trese, zdaj spet vročina kuha.* N. r.

2) Nekaj — nekaj, nekoliko — nekoliko, na eno stran (plat) — na drugo in neslovensko deloma — deloma (= lat. partim — partim — nemšk. theils — theils), n. pr. *Lama je nekoliko kozi, nekoliko kameli podobna.* Vert. — *Zemlja je po vrhu nekaj suha, nekaj mokra.* Vodn. — Enacega pomena so tudi zaimki: nekteri — nekteri, eni — drugi itd.

§. 483. III. Stavek se pridruži stavku, da ga pojasnuje t. j. razširja ali omejuje; to opravilo imajo:

1) Kakor, kot (lat. ut — nemšk. als, wie) v pojasnjenje nekaj predmetov našteva, n. pr. *Neke reči se same od sebe svetijo, kakor: solnce, zvezde (nektere), goreče in žareče reči, mnogi mrčesi* itd. Vert.; le-tó znanijo tudi izrazi: na primér, postavim, dajmo (= zum Beispiel, ich setze den Fall, setzen wir den Fall) n. pr. *Nektere živali so človeku zoperne, n. pr. kače, gosenice in drugi mrčesi. — Dajmo zdaj, da bi danes ta dan vse živali poginile.* Vert.

2) Namreč, najme t. j. na ime reči, na ime (lat. nominatim — nemšk. nämlich) imenuje vse reči brez izjeme, ki služijo prejšnemu reku v pojasnjenje, n. pr. *Človeku je treba dveh reči, namreč: dobrega slovesa in dobre vesti.* N. pr.

3) Vzlasti, zlasti, izvlasti, navlasti (lat. praecipue, maxime — nemšk. besonders, insbesondere) imenuje reč, ter jo po lastnosti nad druge povikšuje, n. pr. *Vsaka strast popači obraz človeku, zlasti pa nevoščljivost.* Ravn. — *Velika božja dobrota je vino, zlasti za bolnike.* Ravn.

B) Ločivni ali protivni stavki.

§. 484. Ločivni ali protivni stavki so tisti, v kterih so nasprotni, sebi odporni stavki v celoto povzeti. Po pomenu so tudi troji kakor vezavni:

I. Pomen prvega stavka se po pomenu drugega omejuje; to razmerje znanijo:

1) A (lat. vero, autem — nemšk. aber, doch) nam rabi;

a) če se kaki reči druga nasprotna dodaja; nam Slovencem pa je le malo v navadi ter se nadomestuje po členkih: pa, ali; n. pr. *Dela je dosti, a moža ni, da bi se ga lotil.* Levst. — *Sanj je laž, a Bog je istina.* N. pr.

b) v vprašanjih sam ali v sostavi z li ali no, n. pr. *A veš, kdo je? — No (ano) kaj je to, kako je to.* N. ps. — *Ali bi se od veselja ne zjokal!* Vert.

2) Ali, alj, al (lat. sed, verum — nemšk. allein, aber) se vzame v službo:

a) kedar se nasprotne reči ena drugi nasproti stavijo, n. pr. *Bog imá veliko lastnosti, ali nobene prilike.* N. pr. — *Volja je dobra, ali meso je slabo.* Pr. — *Večkrat so bili (Slovenci) premagani, ali nikoli niso zgubili prave ljubezni proti svoji domovini.* Vodn.

b) kedar se veljava prvega stavka po drugem omejuje; v tem primerljeji stojí v prvem stavku navadno: sicer, res, res da itd. n. pr. *Žetev je sicer velika, ali delavcev je malo.* Met. — *Resnica more sicer na en čas potlačena, ali premagana ne more biti.* Met. — *Povsod je božja zemlja, ali dom je vsacemu najmilejši.* Cegn. — *Čas res trnje in cvetlice pokosí, al' oboje koj mladice ponoví.* Čb.

c) služi v okrepljevanje govora, sosebno v vprašanjih ali kedar se čemu začudimo, n. pr. *Ali koliko jih je med kristjani, da se hliné!* Met. — *Ali za Boga! — Ali pojdeš?*

d) podvojen ali — ali glej spodej.

3) Pa, pak (lat. autem — nemšk. aber, jedoch, dagegen) nam rabi:

a) namesto prvotnega a pri nasprotnih rečéh; v tem pomenu pa ne stojí spred, ampak za prvo besedo v stavku, n. pr. *Ljudjé sodijo vnanje, Bog pa notranje.* Met. — *Kruh mu dam, pameti pa ne morem.* N. pr. — *Kolikrat se nedolžnost preganja, krivica pa ošabno glavo nosi.* Napr. — *On dela, ti pa križem roke nosiš.* Vodn.

b) namesto toda, vendar, kedar se zapopadek prvega stavka po drugem omejuje; v prvem stavku stojí večkrat sicer ali kaka enaka besedica, n. pr. *Bučela je majhen tiček, pa presladek nje sad.* N. pr. — *Dobra ovca da malo mleka, pa veliko volne.* N. pr. — *Človek do groba sreče želi, pa si le prazne pene loví.* Virk. — *Jezik je majhena prata, pa dosti ušlata.* N. pr.

c) v okrepljevanje vprašanj in odgovorov, n. pr. *Ali pa tudi veš? — Kaj pa da! — Če ti huda tašča bo napila, boš pa vince ti na trato zlila.* N. ps.

d) kedar pripovedovaje eno djanje za drugim naštevamo (glej §. 481, 7). Nekaj podobnega pomena je pa č, (nemšk. wohl, in

der That), n. pr. *Kako je pač to hudó.* N. ps. — *To je pač sila božja! Ali gotovo prideš?* — Pač!

4) Toda, le da, samo da (lat. verum — jedoch, dagegen herentgegen) znamnjuje, da je kaj veče veljave, močí, oblasti memo drugega, da je imenitniše od drugega, n. pr. *Malen sem tiček, toda slavíček.* N. pr. — *Mala ptica prepelica, toda upeha konja in junaka.* N. pr. — *Velik ni, pa je širok, toda tukaj je od rok.* N. pr. — *Bog večkrat žuga, toda se ne zmenimo.* Met.

5) Vendar (nepravilno vunder) vendar le, pa vendar, pri vsem tem (lat. tamen, attamen — nemšk. doch, dennoch, und doch, gleichwohl) nam služi:

a) kedar se veljava prvega reka po veljavi drugega omejuje ali razširja, n. pr, *Rožice lepó cvetó, pa vendar enkrat odcvetó.* N. ps. — *Nevarno je buditi lava, pa vendar groz najhujša glava je v blodnji mnenja človek sam.* Kos. — *Laž nima rok, vendar človeku zaupanje razdere.* N. pr.

b) v pogojnih in pripustnih stavkih n. pr. *Če se človeku pozneje tudi dobro godí, vendar ne more pozabiti kraja, kjer je odrasel.* Cegn. — *Ako ravno sva brata, mošnji si vendar niste sestri.* N. pr.

6) Le, samo (lat. solum — nemšk. nur, allein) naznanja izjemo, ki odrekuje ali odnikava posledek prejšnega stavka, n. pr. *Vse na svetu se stara in vene, le narod vedno živí.* Erj. — *Vse nas zapustí v smrti, le dobra dela gredó z nami.* — *Tma ni sama na sebi obstoječa reč, ona je le pomanjkanje svetlobe.* Vert.

§ 485. II. Zapopadek prvega stavka se po drugem ovrže; to razmerje naznanjajo:

1) Ne — ampak (lat. sed, verum — nemšk. nicht — sondern), kedar izrečemo nasprotje ene rečí proti drugi, da se trdivnost po nikavnosti bolj pokaže; v tem primerljeji nikavnica ne stojí vselej pred dopovedkom, ampak večkrat pred besedo, ktera se zanikava, n. pr. *Samosvoja ljubezen se ne manjša, ampak vedno raste.* Met. — *Ne delo po človeku, ampak človek se sodi po delu.* Met. — *Trdovratnost in svojeglavnost nima obstanka, ampak ponižnost in potrpežljivost.* Met. — Južnim Slovencem rabi v tem pomenu tudi an, n. pr. *S teboj nič nimam opraviti, an s tvojim bratom.* Podg.

2) Ne — temuč, temoč (lat sed — nemšk. nicht — sondern, vielmehr), nam rabi, kedar ločimo ali ometamo pomen dveh nasprotnih izrekov, n. pr. *Tudi pismenstvo imá svoja imena, ktera ne ležé na klopi, temoč gori na polici.* Vodn. — *Na pot malikovavcev ne zahajajte, temuč pojdite k zgubljenim ovcam.* Met. — *Nisem igral, da bi obogatel, temuč da bi srečo skusil.* Met. — Vzhodnjim Slovencem rabi tu pa tam tudi nego, neg v tem pomenu; v novejih časih se čedalje bolj tudi v knjigo jemlje, n. pr. *Življenje naše ni kratko, nego mi ga delamo kratko.*

3) Ne — marveč (lat. non — sed potius — nemšk. nicht — sondern vielmehr) nam služi, kedar prvo misel zavrgši naznanjamo, da je druga prikladniša, primerniša, n. pr. *Ne dopasti, marveč hasniti bodi govorniku namén.* Slomš. — *Lepota slovenščine ni v posameznih čistih besedah, marveč v zalih domačih podobah.* Slomš.

4) Ne kar ali ne pa kar, nikar ali ni pa kar (nemšk. geschweige denn, dass) rabimo, kedar izrečemo, da se nekaj ne samo ni zgodilo, ampak da se je še kaj hujšega storilo, n. pr. *Vzel bi mi rad, ne kar dal. — Še jesti nimamo, ne pa kar bi se lepo oblačili.* Podg.

§. 486. III. Stavek se pridene stavku, kterih eden obveljá, če se drugi ovrže. V zvezo tacih stavkov služijo:

1) Ali (lat. aut, vel — nemšk. oder) nam rabi:

a) kedar se več besedí ali stavkov delí, n. pr. *Ali grmí ali se zemlja trese.* N. ps. — *Rane mi poglej skeleče, aľ so črne aľ rudeče.* N. pr.

b) kedar se manj znana beseda po drugi bolj znani pojasnuje, n. pr. *Spona ali vez je črka ali besedica, ki veže zloge, besede ali stavke.*

2) Ali — ali (lat. aut — aut, vel — vel — nemšk. entweder — oder) nam služi, kedar izrečemo, da od dveh ali več rečí biva ena ali druga; drugim južnim Slovenom rabi ili — ili, n. pr. *Sodnik se mora krivicam ali naravnost ustaviti ali pa začne pravico preganjati.* Met. — *Zavoljo srca človek Bogu ali dopade ali mu je zopern.* Met.

3) Bodi — bodi, bodi si — bodi si, naj si bo — ali (lat. sive — sive — nemšk, es sei, es mag sein — oder) nam rabi v delivnem pomenu, kedar je govorjenje o rečéh ali djanjih, ki se večkrat opetujejo, n. pr. *Bodi gruden, bodi kres, kedar zebe, neti les.* N. pr. — *Bodi v družbi, bodi sam, bodi sramnega te sram.* N. pr. — *Vse doseže, kar mu drago, bodi slava bodi blago.* Kos.

C) Trdivni in sklepavni stavki.

§. 487. Kedar se stavek stavku tako pridruži, da zapopada eden vzrok veljavnosti druzega, tedaj mu pravimo trdivni ali vzročni, če pa obsega to, kar se da iz prvega sklepati, tedaj mu velimo sklepavni ali posledični stavek.

I. V trdivnih stavkih nam rabijo:

1) Zakaj, kajti (lat. nam, namque — nemšk, denn) potrjuje iz notranjih ali vnanjih vzrokov veljavo prednjega reka, n. pr. *Delajte pokoro, zakaj nebeško kraljestvo se je približalo.* Met. — *Bog vé,*

kdo jutro nam zapoveduje, zakaj povsod bandera nepremagljiva prostira Angličan. Kos. — *Začni piliti in mikati, kajti gradivo ni vse predivo.* Slomš. — *Sedaj se ne opirajte na svoje pravice, kajti zdaj ni temu časa.* Cegn. — Včasi se trdivni veznik celó izpustí, n. pr. *Naj meni večna milost zmago dade, za druge grehe moja vest ne znade.* Cegn. — Za napoved vzroka nam rabi včasi tudi namreč, n. pr. *Našel jih je spati, njih očí namreč so bile dremotne.* Met.

2) Saj (lat. enim, etenim — nemšk. denn, nämlich) izrekuje vzrok kot reč sploh znano in naravno, ki se sama po sebi razumeva n. pr. *Ne bo naj prepira med nama in med najinimi pastirji, saj sva si brata.* Ravn. — *Počakaj, saj nisi voda.* N. r. — *Blagor mu, ki je zvest resnici, saj velik pokoj mu v srce prinese.* Met. — Naj se ta veznik dobro loči od prislova vsaj = nemšk. wenigstens.

3) Sicer, scer (lat. alioquin — nemšk. denn sonst, widrigenfalls, denn im entgegengesetzten Falle — iz zastarelega zaimka sic, sik = tak, torej: na ta način, tako) nam rabi, kedar izrekujemo nasprotje, če se zgodí to ali uno, n. pr. *Ne delajte svojih dobrih del pred ljudmí, da bi vas vidili, sicer* (t. j. *če tako delate*) *ne bote imeli plačila pri svojem očetu.* Met. — *Le brž, sicer bode druga.* N. r. — Enacega pomena je tudi drugači, n. pr. *Poboljšaj se, drugači ne bo prida iz tebe.*

§. 488. II. V sklepavnih ali posledičnih stavkih nam služijo vezniki:

1) Torej, zatorej, zató, taj, zategavoljo, zategadelj, po tem takem, zarad tega (lat. propterea, quapropter, itaque — deshalb, deswegen, darum, demzufolge, folglich) naznanjajo posledek, ki izvira iz prednjega reka, n. pr. *Čehi so že pred več sto leti najslavniše visokošolstvo imeli, potem takem ni čuda, do so že tudi pred sto leti z lastno pismenostjo bogato bili previdení.* Vert. — *Skušnjave so povsod; torej bodi vedno pazen, da va-nje ne zabredeš.*

2) Tedaj (prvotno тъгда t. j. tega goda, ta čas = lat. igitur, ergo — nemšk. daher, darum, demnach, also), nam služi, kedar naznanjamo to, kar izhaja iz prednjih rekov kakor iz svojega vira, in stopi navadno za prvo ali drugo besedo v stavku, n. pr. *Tako iz malega stvar naraste velika in slavna; volja se zbudi tedaj, truda ne strašite se.* Kos. — *Ne zapústi tedaj nas, da ne zapustimo sami sebe.* Met. — *Celi svet in tedaj tudi vsaka reč obstojí iz več ali manj zložnih delov.* Vert. — *Ljubezen božja se v ljubezni do bližnjega pokaže, kakor v svojem izdelku; tedaj ena brez druge ne more biti.* Met.

II. Podredje.

§. 489. Podredno-zloženi stavek ali podredje se izobrazi, če kak člen prostega stavka s posebnim stavkom izrečemo

tako n. pr. preide prosti stavek: Zadovoljni imá kmalo dosti, v podredje: Kdor je zadovoljen, ta imá kmalo dosti. Tu imamo dva stavka, eden: ta ima kmalo dosti je samostalen, neodvisen od drugega stavka, ker imá že sam o sebi svoj gotov pomén; pravimo mu torej samostojni ali glavni stavek, — drugi pa: kdor je zadovoljen ne izrekuje sam o sebi nobene popolne misli, temuč dobí svoj razločen pomen še le v zvezi z glavnim stavkom, pravi se mu odvisni stavek ali odvisnik. Po členih prostega stavka, ki se v posebne stavke razraščajo, štejemo: osebkove, dopovedkove, dopolnkove, prilastkove in prislovne odvisnike; prvim trem pravimo sploh samostavni (substantivni), prilastkovim pa tudi prilogovi ali pridavni (adjektivni) stavki. Da se vežejo glavni in odvisni stavki v skladno celoto, to opravilo imajo oziravni in vprašavni zaimki in sosebno podredni vezniki. Ker služijo osebkovim, dopovedkovim in dopolnkovim odvisnikom enaka vezila, zató jih preglejmo pod enim razdelom.

A) Samostavni odvisniki.

§. 490. Samostavni odvisniki nam prirastejo, če se osebek ali dopolnek ali pa dopovedek prostega stavka razširi v poseben stavek, ki služi potem namesto osebka ali dopolnka ali pa dopovedka v glavnem stavku. Samostavne odvisnike vežejo z glavnimi stavki:

1) oziravni zaimki: kdor, kar, kteri, ki; v glavnem stavku stoji po gostem kazavni: ta, to, tisti ali kak drug kazavnik, n. pr.

a) osebkovi stavki: *Kdor bo kravo vračal, ta bo oves plačal.* N. pr. — *Kdor kropivo pozna, nagec skrije.* N. pr. — *Kdor ima v pravem koncu glavo, premaga solnce, dež, težavo.* Levst. — *Kdor se v prevzetnosti vpijani, srce in dušo svojo rani.* Cegn. — *Ne dela prav, kdor prevrača red naturni.* Cegn. — *Kogar kača piči, bojí se zvite vrví.* N. pr. — *Kar rodi natura, vse enkrat miní.* Levst. — *Kar je dobro, to se samo hvali.* N. pr. — *Česar okó ne zagleda, to srcu ne preseda.* N. pr. — *Najbolje se pogaja, kar je iz domačega kraja.* N. pr. — *Dolgo živí, kteri dobro živí.* Pr. — *Moder in srečen, ki drugih nesrečo na-se obrne.* Ravn. — *Hudobec je, ki svojih starih ne spoštuje.* Slomš.

b) dopolnkovi stavki: *Kdor ni dalje prišel, ko do korita, temu je vsaka mlaka morje.* N. pr. — *Kogar Bog ljubi, tega kaznuje.* N. pr. — *Kdor iz dežele gleda, s tém se ni varna na solncu greti.* N. pr. — *Kdor pogosto ječí, dolgo mu ne zazvoní.* N. pr. — *Smrt ne prehiti nikoli tega, čigar srce je pri Bogu.* Met. — *Kar sem kupil, to bom lupil.* N. pr. — *Kar sem nebesom zaupal, skrivati ljudém ni treba.* Kos. — *Smrt vse ozdravi, kar boli.*

N. pr. — *Kar je rodila mati narava, v krilo globoko smrt ji zaklene.* Cegn. — *Gorjé mu, pri kterem se mačke in miši bratijo.* N. pr.

c) dopovedkovi stavki: *Bog je, kteri je stvaril nebo in zemljo.* — *Kteri dobro seme seje, je sin človekov.* Met. — *Vsegamogočni Bog je, ki nam pomore v vsaki sili.* Ravn.

2) vprašavni zaimki: kdo, kaj, ki itd. in členki: li (ki stopi vselej za prvo besedo v stavku) ali če, ki rabi slovenščini včasi namesto li itd. Ti in drugi vprašavniki nam ne služijo samo v samonasebnih vprašanjih, ki jih po glavnih stavkih zastavljamo, ampak tudi v zavisnih, ki jih razodevamo po odvisnikih, sosebno dopolnkovih in prislovnih, n. pr. *Kdo vé, kdo jutro nam zapoveduje?* Kos. — *V sreči ne znaš brati, kaj za družnikom tiči.* Jarn. — *Kedar v Boga ime daješ, naj ne ve levica, kaj dela desnica.* Ravn. — *Bog vedi, ni li to znamenje prihodnjih temnih ur.* — *Kaj veš, ali posije solnce tudi pred naša vrata.* — *Kaj veš, če ne boš zdihal poln solzá tam, kjer pojí te zdaj veselja zbor.* Led. — *Nič ni ležeče na tem, kako dolgo kdo živí, temuč le na tem, kako dobro je živel.* Pr. — *Kdo vé, čaka li človeka sreča ali nesreča v prihodnjosti.* — *Izpustil je goloba iz ladje, da bi zvedel, je li voda že padla ali ne.* — *Povej mi, ali se najde sreča, veča od le-té.* Ravn. — *Čujte, ker ne veste, ktero uro bo Gospod prišel.* Met.

3) veznik da, n. pr.

a) osebkovi stavki: *Zakon natore je tak, da iz malega rase veliko.* Kos. — *Odtod pride, da nimamo skoro nič učenega pridelka.* Vodn. — *Na svetu se le prerado zgodí, da cvenk pravico prevpije.* — *Da Bog za nas skrbí, to nas tolaži vse žive dni.* Ravn. — *To je prava pot do Boga, da spolnujemo božje zapovedi.*

b) dopolnkovi stavki: *Pomislite, da je minljivo vse na svetu.* Cegn. — *Ob uri tmin kdo petelina opomni, da se bliža dan?* Kos. *Človek je dolžen družbi in sebi, da hodi v čisti obleki.* Cegn. — *Pomni, da smrtna žetev vsak dan bolj dozori.* Preš. — *Ne zabi, da na svetu sreča nesreči roko podaja.* Slomš. — *Pomisli človek, da si sad prahú.* Led. — *Kedar bote vidili vse to, vedite, da je konec blizo pred durmi.* Met. — *Greh stori, da človek pozabi na Boga.* Met.

Le-sem spadajo tudi odvisniki v samostavnikovi obliki, s kterimi besede kake druge osebe nespremenjene naznanjamo, n. pr. *Kristus nam velí: Ljubite se med sebó.* — *Star pregovor pravi: česar se Janžek nauči, to tudi Anže zna.*

B) Prilastkovi odvisniki.

§. 491. Če se prilastek samostavnega imena v glavnem stavku izreče s posebnim stavkom, tedaj pravimo tacemu stavku prilastkov ali prilogov stavek, ker imá veljavo pojasnujočega priloga. Za vezilo služijo oziravni zaimki: kteri, ktera, ktero — ki — kakoršen, šna, o, *kar* in drugi oziravniki, n. pr. *Čast je ledena gaz, ki hitro zvodení.* N. pr. — *Kje rož'ce rastô, ki zmiraj cvetô.* Hašn. — *Ni vse zlato, kar sije.* N. pr. — *Človek v ječi je podoben človeku svobodnemu, kakor lastovka pod ledom uni lastavki, ki obletuje streho, pod ktero je zidala gnjezdo.* Cegn. — *Poglejte travo na polji, ktera dans stoji in se jutri v peč vrže.* Met. — *Ne spravljajte si zakladov na zemlji, kjer jih rija in mol končá.* Met. — *Zbirajte si zaklade v nebesih, kjer jih ne konča ne rija ne molj.* Met. — *Dela, ki ga danes moreš storiti, ne odlagaj na jutro.* — *Domovina je kraj, kjer je naša zibelj tekla.* — *Vsak kraj, koder solnce sije, leskeče božjih dobrot.* — *Dajte nam kneza, kteri bi pravično sodil naše pravde.* — *Pravica da vsakemu svoj prav, kakor (kakoršno) mu gre.*

Oziravnik se more nanašati tudi na svojivni prilog ali zaimek, n. pr. *Odpusti nam grehe, ki smo slaba nezanesna stvar.* — *Premisli božjo vsegamogočnost, kteri ravná ves svet.* — *Druga je človekova, ki zgreší prave poti v življenje.* — Včasi se najde samostavnik, na kterega se nanaša oziravni zaimek, iz glavnega v odvisni stavek prestavljen tako, da se ž njim v spolu, številu in sklonu vjema, n. pr. *Ktere besede brez premislika z jezika tekó, za te navadno srce ne vé.* Pr. — *V kteri koli stan prideš, vsacega dolžnosti zvesto spolnuj.*

Tu pa tam nam rabi mesto oziravnika veznik da, n. pr. *Da lepše bi pele, nikoder ni ptic.* — *Veliko jih je, da se nočejo pošteno živiti.* — *Ni ga človeka, da bi vse vedel.*

C) Prislovni odvisniki.

§. 492. Prislovni ali prirečni stavki se obrazijo, če se glavnemu stavku prislovno določilo odvzame ter po posebnem stavku izreče, ki glavno djanje z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok, določuje. Po tem takem ločimo prislovne stavke na stavke krajevne, časovne, načinne in vzročne.

I. Krajevni stavki.

§. 493. Krajevni stavki določujejo djanje glavnega reka z ozirom na mesto in njegovo razmerje. Vežejo jih z glavnimi stavki oziravniki: kjer, koder, kamor, odkoder, dokoder — kjerkoli, koderkoli itd.; v glavnem stavku pa jim po navadi odgo-

varjajo sorodni kazavniki: tu, tam, tod, tje, dotlej i. t. d. Na čelu krajevnih stavkov stojé:

1) Kjer — kjerkoli (lat. ubi — nemšk. wo, wo immer) nam rabi sosebno pri glagolih mirovanja, n. pr. *Kjer laž kosi, tam ne večerja.* N. pr. — *Kjer je obilnost, tam je presilnost.* N. pr. — *Kjer kuga razsaja, smrt raja.* N. pr. — *Vsaka ptica rada tje letí, kjer se je izvalila.* N. pr.

2) Koder — koderkoli (lat. qua — nemšk. wo, auf welchen Wegen, wo immer) nam služi, kedar se naznanja gibanje ali kretanje, ne pa mirno stanje, n. pr. *Koder smrtna kosa kosí, sreče ni prave.* Virk. — *Koder jagnjiče skače, da Bog tudi paše.* Slomš. — *Blažena naj bodo tla, koder teče bistra Sava.* Vilh.

3) kamor — kamor koli, kamor le (lat. quo — nemšk. wohin, wohin immer) kaže mer djavnosti v kako mesto, n. pr. *Kamor on velí, tje bučé vetrovi.* Ceg. — *Kamor tvoja sla ti kaže, preveč nagel nimaš biť.* Vodn. — *Kamor se človek obrne, povsod nahaja nadloge in britkosti.* Cegn.

4) odkoder, odkoder koli — dokoder, dokléj (lat. unde, ex quo loco itd.), n. pr. *Truplo se vrne tje, odkoder je bilo vzeto.*

II. Časovni stavki.

§. 494. Časovni stavki določujejo dobo, v kteri se djanje godí. Na čelu jim stojé: kedar, ko, dokler, preden, kar, kakor, da itd., v glavnem stavku pa po gostem sorodni kazavniki: tedaj, onda, precéj, zdajci, brž, v tem, med tem itd.

1) Kedar, kadar — kedar koli (lat. quam, quando — wann, wenn, so oft) kaže sploh na večkratno djanje, zraven mu je pa še nekak pogojen pomén pritaknjen, ter nam rabi v zaznamnjevanje sedanjega ali prihodnjega djanja, n. pr. *Kedar je vojska, tedaj so nebesa odprta.* N. pr. — *Kedar Bog mudí, onda se nič ne zamudí.* N. pr. — *Kedar kimovca grmí, žito, sadje zarodí.* Vodn. — *Vsak narod, kedar se začne otesavati, začne to pri svoji domači besedi, da jo očedi.* Ravn.

2) Ko (lat. quum, quando, postquam — nemšk. als, da, wenn, nachdem itd.) nam služi za sedanje, pretekle in prihodnje dogodbe, n. pr. *Breda vstane, ko se dan zazori.* N. ps. — *Ko se beli dan zaznava, k delu gre vse, kar živí.* — *Hudobnega pomiluj, ko se mu najbolje godí.* N. pr. — *Ko so zaškripala vrata, precéj se oglasí perutnina.* Cegn. — Večkrat se pa ko ali kedar izpusti, n. pr. *Blago odide, um pride.* N. pr. — *Božič pride, zima odide.* N. pr.

3) Dokler, dokič, dok, do kar pomenja: a) da trpí djanje odvisnega stavka tisti čas ali tisti čas in tako dolgo kakor djanje glavnega (lat. quamdiu — so lange, so lange als, während), n. pr. *Dokler imam repar svoj, vsak mi reče: bratec moj!* N. pr. — *Dokler*

vstaja gorko solnce, zemlja ima sad in cvet; dokler sije blaga sreča, z nami brati se ves svet. Vilh. — *Dokler je drevo mlado, lahko ga pripogneš, kamor moreš.* N. pr. — b) da djanje glavnega stavka trpí, dokler uno v odvisnem ne nastopi (bis, so lange bis. bis nicht, so lange nicht) n. pr. *Nevošljivost ni sita, dokler ni pokončano, kar ona sovraži.* Met. — *Ne govori vmes, dokler uni ne izgovorí.* Met.

4) kar, odkar (lat. ex quo, ex quo tempore — seit, seitdem, seit der Zeit wo) znamenuje a) dobo, od ktere sem djanje trpí, n. pr. *Minljivost bije strašni boj s prirodo, kar je svet domija rev.* Led. — *Ne razkladam vam trpljenja, ki smo ga prebili, kar iztrgali so vas zmed naše srede.* Cegn. — *Dobro je bilo za nas, dokar so vozovi tod hodili, ali odkar so prestali, gremo nazaj.* Podg. — b) trenutek, v kterem kaj nastopi, = als plötzlich, n. pr. *Dolgo je bilo vreme prijazno, kar se nebo poobleče* itd.

5) preden, predno, predenj, prej ko, prej nego (priusquam, — ehe, bevor) naznanja, da se mora djanje, v glavnem stavku izrečeno, poprej dogoditi, preden nastopi uno v odvisnem stavku, n. pr. *Preden prišla stara leta, kralj Matjaž je šel iz sveta.* N. ps. — *Vstani, preden se zorí.* N ps. — *Na zemlji veselje umira, še preden se rodí.* Led. — *Trta se joka, predno rodí.*

6) Kakor, s čim, komaj, da, da le, kakor hitro, brž ko, prec ko, toliko da (lat. ut, ut primum, quum primum — sobald, sobald als, wie, sowie), v glavnem stavku pa: brž; precej, zdajci itd. Ti časovni vezniki pomenjajo, da djanje glavnega stavka prec nastopi, s čim se uno odvisnega reka konča, n. pr. *Komaj to izgovorí, svojo dušico pustí.* N. ps. — *Kakor beseda materna umira, peša tudi naroda slava in moč.* Slomš. — *Le da prinesem kaj na mizo, precej pridem.* Cegn. — *Da te vidim, te pokličem.*

III. Načinni stavki.

Načinni stavki, ki določujejo način djanja v glavnem stavku, so:

§. 495. I. Posledični, ki obsegajo posledek ali učinek djanja glavnega reka; v glavnem stavku stojé ali se morejo na misli dodati: tako, toliko, tako zelo, tako silno itd. Kot vezilo takim stavkom rabi: da, n. pr. *Zaškrtne podkev, zapraší, da pes'k in ojenj se kadi.* N. ps. — *Po ravnem polji v dir drčijo, da se dela gosta mi meglica.* N. ps. — *Nobena zver ni tako dobra, da ne bi bila časi tudi zla.* Cegn. — *Nič na svetu ni tako skrito, da ne bi bilo s časom očito.* N. pr. — *More li slepec slepca voditi, da bi obá v jamo ne padla?* Ravn. — *Strah ga je, da se trese ko šiba na vodi.*

§. 496. II. Primerjavni, v kterih se dvoje ali več rečí na lastnostih meri, da se pokaže mera ali stopnja njih podobnosti ali različnosti. V primerjavnih stavkih nam rabijo kot vezila:

1) Kakor — tako (lat. sicut, quemadmodum — nemšk. wie, gleichwie) primerja rečí po njih sličnosti ali podobnosti; včasi se tako izpusti, n. pr. *Kakor se posojuje, tako se vračuje.* N. pr. — *Kakor rosa vročino hladi, tako dé dobro lepa beseda.* Ravn. — *Kakor vino pijanca premoti, tako ošabnika žeja po časti.* Ravn. — *Kakor si je postlal, tako bo ležal.* N. pr. — *Tiho sta zapustila svet, kakor bi bil svečo popihnil.* Cegn.

Včasi rabi v tem pomenu tudi ko ali kot, n. pr. *Ko megla pred solncem zgine, so posvetne sanje proč.* Led. — *Ko bi treníl, mine vse posvetno.* — *Ko zbežno val hiti tje v okean, tak hitro zbegne detešce z igrišč.* Led.

2) kak, kakoršen — tak, takošen (qualis — talis, nemšk. wie, wie beschaffen — so, so beschaffen, dergleichen) za podobnost ali enakost po značaju, načinu in drugih lastnostih, n. pr. *Kakoršno je bilo življenje, taka bo tudi smrt.* N. pr.

3) kolik, kolikoršen — tolik, tolikošen (lat. quantus — tantus, — nemšk. wie viel, wie gross — so viel, so gross), za podobnost in enakost v prostoru, času in po drugih okolnostih, n. pr. *Kolika je pregreha, tolika bode tudi kazen.*

4) kolikor — toliko (lat. quot — tot, — nemšk. so viel — als) nam služi, kedar merimo rečí po množini ali številu, n. pr. *Kolikor glav, toliko misli.* N. pr. — *Kolikor krajev, toliko tudi šeg.* N. pr.

5) ko, kot, nego (lat. quam — als) nam rabijo, kedar se eni reči lastnost v veči ali manjši meri prilaga kakor drugi, sosebno pri primérni stopnji, n. pr. *Nič ni lepšega ko strah božji.* — *Lepše kot srebro in zlato sije modrost.* Slomš. — *Kar človek od daleč gleda, zdi se mu drugače nego v bližini.* Cegn. — *Kje je boljše nego med ljudmi, ki imajo nas radi!* Cegn. — Včasi nam služi v tem pomenu tudi kakor n. pr. *Bolj skrbé drugi Sloveni za nas, kakor mi sami za sé.* Ravn.

6) kar (= so weit als, so viel als, so lange als) namesto kakor, kolikor itd., n. pr. *Doli v globoko Turčijo, kar daleč nese mi okó.* N. ps. — *Vsakemu naloži zlata in srebra, kar nesti more.* — *Kar je kapljica vode v morji, to so na zemlji leta človeška proti večnosti.* Ravn. — *Za mano, kar vas je junakov.* Kr. r.

§. 497. III. Razmerni, s kterimi se naznanja vekšanje ali manjšanje dveh djavnosti, bodi si da obé rastete ali pojemljete, bodi si da samo ena raste, druga pa v enaki meri pojemlje. Vezniki so:

1) čim (več, manj, više) — tém (bolj, več itd.) = lat. quo — eo — nemšk. je — desto, n. pr. *Čim više kdo stoji, tém niže more pasti.* Pr. — *Čim više solnce vzhaja, tém bolj gasné zvezde po nebesu,*

2) če, kolikor (više, niže) — tém, toliko (više itd.), n. pr. *Če je više vstajalo solnce, bolj so se množile megle.* Cegn. — *Če je starja (trta), toliko boljo kapljico dá.* Levst.

3) več ko, manj ko — več, manj, toliko več itd., n. pr. *Več ko je lažnikov, lože se zvé resnica.* N. pr. — *Veča ko je družina, veča je tudi ljubezen med njo.* Slomš.

4) kakor (lat. prout — je nachdem, nach Massgabe dessen), kedar je mera glavne djavnosti zavisna na meri, ki jo obseg odvisnega stavka pripušča, tako da se poleg tega manjša ali vekša, n. pr. *Vsakemu dojde, kakor mu je prisojeno, dobro ali zlo.*

IV. Vzročni stavki.

Vzročni stavki, ki zapopadajo vzrok, namen ali pogoj kacega djanja so:

§. 498. I. Vzrok naznanovavni, ki so k glavnim stávkom v takem razmerji, kakor vzrok k učinku ali nasledku; naznanjajo namreč vzrok djanja v glavnem stavku. Take stavke začenjajo:

1) Ki, ko (lat. quippe qui, quod — nemšk. da, indem), n. pr. *Kaj mi boš pravil, ki sam ne veš resnice!* — *Ne taji, ki dobro vemo, da si kriv.* Podg. — *O hvala vam, zelena ve drevesa, ki stene ječi moji ste zakrile!* Cegn. — *Komu smem verjeti, ko prevaril me je on?* Cegn.

2) ker (lat. quia, quod — nemšk. weil, da), n. pr. *Med se liže, ker je sladek.* N. pr. — *Ker bo hudobija obilno rasla, bode ljubezen pri mnogih omrznila.* Met. — *Pregrinja s črnim krilom se višava, ker solnce prot večerni zemlji plava.* Levst.

Kedar je z vzrokom pomešan čas, tedaj nam rabi včasi kedar, n. pr. *Verjemi mi, ki vem, kedar sem zraven bil.* — *Tri možjé bodo priče, kedar so vidili.* Podg.

3) Kot, kakor (nemšk. indem, weil) naznanja vzrok, ki pohaja iz osebkove lastnosti ali njegovega značaja; rabi nam sosebno tedaj, kedar se odvisnik kot pridevek glavnemu stavku pridene, da bi se vzrok in nagib glavnega djanja ob enem na znanje dal, n. pr. *Kralj, kot blag mož, je prepovedal končati mlado življenje.* — *Starka, kot dobra duša, je molila zanj noč in dan.*

§. 499. II. Namérni, ki naznanjajo konec ali naméro kacega djanja. Kot vezilo rabi namérnim stavkom: da, da ne — da bi, da ne bi (lat. ut, quo, ne — nemšk. damit, dass, auf dass itd.) v glavnem stavku stojí po gostem: zató, zatorej itd., n. pr. *Zato žarko solnce sveti, da sirote moje krepi.* Cegn. — *Človek mora imeti srce za ljudí, da ga imajo tudi radi.* Cegn. — *Mravlja se žene po živežu ob žetvi, da imá po zimi kaj živeti.* Ravn. — *Bog nam pošilja križe in nadloge, da ne bi na-nj pozabili.* — *Pometali so orožje, da*

bi se lože umaknili preveliki sili. — *Da se v lesku zvon zasveti, mora se podoba streti.* Kos. — *Težko je Slovenca spraviti, da bi šel na tuje prebivat.* Vodn.

§. 500. III. Pogojni, ki obsegajo pogoj glavnega djanja, to je, da se djanje v glavnem stavku dopolni, če se spolni pogoj v odvisniku. Kot vezila pogojnih stavkov z glavnimi nam rabijo:

1) Če (starsl. aště, lat. si — nemšk. wenn, falls) pomenja, da je pogoj v resnici ali vsaj po mislih govorečega resničen; druži se torej le z določnikom, nikdar ne s pogojnikom, n. pr. *Roža cvesti ne more, če jej Bog ne pomore.* Cegn. — *Če Bog hoče, tudi motovilo poči.* N. pr. — *Vsaka žival je hvaležna, če jo imá človek rad.* Cegn. — *Če je oče junak, bode sin gotovo vojščak.* N. pr. — *Kar vkup ne more biti, pametno ravná, če loči se.* Kos.

2) ako (lat. si — nemšk. wenn, wofern, falls) nam rabi, kedar je pogoj resničen, mogoč ali dozdeven, ter se menja z veznikoma če in ko, n. pr. *Sadje je les, ako ni kruha vmes.* N. pr. — *Ni dobro, ako sreča se sovraštvo s sovraštvom.* Cegn. — *Ako želiš učenosti, podaj se v mesta med učene ljudi; ako hlepiš po časti in visoki službi, pojdi, kamor te srce pelje; ako pa želiš prave sreče, ostani v svoji domovini.* Erj. — *Ako bi sirot ne bilo, žarko solnce ne bi svetilo.* N. pr.

3) Ko (lat. si — wofern, falls itd.) se druži sploh s pogojnikom ter nam rabi, če je pogoj po predmetu (objektivno) neveljaven ali nedoločen, n. pr. *Ni ga več možá besede, ko bi z lučjo ga iskal.* N. ps. — *Ko bi pérce imela, pisala bi listek.* Kr. r. — *Ko bi meni kdo tičico vjel, hotel bi mu dati prav dober lon.* N. ps. — *Ko bi vedli in spoznali, kaj je čas in kak hiti, vse drugače obračali bi njega minljive dni.* Slomš. — Včasi se menja *ko* z veznikom da, kar je vse posneme vredno, n. pr. *Da bi bil jaz deželni sodnik, vsakemu bi storil pravico.* Ravn. —

4) samo da, da le nam služi, kedar želimo, da se spolni djanje v odvisnem stavku, n. pr. *Ni treba gledati, kje mačka spi, da le miši lovi.* N. pr.

5) vprašavni členek -li, v slovenščini pa le bolj po redkem, n. pr. *Hočeš li Boga iz srca prositi, temu je mesto povsod.* Cegn. — *In umre li glava rodovini, vladajo naj vkup blago otroci.* Levst.

Včasi se pogojni členek izpusti, še veckrat pa pogojni odvisnik v priredni stavek spremeni, n. pr. *Je nadelana cesta, ne zajemajo pesta.* Vodn. — *Bil bi kruh, zobjé se dobé.* N. pr. — *Vihar privrši in ni več hudobneža.* Ravn. — *Božja sapa naj potegne in trava usahne.* Ravn.

§. 501. IV. Dopustni, kteri nam služijo, kedar se kaj v odvisnem stavku kot resnica priznava ali dopušča, v glavnem pa nekaj nasprotnega trdi. Kot vezila v dopustnih stavkih se nahajajo:

1) da si, da si tudi, da si ravno, da ravno, če tudi, če prav, ako ravno, ako tudi (lat. etsi, quamvis — nemšk. wiewohl,

obgleich, ungeachtet itd.), v glavnem stavku stoji po gostem: vendar, pa itd., n. pr. *Sv. Jakob žito zori, če se tudi solnce kuja.* N. pr. *Vol je vol, če mu tudi rogí odbiješ.* N. pr. — *Dar ljubezni, da ravno majhen, bodo spoštovali.* Cegn. — *Ako ravno sva brata, mošnji si vendar niste sestri.* N. pr. — *Moramo se ljubiti, če tudi nismo rojaci.* Cegn.

2) da (lat. tametsi, etsi, licet — nemšk. mag auch, so sehr auch, trotzdem dass) s pogojnikom, n. pr. *Da bi bogat bil, moder gotovo ni.* — *Da bi delal kakor črna živina, vendar mu nič po sreči ne izide.* N. r.

3) Večkrat nam rabi namesto kacega veznika sam dopustni ali velevni naklon, n. pr. *Enaki škrlatu naj so tudi vaši grehi, kakor sneg bodo beli; rudeči kakor karmezin naj so, vovni bodo enaki.* Ravn. *Prilegaj se še tako krivični kruh, zadnjič hrusta pesek po ustih.* Ravn. — *Bodi še tako dragega kaj, memo čiste duše ni nič.* Ravn. — *Možu, bodi si* (če je) *še tak hrust, premislik gre, da položi ga lahko tudi mala stvar.* Valj.

Namesto dopustnih odvisnikov ljubi slovenščina prav na često ločivne prirednike, n. pr. *Jezik je majhena prata, vendar dosti ušlata* namesto: *čeravno je jezik majhena prata, vendar dosti ušlata.* N. pr.

Okrajšani stavek.

§. 502. Kedar služi glavnemu in odvisnemu stavku ta isti osebek, vjame se včasi odvisnik s tém, da mu osebek in spona z veznikom vred odpade, glagolni dopovedek pa v nedoločnik ali deležnik preide, z glavnim stavkom v krajšo in spravnišo celoto, če je to lepoglasju po godu.

1) S pripomočjo nedoločnega naklona krajšamo samostavnikove t. j. osebkove in dopolnkove odvisnike z veznikom: da, n. pr. *Domači jezik spoštovati, ptujega ne zaničevati* (nam. *da . . . spoštuješ, . . . ne zaničuješ*) *bodi vsacemu sveta dolžnost.* — *Bog daje solncu sijati* (nam. *da sije*) *pravičnemu kakor grešniku.* Slomš. — *Varuj se pisavo preveč lepotičiti* (nam. *da . . . . lepotičiš*). Slomš. — *Milostiv biti in prav storiti* (nam. *da si milostiv in prav storiš*) *je Bogu ljubše kakor klavni darovi.* Ravn. — *Nju poiskati* (nam. *da . . . poišče*) *dá mu naročilo.* Preš.

Vse druge skrajšave z nedoločnikom se upirajo našemu jeziku, sosebno se pa varuj tistih, ki so po nemških skrajšancih z „um zu" posnete. — Po nemščini sladé tudi časovno-vzročni stavki, ki jih sem ter tje ljudstvo, še rajši pa nekteri pisatelji z nedoločnikom okrajšane v rabo jemljejo namesto z deležnikom, n. pr. *Te vidit', grje viditi* (*ko — ker sem vidil*) *napake, je srcu rane vsekalo krvave.* Preš. — *Viditi Filiščani* (*ko — ker so vidili*), *da je njih korenjak mrtev, so jo vlili.* Ravn.

2) S pripomočjo deležnikov krajšamo:

a) prilastkove in dopolnkove odvisnike z oziravnikom: ki — kteri, a, o. Če se godí djanje odvisnega reka v tem istem času kakor glavno — v sedanjosti, preteklosti ali prihodnjosti, nastopi priložni sedanji, če pa je že minulo, glagolni pretekli; v trpnem pomenu nam služi trpno-pretekli za sedanjost in preteklost. Deležnik se ravná v sklonu, spolu in številu vselej po tisti besedi, kteri je bil odvisnik v pojasnjenje dodjan, n. pr. *Drevesa otresajo tisoč in tisoč kapelj, lesketajočih* (nam. *ki se leskečejo*) *po zeleni svoji obleki.* Cegn. — *Dim se bliža dolinam tem, pokojno še živečim* (nam. *ki . . živé*). Kos. — *Prinesli so mu mrtvoudnega, ležečega* (nam. *ki je ležal*) *na postelji.* Met. — *Sedečim* (nam. *tistim, ki so sedeli*) *v smrtni senci je luč prisvetila.* Met. — *Poboljšavšega se* (nam. *tistega, ki se je poboljšal*) *nikar ne zaničuj in ne očitaj mu grehov.* Ravn. — *Kliči v me ob dnevu temote in te rešivšega* (nam. *ki sem te rešil*) *me časti.* Ravn. — *Otrok, v nemar puščan* (nam. *ki se pušča, ki je puščan*), *očí materi pokriva.* Ravn. — *Vino, po meri pito* (nam. *ki se . . pije*) *je za priletne ljudi, kar je mleko otrokom.* Slomš.

Če je dopovedek samostavno ali priložno ime, izpade z osebkom (oziravnikom) tudi pomožnik kot spona, kakor v trpnem reku, n. pr. *Čast, vodena gaz* (nam. *ki je . .*), *hitro zvodení.* N. pr. — *Kratki in krepki so slovenski pregovori in prislovice, podobne žlahtnim jagodam v kiti govora* (nam. *ki so podobne . .*) Slomš. — *Človek imá veselje, ko vidi bučele, marljíve delavke* (nam. *ki so . .*), *ves božji dan letati iz ula pa sopet v ul.* Cegn.

b) prislovne odvisnike časa, načina in vzroka. Po odpahnjenem vezniku preide dopovedek, če je djanje odvisnega reka istodobno z glavnim, v sedanji prislovni ali priložni v neizvestni obliki, če je pa že preteklo, v glagolni pretekli deležnik, n. pr. *V razoru gredé* (nam. *ko gre*) *naj sveti se lemež.* Šub. — *Toliko je upal Ludovik Frideriku, da mu je hotel, spravljaje se* (nam. *ko se je spravljal*) *nad Pruse, izročiti vso moč.* Ver. — *Človek sili dalje in dalje, vedno hrepené* (nam. *ker hrepení*) *po višem in višem.* Trd. — *Jožef, slišijoč* (*ko je slišal*) *ta pogovor, obrne se od njih in joka.* Ravn. — *Turki so po deželi razsajali sožigaje* (nam. *tako da so, ter so sožigali*), *česar se je iskra lotila, pokončevaje in moré* (nam. *tako da so, ter so pokončevali in morili*), *kar se je gibalo.* Trd. — *Odmetavši* (*ko je odmetal*) *sulice, sežnja dolge, v beg je tekel, kdor je teči mogel.* Kr. r. — *Sozidav* (nam. *ko si sozidal*) *vse z besedo eno, prostiraš v stvar se porojeno.* Levst. — *Al te huda je razrila burja, suvši* (*ko je sula*) *točo iz nebes širocih, oplaknivši* (*ki je oplaknila*) *glave gor zelenih, izplaknivši zlatopesko glino.* Kr. r. — *To izrekši* (nam. *ko je izrekel*) *poravná se nazaj na postelj in umrje.* Ravn.

III. Množno-zloženi stavek.

§. 503. Da se kaka obširniša misel na vse plati na tanko izreče, združijo se na često trije ali še več rekov v večo celoto, ki jo množno-zloženi stavek imenujemo. — Množno-zloženi stavek obstoji ali iz samih glavnih ali iz glavnih in odvisnih stavkov. Najnavadniše zveze so:

1) Združeni so v množno-zloženi stavek sami glavni stavki (množno priredje), n. pr. *Tukaj smo le ptujci, popotniki v solzni dolini, povsod nas nevaršine obdajajo, trpljenje je božjih otrôk delež na zemlji.* Slomš. — *Pred noge ti je vržen biser, skloni se in poberi ga, sam se ti ne vzdigne.* Napr. — *Opasujejo z veseljem se griči, z drobnico so odete muljave, dola se zagrinjajo v žita, vse vriska, prepeva vse.* Ravn.

2) Glavnemu reku sta pridružena dva ali več odvisnih stavkov, ki se ga raznovrstno oprijemljejo: ta stojí spredaj, uni za njim, spet drugi v njegovi sredi, kakor to glavna misel zahteva (množno podredje). Kar se tiče njih razmeri k glavnemu reku, stojé odvisniki med sebó:

a) na enaki stopnji t. j. vsi so le glavnemu stavku poddruženi, nobeden kacemu odvisniku, ter ga z raznih ozirov določujejo, n. pr. *Ako poslušateljem rano vsekaš, skrbi, da jo tudi pohladiš in zaceliš.* Slomš. — *Slovenji stariši, ki slovenji znajo, pa svojih otrôk kar slovenskega jezika ne učé, so nehvaležni hišniki, ki svojim otrokom drago domačo reč zapravljajo.* Slomš.

b) na neenaki stopnji t. j. samo eden je podložen glavnemu stavku, vsi ostali so pa eden od druzega zavisni, n. pr. *Priden gospodar skrbi, da svojim nastopnikom česar ne zapravi, kar je od svojih prednikov prejel.* Slomš. — *Življenje naše je sejanje, pri kterem se poléniti ne smemo, ker čas po bliskovo letí in vemo, da, kdor je len ob setvi, malo žanje.* — č.

3) Dvema ali več glavnim stavkom sta pridružena dva ali več odvisnikov, ki stojé med sebó v razmeri prirednosti ali podrednosti, ter se mnogotero vežejo z glavnimi stavki, n. pr. *Neznan je tu počitek, ptuj pokoj, kjer solnce meri nam kratkobo dnev; minljivost bije že svoj strašni boj s prirodo, kar je svet domija rev.* Led. — *Na tvojo besedo, o kmetovavec! zraste za hišo, kjer je le robida omoh imela, orehovo drevó, da se ti v njegovi senci otroci igrajo; na tvojo besedo ti trn hruško rodi, jabelko se ti čudo na lesniki debelí, pridelana kapljica vinca te v Gospodu veselí.* Vert.

§. 504. K množno-zloženim stavkom spada tudi strok ali perioda, ki ni druzega kakor tista umetno v spregledno celoto sostavljena zbéra glavnih in odvisnih stavkov, v kteri glavna misel še le s poslednjim stavkom svoje popolne jasnosti doseže.

Vsaka perioda je izobražena najmanj iz dveh stavkov, ki jih njene člene imenujemo; prvi je prednji, drugi naslednji člen. — Periodi, ki obstoji samo iz enega glavnega in enega odvisnega reka, pravimo prosta, tisti pa, v kteri sta obá člena ali je vsaj eden po odvisnikih tako razširjen, da je vsak sam o sebi že strók, razširjena perioda.

Po številu členov razpadajo periode na dvo-tri-, štiri- in veččlenne. Vsaka perioda bodi lahko pregledna, popolna in blagoglasna, n. pr. *Ko zgublja jeseni natora svoje lepote, ko mine cvetlica za cvetlico, ko pade list za listom: tedaj se začnó zbirati po ledinah in zvonikih tičja krdela.* Erj. — *Ah mili deček! ko prideš na prod življenja med krnice in pečine, ko bodo valovi ladijo tvojega življenja premetavali: spominjal se bodeš tihega pristana, od kterega si odplul.* Cegn. — *Kjer valovi prijazno šumljajo, kjer se ribe ljubko igrajo, kjer čolnič tiho plava naprej svojo pot in ribič razpenja svoje mreže: čez malo dni tam rožice cvetó, živina se pase, kosec brusi koso svojo.* Lik. — *Ko neurnik o povodnji vlije, iz hriba strmega v doline plane, z derečimi valovami ovije, kar se mu zoper stavi, se ne vgane, in ne počije pred, da jéz omaga: tak vrže se Valjhun na nekristjane.* Preš.

Perioda nam rabi v slovesnem govoru, sosebno vodu ogovorov in raznih učenih del; vendar ljubi slovenščina bolj krajše stave memo dolgo zapletenih. Zató v obče ne kaže pisati predolgih, nespretnih in težko umevnih póvedi, temveč prosto, gladko, prijetno in tudi ljudstvu pristopno: to bodi splošno ravnilo vsacemu slovenskemu pisatelju!

Porazstava besedí in rekov v zloženem stavku.

§. 505. Kakor v prostem stavku, kaže se tudi v zloženem velika različnost v porazstavljanji posameznih besedí in rekov, tako da se daje lože iz djanske rabe naučiti, nego spregledno v slovniška pravila povzeti. Samo v obče bodi tu omenjeno, da se zraščajo glavni in odvisni reki zloženega stavka blizo v tem redu, po kterem se vrsté ali prebirajo posamezni členi v prostem stavku. Odtod se nahaja vsak odvisnik navadno na tistem mestu, kjer se je bil kot člen prostega reka glavnemu stavku odcepil, zdaj spredaj, zdaj zadaj, zdaj v njegovo sredo postavljen. Komur je torej znana stava besedí v prostem stavku, ta bode tudi odvisnikom z lahkoto pogodil pravo mesto; sicer pa naj se pomni:

1) Slovenščina rada začenja govor z glavnim stavkom, ker po navadi ta glavno misel izrekuje; če se pa po odvisniku naznanja misel, ki se je prva rodila, tedaj stopi odvisni stavek na prvo mesto. Po tem takem nam služijo osebkovi stavki navadno kot sprednji (sprednjiki), prilastkovi kot srednji (srednjiki), dopolnkovi kot naslednji stavki (naslednjiki), prislovni pa nekteri kot sprednjiki,

nekteri kot naslednjiki. Najmanj se slovenščini oblegajo srednjiki, zató se stavek po gostem tako zasuče, da pridejo celemu reku na konec, n. pr. *Kdor je moder, kmalo spozna stopinje proti nesreči, da se je ogne.* Met. — *Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj.* N. pr. — *Ne obetaj si in ne želi, kar ti ne gre po pravici.* Met. — *Bahač, ki besede ne drži, je veter in brez dežja oblak.* Ravn. — *Če te nadloga obišče, spomni se, da je veliko drugih še bolj nadložnih, od kterih se imaš potrpežljivosti učiti.* Met. — *Kedar ogenj ljubezni ugasne, skušnjave človeka zelo lahko poderó.* Met.

2) Kedar je odvisnik glavnemu stavku v sredo ali na konec postavljen, treba je vselej gledati, da se pritisne precej za tisto besedo, kteri je dan v pojasnjenje, da ne bo med njima nikake druge besede razun kacega imenu pritaknjenega pojasnila, n. pr. *Vsako delo imá svoja glasna znamenja, ktera so čudna ali morebiti smešna tem, ki niso tistega dela.* Vodn. — *Bog, kteri siti in napaja, ne zapusti nikogar, kdor se sam ne zapusti.* Pr. — *Marsikteri se hvali s tacimi rečmi, kterih bi ga moglo sram biti.* Met. — *Govornik mora poznati pravila, po kterih se govor umetno zlaga, in tudi pravila, po kterih se zložena stvar tako pred oči stavi, da poslušavca zavzame.* Slomš.

3) Dopovedovavni glagol na konec pokladati, kakor v nemščini, to slovenščini ni lastno; pravo mesto mu je kmalo za oziravnikom ali veznikom, bodi si precej za pomožnikom ali vsaj blizo njega; predaleč naj se glagol nikoli ne deva od svojega pomožnika, sosebno na konec ne — razun v krajših stavkih, n. pr. *Sam Bog vé za mejnike, doklej bo seglo njegovo usmiljenje.* Met. — *Veseli naj bodo mladenči, da jih od začetka ne silimo s ptujimi neznanimi besedami.* Vodn. — *Skrbi svoj jezik olikati in tako brhko govoriti, da ga bodo spoštovali tudi sosedje.* Slomš. — *Kdor le svoja dobra dela vidi in zasluženja drugih ne pozna, je nauka potreben.* Met.

4) Kakor v prostem (§. 366) enako tudi v zloženem stavku breznaglasne besedice ali breznaglasnice ne smejo začenjati govora. Da tu prave pogodimo, treba je gledati na to, ali stojí odvisnik za glavnim stavkom ali pred njim ali pa v njegovi sredi.

a) Če stojí odvisni stavek za glavnim, stavijo se breznaglasnice v glavnem tako, kakor smo vidili v prostih rekih, v odvisniku pa se naslanjajo precej na oziravni zaimek ali veznik, n. pr. *Marsikdo svojega dobrotnika graja in opravlja, ker meni, da mu je premalo dobrot skazal.* Met. — *Človeku sosebno težko dé, ako spozna, da mu resnico prikrivajo in ga z lažjo tolažijo.* Met. — *Ne plaši se, ako se zbodeš na poti življenja ali ti nesreča za petami gre.* Slomš.

b) Če stojí odvisnik pred glavnim stavkom, naj se pazi, ali je glavni stavek zvezan z odvisnikom po kakem kazavnem zaimku ali členku ali ni zvezan; veže se pa odvisni z glavnim rekom tako, da sledi na oziravnike v prvem kazavnik v drugem stavku, kakor: kdor,

kteri — ta, tisti, oni; kar — to, ono; kjer — tam, ondi; koder — tod; kamor — tje; kedar — tedaj, ondaj; kakor — tako; ako, če — tako; ako (če) ravno — vendar i. t. d. V tem primerljeji gre tako-le obrniti:

α) kedar je odvisnik zvezan z glavnim stavkom po kakem kazavniku, tedaj se postavljajo breznaglasnice tik za ta kazavnik, kterega je sosebno tedaj potreba, kedar z oziravnikom ni v taistem sklonu, n. pr. *Komur ni sreča prirojena, ta si zastonj za njo pete brusi.* N. pr. — *Kdor se s hudobnim pečá, ta se sam popači.* Ravn. — *Kar se v igri dobi, to se v igri zgubi.* N. pr. — *Kakor se zlato v ognji spozna, tako se pravi prijatelji v nesreči skušajo.* Met. *Za kar se velikrat prepirajo in pravdajo, to ni dosti več vredno, ko oslova senca.* Met.

β) kedar pa je kazavnik v glavnem stavku izpuščen, tedaj pokladamo breznaglasnico za prvo samostalno besedo, samo krajša pomožnikova oblika stojí včasi od kraja namesto daljše: jesem, jesi, jest itd., ki nam ne rabi več, n. pr. *Kdor le pika in pa stoka, služil si bo komaj krop.* Pol. — *Ako te tvoje desno oko pohujša, izderi ga in vrzi ga od sebe.* Met. — *Kdor se hoče svoje teže iznebiti, mora jo prej dobro poznati.* Met. — *Da se resnica prav spozná, treba je čuti dva zvoná.* N. pr. — — *Če skušam ptica se s tebó, život mi vzemi in glavó.* N. pr. — *Kdor svojo domovino v resnici ljubi, ne sramuje se maternega jezika, ki domače kraje po domače oživlja.* Slomš. — *Kdor slovenščino ljubi, čedi jo in lika pri sebi in pri drugih.* Slomš. — *Kdor ne vaga, je brez blaga.* N. pr. — Če ne moremo drugače, vzamemo včasi daljšo obliko, kjer jo imamo, ali pa postavimo osebne zaimke: jaz, ti, on itd. od kraja, n. pr. *Če si sam ne znaš pomagati, jaz ti ne morem.* N. pr. — *Kdor se slovenski govoriti sramuje, njemu se bo jezik grdo zapletal, kedar bo po domače govoriti potreba; le kogar slovenščina veselí, on bo čedno govoril, kakor se spodobí omikanemu človeku.* Slomš. — *Če je oče junak, bode sin gotovo vojščak.* N. pr. — Včasi se nam pa daljša oblika tako obrusi, da nam ostane samo nje konec v ustih, n. pr. *Kdor maže, (nje)mu kaže.* N. pr. — *Kdor čas ceni, (nje)ga čas tudi.* N. pr.

c) Kedar je odvisni stavek med glavnega vtaknjen, tedaj imamo ravno tako, kakor pod b) odvisni stavek spredaj, glavnega drugo polovico pa zadaj; razloček je samo ta, da druge polovice nikoli ne začenja kak kazavnik. Breznaglasnica stopi tedaj tudi tukaj za prvo samostalno besedo ali se jej da daljša oblika; samo tedaj utegne ostati od kraja, ko bi po prestavi za samostalnico prišla stavku na konec ali preblizo konca, kar uho žali in lepoglasje krha, n. pr. *Dobrota, ki se očetu skaže, nikdar ne bo pozabljena.* Ravn. — *Misli, ki odleté, težko se ti povrnejo.* — *Zakon, primerno razglašen, vezaven je za ves*

narod. Podg. — *Rodove, ki nimajo prave vere ne nauka, bodeš težko ločil od živine.* Slomš. — *Dva psa, ki eno kost glojeta, se skoljeta.* N. pr.

5) Da bode tvoja pisava domača in prava národna, globoko si vtisni v glavo in srce besede, ki so jih napisali nepozabljivi Slomšek slovenski mladini v sporočilo: Slovenska pisava ljubi krajše stave od nemške; njen kinč so zrnate misli, krepki izreki in pa v domačem duhu ubrane podobe. Preobširne stave so rade vodenične in mračne za prosti razum Slovencev. — Stave tvojega govora naj se vrsté v čedni pomeri tako, da eden stavkov predolg, drugi prekratek ne bode. — Vari se pisavo preveč lepotičiti; preveliko rožic, prilik in izgledov je potrata. Vodenična pisava imá veliko besedí, pa malo zrnja, — mlačna ali celó mrzla poslušavcev in bravcev ne pogreje — mračna glave ne pojasni in srca ne razgreje, kakor solnce oblačno, — medla nima krepkih misli ne cvetja, — brez prave logike dolg čas dela, — zmedena in zahomotana izpeljati ne more in poslušateljem težo napravlja, — preobširna preveč kroži in se z besedami in izreki preobloži ter razum temní, — prepočasna in dolgočasna svojo reč kroži in ongavi tako; da beseda poprej opeša, kakor končá. Tudi presekana in presuha pisava ne veljá, ako pišeš, kakor bi otrobi vezal brez prave zveze in oblike. — Posiljena pisáva vlači misli in stavke, cvetje in prilike v svoje kolo kakor za lasé; take besede so poslušavci in bravci hitro siti. — Teh in tacih napak se varuj, kedar pišeš: naj teče prav po pomače, v čisti slovenščini tvoje peró.

Kazalo.

Stran

Predgovor III
Vvod 1

A. Glasoslovje.

Črke in glasovi 3
Splošne glasovne spreminjave . . 5
Veljava in menjava glasnikov
A) Samoglasnikov 8
B) Soglasnikov 14
Zlogi in naglaševanje 20
Pravopisje
Vodila za slov. pisavo . . . 23
Raba velicih pismen 24
Razzlogovanje 24
Ločila ali prepone 25
Kratice 27

B. Oblikoslovje.

Vvod 28
I. Imena in njih sklanjava . . . 28
A. Samostavnik 29
Spol samostavnikov . . . 30
Sklanjanje samostavnikov . 31
Sklanjanje lastnih imen . . 44
B. Prilog 46
Sklanjanje 47
Stopnjevanje 50
C. Števnik 54
D. Zaimek 59
II. Glagol 67
Glagolove oblike 69
Obraževanje časov in naklonov . 72
Pomožni glagol 76
Sprega po posameznih vrstah . 78
Obraževanje zloženih časov in naklonov 102
Trpna oblika 104
III. Členki
A. Prislov 105
B. Predlog 110
C. Veznik 113
D. Medmet 115

C. Besedoslovje.

Vvod 116
I. Glasovna vikšava 116

Stran

II. Izpeljava 117
A. Samostavnikov 117
B. Prilogov 129
C. Števnikov 135
D. Zaimkov 136
E. Glagolov 136
Glagolska premika . . . 137
Znamenja dovršnikov in nedovršnikov 139
F. Prislovov 140
III. Sostava 141
A. Samostavnikov 141
B. Prilogov 142
C. Števnikov 142
D. Zaimkov 143
E. Sostava s predlogi . . . 143
F. Sostava členkov 154
G. Najnavadniše skrajšave . . 155

D. Skladnja.

O stavku sploh 156
I. Prosti stavek
Členi in lastnije prostega stavka 159
Stavkovi členi 159
Nikavni stavek 164
Naglaševanje stavkovih členov . 165
Red besedí v prostem stavku . 167

Raba in skladba v prostem stavku

I. Imena.

O spolu in številu 170
Skloni brez predlogov
Imenovavnik 173
Klicavnik 174
Rodivnik 175
Dajavnik 185
Kazavnik 190
Mestnik in družívnik 193
Skloni s predlogi 194
Predlogi z rodivnikom . . . 194
„ z dajavnikom . . . 201
„ s kazavnikom . . . 201
„ z mestnikom . . . 202
„ z rodivnikom in družívnikom 203

Predlogi s kazavnikom in dajavnikom 204
„ s kazavnikom in mestnikom 205
„ s kazavnikom in druživnikom 209
„ z rodivnikom, kazavnikom in druživnikom 211
O samostavniku 213
O prilogu 214
O števniku 216
O zaimku 217

II. Glagol.

Raba dovršnih in nedovršnih glagolov 226
O časih 228
O naklonih 231
O deležjih 235

II. Zloženi stavek.

I. Priredje 241
Vezavni stavki 241
Ločivni stavki 243
Trdivni in sklepavni stavki . . 246
II. Podredje 247
Samostavni odvisniki 248
Prilastkovi odvisniki 250
Prislovni odvisniki 250
Krajevni stavki 250
Časovni stavki 251
Načinni stavki 252
Vzročni stavki 254
Okrajšani stavek 256
III. Množno-zloženi stavek . 258
Porazstava besedí in rekov v zloženem stavku 259
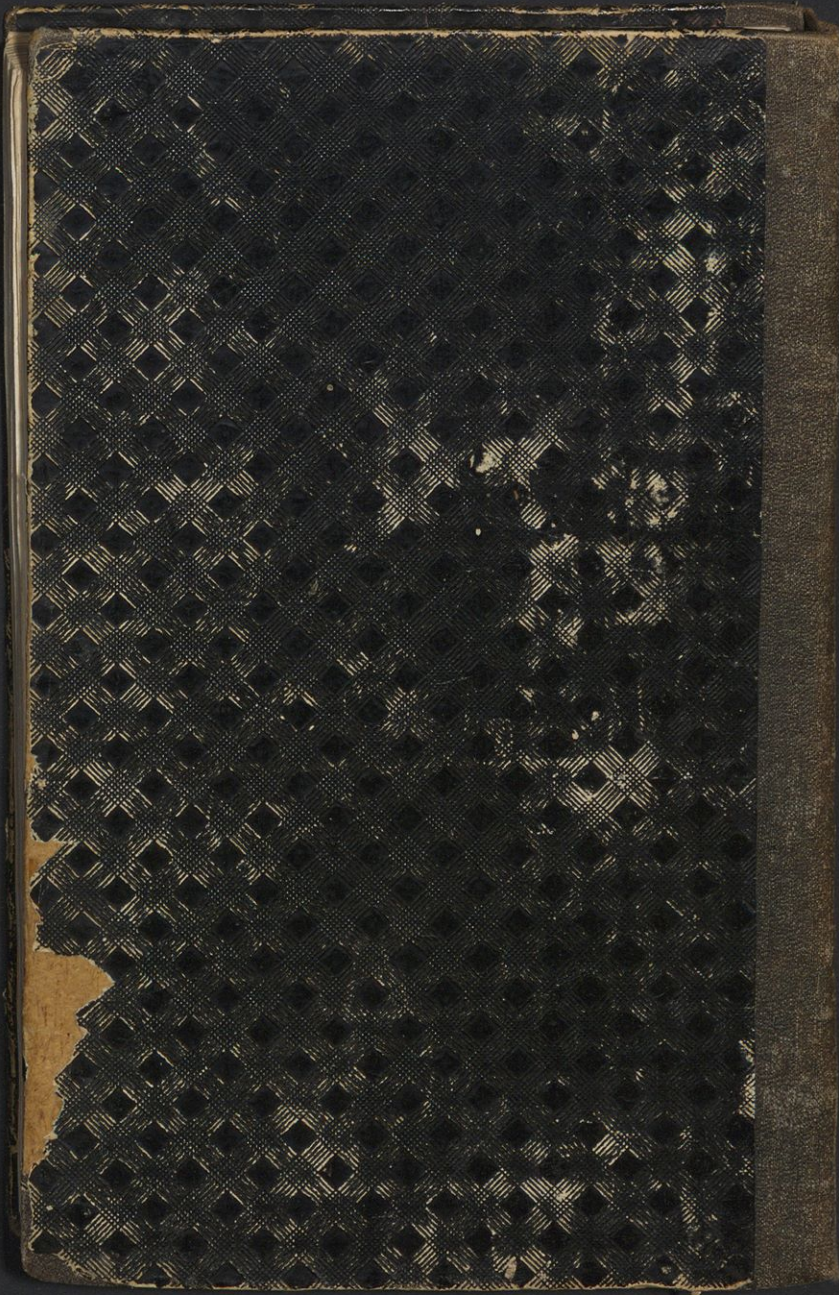
Državna biblioteka v Ljubljani